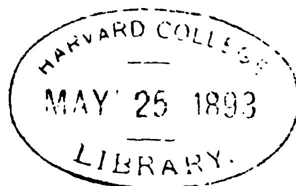
ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА L

У БЕОГРАДУ
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1881

HARVARD COLLEGE
MAY 25 1893
LIBRARY.

Шта има у овој књизи
и где је што.

СТРАНА

ВАРЛААМ И ЈОАСАФ

ПРИЛОГ К ПОЗНАВАЊУ УПОРЕДНЕ ЛИТЕРАРНЕ ИСТОРИЈЕ И ХРИШЋАНСКЕ СРЕДЊЕВЕКОВНЕ БЕЛЕТРИСТИКЕ

У СРБА, БУГАРА И РУСА.

од

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА.

I.

Писац и постање дела.

Пред нама је једно литерарно дело средњих векова, које је најпре написано на грчком језику, те по томе припада средњевековној грчкој књижевности, али које је кроз давнашњи латински превод ушло и у средњевековну књижевност западних народа, и по томе се раширило по целој западној Јевропи донде, докле се и латински језик као књижевни језик раширио био. На другу страну, нешто кроз сам грчки оригинал, нешто опет кроз старо-словенски превод, израђен по свој прилици негде на југу словенском, дело се ово раширило ширином целог истока, не само по местима где се грчки читало[1], него и међу Србима, Русима и Бугарима. Тако је ово литерарно дело читало се у преводу старо-словенском, који је непосредно по грчком оригиналу израђен, међу Словенима источне цркве, а у преводима с латинског, који су чешким и пољским језиком израђивани, читало се и међу западним словенским племенима.

[1] Има и турска прерада у једном рукопису који је описан у Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft, VII, 1853, стр. 400.

Средњевековна књижевност не броји истина тако много дêлâ као што их броје суврежене књижевности, па ипак није само приповетка о Варлааму и Јоасафу, која се између средњевековних дêлâ може похвалити оваком славом. Међу тим ако и има дела, која се могу упоредити с приповетком о Варлааму и Јоасафу што се тиче познатости широм јевропског средњевековног хришћанства, ретко које да има тако занимљиву литерарну историју као баш ова приповетка.

Дело ово, стекавши тако ретку раширеност, и ако је о вери, опет није чисто религиозно дело. У њему је приповетка с религиозном тенденцијом; али се за њу не може рећи да је легенда или казивање о лицима која су историјски истинита. Цара индијског Авенира, сина његова царевића Јоасафа који је оставио царски престо, па отишао, да се у пустињи сухим биљем храни и тамо да калуђерски живот проводи, калуђера Варлаама, који је овога чудноватог младића из незнабожачке у хришћанску веру обратио, не познаје никаква историјска хришћанска традиција као лица, која су за цело живела. Сав склоп приповетке, ако и нема ништа особито чудновато, показује ипак да је главни оквир, у који су умештене добре хришћанске поуке, измишљен, да је он дело маште, а то са гледишта хришћанске књижевности није никаква препорука. На послетку у причу су унесене засебне приповетке на начин, који се обично у хришћанској литератури те врсте не практикује, и оне су саме по садржини својој таке, да носе обележје неке удаљеније културе.

Као приповетку о лицима измишљеним[1], за која се тврди да су света, црква би по својим правилима ово дело

[1] Историчност Варлаама и Јоасафа тврдио је учени црквенски писац Л. Ф. Бекендорф у предговору к Ф. Либрехтову немачком преводу

упутила међу забрањена, тако звана апокрифска дела. Од тога је пак приповетка о Варлааму и Јоасафу била сачувана чистотом и снагом својих хришћанских поука и нарочито истакнутом тенденцијом. Тенденција та пак није само у глорификацији хришћанства као најбоље и једине истините вере, која као таква искаче на видик у борби с незнабоштвом; она је поглавито у главној мисли овога дела, у глорификацији монашког пустињичког живота у хришћанству као посебног стања и као хришћанске установе у цркви, која хришћанство собом најсилније представља, која је, управо, по мислима овога дела, хришћанству најсветлији вршак, најсавршенији представник.

Вршак борбе хришћанства са незнабоштвом изведен је у препирци Нахоровој с Авенировим научницима, која је „конспект свеколике полемичке литературе првих векова хришћанства, наперен поглавито против грчко-римског политеизма“; вршак пустињичког идеала води се као црвен конац кроз целу књигу.

То је главна мисао дела, то му је тенденција; то га је без сумње, на свет изазвало и после му у средњевековној, монашким упливом потопљеној Јевропи, онолику раширеност и онолике читаоце набавило.

Варлаама и Јоасафа тиме што се имена њихова под 27 Нов. налазе у Мартирологију римском. Али пошто се ту о њима казује ово исто што се и у овој приповедци налази, није тешко погодити пут, којим су та имена Мартирологијум нашла. Свакојако се само тим доказом историчност Варлаама и Јоасафа не може доказати. Упор. Jahrbuch für rom. und engl. Literatur, II, Berlin 1860, 314. Историчност је Варлаама и Јоасафа тврдио и А. Н. Пипин (Очеркъ ист. стар. повѣстей и пр. стр. 125) тим, што су Василије Велики и Јован Златоуст оставили беседе о Варлааму, који је живео III—IV в. по Христу. А. Кирпичников је међу тим уверио се, да између тога и нашега Варлаама осим имена ништа више једнако нема. Али по Василију Великом и Јов. Златоустом познати Варлаам отворио је нашем Варлааму место у календару (Повѣсть о Варлаамѣ и Іоасафѣ, Харьковъ, 1876, стр. 264).

Та опет главна мисао и из ње извађена тенденција показују и време, које је, од прилике, могло изазвати постанак овакога дела.

Давнашње приче о писцу, који је ово дело написао, ако нам и не казују истину која би се од слова до слова примити могла, приповедају нам оно што обично и најрђавија традиција чини, приповедају нам време, у које је дело ово постало, и с временом — оно литерарно, психолошко и културно стање, из којега је тенденција, главна мисао, а по том и приповетка оваква каква је постала. Ако ишта, оно литерарни створови имају своје законе, по којима се може брзо познати, шта је кад могућно, шта ли немогућно.

Да чујемо, дакле, традицију, која ће нас у овоме питању оријентовати.

До данас познате белешке, изречни спомени сачувани у споменицима већ из XIII века, казују нам да је приповетку о Варлааму и Јоасафу написао Јован Дамаскин, познати црквени писац, творац хришћанске догматике, који се родио VII, живео VII и VIII века, а умр'о 754 године. Може се казати, да се кроз средње векове, у које се легенда највише читала и у које је највише и раширена, непрестано држало ово мишљење.

Међу тим и стари грчки текст, како је досад познат, и старо-словенски превод, који је из грчкога непосредно потекао, не могу ову тезу потврдити. Тамо стоји да је приповетка (*ἱστορία ψυχωφελὴς*) написана *διὰ Ἰωάννου μονάχου τιμίου καὶ ἐναρέτου μόνης τοῦ ἁγίου Σάβα*, у словенскоме преводу: **Іѡанномь мнихомь моужемь чьстномь и добродѣтелномь.** Тек латински и каснији неки словенски (руске позније постојбине) рукописи помињу Јована Дамаскина.

Но ма да је и на самом западу највише било распрострањено мишљење, да је приповетку о Варлааму и Јоасафу

написао Јован Дамаскин, опет се већ XVI и XVII века почело о томе сумњати међу ученим црквеним књижевницима, и ево чега ради. Ко је год читао приповетку о Варлааму и Јоасафу, ма колико да је у њој уживао, није могао да не смотри, да се лица и догађаји који се у приповедци описују, не даду потврдити историјом, и да је дело при свеколикој својој побожности и чистоти тенденције, свакојако производ маште, дело појезије. А створове маште и дела појезије распусни су песници и лакомислени писци романа у време XVI и XVII века довели у грдно зао глас код свију озбиљних и побожних људи. С тога су црквени књижевници (Bellarmin, Labbé, Oudin) сматрали да је недостојно, и да се с карактером тако озбиљнога писца као што је Јов. Дамаскин, не слаже дело као што је приповетка о Варлааму и Јоасафу. Уз то старији и оригинални текстови помињали су само мниха Јована, а не и Јована Дамаскина, те је, по томе, већ тада извођен суд, да је приповетку о Варлааму и Јоасафу писао некакав други калуђер.

Али се и у нашем веку, у времена реформованих наука и савремене литерарне историје почело различито мислити, о писцу приповетке о Варлааму и Јоасафу. У тим различним мишљењима и Јов. Дамаскин је нашао нових својих бранилаца.

Утенберг и Мајер (Barlaam und Josaphat, französisches Gedicht des XIII Jahrh. von Gui de Cambrai. Stuttgart 1864, стр. 313) изјаснили су се, да су под једнако слаби како они разлози који се истављају да потврде да је Јован Дамаскин писао причу, тако и они који теже да то побију. Иначе та два писца сматрају да је приповетка о Варлааму и Јоасафу постала у Јегипту, пошто се у приповедци Индија описује како стоји према Јегипту. У потврду томе могло би се узети и оно доста дубоко знање

које писац показује у старој јегипатској вери, и које изван својега отачаства није било тако у опште познато.

Руски писац А. Кирпичников у своме делу „Повѣсть о Варлаамѣ и Іоасафѣ, Харьковъ, 1876“ износи мишљење, које има доста разлога за себе, да приповетка о Варлааму и Јоасафу није од један пут постала таква какву је ми сад видимо. Он тврди, да је у приповедци постала најпре језгра, у којој је главни стуб приче, па да су око тога стуба позније други дометали и додавали по своме укусу и знању ово оно, што им се чинило, да ће приповетку попунити и улепшати. За таке házetke А. Кирпичников сматра, на прилику, увод, у ком је опис Индије, за тим прву причу о Хришћанину бољару и цару Авениру, причу о оклеветаном бољару; велико пространство текстова који су наведени при појединим разговорима и препиркама, и које је сваки бољи средњевековни преписник могао уметати. Ове поставке могле би се, истина, потпуно потврдити само разликама грчких текстова разнога времена, али би им као жива потврда могла послужити већ литерарна историја „Приповетке о Александру Великом[1]“, која довољно карактерише средњевековне обичаје при преписивању књижевних дела. Стојећи пак на својој претпоставци, да је приповетка о Варлааму и Јоасафу у свом садашњем облику производ више руку, А. Кирпичников у наведеној књизи, стр. 262, говори, како „није ништа немогућно да је Јован Дамаскин био један од последњих прерађивача приповетке о Варлааму и Јоасафу. Томе у прилог — вели се даље — говоре опширна богословска знања Дамаскинова, његови списи о монофиситима, монотелитима, и другим јеретицима, његова борба с иконоборством и његове психо-

[1] Види расправу уз моје издање те приповетке у Гласнику 2-ог одељ. књ. IX.

лошке расправе.' Што Дамаскин, који је тако из близа био познат с мухамедовством и који је против њега писао, опет зато није мухамедовство поменуо ниједном речју у препирци Нахоровој, сведочи само његов литерарни такт. Он је добро знао, да при обраћању Индије у хришћанство није могло бити речи о мухамедовству, па је она места, која су лепо смишљена, оставио недирнута. Али уметак арапске приче о човеку који је знао лек од клевете и приче о мудроме и обазривом краљу, које су се обе нашле у шпанском делу El conde Lucanor, може се приписати најпре њему, који је блиско био познат с Арапима". У осталом сви, па и А. Кирпичников, тврде да је дело постало друге половине VIII века. То му тврди цела унутрашњост. За св. Саву, у којега је манастиру живео Јован Монах, за којега стоји записано да је приповетку о Варлааму и Јоасафу написао, зна се, да је око 484 год. положио основ цркви која је сад позната под његовим именом, и да је 531 год. умр'о. Тим је утврђено, да се у ранија времена не може преносити моменат постања ове приче. Ако би, дакле, Јов. Дамаскин био од последњих прерађивача, морало би се постање дела у раније време стављати него што то доносе разлози о којима и нема спора. Остало би, да се тврђење цепа о дилему: или је Јов. Дамаскин био прави писац дела, или су познији преписивачи име његово узели, само да приповедци тим знатним именом већу вредност даду. Но ни у том случају не пада мисао А. Кирпичникова, да су гдекоје ствари к приповедци касније дометнуте, једино што то дометање морамо претпоставити за познија времена, докле год држимо да је главни део приповетке постао у другој половини VIII века.

Између онога што је речено у прилог мишљењу да је Јован Дамаскин писао приповетку о Варлааму и Јоасафу најзнатније је оно што је писао Немац Лудолф фон Бекен-

дорф, у предговору к немачком преводу приповетке о Варлааму и Јоасафу, који је 1847 у Минстеру Ф. Либрехт наштампао[1]. „Већ је — пише се ту — горе наведено, да је приповетка о Варлааму и Јоасафу веома потпун нацрт свеколике хришћанске науке о вери и дужностима. И доиста су поједине реченице православне поуке тако оштре и одређене, тако по догматици коректне и смишљене, тако супротне свакоме јеретичном одступању; по томе је наука о хришћанским наравима тако потпунце исцрпена и увек с тако топлим уверењем препоручивана, вазда готово речима самога спаситеља или бар језиком светога писма исказивана, да и садржина и обрада најсилније сведоче, да је писац не само био у истину смеран, него и да је дубоко познавао свето писмо. Већ то би био узрок, по коме би се могло сматрати за истинито мишљење, да је ову приповетку написао свети Јован Дамаскин. Али има јошт један разлог, који објашњава за што је баш свети Јован Дамаскин могао доћи на мисао, да обради приповетку о Варлааму и Јоасафу, Тај је разлог у томе, што је у тој приповедци приповетка његовога властитог живота. Јер је његов живот тако налик на живот Јоасафов, да не би било ништа неприлично помислити, да је Дамаскин у Јоасафову животу, у неку руку сам свој живот описивао.

„И Дамаскин је био — наставља Бекендорф — ако не краљевски, а оно одличнога и богатога човека син, који је под калифима у Дамаску високу неку државну службу отправљао, ма да је био хришћанин. И Дамаскин је био узвишен на висока достојања; био је постављен за намесника у Дамаску и уживао је особиту милост свога владаоца; и њему је учитељ био смеран некакав калуђер,

---

[1] Des heiligen Johannes von Damascus Barlaam und Josaphat. Münster 1847.

којега му је отац из сарацинског ропства откупио, и од којега је он целокупно своје хришћанско образовање добио; и он се, позније, ради смерне бриге, да не би некако пут спасења промашио, одрекао свију својих достојања и богатства, разделивши своје благо међу сиромахе и цркве, и пошавши за својим првим учитељем у самоћу ман. св. Саве код Јерусалима, у ком је, после, у својој ћелији и душу испустио".

„Све ово чудновато се у главноме слаже с историјском основом приповетке. За то се само од себе намеће мишљење, да је писца самога та наличност побудила, да на конац оваке приповетке нaниже смерне поуке, којих је имао у изобиљу".

Па ипак је ово све могло постати простим случајем овако. У другоме одељку овога предговора показаће се, како приповетка о Варлааму и Јоасафу није оригинално дело грчке књижевности, а тим већ пада један део навода Бекендорфових. Оваким путем доказивана ствар може и у крајњој могућности изгледати тачна, па да то опет не буде. Случај, што на старијим текстовима нема споменутога презимена Д а м а с к и н о в а, за које би тешко било претпоставити, да је изостављено; што се у наслову тих текстова помиње просто м н и х Ј о в а н; што су томе, очевидно после, додавали једни презиме Д а м а с к и н, а други С и н а ј с к и и Л е с т в и ч н и к, које се последње налази у чешким текстовима ове приповетке, спречава нас, да данас приповетку поименце Дамаскину приписујемо. За то немамо довољно тврдих доказа ни уз најсјајнија посредна доказивања.

Али ни на тај факат, да је средњи век из рана још томе писцу, Ј о в а н у Д а м а с к и н у, приписивао ово дело; да се створила традиција, која је њега као писца држала, не можемо не погледати. Чини нам се, да као што тај факат не треба прецењивати, да га исто тако не трeба

ни превијати. Изгледа нам, да је тим казано време, у које је постала приповетка.

Напред је нешто споменуто о томе, како свако литерарно дело у извесном времену постаје. Овде је место запитати се: да ли је време Јована Дамаскина такво, да је у њему могла постати или прерађена бити таква приповетка, као што је ова о Варлааму и Јоасафу? Је ли у то време могућна била така тенденција, таки правац као што га видимо?

Јов. Дамаскин живео је управо у осмом веку, јер у тај век пада радња његова. Одатле већ видимо, да је он био савременик византијскога цара Лава Исавријанца, и да је за време јавне радње и зрелога века његовог (725) започело познато иконоборство, борба против претераног поштовања икона, светаца и светитељских моштију. Борба ова силно је карактерисала умствени покрет VIII века, и, представљана дуго времена само са гледишта опозиције иконоборства, са гледишта оних, који су бранили и налазили да може остати у цркви поштовање икона светитељских и моштију њихових, тек у наше време почиње да се пером либералнијих писаца представља у правој својој светлости.

У то доба, у почетку VIII века, хришћанство се налажаше на незгодном путу. Обичаји и обреди старих, хришћанством оборених религија, потпомогнути ниском образованошћу и празноверством простога народа, бејаху се увукли у хришћанство и помешали с обредима његовим. Поставши победна вера, и не имајући више никаквих запрека ни опозиције, хришћанство се почело мало по мало кварити и губити своју првашњу чистоту. Побожност и оданост религиозноме поретку или религиозним трудима бејаше оставила своје природне границе, и захватила незгодно место у животу, несагласно с осталим пословима и задаћама

живота. „Више се живело у црквама, него у пољима, логорима и осталим средиштима човечанске радљивости. Највише се ишло у попове и калуђере, и та су занимања постала најиздашнија. Али друштво тако организовано није се могло далеко мицати. Непријатељи у бојевима отимаху све већи мах над војницима, који су били мало расположени да се бију; ти исти људи слабо се отимаху и за посао. Из рђаво схваћене религиозне ревности за чудо велико мноштво света узимало је на се монашку хаљину, одричући се светих дужности оца, грађанина и војника, а улажући своју моралну и материјалну снагу у живот без задаће, у коме ни распусности нису била баш увек сва врата затворена. Претераном манијом, која је као каква зараза одвлачила људе у овај духовни ред, свака генерација бејаше десеткована. Земљорадња, индустрија, војска губљаху тиме хиљадама мишица и хиљадама умова." Манастири и њихова имања умножише се преко сваке мере. Њихови су интереси највише посла задавали влади; и ми можемо рећи, а да баш нимало не претерамо, да је у то време држава више наличила на велики манастир, пун беспослених људи, него на радљиво друштво, које врши своје грађанске и политичке послове и дужности[1]."

На ово стање ствари ударио је иконокласт Лав Исавријанац. Уза њ је стајала гомила најпросвећенијих људи онога времена. Борба се отворила за чисто, здраво, од религиознога празноверства сачувано хришћанство, и борба је трајала дуго. Али пошто је време имало мало умова, који су могли ићи за таким идејама; пошто је противна, калуђерска странка, на далеко раширена и већ с јаким

[1] Paparrigopoulo, Histoire qe la civilisation hellénique Paris 1868, p. 185 до 186. Главе о овоме покрету у томе су делу најсјајније, и пуне како поуке тако и нових самосталних погледа.

утицајем на народне масе, уз то бранила ствар, која је на масу имала већег утицаја него по себи апстрактан ред идеја иконокластичких, то је на њихову страну победа и претегла, и из ове културне борбе за облик хришћанства испало је хришћанство онакво, какво је после из Византије и међу југословенска племена пренесено.

У ову борбу био је, наравно, као знатан сувременик умешан и Јован Дамаскин. И он је бранио страну противну Лаву Исавријанцу, бранио је калуђерство и иконе. Познији писци светитељских живота, који су живот Јована Дамаскина описивали, забележили су, како је цар Лав Исавријанац, да би досадио Дамаскину, као противнику реформе, послао калифу, у којега се служби Дамаскин налазио, лажно, тобоже Дамаскиново, писмо, у коме Дамаскин, који је управљао Дамаском, извештава цара, како ће му издати тај град. Кад је калифу дошло подметнуто писмо, он осуди Дамаскина, да му се као издајици рука одсече. Али света Богородица — каже легенда — поврати Дамаскину неправедно му одсечену руку. Међу тим сам Ј. Дамаскин овај случај нигде не спомиње, ма да би му он као особито јак аргуменат послужио у његовој борби против иконокласта и њихове реформе.

Из овога времена, држим ја, да је и наша приповетка о Варлааму и Јоасафу, проникнута сва скроз обрасном хришћанства, а намењена глорификацији пустињштва и калуђерства, које је у то време гоњено било. Тај барем смисао приписао бих ја традицији која ту приповетку везује за име Јована Дамаскина. Нема доказа који могу потврдити, да је та приповетка доиста дело Дамаскиново; али све говори да је она производ времена и околине Дамаскинове. Иначе ми имамо у средњевековној хришћанској литератури не мало случајева, који показују како су се познија, често апокрифска дела, приписивала чувеним

писцима, н. пр. Јовану Златоусту, и др. Овако нешто могло се и овде догодити с много више разлога. Дело једно, које је у Дамаскиново време постало, које је из ситуације тога времена тако да кажемо изникло, које је, при том, и спољно било налик на живот самога Дамаскина, приписали су Дамаскину познији преписаоци, с намером да му читаоце и даљи живот у литератури боље обезбеде. Толико и ми данас можемо наћи за довољан последак нашем истраживању, не мучећи се даље око бесплодног питања: да ли је дело доиста писао Јован Дамаскин или није?

Место тога, ми ћемо, упамтивши да је делу тенденција да прославља монашки пустињички живот као најчистије извршење хришћанске вере, пред којим падају и грађанске и владалачке дужности као ствар привремена и непостојана, поћи даље, да потражимо изворе и угледе делу, које је у другој половини VIII века могло тако добро одговорити савременом интересу и задовољити напрегнуте интересе тадашњих борбом раздражених читалаца.

II.

Извори дела.

Природна је ствар, да је дело, коме је главна намера да брани и прославља монашки живот, калуђерство, у вези са самим калуђерством.

Калуђерство пак није се први пут јавило међу хришћанима. Главне црте калуђерства као религиозне установе познавале су и развијале све старе источне религије. Тако је за калуђерство знала и стара јегипатска и јеврејска религија (у којој су по овоме били добро познати Јесењани). Будизам у Индији, по многоме којечему налик на хришћанство, развио је такође ванредно силно и установу пот-

пуно сличну нашој установи калуђерства. Последње философске консеквенције те вере излазиле су најпосле на то, да је у небићу свршетак свему, да је у њему крај људских тежења. „И ми треба да тежимо за њим непрестано, треба да сатремо у себи све што нас веже за егзистенцију, да се отресемо свега што је земаљско, да се манемо свију тежњâ земаљских.Ваља да тражимо уточишта у монашком животу, у кајању, одрицању и умртвљавању себе самих, и да се тако мало по мало навикнемо падати у савршен покој или апатију, имитујући оно стање у које морамо напослетку доћи, и којем се, оваким спремањем, све ближе прикучујемо. Пантеиста браман, очекује да се апсорбује у Богу; будиста, који нема Бога, очекује да се уништи[1].“

Знатно је, да је индијски будизам вера много старија од вере хришћанске, и да су везе Мале Азије с Индијом без сваке сумње врло старе и давнашње; а знатно је не мање, да су се особито после времена Александра Великог те везе особито умножиле. Пут и начин, којим је индијска култура могла н. пр. утицати на познију мало-азијску, грчку и особито грчко-византијску културу јасно је и довољно осведочен на многим производима позније индијске литературе, на причама, које су се кроз Персију и Малу Азију доселиле у Византију, а одатле се, осим тога и посредовањем Јевреја и Арапа и њихове литературе, тако раширили по Јевропи, да их данас и прости људи причају, и да их налазимо у толиким збиркама народних приповедака разних јевропских народа. Исте те приче освајале су народе не мање силно и с друге стране, раширивши се из Индије на североисток у Тибет и Китај, и одатле међу разна монголска племена. Којим су путем у Јевропу

[1] Ц. У. Дрепера Историја умнога развића Јевропе. Превео М. Ракић. Београд 1871, стр. 56—57.

допирали ови, тим су могли и други литерарни радови и културни створови индијски.

У хришћанскоме роману „Варлааму и Јоасафу," који је написан с тенденцијом да глорификује установу калуђерства, за рана су нарочиту пажњу привлачиле приповетке у причање уплетене ради примера или потврде. Тај начин је особито обичан Индијанцима, и начином који се види у Варлааму повезани су у целину и домаћи зборници старих индијских прича. Индијске су приче вазда повезане за какав догађај или за каквог учитеља, који их или забаве или нарочито поуке ради приповеда. Па и ове приче из Варлаама и Јоасафа, које су у нашем изводу све у целини исписане, налазе се и саме за се, извађене из приче о Варлааму и Јоасафу већ у словенској средњевековној књижевности српској, руској и бугарској.

На њих је најпре и обраћена пажња упоредне литерарне историје. Пре него што овде у кратко изложим, шта је тим истраживањима изнађено, побројаћу саме приче. Њих је у целој приповедци о „Варлааму и Јоасафу" уплетено свега девет, и ево их по реду по српско-словенскоме тексту, који је преда мном: 1. Прича о четири ковчега; 2. Прича о славују; 3. Прича о инорогу; 4. Прича о три друга; 5. Прича о мудроме и обазривом краљу; 6. Прича о цару и о сиротном, али веселоме брачном пару; 7. Прича о младићу и о смерној девојци; 8. Прича о срнићу; 9. Прича о снази женске љубави.

Између ових прича доказано је, на прилику, врло јасно, да је прича о инорогу источнога, и то баш индијскога порекла. Садржина је те приче ова. Човек некакав, бежећи од инорога, упадне у некакву јаругу. Упадајући у јаругу, ухвати се за некакво дрво, и наместивши ноге на неком камену смири се и утеши, држећи да је да-

леко од сваке опасности. Али кад се боље обазре, смотри два миша, једнога белог, а другога црног, који непрестано подгризаху оно дрво, за које се он био ухватио, и још им мало беше остало, па да га са свим подгризу. Погледавши на дно јаруге, смотри страшнога змаја, који љут и помамљен ватру просипаше; погледавши пак на онај камен, на коме му ноге стајаху, смотри четири главе аспидине, где су се помолиле из оне исте стене, на којој је стајао; а погледавши више себе, смотри, да с грана дрвета, за које се био ухватио, мало меда капље. И он све заборави, па почне онај мед лизати. У хришћанској преради приче о Варлааму и Јоасафу приповетка је ова употребљена да покуди лакоумље, које и у највећој беди и опасности није кадро супрот стати искушењу и најмањега уживања.

Оригинал ове приче налази се у познатоме зборнику индијских прича, који има разне огранке и још различитију историју. По истраживањима у овим пословима много заслужнога Т. Бенфеја, који је богату светлост распрогр'о на овај део литерарно-историјских веза позније Индије и јевропских литература, индијска редакција једнога зборника прича била је извршена и готова свакојако пре VI века после Христа. Главну садржину тога зборника чинила су питања мудрости живота, која је исказана обликом басана. У првоме свом облику зборник је тај имао тринаест одељака, и поукама мудрости, које су у њему биле, намера је била поучавати владалачке синове и владаоце у вештини управљања. По времену прва се целина распадне, и првих пет одељака постану засебна целина, која добије име „Панчатантре," т. ј. пет књига. Таким се путем из те првашње целине образовао и засебан зборник басана и прича о животињама, који је арапски писац Абдалах-бен-Мокафа (који је умр'о 762 год.) арапским језиком назвао Kalila va Dimna. С арапскога преведе ово дело на грчки Византинац Симеон

Сит XI века и даде му име *Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης*. Одатле је то дело преведено и на стари словенски од јужнословенских писаца[1].

У томе, дакле, „Калила ва Димна" (или византијскоме „Стефаниту и Ихнилату," једноме одломку старога индијског зборника од тринаест одељака) има у четвртој глави прича, која гласи са свим тако као наведена прича о инорогу, само што се место инорога помиње слон, место пропасти—бунар, место дрвета — џбун. Тако су већ одавно литерарни историци, који су грађи литературе компаративним путем изворе тражили, на чисто, да је ова приповетка узета из поменутога индијског зборника, и да је писац Варлаама и Јоасафа имао додира са источним изворима и причама[2].

Осим тога у Станислава Жилјена (Stanislas Julien) издању будистичке Avadânas[3] имају две приче, које Бенфеј (Pantschatantra II. Nachtrag zu § 17, стр. 81) наводи и које овако гласе: „I. Опасности и беде живота. Један човек, пролазећи један пут кроз пустињу, смотри да га гони један раздражен слон. Изван себе од

---

[1] Daničić, Starine II, 261 и д. Indijske priče prozvane Stefanit i Ihnilat;— О. Булгаковъ: Стефанитъ и Ихнилатъ. С. Петербургъ 1877, Введеніе.

[2] Види Либрехтове примедбе уз превод књиге J. Dunlop's Geschichte der Prosadichtungen под бр. 72; по том Јакова Грима Deutsche Mythologie 3-te Ausg. pag. 758—759. У нашим српско-словенским рукописима «Стефанита и Ихнилата», које је Даничић публиковао у Starinama II, 262 и д. нема те приповетке на свом месту (у четвртој глави) за то, што су наши рукописи јако скраћени па је и та прича из њих изостала. Вредно је запамтити, да је «Стефанита и Ихнилата» у арапскоме обличају кроз француски превод на наш језик преводио Мат. Ант. Рељковић под насловом Cudoradne pripovjedke Pilpajbramino indijanskog mudroznanca, iliti vladanje velikih i malih za one, koji rado cute i pripoviedaju, god. 1767. Види Март. Сенековића издање дела Рељковићевих, у Винковцима 1875.

[3] Les Avadânas contes et apologues indiens, trad. par St. Julien.

страха, смотри један сух бунар, у који се спуштаху корени дрвета које је онде расло. По тим коренима спусти се он у бунар. Али два пацова, један црн а други бео, гризијаху корен дрвета. У четири угла смотру четири отровне змије, готове да га уједу, а на дну лежаше змај, пун самога отрова. Стегне му се срце од новога страха. Очекиваше која ће му се несрећа пре десити: или ће га змај отровати, или ће га отровне змије ујести, или ће се корен, за који се држао, прекинути. На дрвету пак налазио се и један рој дивљих чела, и од њих му допре до уста пет капи меда. Али се дрво затресе, остали мед се просу на земљу, а челе човека изујёдаше. За тим се дрво од некуд из ненада запали и изгори. Дрво и пустиња значе дугу ноћ незнања; овај човек значи јеретика; слон значи непостојанство ствари; бунара значи обалу смрти и живота, пацови црни и бели значе дан и ноћ; дрво, које те две животиње гризијаху, значи како ми сами себе заборављамо и колико и како наше мисли трају; четири отровне змије значе: земљу, воду, ватру и ветар; пет капи меда значи пет жеља: љубави, свирке, мириса, укуса и пипања; изненадна ватра значи старост и болест; отровни змај значи смрт. Одатле се види, да се највише треба бојати живота и смрти, старости и болести. Том мишљу ваља бити проникнут без престанка, нити треба допустити над собом област оних пет жеља." „II. Човек изложен свакојаким опасностима. Био једам пут један човек, којега по несрећи његовој осуде на смрт. Окују га у ланце и баце га у тамницу. Страшно раздражен страхом од намењене му казне, он поломи окове и утече из тамнице. По аконима тога краљевства, ако би човек био осуђен на смрт, па умакао из тамнице, пуштали су за њим раздраженога слона, да га ногама погази и размрска. И за овим осуђеником пусте раздраженога слона. Видећи он слона да му

се примиче, потрчи у један сух бунар; али ето чуда. На дну бунара виђаше се отровни змај, с чељустима разваљеним на улазак од бунара; а у четири угла бунарска стајаху четири отровне змије. Са стране стајаше корен некаква древета. Осуђеник, узнемирен страхом, зграби тај корен (у почетку без сумње с намером да се у бунар спусти), али и тај корен гризијаху два бела пацова, и тек што га не бејаху прегризли. У томе страшном часу он смотри врх бунара велико дрво, а у дупљи тога древета бејаше дивљега меда. За један дан кану кап тога меда у уста овоме несрећнику. Окусивши ту сласт, осуђеник у напредак све заборави, и стаде само на њу мислити, па га прође жеља и да се из тога бунара извуче". — Свети човек (Буда) изводио је из тога догађаја разна тумачења. Тамница значи три света; осуђеник — мноштво људи; раздражени слон — смрт; бунар — станиште самртника; отровни змај на дну бунара — пакао; четири отровне змије — четири стихије: земљу, воду, ватру и ветар; корен древета — корен живота човечанског; бели пацови — сунце и месец, који мало по мало али без престанка живот човечански подгризају. Мноштво људи лакомо пристаје за радостима овога века, и не мислећи на велике несреће, које су им последице. Ето зашто духовници морају непрестано да имају смрт пред очима, еда би успели, да се отму мноштву мука и страдања."

К овоме ваља додати приповетку народну, записану у Индији у наше време (Dubois, Moeurs et institutions des peuples de l,Indes, II. 27) која казује, како је путник у шуми изгубио пут, па га ухватила ноћ. Да би се сачувао од зверова, он се попне на дрво Кад сутра дан сване, он под тим дрветом смотри тигра; хтедне прећи на друго, али смотри змију, која је спавала, обмотавши реп око гране. Међу тим је с врха древета капао мед, и човек,

заборавивши на свој опасан положај, стаде жудно хватати кап по кап онога меда.[1]

Ко ове приче упореди с горе наведеним изводом приче о инорогу из приповетке о Варлааму и Јоасафу и с целим текстом старо-словенскога превода, који је напред у изводу на свом месту саопштен, не може ни часа сумњати о индијскоме пореклу те приче. У самој Индији прича је већ тако давнашња, да се у главноме налази већ у „Махабарати."

Прича о три друга такође се већ налази у источним литературама. Тога ради треба погледати у Бенфејеву Панчатантру I, 489—493. У енглеској књизи Six months in British Burmah: or India beyond the Ganges in 1857. By Christopher F. Winter London 1858, има народна прича исте основе, која је и у причи о три друга изведена. Прича та гласи овако: „За времена Гонагонга (двадесет-петога Буде, који је дочекао век од 30000 година) живљаху у Камбоци у великом пријатељству четири богаташа. Тројица од њих имађаху по једнога сина, а четврти је имао кћер савршене лепоте. К њојзи она три младића пошљу посланике. Први јој поручи, да ће он с особитом бригом састарати се за њен погреб, ако умре пре него што намири петнаест година. Њему родитељи њезини одговоре: „Па лепо". Други јој поручи, да ће он у том случају њезин пепео скупити. И њему родитељи одговоре онако исто. Трећи јој поручи, да ће он чувати њезин гроб. Њему родитељи њени одговоре што и оној двојици. Девојка умре пре него што намири петнаест година. Родитељи поруче првом младићу да је сахрани као што је обећао; други, на то, скупи и однесе њезин пепео; а трећи стане чувати њезин гроб као што је и обећао. Духовник неки,

1 А. Кирпичниковъ. Повѣсть о Варлаамѣ итд. 234.

долазећи с Хималаја прође туда путем у тај мах, смотри младића, где чува стражу на гробу, па га запита за што то чини, и он му на то каже како се заветовао. „А би ли ти био рад, да се покојница у живот поврати?“ упита духовник. „Бих“ одговори он. На то духовник поврати живот покојници са свом пређашњом лепотом стаса и узраста. Син првога богаташа (кад је виде) рече: „Ја сам њено тело однео на спалиште и спалио га; за то она припада мени“. А други рече: „Ја сам њезин пепео покупио, за то је она моја“. А трећи рече: „Она се повратила у живот, докле сам ја њезин гроб чувао. Па зар да она не буде моја? Али што да се ми међу собом препиремо? Да идемо кнегињи Ту-Дама Исари, нека она пресуди“. Тако и учине. Кад кнегиња чује у чем је ствар, она пресуди овако: „Колико сам ја разумела, један је од вас спалио њено тело, па отишао својим путем; други је покупио њезин пепео, па учинио тако исто; али је трећи чувао стражу над њеним останцима, макар да се породица гробарскога чувара до седмога колена понижава у неодабране сталеже. Док је он тај посао вршио, девојка се повратила у живот. Па кад је није оставио у смрти, оставите му је, јер је његова и у животу.“

У књизи Хамеровој Rosenöl у приповедци о Сулејману (I, 147 и д.) налази се иста прича у оваком облику: „У једнога човека била лепа жена, лепа башта и лепа књига. Једнога дана се он проводио по башти, другога дана се забављао књигом, а трећега је уживао у милоштама своје жене. Кад дође час, да полази с овога света, рећи ће он башти: „Заливао сам те и пажљиво те неговао, а данас те за на век остављам; чиме ме данас можеш последњи пут понудити?“ А из баште се зачу глас: „Ја ногу немам, да за тобом пођем. Кад ти одеш, мени ће доћи други, па ћу бити његова.“ Огорчен таким одговором, господар се из

баште дигне у харем, и ту оваку реч рече својој жени: „На те сам просуо сву своју љубав и сав свој живот; тебе ради сам много и препатио. Данас завршујем рачуне, и одлазим одавде. Шта си вољна учинити данас као последњи пут за мене?“ Служиhу ти радо, одговори жена, све докле си жив. Ако умреш, ја ћу плакати и туговати, и пратиhу те, када те понесу, до гробнога брежуљка. Кад те један пут спусте, ја за тобом не могу, али ћу ипак и плакати и туговати све докле не прође време жалости у удовиштва“. Пун очајања човек јој окрене леђа, и из харема пође у кабинет, па ту проговори књизи: „Књиго, драга књиго, верни друже у самоћи, опробани пријатељу у несрећи; данас морам са земље полазити, хоћеш ли се и ти са мном растати?“ „Ја ћу ићи за твојом погребном пратњом — одговори књига — ја ћу ти бити повереник у гробу, а помоћник на дан страшнога судишта“.

Ко после овога прочита причу о три друга, која се и у засебним преписима налази у рукописима наше средњевековне књижевности[1] — лако ће се уверити, да је у њој овај исти предмет, који је из индијске, како изгледа, преко арапске књижевности или усмене народне литературе ушао у стару грчку књижевност.

Истим путем, преко арапске књижевности, изгледа да су ушле у Варлаама и Јосафа онако исто као и у нека западно-јевропска дела и некоје источне приче. Тако је за причу о мудроме и обазривом краљу већ

1 Један је такав препис штампан у мојим «Примерима књижевности и језика старога и српско-словенскога Београд 1877», стр. 473. И у западној јевропској литератури прича је ова доста преписивана и прерађивана нарочито у зборницима приповедака као што су El conde Lucanor и Gesta Romanorum. И тим је прерадама извор скоро увек у приповеци о Варлааму и Јоасафу.

Вал. Шмит (Wiener Jahrbücher, Bd. 26, стр. 33 и д.) посведочио, да јој се оригинал, простије и без накита израђен, налази у арапскога писца Ахмеда бен Арабшаха. Без сумње из арапскога извора продрла је та прича и у стари шпански зборник прича, који се зове El conde Lucanor (дело из средине XIV века), у коме се са свим по начину индијских зборника приповедака ниже на 49 малих приповедака, увек с корисном моралном поуком на крају, и у коме се те приповетке везују једна за другу разговором међу грофом Луканором и његовим саветником Патронијем [1]. Врло је пак могуће, да ће се и тој причи наћи извор још даље на истоку. У истоме шпанскоме грофу Луканору налази се и прича о робу који је својим саветом опростио свога господара завидљивачких сплетака. Та је прича такође уплетена у приповетку о Варлааму Јоасафу, али не као засебна, те тако није међу оних горе поменутих девет с одвојеним текстом и насловом, него се налази на првим листовима извода. где се приповеда о бољару, који је у шуми нашао и узео к себи остављена пребијене ноге човека за то, што му је казао да зна лек од клевете. То се после и потврдило.

Осим ових појединости о узимању прича, које општим карактером својим могаху на далеко интересовати, можемо навести и један пример, који показује узајмицу из специјално будистичких легенада. Тако у животу славнога Ашоке, краља од Магаде, који је на владу дошао 325 год. пре Христа, а којега прелазак у будистичку веру описује Mahâvansa у једном делу, који је постао у V веку по нашем бројању, по много старијим изворима, приповеда

---

1 Jahrbuch f. roman und engl. Literatur, II, 1860, 333. Упореди у моме преводу Шерове «Опште историје књижевности» II, 353, где се у примедби налази преведена једна приповетка из «Грофа Луканора».

се (Bernard St. Hilaire p. XIII, XVI, Lassen, Ind. Alterthumskunde, II, 215 — 270) овака прича: „Он пређе у веру, и сав би обузет жарким осећањем једнога нововерца. Тако, кад би год срео будистичке духовнике, „синове Шакијине“, било у друштву, било појединце, он би њихове ноге додиривао својом главом, и тако би им божанску пошту чинио. Један његов министар, Јашас, ма да је и сам био прешао у будизам, чуђаше се толиком снисхођењу, и буде слободан, те једном приликом каже краљу, да му не приличи, да се тако пружа испред просјака, који су из свакојаких редова изашли. Краљ ту примедбу саслуша, не одговоривши ништа. Али неколико дана по том, рећи ће он својим саветницима, да је рад познати шта вреде главе различитих животиња, па им заповеди, да сваки прода по једну животињску главу. Јашасу допадне, да продаје главу човечију и т. д.“ (B. St. Hil. 105 стр.). У приповедци пак о Варлааму и Јоасафу долази овако место: „Био један пут један силан и угледан краљ, и кад је један пут на позлаћеним колима и с краљевском сјајном свитом улазио у град, догоди се, да сретне два човека, одевена у крпе, засута прљавштином, мршавих и бледих испијених образа. Али краљ с места позна, да је њихове пуноће и лепога изгледа нестало телесним мучењем и знојем духовнога кињења. Чим их је, дакле, спазио, с места скочи са краљевских кола, пружи се по земљи, и побожно их поздрави, за тим устане, загрли их, и укаже им све знаке милости. Његовим великашима и министрима ово не бејаше по вољи, јер им се чинило, да тако поступање не приликује краљевскоме достојању. Али му то сами у очи рећи не могаху, него то кажу његовом рођеном брату, да он напомене краљу, да толико своју сјајну круну не понижава“. Шта је на ово цар одговорио, и како та прича у нашем

старо-словенском преводу гласи, може се видети напред у изводу у Причи о четири ковчега.

Сума пак свију ових бележака и свега овога поређења показује, да су засебне приче, уплетене у приповетку о Варлааму и Јоасафу, не само често јасно доказаног источног и индијског порекла, него да им је и крој и начин са свим индијски, те је чисто изазивала научнике да посумњају о приповедци о Варлааму и Јоасафу као и о оригиналном производу грчке књижевности, а да му извор и углед и у целини потраже у источној индијској литератури.

Ако је, дакле, овде литерарна историја хтела доћи до тога оригиналнога угледа, ваљало јој је само ићи даље трагом горе обележених културних идеја и генетичке везе њихове; ваљало је ставити се у стара времена, у њихов укус, у њихове мисли, у њихове угледе, и у путове којим су онда идеје једна на другу наилазиле и једна се од друге развијале. Тим путем се увек одгонећу овакве загонетке. И тај пут није ни овде издао.

Проба истраживања на појединим причама, које горе показасмо, водила је правце у Индију. Индијска будистичка култура показује једну религиозну установу, на длаку једнаку с хришћанском установом калуђерства. Из ових претпоставака лако је било начинити очекивање: да ли индијска литература осим појединим причама није читавој приповедци о Варлааму и Јоасафу послужила приповетком, која би у себи имала исту главну мисао, исту тенденцију и исте главне делове? И за чудо је, како је први поглед у литературу будизма овако очекивање потпуно потврдио.

Учени Немац Ф. Либрехт, који је млого заслужан и за литерарну историју како овога дела тако и осталих чланком својим Die Quellen des „Barlaam und Josaphat“, који је штампан у Jahrbuch für roma-

nische und englische Literatur herausgegn. v. Dr. Ad. Ebert Berlin 1860, стр. 314 и д. јасно је посведочио, да владалачки син Јоасаф није син Авениров нити да треба мислити и доказивати, да ли су те две личности ма у колико историјски истините, јер нити је једна ни друга та личност живела, него да је Јоасаф у ствари Сидарта (Siddhârtha) син краља земље Капилавасту — по имену Шдуодане (Çûddhodana), који је после под именом Буде (т. ј. Светлога) постао оснивалац будизма и у 80-ој години умр'о 543 год. пре Христа. Другим речима приповетка о Варлааму и Јоасафу у целини је својој узајмљена из индијске литературе; она није ништа друго него по хришћанским појмовима и потребама прерађена и попуњена историја Буде, индијског оснаваоца будизма. Што се тиче начина, којим је то извршено, мисли се, да је приповетка о животу Будину усмено традицијом пренесена у хришћанску средину, да ју је грчким језиком израдио какав год сиријски хришћанин, што се потврђује сиријским именима приповетке и географским определењем положаја Индије у погледу на Јегипат, које се и у нашим преводима сачувало.

Мисао ову, данас већ свуда примљену у компаративној литерарној историји, још су више осветлили руски литерарни историци и оријенталисти.

За компаративну литерарну историју приповедака много је заслужан руски књижевник А. Веселовски. Пишући у Журн. мин. нар. просв. Іюль 1877, стр. 142 и д. о књизи А. Кирпичникова „Греческіе романы въ новой литературѣ· Повѣесть о Варлаамѣ и Іоасафѣ. Харьковъ 1876“ А. Веселовски је публиковао нешто нове грађе и о овом питању. Да би ухватио уплив приповетке о животу Будину на грчку приповетку о Варлааму и Јоасафу, А. Веселовски се користио енглеским преводима китајске будистичке лите-

ратуре, у којој су се сачували најстарији преводи из индијске литературе у китајску, преводи, који сад заступају давнашње погубљене оригинале. Ови китајски преводи израђивани су већ 69—70 по Хр., чему за потврду служе скултурне слике из живота Будина, које су се сачувале у Санчи и Бархути, а постанак им се ставља међу 300 год. пре Хр. и први век после Христа[1]. Извод ових предања, који је А. Веселовски израдио и у горњој књизи штампао, стављамо одмах овде с намером, да помогнемо што боље уочити закључке, који су већ горе исказани, о извору и оригиналу Варлаама и Јоасафа, и који ће се даље исказати. Извод г. А. Веселовскога гласи овако:

„Буда, индијски царевић, син је цара Шудогане. Пред што ће се он родити, мати му усни предсказање, које су јој тумачи снова овако истумачили: у цара ће се родити син, који ће бити цар над царевина, господар свега света, и праведан, који ће свет и људе спасти од пропасти јада и туге. Кад се дете родило, астролози су и врачари потврдили то исто по различитим знамењима будуће величине, која су на њему показана. Знамења су та предсказивала, да ће он постати господар свега света, ако у свету остане, а да ће постићи највећу просвету, постати проповедником закона и правим Будом (т. ј. светлошћу), ако отиде међу духовнике. Ово последње отац није био рад, а његови саветници га успокојаваху, да ће му син заиста постати господарем свега света, само ако се он постара, да удеси његово одгајивање и васпитање тако, да он не замилује пустињу и не отиде међу пустињике. Тога ради мислили су, да га ваља опколити свима светским задовољствима и омилити у што је могућно већма кућу и породицу. Цар предузме

1 Ти су преводи публиковани у књизи The romantic legend of Sâkya Buddha from the Chinese, by Samuel Beal. London, Trübner 1875.

све мере, да син ни од кога не дозна шта су о њему прорицали пророци.

„За тим настају школске године Будине, који је својим знањима зачудио учитеље и врло рано почео показивати наклоност к животу посматрања и размишљања, задубљујући се често у мисли о питањима бића. Кад је Буда доспео у младићски век, отац се наново узбуни пророчанством, и министри из нова стану световати оца, да царевићу начини дворац, у коме ће се моћи наћи највеће угодности, да га опколи лепотицама, еда би му се тако са свим разбиле мисли и наклоности од пустињичког живота. По жељи очиној Буда узимље себи за жене Јасодару, Манодару и Готаму, отац му начини три дворца у којима је царевић почео живети у раскоши никад невиђеној, далеко од свега, што би му могло однети мисао на зла и муке овога света. Сврх свега царевића нису никуд пуштали из дворца, опкољенога јаким зидом; троја врата (у зиду, у огради баште и у самом дрорцу), која су била вешто начињена, и код којих је била јака оружана стража, имала су задатак, да спрече и осујете сваки покушај бегства.

„У то време један Девапутра т. ј. бог посредник), који је станиште своје имао у пространству међу небом и земљом, обрати пажњу на Буду, који се већ читавих десет година предавао јединим телесним насладама. „Ми не смемо допустити — рече тај Девапутра — да се његов разум и његова осећања и даље тако затамњавају и изврћу; он треба да сазна шта то све вреди, он треба све то да напусти, а с тим заједно и дворове своје.“ Девапутра га стане на то спремати. Невидљиви гласи ноћни почеше га учити истини, и упливом Девапутриним песме придворних лепотица место да у њему узбуђују страст љубавну, почеше говорити о мимопролазности свега земаљског. И сами звуци музике почеше цара наводити на религиозне мисли и при-

прављати његово срце, да је спремно виши позив примити. С истом том намером Девапутра увлачи у њега жељу, да изађе из дворца у околне баште. Царевић заповеди свеме кочијашу Чандаки, да за њ спреми кола. Чандака одмах то јави цару, и цар Шудогана заповеди, да се по свој вароши пусти глас, добошем и звонима, да свак зна, да се обуче у стајаће празнично рухо и да се с улица уклони све што би у царевићу могло потаћи мисао, да има старости, болести, смрти, и у опште свију непријатних упечатака. Буда пође, и по наређењу Девапутрину, смотри на путу гронулога старца; друге и треће шетње види болесника, за тим мртваца. Сваки пут царевић пита кочијаша, шта оно значи, а кочијаш надахнут Девапутром, увек му говори о томе, како се утећи не може од старости, болести и смрти. Кад би год чуо та објашњења, царевић би се с пола пута враћао, да се преда размишљању, а цар, узнемирен извештајем кочијашевим, који би му се редовно достављао, још би већма умножавао не само пажњу него и сва средства која је рачунао за удесна, да сина од тих мисли одвраћа. Кад је последњи пут шетао, Девапутра изведе царевићу слику ништега и од света оцепљенога монаха аскета. Буда се упусти с њим у разговор, и монах, опет надахнут Девапутром, говори му шта то значи ништи монах, који је презрео овај свет и блага његова, који је напустио стазе овога света, напустио кућу и пријатеље, све с намером, да сам себи ослобођење нађе; који ништа тако силно не жели, као да живот поклони свему што је живо, и да никоме никакве штете не учини.

„Кад се врати у двор, царевић објави оцу, да је наумио, да постане аскет. Шудогана, силно огорчен, стане га одвраћати. То исто почну и саветници цареви. С том истом намером цар к њему пошље Удају, сина главнога свога министра; жене и лепотице, које су биле око царевића, удвоје својеласкање и своју обману. Али Буда се у својој одлуци

не даваше поколебати, и још већма утврђен и охрабрен гласом Девапутриним, побегне из свога двора заједно с кочијашем Чандеком. Сутра дан је одмах за њим послана потера, али узалуд. У шуми обрије косу, своје скупоцено одело промени с једним божанским духом који се био начинио ловац, а Чандаку врати натраг кући. Кад кочијаш код куће исприповеда шта је било, само умножи дотадашњу општу жалост. Сав народ се заплаче, жене Будине, отац његов, све потоне у великој тузи. По жељи царевој два саветника крену се на ново, да нађу и да кући доведу царевића. Они нађу Буду, где седи под дрветом, приступе му и почну га убеђавати како је отац готов уступити му своје царство, нека се дакле врати; враћали су се на царство и други цареви аскети. Али је Буда сам себе везао великом клетвом; нити напусти своју намеру, нити се кући врати. За тим је цар и опет понављао покушај да сина умоли и врати, али и то узаман.

„Међу тим је Буда живео као пустињак, који је с места на место прелазио. Час га видимо међу браманима аскетима; час код пустињака Араде; свуда се упушта у разговор о религиозним системама, свуда замеће спорове, израђујући свој властити поглед на свет, удубљујући се у себе сама и морећи се ванредним постом. Мара, начелник зла, цар смрти, господар света преласти стане се плашити од овога подвижника, који је претио да његову власт на земљи на себе прими. Мара стане покушавати, да га од његових подвига одврати; он стане сакупљати силе, које су њему биле потчињене, и стане искушавати Буду. Час му се јављаше у слици гласника, који му доноси глас, како је рођак његов Девадата престо заузео и оца му заробљена држи; час му долази, те га узнемирује преласним речима и телесним покретима демон-лепотица. Кћери Марине стану му певати о земаљској

љубави; Мара га прелашћује сликама земаљскога величанства, страши га гомилама демонских чудовишта, која не остављаху никаква страха, да га њиме не поплаше. И из свију тих искушења Буда излази као победник, добри духови му уздржаше снагу, демони бише побеђени, а Буда допре до највише просвете.

„За тим се приповеда и о проповедничкој радњи Будиној, преко које ћутећи прелазимо. У Буде се јавља много последника, али се јављају и опасни противници у лицу брамана, с којима је он принуђен да се бори и које он у религиозном спору побеђује. Најпосле његову науку прихвата и отац његов Шудогана. Буда умире у позним годинама. Легенда говори о свечаном његовом погребу, какав је чињен само свесветским монасима.“

Ко прочита овај извод будистичке легенде, којом се Ф. Либрехт за своје поређење служио, узевши је не из енглескога писца горе наведеног Била, него из францускога дела Barthélemy Saint-Hilaire Le Bouddha et sa Religion, Paris 1860, и ко га упореди с изводом из приповетке о Варлааму Јоасафу, који се на другом месту овога посла штампа, и који сам ја израдио по српско-словенском тексту нашега средњег века, опазиће без икакве муке чудновату једнакост плана и свију главних одељака, па и основне идеје, једнакост, која се не да истумачити никаквом случајношћу. Но пре него што о овоме говор наставим, саопштићу по А. Веселовском и остали материјал за поређење, којим се Ф. Либрехт никако није послужио.

Сва лица приповетке о Варлааму и Јоасафу налазе своје зачетнике у легенди о Буди осим Варлаама, којему се истина у ништем монаху, с којим Буда у разговор ступа, налази слаба слика, али је и та слика сувише у сенци остављена према оној светлости, на коју је хришћанска прерада будистичке легенде иставила свога Варлаама. То је,

свакојако, ситница, којом се јасан резултат поређења нимало потамнети не може, али да би се индијска оригиналност и у тој ситници потврдила, А. Веселовски се трудио, да и ту ситницу изнађе.

Руски оријенталист Минајев обратио је пажњу А. Веселовскоме на легенду о Ј а с а д и или Ј а с о д и, која, по горе наведеном Енглезу Билу, овако гласи: У Бенаресу је живео славан човек, по имену Супри-Буда. Он је имао небројено благо, али је жељан био деце. По његовој молитви Девапутра се спусти с неба, прими на се облик његове жене (таком истом причом о чудном примању тела почиње се, као што је познато, и легенда о Буди) и у Супра-Буде роди се прекрасан син, којега прозову Јасадом за то, што се над његовом главом онда када се родио светлост разасјала. Као јединац у својих родитеља, Јасада је прекрасно успевао, развијајући се умно и телесно. Отац му начини три велико-лепна дворца: један за зиму, други за лето, а трећи за јесен и пролеће. Опкољен беше сваким задовољством и бадром стражом. У то је време Буда проповедао закон у Бенаресу, а Сакра Раџа (т. ј. Индра, личност место које се у легенди о Буди спомиње Девапутра) се спушта с неба, и улазећи у дворац Јасадин, почине му овако говорити: „Драги Јасада! Време ти је дошло, да напустиш кров и да се начиниш сиромахом монахом.“ Кад то чује Јасада, он приправи кола, и пође да се наслађава лепотом околних садова. Први с ким се срете — беше сиромах монах. То је био Буда, који је предвидео, да ће се Јасада скоро обратити. Јасада пак, узбуђен дивним изгледом Будиним, силази с кола, поклања се пред њим, и за тим се креће даље. У баштама сретне нешто ново. Сакра се беше створио у болесну жентурину, којој цео труп беше покривен црвима. Слика та сневесели Буду, и баци га у дубоке мисли. Исте ноћи крене се у бегство, и у причи о његову бегству понављају

се све оне црте, које видимо у легенди о Буди. Пред њим се без икакве шкрипе и сама собом отварају врата, итд. Он прелази реку Ворану, где га чека и просвећује Буда. И прича о Јасади свршује се тим, што се за њим и отац његов у његове мисли обрлаћа.

Најпосле, што ни у овом варијанту нема, попуња се легендом Mahavastu (збирком легенада о Буди и ученицима његовим), у којој се Јасада зове Јасода. И та се легенда почиње као и ова пред њом причом о рођењу и младости Јасоде. За тим следује епизода о трговцу, који је пошао на исток да тргује. Кад се он повратио, Јасодин отац шаље му посланика с речима: „Дођи да се начудиш лепоти мојега сина.“ Трговац дође, отац га намести да седне, а младога Јасоду позову. Кад је ушао, он нити се поклони оцу, нити госту, већ седне покрај њих. У тај мах цар пошље к Јасодину оцу посланика с речима: „Имаш посла царског, брже да си код мене!“ Отац, полазећи, рече трговцу · „Поседи с младићем, док се не вратим.“ Кад су остали на само, трговца плени лепота Јасодина, помисли у себи, да за њ такав живот није, него да је приличније, да постане Прађека-Будом или великим Шраваком (т. ј. учеником Будиним). „Младићу — рече он њему — свака се младост свршава старошћу, свако здравље — болешћу, свакоме величанству долази крај, од свачега драгог и пријатног — један пут се ваља растајати. Јеси ли видео Бхагавана (господина, т. ј. Буду)?“ „Ко је то?“ пита младић. — И трговац га описује. У Јасоде успламти жеља да види Буду — и за тим долази прича о његовом бегству, која нам је већ позната.

Ф. Либрехт, користећи се у своме поређењу књигом Barthélemy Saint-Hilaire Le Bouddha et sa Religion (Paris 1860) у своме је поређењу осим сличности у плану и у реду, којим у причи појединости једна за другом следују,

обратио пажњу још и на наличност самога текста на појединим карактеристичним местима. И ја ћу овде примера ради навести неколико таких мѣстâ, служећи се за приповетку о Варлааму и Јоасафу немачким преводом, који је Ф. Либрехт израдио, а који је, као што ће се напред показати, рађен по оригиналу оном истом, по коме и наш српско-словенски превод.

Легенда о Буди.	**Приповетка о Варлааму и Јоасафу.**
I.	
Међу друговима свога узраста, дете се никако не хоћаше мешати у њихове игре; изгледаше, да су у његовој глави неке више мисли; често се повлачаше у самоћу, да би у миру размишљало. (B. St. H.) стр. 6.	Његово срце би занесено спасоносним размишљањем, а милост светога духа починаше отварати очи његова разума и упућивати их к Богу, који никакву лаж не познаје. (B. und. J. 26).
II.	
Међу тим краљ Судодана погађаше намере, које узнемираваху срце сина његовога. Он му начини три нова дворца, један за пролеће, један за лето, а један за зиму; и плашећи се. да се млади царевић приликом шетње не би измакао и пошао за својим намерама, цар изда најоштрије заповести, за које нареди	Међу тим Авенир сазида у једној удаљеној вароши врло леп дворац, собе у њему намести што је могао величанственије, и тај дворац одреди за стан сину своме, чим је изашао из детињских година. У исти мах заповеди, да се к њему не пушта никакав странац, одредивши му сам васпитаоце и слуге, све

да остану највећа тајна, по којима се живо пазило на сваки корак царевићев. (B. St. H. стр. 12).

особито лепе и у младим годинама људе, забранивши им најжешће, да младићу не помену никакво страдање у животу, ни смрт, ни болест, ни сиротињу, нити ишта жалосно, чим би се веселост и расположење његово помутило, него да му пред очи износе само оно што је весело и пријатно, како му ум, занесен радошћу и уживањем, никада не би на будућност помислио. (B. und J. стр. 16.)

III.

Али сва та пажња оца, који је страховао да изгуби свога сина, остаде узалуд. Околности са свим обичне, које се не дадијаху предвидети, потакоше веома силно у царевића усађене намере. — Једнога дана, када је царевић с многобројном свитом излазио на источну градску капију, пошавши у башту Лумбини, с којом су били везани спомени детињства његова, сретне на путу човека стара, гронула, опала; жиле му и мишићи на свему телу беху сикочили; зуби му беху рас-

Јоасаф једнако жуђаше да остави дворац, и цар заповеди да се држе у приправности дивни коњи и царска свита, допустивши, да царевић може остављати двор кад хоће, али свити жестоко препоручи да пази, да му пред очи ништа непријатно не изађе. — Тако је царевић често остављао двор и по небрежљивости слугу смотри једнога дана два човека, од којих један беше губав, а други слеп. Кад их смотри, обузе га непријатно осећање, и упита свога пратиоца: „Шта

климатани; сав беше посут борама, уз то ћелав, и једва промуклим гласом изговараше храпаве и непријатне слогове. Сав се беше погао на своју батину; дрхтаху му сви удови, сви зглавкови.

„Ко је тај човек? упита царевић навалице свога кочијаша. Малена је раста и немоћан; кожа и крв су му се сасушили; мишићи су му прионули уз кожу, глава му је оседела; зуби су му расклиматани, тело му је омршавело; наслањајући се на батину габеља корак по корак, спотичући се на сваком кораку. Је ли му то породична особина? Или је то закон за сва створења на земљи?“

„Господару, одговори кочијаш, човек је овај обрван старошћу; све су му моћи ослабеле; патња је порушила снагу његову, ближњи су га презрели; нема потпоре, није за посао; он је ето остављен као сухо дрво у гори. Али то није нарочита особина породице његове. У свакоме створу старошћу се младост су ти људи, и откуд им тај немили изглед?“ Пошто се то већ више сакрити не могаше, они одговорише: „То су болести људи, које их их сналазе са покварене грађе њихова тела и од рђавих сокова који су у њему.“ На то ће упитати царевић: „А снalази ли то свакога човека?“ А они одговоре: „Не снaлази сваког, него само оне, којима покварени сокови добро здравље униште.“ Царевић на ново упита: „Кад то не снaлази све људе, него само неке, могу ли се познати и јесу ли напред одређени они, које ће тако зло снаћи? Или то зло наилази на људе на начин неодређен и непредвиђен?“ „А који човек, одговорише они, може знати и поуздано познати оно што ће бити? То је више човечанске природе; то може знати само несамртни Бог.“ На то истина царевић преста запиткивати, али оно што је видео, узмути га у дну срца, и тај неочекивани, изненадни догађај промени са свим изглед лица његова. — Кад је Јоса-

уништава; исто ће тако старошћу свршити ваш отац, ваша мати, гомила ваших рођака и вршњака. Другога краја створу земаљскоме нема.

„Дакле, одговори царевић, јадно створење без знања и моћи, обдарено слабим суђењем, поноси се младошћу, која га опија, а не види старост, која га очекује. Ја даље нећу. Кочијашу, окрени брзо моја кола. Кад и ја ништа друго нисам, него будуће станиште жалости, на што су ми весеља и задовољства? И млади царевић, окренувши своја кола, врати се у град, не отишавши у Лумбини.

„Други пут крену се царевић са многобројном свитом на јужна врата у башту за провођење, кад на путу смотри човека болеснога, сагорелога од грознице, тела омршавела и поцрнела, без игде икога, без прибежишта, човека који једва дихаше, којега сипња дављаше и који беше пренеражен у страху од болести и блиске смрти. Пошто се обратио кочијашу, и пошто фат после неког времена на ново у шетњу изашао, сретне једнога гронулога старца с лицем борама обасутим, с ногама које су испод њега клецале, хода погуреног, с косом белом као снег, без зуба, који муцаше кад што проговори. Страх ухвати Јоасафа, и призвавши к себи старца, потражи од њега да му објасни овај чудноват и необичан изглед. На то ће рећи пратиоци његови: „Тај је човек већ одавно у старости; силе су му се мало по мало кратиле, удови су му мало по мало слабели, и тако је доспео до тога жалоснога стања, у ком је данас пред тобом.“ „Па шта ће бити најпосле од њега?“ упита даље царевић. А они одговорише: „Ништа га друго не очекује него смрт.“ „А долазе ли до овога стања сви људи, упита царевић, или само неки?“ На то они одговоре: „Ако не предухитри смрт, те ако не изведе човека из овога света, није могуће, да се течајем година до овога не дође.“ „А у колико година,

је чуо одговор који је и очекивао.

„Здравље је, дакле, рече царевић, као игра каквога сна, а страх од зла нуто у каквом се несносном облику показује! Па може ли бити мудрога човека, који би од сад, пошто је видео ово што је ту, могао имати и помисао на весеље и на уживање?“

«Царевић окрете своја кола, и врати се у град, и не хоћаше ићи даље.

„После неког времена, он се крену у башту за провођење на западна градска врата, и тада смотри на путу човека мртвога, у мртвачком ковчегу, и покривенога покровом. Опкољаваше га гомила његових рођака, обливена сузама, јадикујући и дубоко уздишући, чупајући сама себи косе, посипљући се по глави прашином и бусајући се у прси с великом запевком. Царевић, опоменувши опет кочијаша, да погледа овај тужни призор, повика: «Ах, тешко младости, која ће се старошћу уништити; ах, тешко здрављу, које ће се болешћу уништити... настави царевић, доспева човек дотле? И је ли смрт неизбежна? Нема ли каква год начина, да се утече од смрти, да се избегне ово јадно стање?“ На то ће они рећи: „Кроз осамдесет или сто година људи долазе у овај век, па умиру. Друкчије се не може, јер је смрт дуг природни, који је у човеку, и не може бити да се тај дуг не одужи.“

„Кад је онај разумни и увиђавни младић чуо и видео све то, уздахну из дубљине срца свога, и проговори: „Горак је овај живот и пун свакојаког бола и муке, ако је то све тако. Како ће човек онда бити безбрижан и миран, кад му је смрт непрестано за вратом, кад се она избећи не може, и кад га, како ви велите, сваки час снаћи може?“ По том пође даље, непрестано размишљајући сам у себи о ономе што је чуо, и често на смрт помишљајући. Тако је од тога времена живео у тузи и јаду без престанка, јер је сам у себи говорио: „Доћи ће, дакле, је-

ћу разорити; ах, јадан ли ти је живот, који тако за кратко траје! О кад би могло бити, да нема ни старости, ни болести, ни смрти! О кад би се старост, болест и смрт могле опчинити!“ (B. St. H. p. 12 и 13.)

дан час, кад ће смрт и мене зграбити. Па ко ће се, после смрти, мене опоменути, кад смрт све на свету у заборав баца? И хоћу ли, кад умрем, у ништа се претворити? Или има некакав други живот и некакав други свет?“ (B. und J. стр. 27 и 28).

IV

Најпосле, догоди се нешто што ће учинити крај његовом колебању. Крете се на врата северна у башту за провођење, кад смотри једнога **bhiksh ou** или просјака, којега цела спољашњост показиваше човека мирна, тиха, обуздана, уздржљива и потпуно предана брамачарству.[1] Очи му беху к земљи оборене, не погледаху даље, но колико би могао допрети један јарам, држање му бејаше тачно одмерено, на њему с достојањом

Ово је слика индијанскога монаха будиста, из које је хришћанска прерада, принуђена самом природом ствари да царевића не пушта да смишља и својим умовањем изналази веру, морала истесати Варлаама монаха. Разговори царевића с Варлаамом исцрпљују сву суштину хришћанства, и испуњају већи део приповетке. Овде треба узети на ум и остале напред напо-

[1] Брамачари се зову они који ходе путем браманства: то су т. ј. млади брамани за све време докле уче Веде, а то је, од прилике, тридесет и пет година. У овом искушеничком или ученичком живовању највише се пази на потпуну девствену чистоту.

стајаше религиозна хаљина, а у руци држаше судић за милостињу.

„Ко је то?“ упита царевић.

„Господару, одговори кочијаш, тај човек је један од оних који се зову bhikshou; он се одрекао свију задовољстава и радости, живи у крајној уздржљивости; укроћава себе и све страсти у себи, и за то је постао религиозни човек. Без страсти и без жеља он ето тако иде те купи милостињу.“

„То је прекрасно, одговори Siddhârtha. Мудраци су увек хвалили ступање у религију; у њојзи ће бити и мени и осталим створовима уточиште. она ће нам постати плод живота, среће и бесмртности.“

По том млади царевић заповеди да се обрну кола, и врати се у град не видевши баште Лумбини. Његова је одлука била готова.

менуте будистичке легенде, које Ф. Либрехту и не бејаху познате.

V

„Краљ схвати да је бескорисно наваљивати на тако тврду одлуку, и чим свану, сазва шакије, да им каже

Исто ово приповеда се за Јоасафа као цара у положају до некле другојачијем.

овај жалосни глас. Би одлучено да се бегству царевићеву на супрот стави сила. Тако се поставише страже на вратима, и на тим стражама поставише младиће, а најстарији се растурише по вароши да начине узбуну и да рашире глас међу становницима. Краљ Шудодана, на челу пет стотина младих шакија, намести се на самом главном уласку у двор, а три брата његова, стричеви царевићеви, заузеше троја градска врата, а један од главних шакија заузе положај на средини вароши, готов да тачно изврши све заповести. Унутра у двору тетка Сидартина Махâ Праџапати Гаутами држаше на опрезу жене, и да би их раздражила говораше им: „Ако он напусти краљевство ове земље, па оде да као духовник далеко одавде којекуда тумара, сав ће се овај двор напунити жалости, и лоза краљевска, која од толикога времена траје, биће прекинута.“

Али сва та напрезања осташе узаман. Једне ноћи после

„Кад чу народ и сва она сакупљена гомила речи цареве (којима им он јави, да их оставља, с намером да иде, те да у пустињи калуђерски живот проводи), подиже се вика, тутањ, праска и забуна; јер сви сташе запевати, што остају напуштена сирочад. У тој запевци кунијаху му се свачим на свету, да га неће ни на какав начин отпустити, да ће га заустављати, и да му нико неће допустити да их остави. Докле је говорено од стране народа и старешина, краљ дâ знак гомили да ућути, започне за тим изнова, и каже им да он њиховим молбама попушта. За тим их отпусти, ма да још беху веома узнемирени, и ма да им се виђаху на лицу знаци дубоке жалости.

„А он сам призове к себи једнога од главних својих достојанственика, по имену Варахију, којега је поштовао и дивио му се због смерности и светиње његова понашања..... Тога човека, дакле, призове краљ на страну, ста-

тога, кад све страже, уморене дугим неспавањем, беху поспале, млади царевић заповеди своме кочијашу Чандаки да му оседла коња Кантаку, и он измаче из града, да га баш нико не опази. Пре него што би му попустио, верни слуга му такође зададе последњи нападај. Обливен сузама мољаше га особито, да не сатире своју тако прекрасну младост за јадан живот скиталица и просјака, да не оставља дивни овај двор, станиште радости и задовољства. Али царевић не хте попустити ни овим молитвама оданога срца, него му одговори:

„Од жеља, мој Чандака, беже мудраци као од главе змијске; оне су напуштене као нечист суд, и ја и сувише добро знам, да оне ништа друго не чине, већ руше сваку врлину. Жеље сам све познао, ја им се више не веселим. Може се на моју главу скрхати киша громова, секира, будака, гвожђа усијана као муња кад засине или као вршак запаљене горе, али ја се не могу више понемуод срца говорити и замоли га топло, да прими владу и да поведе народ у страху божијем, еда би се он могао кренути на жељени пут. Али се Варахија устезаше и са свим одбијаше ту понуду. „О краљу, рече он, како ти је неправична беседа! Па кад и сам исповедаш науку, да свога ближњега треба љубити као себе сама, по коме разлогу мени натураш терет, који се стараш да са себе свалиш? Јер ако је краљевско достојање добро, задржи га ти сам за се; ако ли је терет и беда души, за што га преда ме стављаш, за што хоћеш да мене у беду увалиш?“ Кад краљ опази, шта мисли Варахија, и да је то тврдо мишљење његово, престане да даље на њ наваљује.

Али кад настане глухо доба ноћно, напише народу писмо, пуно мудрости и страха божијега, у коме учаше народ какву част Богу дугује, како пред Богом ваља живети и како му ваља хвалу одавати и захвалне песме приносити. Најпосле заповеди

вратити к жељи, да своју кућу имам."

„Беше таман по ноћи, кад царевић изађе из Капилавасту." B. St. H. 17 и д.

народу, да владу предаду Варахији и никоме другом. То писмо остави он у својој спаваћој соби, и по том остави двор ни од кога неопажен. (B. und J. 267 и д.)

VI

Оставши сам, царевић се хоћаше опростити и последњих знака своје касте и свога достојања. Најпре својим мачем одреже себи косу, и баци је на ветар; духовнику није приликовало да носи косу војничку. За тим, како му још мање доликоваху скупоцене хаљине, промени своје хаљине, скројене од свиле Бенареске с хаљинама једнога ловца, које бејаху од јелење коже, похабане и жуте. Ловац на то пристане после приличнога устезања, јер му добро беше познато, да има посла с лицем одличнога положаја. (B. St. H. стр. 19 и др.)

Узвишени Јоасаф остави краљевски двор радостан и весео, као човек, који се из дугога прогонства враћа и с радошћу кући долази. Одевен пак беше у своје обично (царско) одело; али испод њега му беше она груба власена хаљина, коју му је Варлаам оставио. Дошавши пак оне ноћи у колибу једнога сиромаха, свуче са себе горње скупоцено рухо, и поклони га томе сиромаху као последњи чин својега доброчинства. По том отиде у пустињу и т. д. (B. und J. 274 стр.)

Све су ово таке и толике црте једнакости, да се мора претпоставити узајмица у главноме. Пошто је т. ј. изван сваке сумње, да је приповетка о Варлааму и Јоасафу дело позније, него легенда о Буди; пошто се, даље,

зна, да је приповетка о Варлааму и Јоасафу постала у пределима Мале Азије, који су, особито после Александра Великог, били у свезама и у комуникацији не само с Индијом, него нарочито с оним народима, који су били спроводници културном упливу Индије на јевропске и Јевропи блиске пределе; то нема сумње шта је овде оригинал, а шта прерада. Прерада, разуме се, није превод, и њен се карактер из горе приведених места добро види. Књижевник који је легенду о Буди, за потребу хришћанских тенденција и особито у прилог похвале и преузношења монашкога живота прерађивао, добро је схватио свој задатак, и задржавши будистичку легенду заједно са свима њеним појединостима у основу, испреплетао је ту готову основу с хришћанском потком, коју је у хришћанској литератури готову имао. Тај посао није он извршио неуметно. На питање: да ли је он имао пред собом сама индијска литерарна дела, или му је руковођом служила каква усмена прича о Буди и легенди његовој, данас је тешко одговорити, јер се и по једној и по другој претпоставци може објаснити постанак дела које је пред нама. Из свега нашега истраживања излази један не мало знатан ресултат: да је религиозна култура индијска и њена приповедачка легендарна књижевност и овим путем утицала на културни живот средњевековне Јевропе, и да је „Јевропа већ од толико векова, и сама не знајући, у својој литератури имала и читала опис живота Будинога, ако и под промењеним именом, ако и у прерушеном облику[1].“

---

[1] F. Liebrecht, Jahrbuch für romanische und englische Literatur. II. Berlin 1860, 3[illegible]1. Руски писац А. Кирпичников трудио се у студији која је наштампана као засебна књига «Повѣсть о Варлаамѣ и Іоасафѣ. Харьковъ, 1876», да изведе противно тврђење и да докаже самосталност постања ове приповетке. Његова је тврђења добро критиковао поз-

Колико је пак значење овога тврђења показаће чланак, који за овим следи, и у ком ће бити забележено неколико података о раширености и познатости приче о Варлааму и Јоасафу за време средњих векова.

III.

Грчки оријинал и јевропске прераде и преводи приповетке о Варлааму и Јоасафу.

У почетку првога чланка назначено је, да су се из грчког оригинала, који је — како се види — постао у Палестини или Јегипту (свакојако, како се по узајмљеним причама види, у суседству Арапа), одвојиле две гране преведених текстова. Једна је западно-јевропска, која је кроз латински превод ушла у књижевност католичких јевропских народа, а друга је словенска, која се кроз југ словенски раширила међу православним словенским племенима.

Случајно су обе ове гране преведених текстова угледале света у штампаним књигама пре него оригинал грчки. Јер оригинални грчки текст би наштампан први пут 1829 године у Паризу. Али се ова празнина одавно осећала у учоном свету. Француз Le Quien (Michel, 1661 † 1733) бејаше наумио да ту празнину попуни, и да грчки оригинал побожне приповетке о Варлааму и Јоасафу наштампа у трећој књизи сабраних списа Јована Дамаскина (S. Joannis Damasceni opera omnia), о којих се издању он бринуо. По томе се већ види, да је тај књижевник такође мислио, да је приповетку о Варлааму и Јоасафу написао Јован Дамаскин. Le Quien је мислио, да то своје издање

нати специјалист у упоредној литерарној историји старих прича, заслужни Ал. Веселовски у чланку «Византійскія повѣсти и Варлаамъ и Іоасафъ» штампаном у «Журналу мин. нар. просвѣщ. Іюль 1877» стр. 122—151.

изврши по једноме рукопису париске библиотеке. Али како трећа књига његове збирке Дамаскинових дела није никад угледала света, тако је и та његова жеља остала неиспуњена.

За тим је Фр. Вилх. Вал. Шмит, пишући у бечкима Jahrbücher der Literatur, XXVI, о Дунлоповој The history of fiction, у прилог и попуну томе енглеском делу написао лепих литерарно-историјских података о приповедци Варлаама и Јоасафа, наштампавши по бечким грчким рукописима у оригиналном тексту четири приче: о инорогу, о три друга, о мудром и обазривом краљу, о четири ковчега. Пре овога од грчкога су оригинала штампане само неколике врсте с почетка у ниже наведеним каталозима бечких и минхенских рукописа, и штампана је прича о славују у Aretius Beyträgen, B. IX, p. 1247 трудом Доценовим.

Грчки текст приповетке о Варлааму и Јоасафу први пут је у целини издао Француз Boissonade у зборнику Anecdota graeca, Paris 1829 и др. у књизи четвртој, а издао га је по два париска рукописа. У једном од тих рукописа приповедци је наслов *Ἱστορία ψυχοφελὴς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθίοπων χώρας τῆς Ἰνδῶν λεγομένης πρὸς τὴν ἁγίαν πόλιν μετενεχθεῖσα διὰ Ἰωάννου μονάχου τιμίου καὶ ἐναρέτου μόνης τοῦ ἁγίου Σαβα ἐν ῇ ὁ βίος Βαρλάαμ καὶ Ἰωασὰφ τῶν ἀοιδίμων καὶ μακαρίων*. Такав исти наслов био је, види се, и пред оним словенским књижевником, који је ту приповетку са грчкога на словенски преводио, јер у рукопису, који је пред нама, наслов гласи: **Писаніє се доушепольꙁноє оть вьноутрьнеє єѳїоп'скыє страны глаголємыє Индїа вь светыи градь прѣнесено Іѡанномь мнихомь, моужемь чьстномь и добродѣтелномь монастира светаго Савы, вь немь**

же житїє Вар'лаама и Іоасафа прѣснопамѧтною и божьственною.

Међу тим се више грчких рукописа налази по Немачкој у библиотекама. Тако их царска дворска библиотека у Бечу има не мање од шест, и њих све Ламбек помиње у своме делу Comment. de bibl. caesar. vindobon., tom IV и VIII. И краљевска библиотека у Минхену има их неколико; упор. Ignatz Hardt Catalog. codicum mss. graecorum Bibl. reg. Bav. Monachii, tom. I и II. Пошто је изашло Боасонадово издање приповетке о Варлааму и Јоасафу по париским рукописима, на њ је писао рецензију Шуберт у Wiener Jahrbücher, Bd. 63, 72 и 73, и у ту је рецензију унео исправке грчкога париског текста, извађене из горе поменутих бечких грчких рукописа, доведавши све те исправке у везу с Боасонадовим издањем.

Боасонадово издање дало је осим тога повода, да се и о изворима овога дела више ради, и да се само дело више чита, и о њему у литерарној историји размишља. Тако је Боасонадов текст на немачки превео и штампао познати пријатељ литерарне историје прича Феликс Либрехт, која је после написао и онај најзнаменитији чланак о литерарној историји ове приповетке, чланак о изворима њеним. Либрехтов превод штампан је с топлим предговором црквенога немачкога књижевника Лудолфа фон Бекендорфа, намењен и савременој публици, која има воље да чита побожне приче. Наслов је томе преводу: Des heiligen Johannes von Damaskus Barlaam und Josaphat. Aus dem griechischen uebertragen von Felix Liebrecht. Mit einem Vorwort von Ludolph von Beckendorff Münster 1847.

Толика је за сад историја грчкога оригиналног текста.

Много су раније, као што и у почетку овога чланка би напоменуто, угледали света преводи овога дела — и латински и старо-словенски.

Врло рано је израђен латински превод. Забележено је, да га је у време латинско-крсташке владе над Цариградом, 1220—30, абат Гвидо пренео у Германију, одакле се по целом западу брзо раширио. Држало се, да је тај превод израдио Georgius Trapezuntius, и тако је и штампано у старијим издањима дела Дамаскинових, али су још Leo Allatius и Rosweidus доказали, да тај књижевник није тај превод израдио. Без сумње је он постао из онога додира и саобраћаја међу истоком и западом, који се обележава познатим крсташким ратовима. Превод је тај штампан неколико пута засебице, и у старијим издањима дела Дамаскинових (осим Леквијенова), у колоњском издању Vitae patruum, у Липомановим Vitae sanctorum, t. V, Romae 1556, а употребили су га многи средњевековни западни писци. С тим латинским преводом Варлаама и Јоасафа не би задовољан абат Биљ, који је 1577 у Паризу ново издање Дамаскинових дела приправљао. Он, дакле, добави грчки оригиналан текст, изради нов превод, и штампа га у своме париском издању дела Дамаскинових. Тај нови превод примљен је у Суријеве De probatis Sanctorum actis под 27. Нов. којега дана се светкује спомен Варлаама и Јоасафа, и у Vitae patruum, opera et studio Ros-weydi Antverp. 1628 p. 242—338. Држи се, да је к раширењу легенде много допринело, што је приповетку о Варлааму и Јоасафу унео у своју збирку Legende Sanctorum Италијанац Јаков де Ворагине (1230—1298). Тај зборник Legendae sanctorum звао се ради велике популарности, коју је у средњим вековима уживао, ласкавим именом Legenda aurea.

Ма да се старијему латинскому преводу приговарају знатни недостатци, опет је у литерарној историји сав утицај, који је приповетка о Варлааму и Јоасафу извршила на западно-јевропске литературе, од тога превода потекао. Осим што су се тим преводом користили средњевековни латински

књижевници, узимљући изводе, одломке или поједине приче из њега, он је стекао своју историју и у западно-јевропским литературама. Најпре приповетка о Варлааму и Јоасафу би обрађена на језицима немачком и француском у стиховима и у прози. По северно-француској преради постао је у почетку XIV века превод италијански; из немачке литературе потекла је шведска народна књига Barlaam och Josaphat, и исландска Barlaams-saga. По латинскоме оригиналу постала је шпанска прерада, а познати шпански песник и драматик Лопе де Вега обрадио је исти материјал и у драми која носи наслов Barlan y Josafa. Још пре̂ће тога материјал су обрађивали познати француски miracles и путем позоришних представа. Исто се то чинило и у Италији. Па приповетка о Варлааму и Јоасафу у Тоскани је и дан данњи предмет полународне драме из круга оних које се представљају Маја месеца, и по томе се називљу Maggi. Ту се већ писана и штампана литература претапају у усмену народну књижевност. А из писане у усмену народну књижевност обично прелазе само најпопуларнија дела.

Из истих извора потекоше и прераде ове приповетке које налазимо у књижевности западних Словена, Чеха и Пољака. У чешкој књижевности превод приповетке о Варлааму и Јоасафу појавио се већ на крају XV века, а у пољској је превод на народни језик израђен тек са Биљевог другога латинског превода, трудом Кулиговскога, који га је 1688 год. наштампао.

Пут, којим је ово и којим су и друга дела из грчке књижевности на запад прелазила, показује нам скорашње литерарно откриће, да је приповетка о Варлааму и Јоасафу непосредно с грчког на француски преведена у почетку XIII века (т. ј. онда кад су Французи држали Цариград и околне земље). То видимо из једнога чланка Пола Мајера, Fragments d'une traduction française de Bar-

laam et Joasaph, faite sur le texte grec au commencement du treizième siècle, штампаног у Bibliothèque de l' école des chartes, XXVII-e année, t. II, 6-me série p. 313 и д. Тај се превод сачувао на празним крајевима грчкога рукописа приче о Варлааму и Јоасафу, који је својина иверскога манастира у Св. Гори, а писан је XI века. Очевидно је Француз, читајући приповетку на оригиналу, оставио своме уживању трага тиме, што је превод својим језиком покрај оригинала на крајевима листова исписао[1].

Прелазећи на словенско земљиште, наилазимо, да најстарији рукописи не допиру далеко. Што је руској литерарној историји о овоме делу познато, оно се још једнако може у кратко казати речима Пипиновим из његовога „Очерка" с врло незнатним додатком. Барем је А. Кирпичников, који се, после А. Н. Пипина, нарочито бавио овим предметом, мало унапредио питање о словенским текстовима и редакцијама, обративши своју пажњу више на друге ствари. Најстарији рукописи, које је сазнала руска библиографија, допиру до XIV—XV века. Онако исто као и на западу приповетка је о Варлааму и Јоасафу веома цењена и радо читана. Отуда се један или више преписа налази у свакој већој збирци средњевековних рукописа, и по том у сваком опису тих збирака. Осим тога популарност при-

---

[1] Овај преглед не претендује ни из далека на потпуност. Библиографски материјал сабран је у А. Н. Пыпина Очерку литерат. исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ. Ст. Петерб. 1857, у чланку Вал. Шмита о Дунлоповој The history of fiction, штампаноме у бечким Jahrbücher der Literatur XXVI, у чланку А. Веселовскога «Византійскія повѣсти Варлаамъ и Јоасафъ» штампаном у Журн. мин. нар. просв. за 1877, Іюль, стр. 122 и д. у књизи А. Кирпичникова «Греческіе романы въ новой литературѣ. Повѣсть о Варлаамѣ и Јоасафѣ. Харьковъ 1866»; у књизи Barlaam und Josaphat, französisches Gedicht des XIII Jhrh von Gui de Cambrai. Stuttg. 1864 стр. 315 и д. Хтело се овде у главним потезима само показати уплив и раширеност ове приповетке по литературама јевропским.

поветке у старој руској књижевности може се познати и по томе, што је она у старија времена, пошто је уведена штампа, и два пут штампана. Прво је издање штампано за белоруске читаоце 1637 год. трошком Кутејенскога манастира с насловом: Гистѡ́риѧ а҆лбо правди́вое выписа́не с҃т. Іѡа҃нна Дама҃ски́на҃ ѿ житіи с҃тых п҃рпд. ѿцъ, Варлаама і҆ ѡсафа и҆ о наверне́ню Індиѧнъ. Старанем и коштом іноковъ общежителного монастыра Кꙋтеенского, ново з҆ Грецкого и Словенского на Рꙋскій ѧзыкъ преложена. К' типографіи тоей обители, рокꙋ ҂ахлз, іюлѧ кв. днѧ. Друго је штампано у Москви 1681 под насловом: „Во славꙋ Свѧтыѧ Троицы Отца и сына и Свѧтаго Дꙋха: Повелѣніемъ благочестивѣйшаго великаго госꙋдарѧ нашего царѧ и великаго кнѧзѧ Ѳеодора Алексїевича, всеѧ великїѧ и малыѧ и бѣлыѧ Россїи самодержца; благословенїемъ же въ дꙋховномъ чинꙋ отца его и богомолца, великаго господина, свѧтѣйшаго Кръ Іоакима, патріарха московскаго и всеѧ Россїи, издадесѧ книга сїѧ содержащіаѧ Історїю или повѣстъ свѧтаго и преподобнаго отца нашего Іоанна, иже отъ Дамаска, о преподобнѣмъ отцѣ Варлаамѣ, пꙋстынножители и о Іоасафѣ царѣ Індїйстемъ..... Въ царствꙋющемъ великомъ градѣ Москвѣ, въ тѵпографїи верхнѣй, въ лѣто отъ сотворенїѧ мира ҂зрпѳ, отъ рождества же по плоти Бога слова ҂ахп, Індикта. д. мѣсаца Септеврїа. — Оба-два ова штампана текста нису какво ново дело, већ стари превод, онај исти који је и у рукописима. Тај је превод у кутејенском издању знатно по дијалекту бело-руском прерађен, а у московскоме је с малим изменама у целини штампан[1].

Што се тиче питања: кад је старо-словенски превод израђен, где је израђен и по каквом је оригиналу израђен

[1] А. Н. Пыпинъ, Очеркъ. Види у осталом огледе из једнога и другог штампаног текста у Буслајева Историч. христоматія церковно-славянскаго и древне-русскаго языковъ. Москва 1861, стр. 1078—1084

о томе су се такође довољно јасно сложили руски литерарни историци. Они разговетно пишу, да је приповетка о Варлааму и Јоасафу преведена на старо-словенски непосредно с грчког (што је по ма ком месту превода веома лако познати), и да је тај превод израђен на југу словенском. С југа словенског прешао је превод међу Русе кад је била жива комуникација међу литерарним средиштима јужнога словенства и Русије средњих векова. Пошто се за сад није у Русији нашло преписа приповетке о Варлааму и Јоасафу старијих од XIV века, то је по свој прилици у то време и пренесено ово јужно-словенско дело из јужнога словенства у Русију. Ако би ово било истина (ма да би пала одмах, чим би се нашао какав руски препис старији од XIV века а једнак с југословенским рукописима), онда би се тим тврђењем посредно одговарало и на питање: кад је на старо-словенски преведена приповетка о Варлааму и Јоасафу? Она би, по томе, била преведена барем у почетку века XIV, ако не и раније. „Колико се може судити по цртама језика у старијим рукописима — пише А. Н. Пипин — приповетка је о Варлааму и Јоасафу могла у Русију прећи из јужно-словенских литература у XIV, а може бити и у XIII веку, ако не и раније. И у позним се преписима у знатној снази одржао старо-словенски карактер језика“.

Међу тим је средњевековна библиографија на словенском југу још прилично мало разрађена; а збирке су злим временима растурене или упропашћене. Тако ми једва можемо да документално, рукописима, посведочимо оволику старину, колика се овоме јужно-словенском послу кроз посредно руско литерарно сведочанство тврди. Најстарији српски рукопис приповетке о Варлааму и Јоасафу, који је мени познат, био би онај свршетак приповетке у зборнику с краја XV века, који се налази у збирци рукописа

библиотеке А. И. Хлудова у Москви под бр. 105 [1], где од л. 92—108 (рукопис је у четвртини) има: **Слово Іωана минха монастыра светаго Савы ω Иасафѣ сынѣ Авеннра цара, како нꙁыде ωставивь царьства вь вьноутрьнюю поустыню вьꙁыскати доуховнаго си ωтца Варлаама.** Тај се комад зборника почиње речима: **Иꙁыде оубо ωть царства доблыи ωнь Іωасафь.** . . . А при крају приповетке у шишатовачком рукопису, који је преда мном, л. 167а почиње се тај део, који је у зборнику обележен и исписан, речима: **Иꙁыде оубо оть царства доблїи онь радоуе се** . . . . и свршује се на л. 182а. А. Кирпичников је у својој књизи (стр. 172) навео из тога рукописа осам штампаних врста, које се такође с нашим текстом слажу као и горе поменути српски рукописи. Интересно је, да А. Кирпичников није познао да је тај рукопис српски, већ помиње да је „рукопись любопытна по ортографіи, исполненной сербизмами“. Миклошић је у своме Lexicon linguae palaeoslov. под Barl. забележио српски рукопис приповетке о Варлааму и Јоасафу, који се сад налази у царској дворској библиотеци у Бечу, а писан је на хартији. Миклошић га ставља у XVI век. Броји се у њему 273 листа, и некада је припадао манастиру Хиландару. Особитој доброти г. Фр. Миклошића имам захвалити што ми је собом преписао и послао једну и по страну тога рукописа, да бих га могао са шишатовачким упоредити. Поређење показује један исти превод и једну исту врсту рукописа. Арх. Леонид у своме „Историческомъ описанію сербской царской лавры Хиландара, Москва 1868“, забележио је на стр. 125, да хиландарска књижница има „Житіе Варлаама и Іоасафа, царевича индѣйскаго“, не споменувши ништа ни о веку, коме би припадао рукопис, ни о

[1] Андрея Попова Описаніе рукописей и каталогъ книгъ церковной печати Москва 1872, стр. 250.

редакцији његовој, за коју, у осталом, можемо бити готово сигурни да је српска. За чудо ми је. да тај рукопис није никако споменут у опису хиландарске књижнице који је у Гласнику XLIV од истога писца штампан. Међу тим у опису књижнице ман. св. Павла, у Гласнику XLIV, 301 помиње исти арх. Леонид два експемплара Варлаама и Јоасафа на фолију писана, за које бележи да припадају XVII веку, а за које такође не помиње јесу ли српске рецензије. То можемо, у осталом лако изводити по томе, што цела остала књижница има већином српско-словенске рукописе. В. Јагић у својој Historiji hrvatske i srbske književnosti, Zagreb 1867, 102 помиње, да један рукопис „Варлаама и Јоасафа" има и у Загребу у познатој Михановићевој збирци. Не хтедох ни њега оставити, а да му не одредим положај према овоме који је преда мном, и који ученоме свету приказујем. А то не бих могао без доброте г. Ђ. Даничића, који ми посла више од листа из тога рукописа у препису. Упоредивши тај препис са шишатовачким брзо сам се уверио, да је и ту један превод и текст без икаквих разлика. Осим тога г. Ђ. Даничић ми јави, да рукопис загребачки Михановићеве (сад академијске) збирке нема ни почетка ни свршетка, нити је у њему где записано где је и кад је писан. По суду г Даничића рукопис тај није старији од XV века, а лако може бити млађи.

Осим овога још у библиографију приповетке о Варлааму и Јоасафу улази рукопис манастира Шишатовца, који је сада преда мном. Тај рукопис није опазио П. Ј. Шафарик, јер се не спомиње у његовим белешкама штампаним па послетку у Geschichte des serbischen Schriftthums. Обилазећи 1877 у лето манастире фрушкогорске ја га нађем међу рукописима шишатовачким. Касније сам видео, да је забележен у ономе „Извештају од год. 1772 о манастирима на Фрушкој Гори у Срему", који је Фр. Миклошић

у Starinama VIII, стр. 1—19 штампао. Ту се помиње (стр. 13) Liber dialogus Barlami Indiarum apostoli 1636 hic in monasterio Sissatovacz conscriptus. Међу тим година је узета из приписа с претпоследњега листа, излази управо 1634 (као што ће се ниже видети), а запис кад је и где је рукопис писан налази се унутра на л. 182а, и показује, да је препис у Светој Гори у манастиру Св. Николе Григоријата израђен у години 1518. То би, дакле, био једини наш препис приповетке о Варлааму и Јоасафу, са записаном годином. Тај је препис и за основу овоме послу могао бити постављен, и он ће у последњем одељку ових бележака засебно бити описан.

Међу тим сви комади из руских преписа Варлаама и Јоасафа, који су нам до данас познати, показују исти превод који се налази у овоме шишатовачком рукопису, који је постао 1518 год. у Светој Гори. У Русији се, на прилику, сматра за најстарији онај препис приповетке о Варлааму и Јоасафу који се налази у библиотеци софијској под № 578 и који се меће у XIV—XV век. Из тога је рукописа причу о инорогу саопштио у целини А. Веселовски у Журн. мин. нар. просв. 1877. Іюль, стр. 132 до 133. А. Н. Пипин, у своме „Очерку“, штампао је из Толстовског преписа XV века (2 89, Публ. Б-ки I. Q. 315) исту причу о инорогу. Оба се та текста толико подударају с текстом шишатовачкога рукописа, да не може бити сумње, да су преписи једнога истог превода (ма да се, наравно, и мање знатна предругојачавања опажају). Скоро реч по реч слаже се са шишатовачким рукописом оно што је А. Кирпичников (у нав. књизи, стр. 170) штампао из Толстовског рукописа Публичне библиотеке I. 255 XVI века. Никакву озбиљну разлику, нити знаке новога каквог превода не нађох ни у осталим белешкама о руским рукописима, које је у поменутој књизи наштампао А.

Кирпичников. У горе спомињатој „Историческој христоматији“ Буслајева наштампана је из московског штампаног издања, (за које мало више би речено да је такође по рукописима старога превода рађено) прича о четири ковчега, и наштампана је та иста прича из зборника XIV века, који се зове Златая цѣпь, па и у том, тако старом препису, у ком је та прича из дела извађена и као засебна прича употребљена, види се, поред свега јачег преиначавања појединости, ипак један превод. Сви, дакле, ови комади показују или преписе с руског или преписе с некога југословенског превода, и које по језику, које пак по литерарном стању ранијих векова зна се, већ по томе, сигурно, да је оригинал превода постао негде у јужно-словенским земљама. Међу тим ово све вреди за рукописе, које је А. Кирпичников у својој књизи (стр. 170—173) као прву групу одвојио и забележио. Друга његова група (стр. 173—176), коју репрезентује Макаријевски минеј, има и друкчије склопљен наслов и друкчији текст. Штета је само, што се А. Кирпичников у прегледању и поређењу рукописа није руководио мишљу да тражи јединство и различност превода, него је отишао на свршетак, који је могао и од познијих словенских преписивача и прерађивача предругојачен бити. Разлику те две групе ја сад могу изучавати само по оно неколико врста на стр. 174 наведених. По ономе и по мојим поређењима сви до сад познати а овде наведени српско-словенски рукописи слажу се и једнога су постања са првом групом А. Кирпичникова, која је горе обележена. Према тима нашим рукописима и према првој групи руској стоји друга група руска (Макаријевски минеј као представник) онако, како је показује паралела на стр. 174 књиге А. Кирпичникова. Жалим што извод једнаких с првом групом места није

већи, да би се могло јасније знати је ли доиста друга група засебан превод, или је познија стилистичка прерада старога превода. На руској је науци, да изнесе на свет опширнији материјал, по коме би се и о овим питањима могла водити тачнија расправа. Трећа група у А. Кирпичникова као да је само варијанат друге.

Али како су у приповедци о Варлааму и Јоасафу средњевековног читаоца интересовале осим приче о Варлааму и Јоасафу, још поглавито оне у њу уплетене источне приче, о којима је у другом одељку ових бележака говорено, то те приче, које су се засебно по литератури преписивале и преносиле (као она о четири ковчега у горе поменутом руском рукопису Златая цѣпь) ваља такође узети на ум при одређивању оригиналнога превода ове приповетке, ма да су преписаоци таких прича њих обично јаче прерађивали и предругојачавали, него што би чинили да су цело дело преписивали. У Руса већ је прилична библиографија ових из Варлаама и Јоасафа повађених засебно преписиваних прича (види је у Пипинову „Очерку“ стр. 131, 132), само што критички разбор и поређење текста није још као што треба предузето. К овоме ваља додати и чланак А. Н. Веселовскога „О славянскихъ редакціяхъ одного апологa Варлаама и Іоасафа“, штампан у Записками царске руске академије XXIV-том стр. 63, где се међу осталим наводи једна из Варлаамових прича уплетена у приповетку о Александру Великом (погледај у моје издање, Гласник IX, 112). У нашим рукописима ја сам до сад нашао од засебних преписа прича из Варлаама и Јоасафа само на препис приче о три друга, и то у рукопису нар. библиотеке бр. 184 (оном истом из кога је одломак летописа у Starinama књ. VI штампан), и у рукопису Српског ученог друштва бр. 147, у ком је текст већ веома посрбљен. Онај препис у рукопису нар.

библиотеке бр. 184 (који може бити с краја XV века, као што се по летопису, наштампаном у Starinama VI, види) штампан је у мојим „Примерима књижевности и језика старога и српско-словенскога, Београд 1877“ стр. 473—475, и он је врло знатан за наше питање. У њему прича о три друга није препис овога превода, који се види у рукопису шишатовачком и који се налази у свима осталим комадима по Русији, које сам ја с њиме могао поредити, него је другојачији. Остаје питање: да ли је неко ту засебну причу из каквога грчког зборника на ново с оригинала превео, или је она исписана из некаква особеног превода, који је нама до данас непознат остао?

Најпосле се у Руса литература Варлаама и Јоасафа дотакла и народне усмене књижевности. У оба штампана издања приповетке о Варлааму и Јоасафу приложена је на крају „Пѣснь св. Іоасафа кгды вышелъ въ пустыню“ (кутејинско издање), која се налази и у једном рукопису, и по том, раширена, у московском издању. За ову песму држи А. Веселовски (Журн. мин. нар. просв. 1877, Іюль 130 до 131) да је негде у северној Русији постала, да је најпре штампом на свет изашла у кутејенском издању приповетке о Варлааму и Јоасафу, да је по том штампаном издању даље раширивана, докле није добила облик који је у московском штампаном издању. Или још из рукописних књига, или из тих штампаних издања текст је те песме прешао и у народну усмену књижевност, те се налази у тако званим духовним стиховима (Упор. Пипинов Очеркъ. стр. 133 до 134). Онако исто, дакле, као и у западњака и у словенском се свету ово литерарно дело на послетку једним својим огранком везало и за усмену народну књижевност.

IV

Шишатовачки рукопис и ово издање.

Шишатовачки рукопис, о ком је и горе спомињато, и по којему је овај посао рађен, писан је у фолију на хартији, и у њему су два дела са засебном сигнатуром. Напред је на прва 182 листа приповетка о Варлааму и Јоасафу, које простран наслов није потребе да овде наводим за то што је и на врху извода и напред у овим белешкама исписан. Листови су приповетке сложени у свежњиће (тетради), који броје по четири пара листова, и сваки је свежњић по старом обичају обележен словом као цифром на првој страни првога и на другој последњега, по броју осмога листа. У првом свежњићу сад има седам листа, а првога је нестало. Не може се знати је ли што на њему било написано, пошто се приповетка почиње на другом листу; може лако бити, да је први лист био празан. Остали су свежњићи сви потпуни, а има их свега 23, само што је и у последњем седам листа, што износи 182 листа, који су сад редом један за другим обележени. Још се може забележити, да је друга страна 66 и 110 листа остала празна.

После приповетке о Варлааму и Јоасафу долази **Житїе и жизнь прѣподобнаго ѿца нашего Антонїа Великаго, сьписано блаженнынмь Аѳанаснемь патрїархомь алеѯан’дрьскынмь. Благослови оуче!** Овај спис захвата остатак рукописа, листове 183—228 моје пагинације. Сигнатура му почиње бројати свежњиће (тетради) од .а., и броји их пуних 5 свежњића и од шестога шест листа.

Најглавнији запис, који нас извештава о рукопису, налази се на крају приповетке о Варлааму и Јоасафу, дакле на крају првога дела; написан је брзописом и гласи овако: **Съврьши се сїе вь лѣто ҂зкѕ.** (7026—1518) **августа .з. въ монастїири светаго Николи Григорїати вь Светѣи Гори.**

За овим долазе карактеристични записи читалаца, и белешке о историји књиге саме, које приводим хронологијским редом.

Тако је на л. 227б записано како је књига из ман. Григоријата из Свете Горе пренесена у Шишатовац: **Сиа света и доушеспасителна кнїга, глаголѣми Фарламь монастїра Шїшатовца храмь рождьство прѣсветие Богородицѣ и присноджви Марие, идѣже и моштн поүїваютъ светаго Стѣфана Шиллановика въ лѣто ҂зрмв.** (7142—1634). Овај запис је написан брзописом, а иза њега је додато опет брзописом, али другом руком: **Принесена бисть ѿ Светие Гори ѿ монастира Грїгориꙗта.**

На истој страни испод тога записа долази овај запис читалачки: **Ѡ господи царꙋ, нѣ лиши мене, благи, на сподобї ме уесть ꙋлюуїти, ꙗко до ꙁде конаць настоештомоу слокоу протївоу силе вь напїса ꙗкоже слиша ѿ нелажнихь прѣдакшїх ми участии моужи. Боуди же вамь проуитаюштимь и слишештимь доушеполезною покѣсть сию уесты сподобитї се оугождшїмь господеви молитвами и молбами Върлаама же Іѡасафа присно паметною и блаженою. Покꙋси се и жела ꙋведенти ѡ уꙋдеси и їспльны желание, и уита и обрѣто мьнога словеса и ѕело доушеполаꙁна, и ꙗвлꙗють се грьтанꙋ моемꙋ сладуеиши паүѣ мѣда и сахата. Сїа словѣса уита много грѣшни и хꙋди мьнихь Симѣѡнь вь домꙋ прѣсвѣтие владиуице и вь храмь више уитанномꙋ, идѣже и прѣподобнии ѡтаць нашь Стѣфань Шиллановикь, вь лѣто ҂зїї.** Рукопис овога записа изгледа много налик на горњи. У години је нешто збркано, али свакојако је година познија од 1634, која је горе правилно обележена.

Осим тога имамо још два записа читалачка из прошлога века. Један је старији, може бити из почетка прошлог века, и стављен је на прву страну листа 228, и гласи: **Сию книгꙋ глаголемꙋю житие светаго Варлама и**

Ѡасафа царевича и великаго Антониа, и не вазмого насладити се красоти ее читеви. Іереи Крста худи. — Други је на другој страни листа 182, после завршетка саме приповетке о Варлааму и Јоасафу, и гласи: **Ꙋ сїе време когда моемо недостоинство помено҃ ѱо к ѡво душеполазно книгѡ проутохь ѡвде у моемѡ монастиро три крати до саде, и наслади се богодухновени беседа.** 1769 **Декебри** 17 **дань. Викенти архимандрить.** Тај Вићентије архимандрит није нико други, него Вићентије Поповић, потоњи владика вршачки, за кога у белешкама Л. Мушицкога у Гласнику VI 72 читамо, да је био родом Бугарин, што нам и језик његове записке, што је сад исписасмо, сведочи.

Најпосле на листу 147б на дну остала је белешка преписаочева брзописом написана, која гласи: **ѡ зла хартїѡ, мрьска ти ми си пишуќи.**

Што се тиче критичних особина рукописа, о њима ће најбоље сведочити сам текст који у испису наводим. Ипак не могу допустити а да нарочито не споменем, да је рукопис марљиво писан, и да је, после, и с оригиналом, из којега је преписиван, поређен. То се поређење види по томе, што су често под ситним знацима, црвеним мастилом забележеним, са страна и по дну текста приписивани умеци, и што су танким поцртом црвенога мастила по гдегде превлачене сувишне речи. Правопис такође показује реформовани, у XV веку уведени начин, на који је наш преписалац пазио с доста пажње и прецизности. Слово **ю** замењивао је, с ретким изузецима (н. пр. у речи **прию́ла**), у почетку речи и у средини иза самогласника широким **є**: на разлику између **ъ** и **ь** пазио је по правилима, изведеним у моме чланку о тим словима, који би наштампан у Radu jugoslov. akademije, knj. XL; исто тако на слово **ї** и **и** и на акценте, који су му — колико сам могао узгред пазећи познати — врло правилни. У својим исписима ја сам посту-

пао по поступку, који је већ у више мојих исписа (особито у Starinama) обележен, те га нећу нарочито и на ново овде понављати.

На послетку, ма да ће вешти читаоци и сами моћи опазити шта сам овим трудом хтео постићи, нек није на одмет и ово неколико врста. Био сам уверен, да ће нашој литерарној историји и познавању нашега литерарно-психологијскога стања, које је за средњих векова, управо до пре једнога века, владало над нашим народом, бити од користи, да се нешто светлости распростре и над приповетком о Варлааму и Јоасафу, старим знаменитим делом наше приповедачко-хришћанске књижевности у средњим вековима, делом, о коме се у нашој литерарној историји мало што више од имена зна. Али сам и знао, да је данашњем укусу, ма како да је он у појединих људи развијен за старија дела, неподесно натоварити препис дела, које броји у старо-словенском преводу на 180 листа у фолију, које је постало у време борбе з а иконе, реликвије и калуђерство и п р о т и в тога у народно-психолошкој атмосфери грчкога народа у VIII веку, које је пуно понављања и патетичнога набрајања већ познатих ствари; за то сам одлучио, да начиним из дела о п ш и р а н и з в о д, испреплетан с оригиналним текстом свију прича, које су у главну приповетку уплетене, и с осталим местима, која су се мени по стилу или по чему год карактеристична учинила. У томе изводу свуда је изношен на јачу светлост ток саме главне приповетке, а у засенак су бацана понављања, поуке и цитати црквено-поучне или црквено-полемичне природе. Тако ће се кроз тај извод, надам се, моћи познати и цео склоп дела и главне његове стилистичке особине. Размера, која је појединим партијама у оригиналу дата, не може полагати права на симетричност; али да се ни она не би изгубила оку онога који би дело по мом овом послу изучавао, ја

сам свуд бележио простор појединих партија, назначавајући листове који су њима запремљени. На два места ставио сам под линију немачки текст Либрехтова превода с грчког, намењен ширем кругу оних, који би добили вољу да комаде овога дела пореде с текстом на одређенијем и нашим очима обичнијем књижевном језику. То је задатак изводу, који одмах за овим врстама следи.

V

Приповетка о Варлааму и Јоасафу по старо-словенском преводу.

Писанїє сє доушєпользноє ѿ вънoутрьнєє єѳїоп'скыє страны глаголємыє Индїа вь свєтын градь прѣнєсєно Їωанномь мнихомь, моужємь чьстномь н добродѣтѣлномь монастыра свєтаго Савы, въ нємь жє житїє Вар'лаама н Їоасафа прыснопамєтною н божьствною. Благослови ѡтче!

Приступ, којим се почиње житије налазимо за потребно исписати у целини. Он гласи[1]:

---

[1] Исти тај приступ ево како гласи у Ф. Либрехтовом преводу с грчкога: »Alle die, welche der Geist Gottes treibt sind Kinder Gottes« (Roemer 8, 14) sagt der goetliche Apostel des heiligen Geistes aber würdig erachtet zu werden und Kinder Gottes zu sein, ist das äusserste aller wünschenswerthen Dinge und Die, so dahin gelangen, sind am Ziel jeglicher Betrachtung, wie geschrieben steht (Naz. or. de Athan.). Diese erhabene und unter allem Koestlichen hoechste Glückseligkeit zu erreichen sind nun von Ewigkeit her die Heiligen, weil sie die Tugend geübt, werth erachtet worden, indem die einen als Märterer kämpften und der Sünde bis aufs Blut widerstanden, die andern aber durch ein beschlauliches Leben rangen und den engen Weg wandelten, wobei auch die ihrem Willen nach Märterer wurden. Die glücklichen Kampfe und Siege Dieser also, sowohl Derer, welche durch die Bluttaufe ihre Vollendung erreichten, als Derer die durch fromme Uebungen das Leben der Engel nachahmten,

Ѥлици доухомь божїимь водеть се, сїи соуть сыно̑ве божїи, реүе божьстьвныи апостоль. а ѥже доуха светаго сподобити се и сыномь божїимь быти желанїе есть коньүноѥ, и семоу бывшоу въсакого боговидѣнїа есть поконште, ꙗкоже пишеть. Вышеѥстьстьвномоу оүбо семоу и желанїемь враниꙗго блажен'ства сподобише се полоүүити иже оть вѣ(ка) светии добродѣтелиѥи ради дѣл..... овїи оүбо моүүенниүьскы пострадавыше, (овїи) же до крьве противоу грѣхоу ста......, ови же постниүьскы подвигше.... и тѣсныимь ходивше поутемь.... н'ци изволенїемь бывше ихже и исправленїа иже кръвїю скончавшїихь се и постниүьскыимь и житїемь аггельскомоу житїю поревновавше писанїю прѣдати и добродѣтели ѡбразы и иже по сїихь

---

schriftlich darzustellen und den künftigen Geschlechtern ein Beispiel der Tugend zu überliefern, hat die Kirche Christi von den durch G tt erweckten Aposteln und heiligen Vätern als ein von ihnen zum Heil der Menschheit gegebenes Gebot empfangen. Denn der zur Tugend fuhrende Weg ist rauh und steil, ganz besonders aber für Die, welche sich noch nicht voellig dem Herrn zugewandt haben, sondern sich noch im Kampf mit der Tyrannei der Leidenschaften befinden. Daher bedürfen wir gar vieler Dinge die uns zu diesem Wege ermuthigen, theils Ermahnungen, theils auch Lebensbeschreibungen solcher, die denselben vor uns gewandelt sind; denn dies zieht auf eine noch kräftigere Weise zu diesem Wege hin und bewirkt, dass man nicht wegen der Schwierigkeit desselben verzweifelt. Den nämlich, der einen beschwerlichen und rauhen Pfad entlangziehen soll, kann man durch Ermahnungen und Ermunterungen weniger dazu bereden, wenn man ihm aber Viele zeigt, die denselben bereits durchwandelt und dann am Ende ein gluckliches Ziel erreicht haben, so wird man ihn auf diese Weise weit mehr veranlassen den Weg zu betreten. Dieser Richtschnur nun gleichfalls folgend, ausserdem aber auch in Betracht der jenen Knechte drohenden Gefahr, der das von dem Herrn erhaltene Pfund in die Erde vergrub und das zum Gebrauch gegebene unbenutzt verbarg, will ich keineswegs eine bis zu mir gedrungene seelenstärkende Erzählung verschweigen, welche fromme Männer aus dem innern Lande der Aethiopier, die man gewöhnlich Indien nennt, aus glaubwürdigen Schriften übersetzt und mir mitgetheilt haben. Sie lautet aber folgendermassen. Ко упореди овај превод немачког научника с нашим старим преводом видеће и сам све, што бисмо ми овде имали да кажемо.

соуштїимь оставити родомь оть богоглаголивыхь апостолъ и блаженныхь отьцъ Христова приела юсть црькви на спасенїе родоу нашемоу се оуzаконоположише. Нбо къ добродѣтели ведоуштїи поуть жестокь нѣкакь юсть и острь, и паче иже николиже прѣложившимь се отноудь на Господа нъ оть страстеи поминатель'ства и юште боримомь, сего ради и многыхь требоуюмь иже кь нюмоу поноуждаюштихь нась. овѣхь оубо прит'чами, овѣхь же и житїа сьписанїемь, иже прѣжде снмь шъствовавшїимь, иже и паче неболѣzньно привлачить въ нюмоу и не отчлати се оустрашають шьствїа при(скр)ъбнаго, понюже и хотештаго ходи(ти) поутемь неоудобь ходимымь и жесто . . . .
. . . . . оутѣшаю, нбо нѣкто по ве . . . . мъньше сътворить, показа . . . . ногымь тѣмь оуже прошъдшаго . . . . добрѣ достыгша. тако сътво . . . . ми и того шъствїа прикосноути се. Къ семоу оубо правилоу и аzь прилагаю се, и юште же и нанесенные рабоу бѣды бою се иже оть владикы прїемь талан'ть, покопа того вь zемли и данною юмоу на привытькь съкры беz дѣланїа, сповѣданїа же доушеполѣzна до мене дошъдша никако же оумлъчю, юже ми исповѣдаше моужїе благоговѣинїи оть вьноутрънюю юфїоп'скыю страны, ихь же Ин'дїаны вѣсть слово нарицати, оть въспоминанїи нелъжнынхь сие прѣлож'ше, имать же сице.

За тим на листу 2а почиње казивати где је Индија овако: далече оубо отстоить оть Югипта, велика соуштїи и многочловѣчьна, обходима же юсть моремь и поучинами, по нюмь же и кораблн ходеть вь югупьтскые чести, по соухоу же приближаеть се къ прѣдѣломь пер'скымь. Иза овога ограничења долази реч о Христу, о апостолима, о разласку апостола да проповедају веру, о одласку Томе апостола у Индију (о чем има нарочита и стара апокриф-

ска прича[1]). Услед тога се у Индији распростр'о пустињички живот као год у Јегипту.

После овога почетка на л. 3а при дну почиње се прича о цару индијском Авениру, који је налазио задовољство у уживању свију сласти овога света, једино жалећи што није имао деце. У његовој се царевини јако распрострло хришћанство, и уз хришћанство обичај ступања у калуђерски чин. Цару то не бејаше по вољи; он нареди, да се ти људи понуде да своју веру оставе, ако ли не пристану, да се муче. Тога ради се земља индијска испуни крвљу и писком мученичком. Међу тим (л. 5) један од првих бољара царевих, којега је цар највећма љубио, одметне се такође у хришћане. Цар нареди да се преметне дрво и камен, и да га нађу. Кад му га доведу увела и измршавела постом и уздржљивошћу, цар га речитим говором пита шта је учинио, „ѩко пѧчє всѣхь боговь же и чловѣкь глаголѥмаго Ісоуса полоучиль ѥси и жестокоѥ то и бѣсовскоѥ прѣбыванїє пѧчє сладкыихь и красныихь прѣсладкаго житїа“. Бољар замоли цара, да најпре растера са судилишта своје непријатеље, ако је вољан с њиме разговарати се, јер тѣмь бо сь тобою соуштїимь никоѥже мнѣ къ тебѣ слово свѣнь же словеса: моучи, ꙃакољи, твори ѥже хоштєши. Кад га цар запита (л. 6) које непријатеље мисли оним речима, бољар одговори, да су они непријатељи: ѩрость и желанїє, који су противници животу духовноме, ибо желанїє дѣиствоуємо въ вась похоть възꙃдвиꙃаєть; оупражнѩємо же ѩрость. Место јарости и желанија хришћанин бољар жели цару мудрост и правду. На те речи цар му да уверење, да је уклонио јарост и желаније по жељи његовој, позове га, да го-

[1] Старо-словенски превод овога апокрифа у српској редакцији штампан је у Starinama VIII, 69—74 по једном рукопису на пергамену писаном.

вори слободно, и запита га: **откоудоу тебѣ бысть толикаа прѣльсть, юже прѣдпоучисти тъштоую надеждоу паче соуштынхь въ роукахь видимыихь?** Бољар онда стане одговарати: како је још у младости чуо некакав благи и спасоносни глас, који му се у срце усадио као семе самога божанства; како несмислени на овоме свету погрешно сматрају с у ш т е, т. ј. оно што је доиста битно и истинито, за н е с у ш т е; а н е с у ш т е — томе противно — за с у ш т е. По том се (л. 7) на ту тему развијају обичне хришћанско-аскетичке мисли, и хришћанин бољар приповеда, како се он лично тек хришћанством тих погрешака опростио. Хвалећи по том дела Христова (л. 8) и говорећи о првоме греху бољар хришћанин почиње корити цара, како је не само он на кривоме путу што држи да је овога века посао и задатак частити се, гостити и добро живети, а идоле називати боговима и клањати им се, него да свој грех још умножава тиме, што на тај грешни пут наводи и оне над којима заповеда. Па му за тим дрско стане тврдити, да му се он неће покорити и придружити, нити се спаса Христа одрећи „**аште и зверемь въдаси ме на снѣдь, аште и огню и мьчю прѣдаси ме, иже въ твоеи области соуть, ни съмрьти бою се, ни люблю соуштихь злѣ**“. Мало по том завршује речима: „**Показа ми богословьць рече: мирь оубо въсь въ злѣ лежить, и не любите мира, ни ꙗже въ мире, ꙗко въса ꙗже соуть въ мирѣ похоть пльтьскꙑ и похоть оу'на и грьдыни житїа, и мирь вськ мимоходить и похоть его, творен же волю божїю, прѣбываеть въ вѣкы; нъ и азь иштоу волю божїю благоую, оставыхь въса и прилѣпихь се того стежавшимь желанїе и того иштоуштимь Бога. Въ ныхь же нѣсть ревность или зависть или скрьбь и печали, нь въси равно тѣкоуть теченїе. да достигноуть вѣчные обытѣли ꙗже оуготова отьць свѣтомь любѣштїимь юго. Сыхь азь родитѣлю,**

сихь братию. сихь дроугы и знаемыхь стежахь, оть соучинтихь же некогда монхь дроугь и братїи оудалихь се бѣгае и въдворихь се къ поустыни, чаахь бога спасаюштаго ме оть прѣнемаганїа доуше и боуре“.

Тај говор (л. 9а) цара тако разјари, да „**гор'ко раиствовати хотѣше светаго, лѣнѣаше се пакы и къстезаше честнаго образа стиде се,**“ али ипак одговори бољару: како би га свашта нашло, да случајно не беше у напред узео од цара реч која га је у слободи штитила. „**Въставь оубо прочее** — завршује цар — **избѣгни оть моею очїю, к томоу да тебе не виждоу и зль те погоублю** (л. 9б).

Бољар хришћанин, „божји човек,“ отиде у пустињу, жалећи што није био мучен, „**моучимь же по в'се дьни свѣтлостїю, и брань ниы къ начеломь и властемь, къ миродрьжителемь тьмы вѣка сего, кь доухомь злобнимь, ꙗкоже рече блаженнїи Павьль**“.

Али љутина царева, распаљена тим разговором, ако се не изли на бољара хришћанина, изли се другим начином. Одмах за тим (л. 10) отпочне се гоњење калуђера а почаствовање и одликовање идолских угодника и јереја. И у сред таких догађаја деси се и цару самом ванредан догађај, роди му се дете „**ѕѣло образно и оть самое тое цьвтоуштїи на немь красоти боудоуштее трозиаменааше, глаголаахоу ꙗко никогда въ земли тои таково ꙗви се радостно и прѣкрасно отроче**“. Томе детету наденоше име Јоасаф. Цар припаде идолима, нареди жртве на све стране и све по држави својој обасу поклонима и милошћу. На тај празник рођења Јоасафова „**сънидоше се къ цареви и избран'ны моужїе числомь .ме. ѕвѣздочьстїа халдѣискоую извик'ше моудрость, и сыхь близь себѣ поставивь царь выпрашааше да рекоуть емоу къждо ихь что хоштеть быти рождьшее се отроче. Онїи же много съмотрив'ше глаголаахоу емоу великоу быти богатьствомь и силою и**

прѣвьзити все прѣжде его царствовавшеѥ. Ѥдинь же оть sвѣsдоуьтьць соуштїихь сь нимь вьсѣхь прѣмоудрен сы рече, ꙗко о нже илоучають sвѣздь тьченїа, о царю вьзрасть нынѣ рождьшаго се отроуете не вь твое боудеть царство нь вь ино лоучьшеѥ и несьчетанно прѣбол'шеѥ. мню же оть тебе гониме христиꙗнсцѣи вѣрѣ, прїеть быти нимь и аз' же не чаю сьмотрѣнїю томоу и надежди сльгане быти. Сїи оубо, рече sвѣsдоуьтьць ꙗкоже древнїи Валаамь не sвѣздоуьтїю истиньствоующоу нь Богоу противнїими истиноу показоующоу, ꙗкоже да кьсакь изьмѣть неуьстивыихь отиметь се. Царь, ꙗко оуслыша таковаа, теж'ко вьзвештенїе прїеть, печаль же веселїе емоу прѣсѣцааше. Вь градѣ же паче особнѣ полатоу сьздавь прѣдоброу и свѣтлїи (и свѣтли[1]) храми оухытривь тамо отроуе посадивь жити повелѣ, по скон'чанїи же прьваго вьзраста неисходноу же быти повелѣ, пѣстоуны емоу и слоуги приставивь, юны вьзрастомь и образомь красны, заповѣдавь нимь нитоже печальныхь житїа не ꙗвлꙗти емоу ни сьмрьти, ни старости, ни болѣзны, ни ино что скрьбныхь имоуштихь веселїе его прѣсѣцати могоуштихь, нь вьса красна и весел'на прѣдлагати, да теми оумь его наслаждае се и насиштае се никако же о боудоуштїихь помыслити вьзможеть. Ни проста же глагола ѥже о Христе и о повелѣнїихь его да не оуслышить; се во паче всѣхь оукрити оть него помышлꙗаше, sвѣsдоуьт'ца прореченїа бое се; аште же комоу оть слоужештїихь емоу приключить се бо болѣзнь, сего оубо вь скорѣ извѣсти повелѣваше и иного вь того мѣсто юна и благообразна даꙗше, да нитоже скрьбна оузрѣть очи отроуете.

Међу тим цар чује, да још има по гдекоји хришћански калуђер у држави његовој, па на њих подигне хајку,

[1] Без сумње погрешком два пут.

оставивши напред три дана рока с наредбом, да ће се после тога рока без икакве штедње смрти предати сваки који би се у држави његовој затекао, а за три дана да је свакоме слободно изаћи. У томе времену догоди се овај случај (л. 12б — 14а). Кад је цар један пут пошао у лов, крене се с њим и један од његових бољара, који је у цара био у великој милости, али је у потаји био хришћанин. У лову царевоме тај бољар хришћанин наиђе у шуми на човека сломљене ноге, који га замоли да га прихвати, рекавши му, да он зна лек од клевете. Бољарин из милости хришћанске учини по жељи његовој, подигне га и заповеди да га кући његовој (т. ј. бољаревој) однесу. Непријатељи пак тога бољарина улуче некако згодну прилику, те га опадну код цара, потказавши цару да је он у потаји хришћанин, а науче цара и како ће га сам собом у томе ухватити. Подговоре цара да зовне онога бољарина, па да се пред њим учини као да се покајао за све што је дотле радио против хришћана и као да се уверио како је доиста та вера с њеном уздржљивошћу, умереношћу и чистотом живљења боља од идолопоклоничке и како је у хришћанској вери установа монашкога живота добро нада сва добра хришћанска. Намама поради врло добро, и бољарин се изда потпунце. Али чим сврши свој говор, с места по лицу цареву позна како се преварио, како је цар други одговор очекивао, и како је тога ради веома сневесељен. Вративши се кући бољарин целу ноћ није могао заспати од узнемирења. У том се сети онога човека пребијене ноге што га је спасао, и што но му се беше похвалио да зна лек од клевете. Дозове га, и онај га научи, како ће ствар окренути и заклонити да је сам себе издао. Стане му, тога ради, световати, да чинећи се свему невешт и ничим не показујући да осећа да је сам себе проказао, отиде сутра дан цару у сиромашким хаљинама с намером, да тако и видљивим поступком истави на видик

као да је одговор који је јуче дао цару испао онако не што би се он био издао, него што је речима царевим хтео и речју па и делом својим угодити. Ово потпуно помогне, и цар се већ није могао срдити на свога бољарина.

Идући други пут у лов (л. 146 — 15) цар смотри на путу два калуђера, заповеди да се ухвате, и пошто се с њима препирао, старајући се да њихова начела поколеба, заповеди да се спале, што одмах буде и извршено. За тим понови заповест, да се и опет таким начином требе калуђери, и ови се људи сташе разбегавати и крити по јаругама и шумама забачених гора.

После тога прелази приповетка на царева сина с овим текстом. **Царевь же сынь, о немь же слово искони илчето ıесть, вь оустроıен'нѣи ıемоу полатѣ неисход'нь бѣ, въ навоустиницоу въздраста достыже въсе ıефїоп'скоıе и пер'скоıе издвикь оучение, не мьн'шее тѣла доушеıю благород'нь сы и красинь, оумьнь же и съмысльнь и въсѣми сїаıе благыми обычаи, вьпрашаıе ıаже ıестьст'вила къ оучештїнмь ıего прѣдлагаıе, ıако и тѣмь чюдити се о прѣмоудрости и остротѣ отроучете, дивити же се и цареви радостномоу лица ıего и доушевномоу оустроенїю, заповѣди же дааше соуштїнмь съ нимь, ничесоже отноудь печалныхь житїа сего знаема ıемоу сътворити, въсма же не ıавити ıемоу, ıако съмрьть прѣнимаıеть краснаа житїа сего, тыштетными же оуткрьждааше се надеждами и сними ıакоже рештити на небо стрѣлıати начинаıе; како бо оутаити се можеть оть чловѣчьскаго рода съмрьть, нь ни отроучетеви же оутаити се. Вьсакымь бо ть разоумомь цьктоуштїими помыслы съматрааше въ себѣ, чесо ради отыць чеисходноу ıемоу быти повелѣ и всакомоу хотештомоу къ нıемоу не оставлıаıеть вънити, разоумѣааше бо въ себѣ не безь отьча повелѣнїа семоу быти, обаче стыдѣаше се ıего въпрашати. Се оубо неиспытно быти глаголıе ıеже не на пол'зоу ıемоу отьцоу**

помыслити, се же, смотре, ꙗко аште и по воли отьцѧ ѥсть дѣло, аште и въпросить и, истины не повѣсть ѥмоу тѣмь же оть иного а не оть оцѧ оувѣдѣти сїа помысли. Ѥдиного же оть пѣстоуней любовнѣишаа и ближнѣишаа оть проучїихь имыи, и множае присвоивь и дары любовными поучьте, питаише оть нѥго: что оубо изволи се отьцоу моемоу вь огражденїи семь затворити ме, и аште се ꙗвѣ скажеши ми, бол'шїи паче всѣхь боудеши оу мене, и завѣть дроужьбны выноу завештаю с тобою. — Пѣстоунь же, и самь съмысльнь сыи и вѣды разоумь отрока и сьврьшень смысльнь, и ꙗко не боудеть емоу бѣдѣ ходатаи в'са ѥмоу по дробноу сказа, и ѥже оть цара изволѥное на христїаны гонѥнїе изрѣднѣѥ же на мнихы, и'како изгнани быше оть прѣдѣль тѣхь, и каковаа рождьшоу се ѥмоу ѕвѣѕдоучьт'ци прорѣкоше, да не оуслышавь оубо онѣхь оученїе то изволиши паче нашеѥ вѣры, того ради не беседовати тебѣ многымь, нъ вь числѣ царь оухытриль ѥсть, заповѣдавь ничесоже печалныхь житїа сего тебѣ сказати. Сїа же ꙗко оуслыша юноша, ничтоже ино приложи глаголати, прикосноу бо се срьдцоу ѥго слово спасное и оутѣшителѥва благодѣть разоумнѣи очи ѥго отврьзати начеть къ нелъжномоу приводештїи Богоу, ꙗкоже напрѣдь слово скажеть. Често же отьцоу ѥго цароу на видѣнїе отрока приходештоу, любовїю бо многою люблꙗше ѥго, вь ѥдинь же оть дьнїи глагола ѥмоу сынь: оувѣдѣти нечто вьжделѣхь оть тебѣ, о владыко цароу, о нѥмь же скрьбь выноу и печаль изѣдаеть доушоу мою. Отьць оть сыхь глагол҄ поболѣвь оутробою рече: глаголи ми, чедо, прѣвьжделѣнное каа есть об'дрьжештїа те печаль, и вь скорѣ на радость прѣложитї ю потъштоу се. И рече отрокь: что ѥсть вина моего здѣ затворенїа, ꙗко вьноутрь стѣнь и врать заключиль мѣ ѥси и неисходна въсма и невидима ме сътвори и' постави. И отьць рече: не хоштоу, чедо,

да видишь оть оскрьблꙗюштїихь твое срьдце и отемлюштїихь веселїе твое, въ пиштп бо непрѣстаннѣ и радости въсацѣи и веселїи жити текѣ въ вьсь вѣкь промышлꙗю. Реуе сынь вь отьцоу: нь добрѣ вѣждь, о владыко, ꙗко образомь симь ни въ радости ни вь веселїи живоу, въ скрьби же плауе и въ тѣснотѣ мнозѣ, ꙗко тла пишта и веселїе притраина ми ꙗвлꙗеть се и горкаа, желѣю бо видѣти въса соушта вънѣ врать сыхь, и аште оубо хоштеши безь болѣзни жити ми, повели ми исходити егда хоштоу и наслаждати доушоу видѣнїемь бывшїихь ныне невидимыхь мною. — Пеуал'нь бысть цари слышавь сїа и помышлꙗаше ꙗко аште възбранить емоу прошенїе бол'шеи скрьбы и пеуали ходатаи емоу боудеть, и рекь: азь твоа хотѣнїа, уедо, творю. Коне же тогда и избранные слоугы и в'са ꙗже соуть лѣпаа царь оуготовати повелѣвь, исходити емоу егда хоштеть повелѣ, заповѣдавь соуштимь съ нимь никтоже скрьбна и неподобна на срѣтенїе емоу не привѣсти нъ в'сѣ еже добро и красно, еже сласть сътвараеть, лики же събырати на поутехь въсе съуетанные, плештоуште пѣсны и разлиуна позоришта съставлꙗти, ꙗкоже въ сыхь оумоу его оупражнꙗти се и наслаждати се ихь же хоштеть, таковою оубо поуьстїю и сходѣ царевь сынь.

Но ма колико да је то тако мудро било уређено, слуге цареве не могаху довољно мотрити (л. 17б), да све склоне што је по заповестима склонити требало. Царев син спази једаред једног накажена и једног слепа. Потресен тим појавом он стаде питати шта је то, откуда долази, знаду ли у напредак шта ће их снаћи они којима се тако што деси? И чуђаше се веома. Мало по том (л. 18) види старца изнемоглога, сухога, погрбљенога, и упита исто тако шта је то и откуда долази, чим ли се свршава, и очекује ли то свакога на овом свету. Тим поводом он најпре чује за смрт. И мислећи с једне стране о смрти, а с друге о

старости, о веку овоме и о ономе што је после гроба, он се стаде запосити у тугу, мисли и чежњу за објашњењем; све то пак марљиво од оца сакриваше. Али тим већма почињаше жудети за ким, ко би му то објаснио. Тога ради обрати се ономе од старалаца својих који му је оно пре говорио о монасима и о прогонству, што га је отац његов на њих подигао, и замоли га да му нађе некога, ко би му могао дати објашњења, за којима је толико жудео. Старалац му на то одговори (л. 19а) да му жељи за то не може задовољити, што је отац његов све калуђере из своје државе протерао. То младића баци још у већу тугу, и тога ради му све обнемили. Али провиђење, које никога не оставља без спасења, постарало се и овде да спасење дође, и ево каквим начином.

Монах неки Варлаам (л. 19б) беше се населио у земљи Сенаридској, али по неком божијем надахнућу он остави ту земљу и дође у индијско царство, где се начини трговац и настани у граду, у ком је царев син палату имао, извештен поуздано о свему што је око царева сина. Тако он разбере и за тараоца, којега је највећма волео царев син, па му се приближи и замоли га да га к цареву сину уведе, јер као трговац има камен, који може „и слѣпыимь срьдцемь свѣть даровати прѣмоудрости и глоухымь же оушы открьзаеть, нѣмымь же моудрость подаваеть и здравїе недоужнїнмь дароуеть. безоумнїе оумоуждраеть, бѣсы прогонить и вьсе же добро и въжделѣнно обилно дароуеть стежавшомоу ѥго. Старалац посумња (л. 20) у истинитост овога говора, и Варлааму своју сумњу одмах каже. Варлаам га на то обавести, како тај камен не може сагледати свачије око ни свачије срце, него да се он да̂ сагледати само потпуно чисту срцу и телу, а јаким очима — а ко тога не би имао, ономе да узимље и онај вид који већ има. На те речи старалац се склони да извести сина царева, који се томе особито обрадује.

Чим Јоасаф остане на само с Варлаамом (л. 21), одмах га замоли, да му покаже онај многоцени камен. Варлаам му одговори јеванђелском причом о семену и сејачу, и каже му, да ће му истину почети говорити истом онда, кад се увери да његово срце није стена него родна земља, и то за то, што му је тако заповедио господар његов. Јоасаф му на то одмах одговори, како је његова одавнашња жеља, да ту науку позна и како је много жалио, што нема ко да му је покаже, те како његово срце није стена, него права родна земља. Чувши то Варлаам га похвали, и у потврду исприча му приповетку **о четири ковчега** (л. 22а), која гласи овако:

Бѣше оубо нѣкы царь великь и слав'нь, и бысть прѣходештоу ѥмоу на колесници позлаштенѣ съ слоугами и болꙗри съ чьстїю, ꙗкоже лѣпо ѥсть царемь. Срѣте двѧ моужа раздранными и калными ризами облѣчена, блѣда же лицемь, испадшѧ и ѕѣло поурьнѣлѧ. Бѣше сею знаѥ царь изноуренїе тѣлесе и посничьскыми поты пльть истоу'шлѧ, ꙗкоже оубо видѣ сею, въ ть часъ скочи съ колесницѥ и на земли падь поклони се има, и въставь обьѥть ꙗ, и любьзно облобызѧ ѥю, дроузи же его и болꙗре негодовахоу о семь, недостоино царскыѥ славы сътвор'шаго сего мнѣште и не дрьзаюште въ лице обличити ѥго, прьсномоу братоу ѥго глаголаше да рече цареви не сътворити таковаго пороуганїа высотѣ царствиꙗ своѥго. Тѣмь же рек'шоу сїа братоу царевоу и поносимоу бывшоу о безврѣменнѣмь его малодоушии, дасть ѥмоу отвѣть царь, ѥгоже брать ѥго не разоумѣ. Обычаи же бѣ цареви томоу, ѥгда соудь съмрьтни комоу даꙗше, пропокѣдника къ братомь ѥго посилааше съ троубою оучинѥною на то, ѥже глась оштоутив'ше к'си вѣдѣхоу кого повинна съмрьти соуштѧ. Вечероу же постигшоу посла царь троубоу съмрьтноую въстроубити прѣдь врати домоу брата ѥго. Онь же, ꙗко оуслыша

троубоу сьмрьтноую, о.чаю се своего спасеніа, и творѧше ꙁавѣть о домоу своемоу вьсоу ноштъ, коупно же ꙁа оутрѧ облькь се въ чрьнїе и плачевнїе риꙁы съ женою и сь чеды иде къ дверемь полати плаче се и ридае. Вьведь же юго вьноутрь цѧрь, и тако рыдаюшта се видѣвь, рече: о нерѧꙁоумне и несъмысльне, аште ты тако убоѫ се проповеднїнка юдинороднаго и равноуьстнаго тебѣ брата, къ немоу же ничесоже въсма веси съгрѣшивь како мнѣ поношенїе нанесль юси смѣренїемь облобиꙁавшоу ми проповѣдникы Бога моего, иже благогласнѣю наче троубы въꙁвѣштаста ми съмрьть и страшное владикы моего пришьствїе, юмоуже многаѧ и великаѧ свѣдѣ съгрѣшивь, се нынѣ обличаю твою беꙁоумїе симь обраꙁомь оустрашихь те, ꙗкоже оубо наоустив'шаго те на мое поношенїе беꙁоумно съткориша въ скорѣ обличю. И тако оутѣши брата своего, и пол'ꙁоу сътворивь юмоу въ домь посла. И повелѣ дрѣвены ковчегы сътворити .д., и два оубо окова въсоудоу ꙁлатомь, кости же мрьтвы и смрьдеште вложи въ нѫ и ꙁлатими гвоꙁ'дии ꙁатврьди; дроуга же два сѧждами и смолою помаꙁа и напльни а каменїи многоуьстныихь и бисера многоцѣннаго и въсака добровоннаа благооуханїа, власеничими же оужи сїа стегноу. Въꙁвѧ поносив'шеѥ юмоу болѧри о моужоу оною срѣтеною, и положи прѣдь ними .д. ковчегы, да рѣкоуть цѣноу, колико оубо сїа два достоина юста, колико же ли она. Оны же два оубо поꙁлаштенна многоцѣнна быти велѣхоу и достоина быти, да вѣнци и поѣси царсцїи полагають се въ нею, помаꙁана же сѧждами и смолою малы нѣкыю и хоудїю цѣны достоина глаголаахоу. — Царь же рече къ нимь: вѣдѣхь и аꙁь юже вамь сїа глаголати, чювьствьнима бо оучима чювьствьны обраꙁь раꙁоумѣюте, не такожде подобають творити, нъ вьноутрьнима оучима вьноутрь лежештею подобаеть видѣти или чьсть или беꙁчьстїе. И повелѣ отврѣсти поꙁлаштенна ковчега, отврьꙁенома же има, лютою

нѣкоѥ дьхноу ꙁлосмрадїє и нелѣпотное ꙗви се видѣнїє. Рєчє оубо царь: се ѥсть образь къ свѣтлыє и славные риꙁы облѣченныхь. многою же славою грьдештихь се вьноутрь же мрьтвыхь и смрьдештїихь и ꙁлыхь соущїи испльнь. — И по семь осмолена и оутврьждена открити повелѣ и вьса къꙁвеселїи тоу соуща вь нєю красоти и благооуханїа. И рєчє кь нимь: вѣсте ли комоу подобна ѥста сїа? Смѣренныма онѣма и къ хоудїє риꙁы облѣченома. ѥю же вы на вьнєшнїи ꙁрьшти образь пороуганїє вьмѣнисте мнѣ, понеже до ꙁємлє поклонихь се има. Аꙁь же раꙁоумныма очима чьстнѣ и прѣкраснѣ и доуши ѥю поꙁнавь прославихь се тою прикосновенїємь, вьсакого же вѣнца и вьсакые царскые багрьницє чьстнѣиша сїа вьмѣнихь. Тако оубо нихь млоучи не вьнѣшнїихь и ꙗвленыхь сьмотрити, нь пачє раꙁоумныхь вьнимати.

Обратив се Јоасафу додао је Варлаам: **По ономоу оубо благочьстивомоу и прѣмоудромоу царєви и ты сьтворивь ѥси благоую надѣждоу прїємлѥ иже нєсьлган'на ти боудеть, ꙗкоже аꙁь мню.**

После тога (л. 24а — 29б) Јоасаф запита Варлаама ко му је онај господар, о коме је говорио, и Варлаам одговарајући на то стане говорити о Христу, о створењу света, о рају, о анђелима који су од Бога отпали, о првом греху, о изгнању првих људи из раја, о намножењу људи, о потопу, о различитости вера и о идолопоклонништву, о Авраму, јединому праведнику, како га је Бог благословио, како је ишао у Јегипат, како су их отуда Мојсије и Арон извели, како су путовали кроз пустињу и јелиману, како су Мојсију дани закони, како су се Аврамови потомци населили у обећану земљу, по том о гресима и о искупитељу Исусу Христу, о његову зачећу, рођењу, крштењу, раду и чудесима, о апостолима, о распетију, васкрсу, вазнесењу, и о силаску св. духа на ученике.

Јоасаф га по том (л. 29б на дну) загрли и запита, није ли то онај камен, о ком је он говорио, и не кријаше радост и весеље што је то чуо, молећи непрестано Варлаама да му и остало не затаји.

Кад му Варлаам одговори (л. 30а — 39а) да је та некадашња тајна драгоценога камена сада показана свету, Јоасаф изјави, да потпуно верује у хришћанство, и почне распитивати за крштење и остале дужности хришћанске, упита за тим о нади, о царству небеском, и Варлаам одговараше потанко и опширно, па прелазећи на јеванђеље и казујући шта је оно, говори о будућем доласку Христовом, о будућем васкрсенију телеса и о страшном суду — све то у свези с разним другим јеванђелским поукама, наведавши, на послетку, говор и на пророке.

Наслушавши се свега тога (л. 39а на дну, 39б) Јоасаф с особитим задовољством запита: **что подобаѥть творити намь, како би иꙁбѣгноути оуготованные грѣшникомь моукы и сподобити се рѧдости прѧведныхь?** На то му Варлаам казује и објашњава речи св. Петра, како се треба покајати, крстити, примити дар св. духа и поћи за речима истине, па му казује **причу о славују,** која гласи овако:

Глѧголаше бо ѥко подобни соуть покаѧнѥюштеи се идолоу чловѣкоу лѣпителю, иже лѣпь творе вь билїи ловлѥше птице. И оухватнвь ѥдноу оть прѣмѧлыхь птиць, юже нарицають слави приѥмь ножь хоте ю ꙁаклѧти и снѣсти. И вьдань бысть славию глѧсь чловѣчь, и рече кь лѣпителю: кѧѧ ти полꙁа, о чловѣче, вь моемь ꙁаколенїи, не можеши бо мною своѥго чрѣва наситити нь аште мѧ оть оуꙁь свободиши, дамь ти ꙁаповѣди три, ихь же аште сьхраниши вѣликоу пол'ꙁоу приемеши вь всеи своѥи жиꙁни. Онь же, оудивль се таковомоу глаголанїю, обѣшта се, ѥко аште ново нѣчто оть нѥго оуслишить, вь скоре свободить ѥго оть одрьжанїа. Обрашть же слѧви глаголѧ кь нѥмоу:

югоже аште что любо не можеши юти, николиже покоушаи се юти; и о вѣшти минноуштои не раскаи се. и невѣрноу словоу не вѣроуи николиже. Сию оубо три заповѣди храни, и благо ти боудеть. Почюдивь же се моужь благосьчетанныимь и благоразоумныимь глаголомь, и раздрешивь юго на вьздоухь испоусти. Слави же, хоте оувѣдѣти, аште оуразоуме моужь глаголаныхь кь нюмоу глаголь силоу, или аште приплоди оть ныхь некою ползоу, глаголааше юмоу летаю по вьздоухоу: о люте, чловѣче, твоюго несьмысльнаго сьвѣта, оле, каково скровиште даниась погоубиль юси ?! Юсть бо кь оутроби моюи бисерь болии величьствомь стратокамиловаа анца. Ꙗкоже слиша сїа лѣпитель печалїю обьють бысть, каю се, ако изьбеже славы онь оть роукоу юго. И покоушаю се паки юти юго, и рече: поиди вь домь мои, и погостивь тебе, сь чьстїю отпоуштоу. Слави же рече кь нюмоу: нынѣ познахь крѣпко те безоумьствоваа'ша и вел'ми несмыслешта, приюмь бо реченаа к тебѣ оусрьдно и сладко послоушавь, иниединное же оть нихь ползи не стежа. Рекохь ти не каати се о вешти мимошьдшѣи: се нынѣ печалїю обьють юси, понюже избѣгохь оть роукоу твоюю, и каюши се о вешти мимошьдшеи; заповѣдахь ти не покоушати се юти, ихь же нѣсть моштно, и покоушаюши се юти ме, не моги моюмоу послѣдовати шьствїю; кь симь же и невѣрноу словоу не юти вѣры заповедахь ти: нь се вѣровааль юси быти вь оутробе моюи бисерь прѣвол'шоу мѣрою вьзраста моюго. Не сьмисаль юси разоуметн, ако азь саамь нѣсмь подобнь стратокамилокоу аицоу, да како бисерь таковы вьмѣстихь вь себѣ.

Сице оубо безоумьствоують и не сьмыслеть надѣюштеи се на идоли; сьдѣлаше бо сїе роукама своима, и покланяють се, аже сьтворише прьсти ихь глаголюште: си сьздаше нась. Како оубо зиждителе свою мнѣть оть ныхь сьдѣланїа изданїа, нь блюдюште ихь сь твьрдостїю,

дѧ не оть тѧти оукрѧдени боудоуть, сгражє нѧрицѧють своюемоу спѧсенїю, нь что? Колнкѧ безоумїѧ соуть юже не разоуметн, ѩко не доклѧюште себѣ помошти н сьхрѧнитн, како нимь боудоуть хрѧнителю, н т. д.

Таке и на тему наведене приче о славују израђене поуке следују даље до л. 43а. За тим Варлаам позива Јоасафа да се крсти, и црта му шта га чека, ако приђе у веру, шта ли опет оставља, ако не приђе.

Јоасаф изјављује (л. 43—46а), како је од пре увидео да му треба крстити се, али пита: је ли доста веровати, крстити се, или треба још штогод чинити? Варлаам му на то броји грехе, од којих ваља да се чува, и врлине, за којима ваља да тежи хришћанин. За тим се наставља говор о свима отичким правилима хришћанскога живљења. Јоасаф пита (л. 46—48б) шта ће бити, ако се догоди, да после крштења погреши противу које год од тих заповести. Варлаам му одговори, да је од тога лек покајање, па примерима и наводима, особито из јеванђеља, објашњаваше му шта је то покајање. Јоасаф напомиње (л. 49—55а), да је тим теже сачувати се од греха, што је опроштење лакше и шире, и пита: може ли бити пута, који би од греха потпунце сачувао. Варлаам одговара: како је тешко стајати уз ватру, а не ожећи се; бити на домаку греху, а никад му не попустити; па по том развија панегирик о мученицима вере, о калуђерском и испосничком животу. У течају тога говора долази (л. 55а) **прича о инорогу**, која гласи овако:

Подобны ти мню моужеви бѣгающтоу оть лицѧ инорогѧ, иже не трьпе глѧсѧ вьплѩ юго и страшныхь юго рыканїи нь крѣпко бѣгаашє, дѧ не боудеть томоу вь снѣдь, вьнюгдѧ же теүаше быстро вь великоу нѣкою вьпаде пропасть. Вьнюгдѧ же вьпасти юмоу вь ню и зѧ дрѣво нѣкоюе похитивь се крѣпко дрьжаше се и на расосѣ нѣкоеи ноѕѣ

оутврьднвь мнѣше се проуеіе вь мирѣ бытн н вь тврьдынн. Вьзрѣвь оубо видѣ двѧ мыша, бѣль бо юдинь, а дроугын же урьнь, подгризающтїи же непрѣстанно дрѣво, югоже бѣше оухытиль се, и юлнкоже оуже вь малѣ приближающтема се нмѧ сїе искоренити. Посмотривь же вь дно пропасти видѣ змїѧ страшна видѣнїемь, огнюдышоушта и зро изверающта се, оуста же страшно раз'зиновлаше, и пожрѣти его грѧдоушта. Вьзрѣвь же пакы на степень онь, на нюмь же бѣше ногѣ свои оутврьдиль, видѣ уетири главы аспидовы оть стѣны изникше, на нюи же стоѧше, и вьзревь оуима видѣвь оть вѣтвїи дрьвѧ оного мало меда каплюшта. Оставивь оубо пешти се о одрьжештїихь юго бѣдахь, како вьнѣюдоу оубо инорогь лютѣ неистове се иштеть снѣсти юго, долоу же горкын змїи зиюеть пожрѣти юго, дрѣво же, за нюже се бѣше оухытиль юлико же вь малѣ искоренити се хотѣше, ногѣ же на пльз'цѣ и невѣрнѣ степени оутврдиль бѣше: и — толикыхь и таковихь зль забывь — оустрьми се вь сладости малаго меда оного! Се юсть подобїе прѣльстїи житїа сего прѣльштающтихь, югоже сказанїе нынѣ рекоу ти. Инорогь оубо образь юсть сьмрьти, гонештаа оубо постигноути гредоуштн адам'скыи родь, пропасть же мирь юсть, испльнь сын всачьскыхь зль и сьмрьтоносныхь сѣтїи, дрѣво же юже оть двою мышоу непрѣстанно подгризаюмое югоже оухытивше дрьжимь се, врѣме юсть коюгожде жизни, ськраштавлюмо и сконьуаваюмо дьнемь и ноштїю и кь посеуенїю по малѣ приближаю се. Уетыри же аспиды иже оть уетырехь прѣльстиыихь сьставь сьставлюнїе уловѣуьскаго тѣлесе назнаменоують, ныже без'уинно носимомь и метештимь се, тѣлесное раздроушаеть се сьставлюнїе. И кь симь же огнюобразныи онь и неистовыи змїи страшноую проображаеть адовоу оутробоу, ожидаюштоую приюти мира сего краснаа паче боудоуштїихь благь изволшїихь; медовнаа же капль

сладость ꙗвлꙗѥть мира сего сладкыихь, ими же ть прѣльштаѥть своѥ дроугы, не оставлꙗѥть ихь о своѥмь пешти се спасенїи.

Саслушавши причу с дивљењем Јоасаф одговори: ꙗко истинно слово се и ꙁѣло подобно; не лѣни се оубо тѫковыхь обрѫꙁь показовати ми вьсегда, да раꙁоумѣю иꙁвѣстно каково ѥсть наше житїѥ и которыимь своимь дроугомь ходатаи бываѥть.

Варлаам на то одговори новом причом о три друга, која гласи овако:

Подобни пакы соуть любештеи житїꙗ сего крѫсотоу и того сладостїю наслаждаюште се и пѫче боудоуштїихь и недвижимыхь тлѣниаа и немоштнѫ поучьтьше чловѣкоу имѣвшомоу три дроугы. оть нихь же двѫ оубо оть срьдца почитаѫше и ꙁѣло любве ѥю дрьжаѫше се, даже и до сьмрьти о нѥю подвиꙁаѫше се и бѣдоу приємлѫ ꙁа нѥ готовь сыи; о третиѥмь же много имѣше небрѣженїе, ни чьсти же ни любве подобны того николиже сподобивь нь малоу нѣкою и ни вь что же соуштоу лицемѣрноую кь нѥмоу имы дроужбоу. Вь ѥдинь же оубо оть дьнии прїидоше страшнии нѣцїи и оужасни воини, тьштеште се скоростїю многою того вести кь цареви, ꙗко отдати слово о дльꙁѣ тмы тѫланьть. Недооумѣюштоуже се томоу искааше помоштника да поможеть ѥмоу нѣчимь вь страшноѥ царево словоположенїе, тече кь прьвомоу своѥмоу всѣхь приснѣишомоу дроугоу, глаголѥ: нынꙗ трѣбоую помошти дьньсь оть одрьжештеѥ ме бѣды, коликомь обѣштаваѥши се оубо помошти ми нынꙗ, и каѫ ми оть тебе приꙁываюштїѫ надежда, прѣвьꙁлюблѥне! Отвѣштавь оубо онь рече: нѣсмь твои дроугь, чловѣче, ни ꙁнаю же кто ты ѥси, иниѥ бо имамь любовникы, сь ними же подобаѥть ми дьньсь веселити се и дроугыихь по сихь имѣти: се же вьдаваю ти роубишти двѣ, да имаши сїа на поути идеже

идеши, вь нею же николиже отноудь не боудеть ти пол'зи; нною же ниєдиноє не чаи оть мене надежде. Сїа же слышавь онь, и огчаа се помошти юже надѣаше се оть него принети, и иде кь дроугомоу дроугоу, и рече: помниши ли, о дроуже, колико же насладиль се єси оть мене чьсти же и принтел'ства, дьньсь же вь скрьбь выпадь и вь бѣдоу великоу, и требоую поспешника, коликомь оубо можеши ми помошти нынѣ, повѣждь ми! Онь же рече: нѣсмь праздань дьньсь подвигноути се сь тобою, и азь бо вь печали и кь напасти выпадь и вь скрьби єсмь, мало же обаче поидоу сь тобою, аште николиже ти пол'зоу сьтвороу, вь скорѣ възвратиль се домови и своими боудоу пекы се печалми. Тьштима оубо роукама и оть тоудоу възврашть се чловѣкь, и оть всоудоу недооумѣє се окааше себе о соуєтнѣи надежди неразоумною єго дроугоу и о непользныихь єго страстехь, юже любве єю ради прѣтрьпѣ. Отиде проучеє кь трѣтїемоу дроугоу, єгоже николиже поучьть ни послоужи ємоу ни на приобштенїе своего веселїа призва. И рече кь нємоу срамныимь и оуныломь лицемь: не имамь оусть развести кь тебѣ, вѣды добрѣ, ꙗко не помниши мене николиже добра тебѣ сьтворша, или прилежно прилежав'ша кь тебѣ, нь понєже напасть зла постиже ме, и никаа же оть проучїихь моихь дроугь не обрѣте ми се спасенїю надежда, прїидохь кь тебѣ моле се, аште ти єсть моштно малоу нѣкоую помошть подати ми, не отрицаи се, не враждоуие моємоу неразоумїю. Онь же рече тихомь и радостьномь лицемь: єи, тако єсть; дроуга моєго присного исповѣдоую те быти, и малоє оно помню твоє благотворенїе, съ лихвою дьньсь отдамь ти; не бои се, оубо, ни оужасаи се, азь бо поидоу прѣдь тобою, азь оумолю о тебѣ цара, и не прѣдасть тебѣ вь роуцѣ врагь твоихь, дрьзаи оубо, дроужьб'ниче, не печалоуи! Тогда оумиликь се онь глаголаше сь сльзами: оувы мнѣ, о чемь прьвоє

въѕриндаю, или о уесомь прьвоіє кьсплаую се. соуєтноіє моіє окаю милосрьдїє и любовь, юже сьтворихь на непаметного и неблагодарною дроугоу оною или доушеврѣдноіє окаю неразоумиіє, ієже истинномоу семоу и ближнемоу показахь дроугоу.

Јоасафа и ова прича испуни дивљењем, па замоли Варлаама, да му је објасни, и Варлаам то учини овако: прьвыи оубо дроугь ієсть богатьства имѣнїє и златолюбїа раченїє, ієгоже ради уловѣкь тьмами вь бѣды выпадаіеть и многы прѣтрьпѣваіеть страсти, принишьдшоу же сьмрьтномоу послѣдньюмоу уасоу ниутоже оть всѣхь тѣхь сь собою вьзметь, нь тькмо на погребенїе непотрѣбная роубишта вьзметь; вторыи же дроугь нареуень ієсть жена и дѣти и прочи же сьродници и дроузи, кь иимь же прилѣплѣни страстми соуште неоудобь оттргноути се оть нихь имами, самоую же доушоу и тѣло тѣхь ради любве прѣзреште, и ниієдиноіє же кто оть нихь прїиметь пол'зы вь уась сьмрьтныи, нь тькмо до гроба проводеть ієго, и тако вь скорѣ вьзвраштьше се своихь прїимоуть се пеуалїи и напастїи, ієдїинако бо и не мнѣ забытїю памеґь, тѣло же гробомь нѣкогда вьзлюбленнаго покрывше; третїи же дроугь прѣзираіемыи и тежкыи и непристоупныи нь неиавидимь, и ꙗкоже се открахомь, добрыихь дѣль ієсть ликь, иже соуть: вѣра, надежда, любы, милостины, уловѣколюбїіє и прочеіє добродѣтели сьньми, могоуште ити прѣдь нами, и исходештїимь намь из' тѣлесе и за ны оумолити Господа и оть врагь нась избавити лютыхь мытарствїи злокопоположенїє намь горко на вьздоусѣ подвижештїихь и ієти горко иштоуштїихь. Сьи ієсть благоразоумныи дроугь и благыи, иже и малоіє наше благотворенїє на поути ныи и сь лихвою намь все отдаваіє.

На ово се опет истављa питање Јоасафово овако: Благо тебѣ боудеть оть Господа Бога твоієго о прѣмоу-

дрыи въ чловѣцѣхъ, възвеселилъ бо ѥси доушоу мою подобными твоими и оугодными глаголы, нъ что оубо въобрази ми'и ѥште образъ соуѥтнаго мира сего, и что ѥсть соуѥта ѥго, и како аште кто сего съ миромъ и въ тврьдыни прѣидеть ?

Варлаам одговарајући на то питање, исприповеда **причу о мудроме и обазривом краљу,** која гласи овако :

Градъ оукѣдѣхъ великъ, ѥгоже граждане отъ древнїихъ дьнїи таковъ обычаи имѣахоу приѥмати страна нѣкоѥго и незнаѥма моужа иже законъ града того не вѣдешта, и того цара себе поставлꙗти всакоѥ наслаждаюшта се власти и своѭ волю невъзбранно творешта до коньчанїа лѣта ѥдиного. И тако вънезаапоу въ всемъ без'печалїи соуштоу ѥмоу, питѣюштоу се и опиваюштоу и веселештоу се безъ бо̄зни и кѣчиновати ѥмоу присно въ царствѣ мнештоу се, въсташе же на нь граждане и царскоую съвлѣкъше одеждоу, нага же по всемоу проведше градоу къ заточенїе посилаахоу въ великъ нѣкыи и далечь отстоѥшть островъ, въ нѥмъ же ни пиште обрѣтаѥ ни одежде имы въ гладѣ и въ наготѣ лютѣ страдаше, паче надежде данѣи ѥмоу пишти и радости въ печаль пакы паче всакоѥ наде и чаанїа прѣмѣн'шїимъ се. По прѣдниѥмоу обычаю граждань тѣхъ постављенъ бысть моужъ нѣкыи царемъ, разоумомъ многомъ помыслъ плодовить зѣло, иже въ тъи часъ не въсхытикъ се вънезаапоу припадшїимъ ѥмоу богатьствомъ, ни прѣжде ѥго царствовавшихъ и страстно изгнанныхъ беспечалїю поревновавъ, попеченїе имааше и подвизааше се доушею, како би ѥмоу иже о себѣ добрѣ оуправити, частымъ же поучєнїемъ расмотривъ оувѣдѣ отъ нѣкоѥго прѣмоудра съвѣтника обычаи граждань и мѣсто неизбытнаго изгнанїа, како же подобаѥть себе оутврьдити ненаказнико иаоучи се. Сїа оубо ꙗко оувѣдѣ ꙗко подобаѥть

ѥмоу по мала въ онъ островъ вънити, невѣрноѥ же то и чюждеѥ царство тоуждїимь оставити. Открыѕъ оубо скровишта своꙗ, ихъ же тогда въ кони своѥи имѣаше и невъѕбранно трѣбованїе и въѕмь богатьства множьство, вѣрнымь своимь прѣдавъ слоугамь въ онъ островъ прѣжде посла, идеже и самь хотѣше иѕгнань быти. Скончавшоу же реченномоу лѣтоу, метежь сътворише граждане на того, ꙗкоже и прѣжде ѥго бывшїихъ въ ѕаточенїе послаше. Прочїи же неразоумнїи и врѣменнїи царїе лютѣ гладомь таахоу; онъ же богатьство прѣдь собою посылавыи и къ обилїи многѣ живыи и пиштоу неиѕїотованноу имы, страхь же отъ всоудоу въсачьскы отриноувъ невѣрныихъ и лоукавыихъ граждань прѣмоудрыи свои блажаше съвѣть. — Градь оубо разоумѣи соуѥтныи сь и прѣльстныи мирь, граждаиы же начела и власти бѣсов'скаа, миродрьжителеѥ т'мы вѣка сего прѣльштаюштихъ нась малою сластїю и илоучаюштиль, ꙗкоже нетлѣннаа тако тлѣннаа и мимотекоуштаꙗ имѣти, ꙗкоже въ вѣкы быти имь сь нами.

Размишљање, којему је већ на крају приче правац дат, наставља се до на л. 63а у истом правцу, износећи на видик поглавито ништавост свега онога што је из овога света, а вечитост и трајност непролазних блага онога света.

За тим Јоасаф пита (63а): **како оубо въѕмогоу скровиште ѕлата и богатьства тамо прѣжде послати, ꙗко да не крадомо сихъ и негыблюштеѥ наслажденїе онъдь обрѣштоу, како же покажоу къ нынѣшнїимь ненависть и вѣчнаа въѕлюблю паче сеѥ, скажи ми!**

На то питање Варлаам одговара, да се то постизава милостињом и милосрдним делима.

Јоасаф на ново пита (63б): **Всачьскаа оубо прѣѕрѣти и болѣѕньноѥ таковоѥ въсприѥти житїе ꙗкоже рече выше, прѣданїе ѥсть дрѣвлеѥ отъ апостоль соуштеѥ оученїе или**

по нихъ ȥамышлѥно бысть хоудожьствомь и раȥоумомь ва-шимь, ꙗко лоучше иȥбравше се.

Варлаам одговара (л. 64) Исусовим речима, како је богатоме тешко ући у царство небеско, и помиње, како су се стари свети оци поглавито на то угледали.

Јоасаф на ново пита (л. 64б): **Кетсѣ оубо сꙋшти тако потрѣбнѣи сеи моудрости како не мноȥи дьньсь ревноують томоу житїю?**

Варлаам одговара, да то бива од воље свакоме хоће ли изабрати широк или узак пут. Бог никога не сили, али се многи боје тегоба, па се тако тога ради и спасења лишавају.

Јоасаф на ново пита (л. 65б на дну): **что ѥсть самовластноѥ и что иȥволѥнїе?**

Варлаамови одговори на ово питање треба да се испишу у целини. Они гласе[1]: **Самовластїе оубо ѥсть доуше**

[1] Да би што већи круг наших читалаца могао судити како су староме преводиоцу пошла за руком ова тешка апстрактна места, приводимо овде то исто место по Либрехтову немачком преводу, који гласи: Freier Wille ist der Wille einer vernunftigen Seele, welcher ungehindert sich auf Alles richtet, was er irgend will, sei es nun Tugend oder Laster, da sie so von dem Schöpfer geschaffen worden ist. Freier Wille ist ferner die selbstthätige Richtung einer verständigen Seele auf irgend Etwas hin. Wahl aber ist ein uberlegtes Trachten nach Dingen, die in unserer Gewalt stehen, oder eine Ueberlegung, welche nach Dingen trachtet, die in unserer Gewalt stehen; denn indem wir wählen, streben wir nach Dingen, die wir mit Ueberleguug vorziehen. Ueberlegung aber ist das Trachten, welches die Ausfuhrung der in unserer Gewalt befindlichen Dinge bedenkt; denn man uberlegt, ob man eine Sache unternehmen soll oder nicht. Hierauf beurtheilt man, was besser ist und hierbei findet ein Urtheil statt. Hierauf lässt man sich bestimmen und wendet sich Dem zu, was man vermittelst der Ueberlegung und des Urtheils vorgezogen hat, und dies nennt man Meinung; denn wenn man urtheilt und sich nicht fur das vermittelst des Urtheils Vorgezogene bestimmt oder sich demselben nicht zuwendet, so nennt man dies nicht eine Meinung. Hierauf tritt, nachdem man sich bestimmt hat, die Wahl oder der Vorzug ein; denn eine Wahl geschieht, wenn man ein Ding von zweien wählt, die uns vorliegen und dasselbe dem andern vorzieht; und dass die Wahl (προαίρεσις) eine mit Beurtheilung verbundene Ueberlegung ist, geht auch schon aus der blossen Etymologie des Wortes hervor;

словесные хотѣнїе невъзбранно движеште се, ꙗможе аште хоштеть или къ добродѣтели или къ ꙁлобѣ, сиѥ отъ сьдѣтелꙗ бывшоу самовластїе же абїе ѥсть разоумноѥ доуше движанїе самодрьжно; — изволенїе же ѥсть хотѣнїе сьвѣтноѥ ѥже вь нась, расоуждено моу бо оть сьвѣта дрьжимь се изволенїемь; сьвѣть же ѥсть желанїе сьв'просно о соуштїихь вь нась сьдѣтел'ныихь бываюштеѥ. Сьвѣтствоуѥть бо кто, аште подобно ѥсть сътворити вѣшть или

---

dem *προαιρετὸν* ist *τὸ ἕτερον πρὸ τοῦ ἑτέρου αἱρετὸν* (wæhlenswerth, d. h. vorzuglich ist eine Sache, die man der andern vorzieht); Niemand aber zieht Etwas vor, ohne zu ueberlegen, noch wæhlt er, ohne vorzuziehen. Denn da wir nicht Alles, was uns gut zu sein scheint, in Werk zu richten uns bestreben, so tritt denn die Wahl ein und gewæhlt wird das mit Ueberzeugung Vorgezogene, wenn wir zugleich auch danach trachten. Und so nun erhellt, dass die Wahl ein ueberlegtes Trachten nach Dingen ist, die in unserer Gewalt stehen; denn indem wir wæhlen, streben wir nach Dingen, die wir mit Ueberlegung vorziehen. Jede Ueberlegung næmlich geschieht wegen einer Handlung und um einer Handlung willen; und auf diese Weise geht die Ueberlegung einer jeden Wahl, und die Wahl jeder Handlung voran. Daher gewæhren nicht nur die Handlungen, sondern auch die Verstandesthætigkeit, welche die Wahl erzeigt. Sowohl Belohnung als auch Strafe; da die in den Dingen, so in unserer Gewalt stehen, stattfindende Wahl, der Anfang der Sunde und des Rechtshandelns ist; denn wenn wir eine Fæhigkeit besitzen, stehen auch aus dieser Fæhigkeit entspringenden Handlungen in unserer Gewalt; wir besitzen aber die Fæhigkeit zur Tugend, daher sind auch die Tugenden in unserer Gewalt; denn ganz eigentlich steht in unserer Gewalt, was die Seele betrifft und Das, woruber wir nachdenken. Indem also nun die Menschen mit freiem Willen ueberlegen und mit freiem Willen wæhlen, so hat auch jeder, je nachdem er wæhlt, in eben so weit an dem göttlichen Lichte Theil, und schreitet eben so in dem Studium der Philosophie fort; denn es gilt Unterschiede in der Wahl. Und so wie von den Wasserquellen, welche aus dem Schoss der Erde hervorquellen, die einen nahe der Erdoberflæche emporstrudeln, die andern ein wenig tiefer, und noch andere sehr tief, und von diesen Gewaessern, die zuoberstemporstrudelnden auch suss an Geschmack, die tiefer hervorkommenden aber salzig und schweflich sind, und einige in grosser Fulle, andere aber in geringen Tropfen fliessen, so musst du wissen, dass das Næmliche auch bei der Wahl der Fall ist, indem die eine rasch und sehr heiss ist, eine andere træg und kalt, wieder eine andere sich ganz zum Guten hinneigt und wieder eine andere sich mit Kraft zum Gegentheil hinwendet und daher auch die Beschaffenheit derselben die jedesmalige Neigung zum Handeln entspricht.

ии, по томь расоуждаеть лоуүшее и бываеть соүдь, и тако прилагаеть се и любить еже оть съвѣта оусоуждениое и глаголеть се волꙗ. Аште бо соүдить, и не приложить се къ соүждено моү, рекше: не любить его, не глаголеть се волꙗ, и тако по приложеніи бываеть изволеніе, рекше избраніе. Изволеніе бо есть двѣма прѣдлежештема изволити и избрати се прѣжде оного, и се ꙗвлꙗеть, ꙗко съвѣть есть сь расоуждеиіемь и изволѣніемь и оть самого готовослокіа; изволено бо есть еже се дроүго прѣжде дроүгаго възето. Никто же раз'соүдить үго не съвѣштавь, ниже изволить не расоүдивь. Понеже бо не вса мнешта се намь блага быти вь дѣло извѣсти хоштемь, тогда изволеніе изволено бываеть, еже расоүждено оть съвѣта, егда въспрїиметь желаніе, и тако съвькоүплаеть се изволеніе быти желаніе, съвѣштанно соүштїихь вь нась, раз'соүжденаго бо оть съвѣта дрьжимь се изволениемь. Всакь бо съвѣть дѣаніа ради и раздѣленіа дѣанїю. и тако всакомоү изволенїю съвѣть вождь есть, всакого же дѣла изволеніе прѣдпоставлꙗю еже изволеніе сего ради не тькмо дѣла нь и помышленіа еже изволеніе прѣдпоставлꙗють и вѣн'це и моүкы исходатаиствоүють. Наүело бо грѣхомь и праведнымь дѣломь изволеніе есть въ соүштїихь вь нась, водимое, ихь же бо дѣиства вь нась, сихь и дѣла ꙗже по дѣиствоү вь нась. Вь нась же иже на добродѣтель дѣиство; вь нась оүбо и добродѣтели; вь истиноү бо вь нась соүть доүшевнаа вса, и о ннхь же съвѣштаваемь. Сице самовластно съвѣштавающтемь үловѣкомь и самовластно изволеніе имоүштимь по еликоү кто оүбо изволеніе имать, по толикоү приүестникь бываеть свѣта божьственаго и оуспѣваеть вь прѣмоүдростныхь наүинаниихь, раз.ниүїа бо изволеніемь соүть. И ꙗкоже нѣцїи истоүници водь оть нѣдрь земльныхь въсходеште ови оүбо равно сь землею истицають, ови же мало нѣүто глъбоүаише, ови же ѕѣло глъбоүе; оть сихь же

водь ови оубо сьврьхоу истѣкающте и вькоушенїемь сладкы соуть, а иеже гльбоко исходештее слаиы соуть и смрьдеть; оны же оубо обилно исходеште, сиже по малоу каплюште: тако и о изволенїихь разоумѣи, овѧ оубо скорѧ быти и ѕѣло теплаа, ова же слаба и стоудена и ова оубо отноудь на добродѣланїе волю имоуште, ови же кь сьпротивномоу всею силою оуклонивше се по тѣхь оубо прѣложенїю и дѣанїю послѣдьствоують стрьмленїа.

За тим Јоасаф пита Варлаама: је ли само он један такав проповедник, или их и других има, на што му Варлаам одговара: да их је у царству његова оца доста било, али да су гоњењем сви растерани; да је пак у свима другим земљама и народима боље, и да је тамо слобода вере хришћанске. Јоасаф на ново пита: како тај пример ничим није на његова оца деловао? А Варлаам одговара: да отац његов навлаш и хотимице не прима хришћанство, него пред добрим гласом уши запушава. Јоасаф ће на то рећи, како би био рад, да се и отац његов доброј вери придобије, а Варлаам му напомиње, да Бог може што не могу људи и да се може догодити, да он спасе свога оца и да духовни отац буде ономе од кога је сам рођен, па му исприча **причу о цару и о сиротноме али веселоме брачном пару**, овако:

Слышахь бо цара нѣкоиего бывша, ѕѣло добрѣ строиешта своие царство, кротка же и тиха соушта кь соуштїимь подь нимь людемь, вь семь же иедином сьгрѣшающта иеже не имѣти благоразоумїа просвѣштенїе, нь льстию идол'скою одрьжимь бѣше. Имѣше же нѣкоиего сьвѣтника блага и вьсма оукрашена иеже кь Богоу благоуьстиием и прочею вьсакою добродѣтел'ною моудростїю, иже скрьбѣше и негодоваше о прѣльсти цареве и сьвѣтоваше иего о семь обличити, вьспешташе же се оть дрьзновенїа, боие се, да не злоу ходатаи, себе же и дроугомь своимь боудеть, и бывающтоую оть иего многымь полѕоу прѣсечеть; ис-

калѧше же око̂че врѣмене подобна привлѣшти ѥго кь благомоу. Рече оубо кь нѥмоу кь ѥдиноу ношть царь: греди, да изидевѣ и походивѣ по градоу ѥда нѣчто польѕно оуѕривѣ. Ходештема же има скроѕѣ градь, видѣсте свѣта ѕароу оть нѣкоѥго окьнца сїаюштоу; и кь томоу окницоу очи приложивше оуѕрѣста подь ѕемлею ꙗко пештероу некоѥ жилиште, вь нѥмь же сѣдѣше моужь вь послѣдниѥи ништетѣ живы и вь лоуды нѣкыѥ роубы обльчень, прѣдстоꙗше же жена ѥго вино чрьпающи ѥмоу; моужеви же стьклѣницоу вь роуцѣ вьѕьмшоу сладкоую пѣснь вьспѣвающи, сладость ѥмоу творѧше плачешти, и моужа похвалами оуслаждающи. Соуштїи же сь царемь на многѣ таковыихь сьматраюште дивлꙗхоу се, ꙗко таковою стоужаѥма ништетою, ꙗкоже ни домоу имѣти, ни одежде, тако весело житїе живѣста. И рече царь кь прьвосьвѣтникоу своѥмоу: о чюдо, дроуже, ꙗко мнѣ же и тебѣ николиже сице нашѥ житїе годѣ бысть толикою славою и пиште блистающе, ꙗкоже хоудаа сїа и окаанна жиѕнь сею неразоумноѥо оукрашаѥть и наслаждаѥть, гладко сима и пристоупно жестокоѥ сїе и горкоѥ житїе ꙗвлꙗѥть се. Благоврѣменьнь же часть обрѣть прьвосьвѣтникь рече: нь тебѣ же, цароу, како ꙗвлꙗѥть се сею житїе? Рече царь: всѣхь их же нѣкогда видѣхь притранѣѥ и печал'нѣѥ, ѕреште же и ненавистно. Тогда глагола кь нѥмоу прьвыи сьвѣтникь: тако ныне добрѣ вѣждь, цароу, множицею сего ѕлѣише вьмѣнꙗѥть се наше житїе видѧщемь и таибникомь прьснособуштные жиѕни оноѥ и вслкь оумь прѣимоуштихь благь, иже ѕлатотомь блистающтїи се домове, и свѣтлаа сїа одежда и проуаа житенска пишта мотиль же и всакого смрада соуть скареднѣиша очима видештихь. нескаѕаѥмоую доброгоу иже на небеси нероукотворениыхь жилишть и нетлѣнныхь вѣньць, благотканныхь, ꙗже оуготова вьсѣхь сьдѣтель и господь любештимь ѥго. Нимь же бо

обрѧзомь нამь неразоумнаа быти сїа вьмѣништа се, множае паче мы иже вь мирѣ семь прѣльштаюште се и себѣ оугаждаюште вь лькжнѣи сеи славе и непользнѣи пишти рыданїю иесмь достоини и слызамь прѣдь оуныма вькоусившинхь благь онѣхь. Царь же сїа слышавь и ѣкоже вь изьоумленїи бывь рече: да кто оубо соуть они, иеже лоучшеие насъ стежавше житїе? Прьвыи съвѣтникъ рече: вси иже вѣчнаа вьзлюбльшеи паче врѣменныхь. Пакы оубо цареви оувѣдѣти выпрашаюштоу что соуть вѣчнаа, рече моужь: царство нескон'чаиемоие .и жизнь неподлежима сьмрьти и богатство николиже неотиемлемо ништетою, радость же и веселїе всакоие печали непричестно ни скрьби, и мирь непрѣстаньнь, свобод'нь оть всакоие вражды и прѣкословїа. Сихь сподобльшеи се и се множицею принети блажени соуть, нетроудно бо и безпечално вь вѣкы пожикоуть жизнь всѣхь сладкыхь и красныхь божїа царствїа неболезньно наслаждаюште се и сь Христомь безь конца царствоуюште. И кто достоинь сихь полоучити? рече царь. Онь же отвѣшта: вси, иже тамо ведоуштаго поути дрьжештеи се; невьзбраньнь бо иесть вьходь, тькмо аште хоштеть кто. Царь же: и что иесть, рече. тамо ведоуштїи поуть? Кь иемоу же отвѣшта свѣтлыи доушею онь: иеже вѣдѣти иединого истинилго Бога и Іу. Христа, иединороднаго иего сына, и светаго и животворештаго доуха иего. Таже царь царскымь разоумомь рече кь иемоу: и что ти вьзбранило иесть даже и до нынѣ о сихь не сказати мнѣ, невѣрна бо и неотметна, достоина мню азь сїа, аште истинна соуть; аште же распра иесть о нихь сь болѣзнїю подобаеть искати, доньдеже непрѣкословно обрѣштемь. Не небрѣженїемь, рече моужь, или лѣностїю сьдрьжимь о сихь облѣнихь се сказати тебѣ; истинна соуть и вьсма непрѣкословна, вь величьства сты....[1]

[1] Стыждь се, или сгыдихь се имало би места. Писац је случајно другу полу оставио ненаписану.

се славы твоѥе, да не како притоужаѥ тебѣ ꙗвлю се; аште оубо повелиши своѥмоу рабоу поминати тебѣ по семь ꙗже о сихь, твоѥмоу боудоу работаѥ повелѣнїю. Ѥи, рече цѧрь, не тькмо по все дьни нь и по все часы сихь пѧметь непрѣстанно обнавлꙗи ми, нелѣностно бо сихь подобѧѥть вьнимати, нь и ѕѣло теплѣ и спѣшно. Слышахь бо, рече Варлаамь, блѧгоучьстно цара того живша нѧ послѣдькь, и неметежно се прѣшьдь житїе и боудоуштааго непогрѣшивша блаженствѧ. Аште оубо и твоѥмоу отьцоу вь подобьно врѣме нѣкто сїа вьспомѣнеть, ѥда како оураꙁоумѣѥть и поꙁнѧѥть коликыми обьѥть ѥсть ꙁлыими, и тѣхь оуклонивь се иꙁбереть благоѥ, понеже нынѣ ѥже имать слѣпь ѥсть не инде, истиннаго свѣта себѣ лишивь и своѥю волѥю приходе кь нечьстивѣи тьмѣ.

Јоасафу то би врло по вољи, а Варлаам говораше даље, како би и његова оца могао когод може бити таком причом обрлатити. Али Јоасаф рече, да он оца оставља судбини и Богу; сам се пак Варлаама и његова учења никада више не одриче.

Варлаам на то исприча **причу о младићу и о смерној девојци**, која гласи овако:

Кь нѥмоу же старьць отвѣшта: аште се сьтвориши, подобнь боудеши юноши нѣкоѥмоу смысльнѣишоу, о нѥмь же слышахь оть богатыхь и оть слѧвныхь родитель сего бывша, ѥмоуже отьць оброучиль бѣше дьштерь нѣкоѥго благороднѥмь и богатьствомь вьсѣхь прѣболиша, ѕѣло прѣкрасноу, обштеѥ же слово кь отрокоу о брацѣ глаголавшоу. И ꙗкоже о томь некыи се бѣше, вьꙁвѣсти ѥмоу. Слышавь же онь, и ꙗкоже отметноу и беꙁмѣстноу вешть сїю отриноувь, бѣгоу се ѥть, оставивь отьца. Гредыи же поутемь, обита вь домоу нѣкоѥго старца иништа, оть ꙁноѩ дьневнаго оупокоити себе хоте; дьшти же старца ѥдиночеда соушти дѣвица, сѣдешти прѣдь враты дѣлааше роу-

камѧ, оусти же немльчно Бога благословлꙗше, благодѧрешти ѥго изь гльбины доушевныѥ. Сїю же пѣснь оуслышавь юношѧ рече: коѥ твоѥ, жено, оученїе ѥсть? Что же ради, тако соушти ходѧ и оубогѧ, ꙗко о нѣкыихь великыихь дарѣхь благодарешти давцѧ и въспѣвающи? Она же кь нѥмоу отвѣштаваше: не вѣси ли, ꙗко былїе мало оть вѣликыихь недоугь многашти избавлꙗѥть человѣка; тако и ѥже о малыхь благодарити Бога великыхь благь ходатаи бываѥть. Азь же оубо дьшти соуштїи старцѧ оубога благодароу о малыхь сихь и благословлꙗю владыкоу, вѣдешти ꙗко сїа давыи и болшаа можеть дати, и сїа оубо о вънѣшнїихь а не о нашихь, оть нихь же и многаа стежавшимь не бываѥть прибытка, да не рекоу ꙗко и на пагоубоу множицею ни мало приѥмшимь не находить врѣдь. Таковымь же овоимь ходештимь вь поуть и кь таковомоу же приходештимь концоу въ потрѣбнѣишихь же и вь лоуч'шїихь многыхь насладихь се и великыхь божїихь даровь никако же оубо не имоуштихь числа, или видѣнїа мимоходештихь. По образоу божїю родихь се, и ѥгова разоума сподобихь се, и словомь паче вьсѣхь животныихь оукрашена ѥсмь, и оть съмрьти на животь възвраштена быхь милосрьдїа ради милости Бога нашего, и ѥго причештати се таинамь власть приѥхь и раискаа дврь отврьзе ми се, невьзбраньнѥ, аште хоштоу, подающть ми вьходь. Толикыхь оубо и таковыхь даровь, ихь же равно причештають се богатїи же и оубозїи достоино благодарити отноудь ми невьзможно, аште же и малааго сего пѣснословїѧ не принесоу даровавшомоу, которыи имамь отвѣть? Юноше же, многомоу ѥѥ поучюдивь се разоумоу призвавь сеѥ отьца: даждь ми, рече, дьштерь свою, възлюбихь бо разоумь ѥѥ и благочьстїѥ. Старьць же рече: не подобаѥть ти поѥти ю, ꙗко оубогаго дьшти ѥсть; ты же оть богатыхь ѥси родитель. Абїѥ же юноша ѥи рече: сїю хоштоу поѥти, аште не

отрєчєши ми се; дьштн бо оброучєна ми бѣше благородныхь и богатыхь, азь же тоу отриноувь бѣгоу се ѥхь; твою же дьштєрь благочьстїа ради иже кь Богоу и сьмысльнаго ради разоума вьзлюбивь, сьвькоупити се сь нѥю вьжделѣхь. Старьць же кь нѥмоу рєчє: нєвьзможно ми ѥсть тєбѣ вьдати ю, да ведєши ю вь домь отьца своѥго, и оть монхь отлоучиши ѩдрь. ѥдиноучєда бо ми ѥсть. Нь азь, рєчє юноша, сь вами хоштоу быти, и вашє вьспрїимоу житиѥ. И тако свѣтлоую сложивь одеждоу, оу старьца испросивь облѣчє се. Много же искоусивь ѥго и различно испытавь помыслы ѥго ѩко оувѣдѣ тврьда соушта сьмысломь и ѩко нє рачєнїємь безоумїа одрьжимь, проситъ того дьштєрь нь любовїю благочьстїа изволи вь ништєтѣ жити сїю вьзлюбивь паче своѥѥ славы и благородїа, и ѥмь за роукоу ѥго старьць, вьведє и вь своѥ скровиштє и показа ѥмоу богатьство многолєжештєѥ тоу, и злата безь числа множьство, ѥлико николиже не бѣ видѣль юноша. И рєчє кь нѥмоу: чєдо, сїа вса тєбѣ даю, понѥже изволиль ѥси моѥго имѣнїа наслѣдникь быти. Ѥже оубо наслѣдїє приѥмь онь юноша всѣхь славныихь земли и богатыхь прѣвьзыдє славою.

Иза тога Јоасаф (72б) стане питати, шта је то искушење? И Варлаам му одговори, да је против искушења доста узданице у чистини ума и у тврдоћи вере и одлуке Јоасафове.

Јоасаф по том пита (73а — 75б) шта је **богатьство славы божїє и ѥже прѣимоуштєє силы ѥго!** Варлаам одговори, да се то може стећи и познати по делима, али да се не да видети оком, ни опазити чулима. У том реду мисли Варлаам наставља: **Ѩко корабль безь крьмчїє нє оуправить се, нь потапаѩѥть се оудобь, и храмина мала нє можеть стоѩти безь строитєлѩ. Вьсь мирь како стоить за толико лѣть? Сьдѣланїє бо таково вєлико, тако же добро**

и дивно, безь славна нѣкоіего и велика и дивна правленїа и прѣмоудра промышленїа? Се бо небеса колико имають лѣть, и не поурьнѣше; земли сила не изнеможе, толико раждаюштїи на вса лѣта; истоуници нѣ прѣсекоше текоуште оть велиже быше; море толико вьмѣштаюште рѣкы, не прѣиде мѣри; теченїе сльнца и лоуны не измѣниють се; чиноке дьневнїи и ноштнїи не прѣвратише се; оть сихь всѣхь неизреченнаа сила божиа и великолѣпїе намь юавлють се, свѣдѣтелствоуюмо оть пророкь же и апостоль, нь никто же по достоинїю разоумѣти или похвалити славоу юго можеть.

Дивећи се мудрости Варлаамовој (75б) Јоасаф га пита, колико му је година и одакле је, крѣпко бо доуша моа твоіеи привѣза се моудрости, и никако же тебѣ отлоучити се хоштоу вь все врѣме живота моего. Старац одговара: (76а), да је из пустиње земље сенаридске, и да му је 45 година. Јоасаф му то једва могаше веровати, јер по свему његову говору изгледа као да му је седамдесет година. Варлаам на то одговори, да му од рођења доиста има седамдесет година, али да у живот не рачуна оне године, у које је живео само телом већ само оне, у које живи духом. Јоасаф му на то одговара: понеже вь пльти житїе вь число жизни не вьмѣнюють ти се, то ни сьмрьть вьмѣнити подобають. Старац одговара (77а) да је смрт само прелазак у бољи живот, који желећи да задобију свеци су овај земаљски живот и омрзли.

Јоасаф по том пита (77б): что же твоа пишта и соуштїимь сь тобою вь таковѣи поустины, оть коудоу же одежда и какова скажи ми истинолюбно. Варлаам одговара, да се хране биљем и дубовим вршјем; да хлебац примају из благослова, ако га каткад ко од оближње верне браће донесе; да им је одело од кострети (роубишть власѣныхь) и од кожа овчијих и козијих, и то старо и неудесно

и лети и зими, да би убијало тело. **От толѣ** — наставља — **никакоже съвлѣшти се не подобаеть намь, дондеже обетшавши до конца растлѣеть; тако бо зимные и зноиные бѣды страждоуште боудоуштїихь нетлѣнныхь одеждь, ꙗкоже вь нихь облѣшти се.**

Јоасаф даље пита (л. 78а) Варлаама, откуд му ова хаљина, у којој је обучен. А Варлаам одговара, да је то одело узео од верна брата на послугу. Кад је коме пријатељ или рођак у туђој земљи у ропству, и он се креће, да га из ропства избави, онда се може тога ради преобући у рухо непријатељске земље докле га избави. И овде је такав исти случај. Јоасаф на то замоли Варлаама, да му се покаже у своме обичноме оделу. И он то чини (78б). **Тогда Варлаамь** — стоји у књизи — **сьвлькь се оть ризы вь ню же бѣ облъчень, видѣнїе ꙗви се страшно Іоасафоу, бѣше бо все оумаштенїе пльти измождало, поурьнѣвши же кожи оть сльньчнаго опаленїа и отегноута о костехь, ꙗкоже кто кожоу нѣкою протезаеть около тьнка прьстїа, власѣномь же нѣкынмь роубомь раздраномь и зѣло остромь прѣпоꙗсань бѣше оть урѣсль до колѣноу. Подобноу же семоу и мантїю имаше на плештоу.** Јоасаф захваљујући Варлааму за толику милост према њему, стане га молити да га поведе са собом. На то му Варлаам исприча **причу о срнићу** (л. 79а), која гласи овако:

Млада срьништа питаше нѣкто оть богатыихь. Вьзрастьшоу же емоу, поустыню желаше, естьствьныимь влѣкомь житїемь. Изьшьдшоу же оубо единою обрѣте стадо срьнь пасомо, и близь сихь пасѣше на полихь при селѣ. Обраштааше же се кь вечероу вь дворь, коупно же за оутра питаюштїихь небрѣженїемь исходе сь дикїими смѣшааше се. Онѣмь же по далече ошьдшимь паствити се, и то послѣдоваше имь. Богатаго же слоугы се оштоутивше, вьсѣдше на коне, погнаше вьслѣдь ихь, и свои оубо срь-

ѳнѵништь оухватиише и вьзвратиише домови и проѵее неисходна сего сьтворише. Проѵее же стадо овы оубо оубише, дроугые же зль оуязвише. Семоуже образоу и ны нась быти оубоюхь се, аште поидеши вьслѣдь мене.

За то Варлаам замоли Јоасафа, да се крсти и да остане на том месту, држећи се благочастивости; а кад дође време, да међу њих изађе, и та ће му се воља навршити. То му објави као вољу божију.

Кад му Јоасаф рече, да се вољи божијој покорава, а да ће њега међу другове његове испратити с поклонима и златом, Варлаам му рече, да Јоасаф њих нема чим обдарити, јер злато није ништа, а истинитога богаства и најсиромашнији другар његов има више од Јоасафа.

Јоасаф га запита, шта разуме под тим речима (80б), и Варлам му одговори, како је најбогатији онај који се одрекао сваке потребе и свакога богаства, те ту на ново употребљује прилику, да уздиже и слави монашки живот (све до 80б). За тим Варлаам заповеди Јоасафу, да пости и да се спрема за крштење, а он га и после често обилажаше, учећи га завету староме и новоме и показујући му разна правила вере.

У онај дан кад ће га крстити (82а), Варлаам очитава Јоасафу на ново скоро све тачке вере (до 84б). За тим га крсти. После тога настаје дугачка и красноречива опроштајна поука Варлаамова Јоасафу, како ће се чувати заблуде, држати правога пута и угађати вери. На дну листа 90а, на ком се та поука свршава, читамо, да се старац спрема да отиде и да остави Јоасафа.

Међу тим слуге и чувари царевога сина (90б) Јоасафа опазише брзо често долажење Варлаамово, и домислише се, да је царев син особито заволео тога човека. Најстарији међу њима, којему је цар главну бригу поверио, и на коме

је сва одговорност лежала, по имену Зордан, упита царева сина: ко је тај човек, и изјави своје страховање, да Варлаам не буде по чем од хришћана, на које је цар, отац његов, толико гоњење подигао, и за које је њему нарочито препоручио, да их особито склања и што на даље држи од царева сина. На то царев син предложи Зордану, да га склони иза завесе, кад му Варлаам дође, те да му тако да̂ прилике, да собом слуша разговоре. Тако доиста и ураде, и Зордан слушаше поуке и хришћанско бесеђење Варлаамово. Али то Зордана не само да не умири, него га тога ради још већи страх обузме. Јоасаф му говораше, да ће најбоље учинити, ако цару о томе ништа не стане јављати.

И Варлааму приспева час, да се креће на пут (92б — 95б), и он долази да се опрости с Јоасафом. На ново га стане молити Јоасаф да прими барем за своју братију на потребу нешто злата. Али Варлаам на ново одби ту понуду с речима, да злата не могу примати они, који о њему тако зло мисле и говоре. Најпосле Јоасаф замоли Варлаама, да му бар спомена и залога ради да̂ оне старе калуђерске халине, које на себи има, а место њих да прими нове. Варлаам на то пристане тек пошто се Јоасаф склони да му у замену не да ново као што је испрва мислио, него онако исто старе и опале. И оне одрпане Варлаамове калуђерске хаљине беху сад Јоасафу драгоценије него багренице и порфире царске. После тога Варлаам му даје последњу поуку, моли се о њему Богу, изљуби га, растане се с њим и полази на пут. Оставши сам, Јоасаф се такође моли Богу, а после живљаше у чистоти, умерености и по прописима вере, нигда с ума не смећући ни најситнију хришћанску дужност.

Зордан пак (95б), не знајући шта ће од страха и узнемирења, начини се болестан. На његово место цар по-

шље другога верног слугу, а њему пошље лекара који ће га видати. Лекар с места види да у Зордану није болест него душевно узнемирење, те о том јави цару. Цар поручи Зордану, да ће собом доћи да види шта му је. Али Зордан цара чекати не хтедне, већ му се јави сам, и каже му све шта је и како је о Варлааму, којега име није ни пређе цару било непознато.

Чувши за то (96б), цар није знао шта да чини од муке, па од великаша и звездослова призове некога Арахију, да га пита за савет. Арахија рече, да се ништа не брину, ако им буде могућно ухватити Варлаама, јер ће Варлаам сам, макар и силом, порећи оно што је говорио, и тако излечити Јоасафа; ако ли га не би могли ухватити, Арахија рече, да зна свога учитеља Нахора пустињика, који ће се начинити Варлаам, као такав се представити Јоасафу, па га тако од те заблуде излечити.

Тога ради (97б) нареди цар највећу потеру, у коју пођу и он и Арахија. Али поред све потере и заседа Варлаама не ухвате. Онда се цар стани у некој својој палати у селу, а Арахију пошље у сенаридску пустињу, да хвата пустињике. Дуго узалуд по пустињи јурећи Арахија, на послетку, наиђе под неком гором па гомилу калуђера; њих похвата, и стане питати за Варлаама. Један од калуђера рећи ће, да не могу казати, где је Варлаам, него нека иду даље, па нека га сами траже. Пошто све претње и злостављања не могоше ове људе на друге мисли окренути, Арахија их поведе к цару, и ту их најпре стадоше (99б) обрлаћати и склањати, да Варлаама мирним путем покажу, у чему се и сам цар собом с њима прелираше. А кад то не пође за руком, и кад они рекоше цару, да чини шта му воља и да они неће проказати никога — онда им нечовечно и зверски почеше језике клештима чупати, очи вадити и руке и ноге одсецати (102а). Али њих се-

данаест посника издахнуше на таким мукама јуначки и све храбрећи један другога (л. 102б).

Пошто је, дакле, и овај покушај остао узалудан, цар позове Арахију да нађе његовога мађионика Нахора, који је у пустињама живео, и тамо се вежбао у својој мађионичкој вештини. Арахија оденоћу, нађе Нахора у његовој пећини и уговори с њим превару. По том уговору Арахија се сутра дан дигне у пустињу с коњицима тобоже да тражи Варлаама (103а), и нашавши Нахора, који се даде ухватити, упита га ко је, а он се каза да је хришћанин и да му је име Варлаам. И пред цара, кад га доведоше, такође се каза да је Варлаам, и признаде све што је с Јоасафом учинио, а цар му прећаше, чинећи се невешт свему. Одмах пуче глас (л. 103б) да је Варлаам ухваћен. Тај глас дође и до царева сина Јоасафа, који се силно поче гристи и плакати. Али му брзо на сну дође виђење, које га обавести о правом стању ствари, те се младић утиша и развесели.

Дошавши цар, тек после свега овога, у синовљу палату, не поздрави се са сином по обичају, већ му се показа љут, и наместивши се у царској ложници, поче му се горко јадити на оно што је чуо и што га је за срце ујело. Пошто га је довољно корио, позва га да учини жртву боговима и да их умоли за опроштај. Син царев Јоасаф почне у дугачкој беседи (105а — 107а) говорити опу о својој вери. Беседу завршује овим речима: **ꙗкоже о мнѣсиіє с'вѣды, кь томоу троуда не давлꙗ себѣ прѣложити не хоте на горшеѥ оть добраго исповѣданїа; ꙗкоже бо небеси роукою тебѣ приѥти се вьсхотѣвшоу или мор'скоую из'соушити поучинкоу бездѣльнь оубо начетькь быль би и непольզнь, такожде и семоу разоумѣи быти. Или оубо ты моѥго послоушавь сьвѣта Христови присвои се, и паче оума искоушенїе благыихь прїимеши обьштника же дроугь**

дроугоу боудека, ѩкоже ѥстьства тако и вѣры, аште ли ни, добрѣ веждь твоѥго отстоуплю синов'ства и Богоу моѥмоу послоужоу чистою съвѣстїю. Цар да прсне од муке и љутине после тих речи. Стане му претити, да ће му бити најгори непријатељ, ако га по синовској дужности не послуша. Јоасаф му на то одговара (107б — 109а), да га муке од добра на зло преобратити не могу, но да ћо само он, отац, тим мучењем од оца се мучитељ начинити. Цар се најпосле остави разговора, из страха да га јарост не би навела на какво преухитрено насиље, али се растаје са сином, изговоривши му ове речи: **Лоучѥ би било, аште би вьсма не родиль се и на свѣть не произьшьль, тако вьсхотѥ быти хоулникь богомь и отьчьскыѥ отстоупникь любве и наказанїа; нь не до конца пороугаѥши се непобѣдимымь богомь, ни на дльзѣ порадоують се противнїи, ни тѣхь же не възмогоуть кльш'вленїа. Аштѥ бо не боудѥши ми благопослоушликь и богомь благоразоумнь, многымь и разанчнымь прѣждѥ издавь тѥ моукамь зьло зьлѣ оуморю, нѥ ѩко сына тѥ имѣѩ нь ѩко врага и отстоупника.** После тих речи син одлази у своју ложницу, и почиње молитву Богу, на којој проведе целу ту ноћ.

За тим се цар почне договарати с Арахијом (л. 110 на дну) шта даље да се ради, и уговорише, да се окрене деловати на Јоасафа лепим. Сутра дан (л. 111) цар оде к њему, те га стане тихо опомињати на синовље дужности и на опасности и незгоде које га чекају, уверавајући га, како наука хришћанска није добра, како је он, као цар, често имао прилике да о њој мисли, и како му је наука хришћанска скроз позната из разговора не с једним него с многим хришћанима. Јоасаф се одмах сети на што иде овај нови начин, укрепи се срцем, помоли се Богу (112б

113и д.) и почне одговарати: да љубав према родитељима и роду не може бити изговор нити узрок да се душа изгуби, па по том стане он оца у своју веру обртати, износећи му добре стране и врлине њене (свршетак на л. 115б).

Цара доиста поколебаваху мудре речи Јоасафове и тврда воља његова — али старе страсти и упорност у навикама не допуштаху му, да од свога мишљења одступи или попусти. За то прекори сина (116а) за упорност и тврдоглавство; каже му, да је у њега у оковима Варлаам, но да ће га извести, па дати слободу свима хришћанима и позвати их да дођу на препирку с приврж透ницима старе вере, па ко у тој препирци надвали. Јоасаф се сећаше наговештаја, који му је виђењем у сну обзнањен, па настави молити се Богу за благо и добро своје вере.

И доиста (л. 116а) цар разасла на све стране гласнике који објавише, да ће бити велика препирка о истинитости вере; да се тога ради даје слобода без ограничења и зазора свима хришћанима; да се позивају да дођу, те да чују свога старешину Варлаама и да му помогну. Истим начином бише позвани и научници вере идолопоклоничке, халдејске и индијске, па по том и сви бајачи и мађионичари, да дођу да учествују у тој препирци. И њих се доиста стече велико мноштво, а од хришћана дође осим назови-Варлаама само један, јер беху или изгинули или се разбегли, или се од страха царева ни том приликом не смејаху показати.

Кад се тај сабор скупи (л. 117а), цар седе на висини, призва к себи сина, који, из скромности, не прими позив да уз оца седне, него се спусти уза њ на земљу.

Првога изведоше Нахора, који се беше начинио Варлаам. Цар отвори препирку овим речима: **Сє оубо подвигъ вамь прѣдлєжить, и подвигъ велнкь. Оть двою єдино прѣдлєжить дьньсь вамь: или пашлѧ оукрѣпившемь и оу-**

твръдившемь блѫꙁнителꙗ же Варлаама и соучитеѥ сь нимь побѣдивьшимь, славы же великы и чьсти оть нась же и оть всѣхь полоучити болꙗрь и вѣнцы побѣдными вѣнчати се, или побѣжденомь сь всѣмь стоудомь ꙁлымь ꙁлѣ оумрьштвлѥномь бытн, ꙗко вьсмѫ вьсхытить се памѧть вашѫ оть ꙁемлѥ, тѣлеса бо ваша ꙁвѣремь вьдамь на снѣдь; чеда вашѫ непрѣстанною порабоштоу работою.

На то царев син дода ово: Соудь праведнь соудиль ѥси дьньсь, о цароу; да оутврьдить господь таковоую твою волю, и аꙁь бо таковаа глаголю моѥмоу оучителю. И обративши се Нахору, тобожњем Варлааму, рече му ово: Вѣси, о Варлааме, вь кѫковѣ ме славѣ обрѣте и пишти, и словесы многыми повиноуль ме ѥси отьчьскыихь отстоупити ꙁаконь же и боговь и неꙁнаѥмоу слоужити богоу, неиꙁреченыихь нѣкыихь и вѣчныихь благь обѣштанїи привлѣкь мои оумь твоимь послѣдовати повѣленїемь и моѥго прогнѣвати отьцѫ же и владыкоу. Нинѣ оубо мни себе ꙗко на мѣрилѣ стоѥшта. Аште оубо побѣдиши прѣдлежоуштоую бранъ и истинна твоꙗ повелѣнїѫ покѫжеши, имь же наоучиль ме ѥси, прѣльштены же дьньсь обличиши иже сь нами проуштен се, ты оубо прославиши се ꙗкоже никтоже древлѥ бывшїихь и проповѣдникь истинныи нарečеши се, аꙁь же вь твоѥмь прѣбоудоу оученїи и Христоу послоужоу, ꙗкоже проповѣдаль ѥси до послѣдниꙗго моѥго иꙁдыханїѫ. Аште же побѣждень боудеши или льстїю или истиною и срамотѣ дьньсь ходатаи ми боудеши, самь отмьштоу моѥ досажденїе ногамѫ моима на прьсехь твоихь ставь, своимѫ же роукамѫ срьдце твоѥ и ѥꙁыкь истрьгноувь, псомь же на снѣдь сїѫ сь проучїимь тѣломь твоимь дамь, да накѫжоуть се вси тобою не прѣльштати сыны царевн (118а).

Ове речи царева сина потресу Нахора, и, застрашен њима, он одустане од онога, што је удешено с њим, па смисли да истински брани мисли царева сина, и то одмах

и отпочне (л. 118б). Беседа Нахорова, у том смислу поведена, почиње на листу 119а, а завршује се на листу 127а. Кад је један пут отворио уста, долазило му је неким особитим надахновењем на ум и што није смишљао, и што се није спремао да каже. У тој својој беседи он претреса редом једну по једну вере: јегипатску, јелинску, јеврејску, па хришћанску. Свакој излаже појединости, и то при јегипатској и јелинској све по танко, те све појединости опровргава, па пошто их све опровргне, онда долази на хришћанство, које особито хвали и уздиже и као једину и истиниту веру препоручује. Беседа је доста правилно склопљена и с речитошћу изведена. Не могући је простора ради у целини наводити, извешћу овде одломак из ње, у ком се говори о вери јегипатској. Тај одломак гласи:

Ѥгѵптѣне же горше и несьмысльнѣише сихь (т. ј.) **Ѥллинь соуште плѧче вьсѣхь ѥзыкь прѣльстише се. Не довлѣше бо халденсцїи и ѥллин'сцїи коумири, нь и ѥште и бесловесные животы вьведоше богы быти, ѥже нѧ соуши и вь водѧхь, и сѧды и сѣмнїѧ, и оскврьнише се вь васѧкомь безѧконїи и стоудодѣѧнїи горше вьсѣхь ѥзыкь соуштїихь нѧ земли. Испрьва бо вѣровѧхоу вь Исїдоу, имоуштоу брата и моужа Осїрида, заколена бывшѧ оть брата своѥго Тїфонѧ, и сего рѧди бѣжѧ Исїда сь Оромь сыномь ѥѥ вь рогозь сирскыи, иштоуштїи Осїридѧ и горко плѧчюшти, дондеже вьзрѧсте Орь и оуби Тїфонѧ. Ни Исїда оубо не вьзможе помошти своѥмоу братоу и моужеви, ни Осирїдь закалаѥмь оть Тїфона не вьзможе застоупити себе, ни Тїфонь брѧтооубїица, оубиваѥмь оть Орѧ и оть Исїди не вьзможе избѧвити себе оть сьмрьти. И вь таковыхь злыхь позианномь имь бывшемь бози оть неразоумныихь Ѥгѵптѣнь нарецени быше. Иже ни сими доволни бывше, ни проучими идолы ѥзычьскыми, и бесловесные животы вьведоше богы,**

нѣцїи бо оть нихь вѣроваахоу вь овьнь, дроугыи же вь козьль, инїи же вь тельць и вь свиниє, дроузїи же вь врана и вь гѵпа и вь ястреба и вь орла, инїи же вь коркодила, нѣцїи же коунѣ и псоу и вь влька и вь пиѳїка, и вь змїа и вь аспїда, дроузїи вь чрьвень лоукь и вь чесновитьць и вь трьниє и вь прочеє твари. И не чюствоують оканнїи о всѣхь сихь, яко не могоуть ничтоже. Видеште бо богы своє ядомы оть нихь чловѣкь и сьжигаємы и сьгнива-юште, не разоумѣше о нихь, яко нѣсоуть бози.

Нахоровој тој беседи за хришћанство противници не могаху ништа тако силно да на супрот ставе. Да не беше јавно и пред толиким народом дао слободу тој препирци и сам је изазвао, цар би Нахора за ту беседу жива растргао. Такав је утисак на њ она учинила. А царев син изговори ово: **Якоже вь начелѣ повелѣль єси праведномоу соудоу быти, владыко, правдоу и на скончаніє положи. Оть двоєго єдино сътвори: или моємоу оучителю повели ношть сїю прѣбыти сь мною, яко да коупно пооучивѣ се о нихь же подобаєть за оутра глаголати противоу бо-рештимь се сь нами, своє же пакы поємь сь собою по-добная пооучити се, якоже хоштете; — или твоє мнѣ остави ношть сїю, ты же поими моєго оучителя къ себѣ. Аште же оу тебе мои оучитель прѣбоудеть въ скрьби и въ страсѣ, твои же въ радости и въ покои, не мнить ми се праведнь быти соудь, нь насиліє власти и прѣстоупленіє съвѣштанїа.**

Цар по овој речи доиста и учини. Тако царев син одведе у своју палату Нахора, и ту му одмах каже, како је њему добро познато ко је он и какав је, па га за то истински и озбиља поче обртати у праву веру и утврђивати у њој, пошто га је тако случај к њојзи привео. Нахор, остаревши у греху, привијаше се к новој науци и толико следоваше речима младићевим, да га замоли, да

већ пред цареве очи и не излази. Јоасаф га, по том, пусти из своје палате (л. 180а).

Одмах за тим потрчи Нахор у пустињу, нађе тамо некакога монаха у једној пећини, и ту се у њега крсти и почне кајање за своје многе дотадашње грехе.

Кад сутра дан (л. 130б) цар чује да је Нахор те ноћи утекао, изгуби с места сву наду, коју је у њ имао. Од својих беседника, који су га на јучерашњој беседи осрамотили, неке истуче волујим жилама, некима лице намаже чађу, а сам се у својој вери већ почне јако колебати, ако је и не могаше још са свим напустити, силно притегнут својим страстима. Али од тога времена нити светковаше празнике, нити приношаше идолима жртве, него непрестано куђаше немоћ својих богова и дивљаше се тврдоћи и крепости јеванђелскога живљења.

Царев син пак живљаше мирно и у врлинама у својој палати (131а), одрекавши се позоришта, коњске трке, лова, итд. Међу тим увек му најслађе беше опомињати се Варлаама, његових врлина, заслуга и речитости, и благодарност према њему обузимаше га на сву меру.

У томе дође време и празнику лажних богова (л. 131б), на који бејаше обичај приносити обилате жртве, и поклањати се цару; а царски опет обичај бејаше том приликом жрце богатим поклонима обдаривати. Али опазивши жрци, да их цар занемарује, и поплашивши се, да се те године са свим без празника не прође, а страхујући, ради нерасположења царева, да му сами помену, кренуше се за савет и помоћ некоме Тевди у пећину пустињску. Тевда стане призивати све зле духове, и приправљаше се, да њиховом помоћу изађе пред цара, те да поправи што Нахор беше очевидно покварио. Спремивши се како је знао, дође у палату, и уђе к цару, носећи пред собом врбов штап. Цар га прими пријатељски; али кад му Тевда стаде рећати

похвале за његова гоњења и труде против Галилејана и кад стаде говорити о свечаности будућега празника и жртава — цар рече отворено, да се већ не осећа победилац Галилејана, него да је од њих побеђен.

Ипак заузимањем Тевдиним (л. 133а) изађе царска наредба о празницима, и силни се свет скупи на празник и жртвовање. Мноштво животиње би доведено; цар пође с Тевдом у идолски храм, водећи 120 јунаца, које ће заклати на жртву. Вративши се са светковине, коју је Тевда по вољи приредио, цар га стаде приклињати, да ли зна какву мудрост и вештину, којом би његовога сина к правој вери повратио. **Аште оубо** — завршује цар свој говор Тевди — **изѕбавлю се оть неє** (т. ј. те беде са сином) **тобою, и моего пакы оуӡроу сына сь мною богомь слоужешта и похоти сладкые жизни сеѥ и царства наслаждающа се, коумирь тебѣ ӡлать поставивь, равно сь богы пожроу ти, оть въсѣхь поуитаѥмоу быти въ беӡ'коньчноѥ врѣме сътвороу** (133б).

Тевда много хвалећи себе и своју моћ прима се и почиње говорити: **Аште нмѣти хоштеши своего сына и соуєтно противлениѥ его сътворити, обрѣте ми се хытрость, ѥиже никтоже противити се мошт'нь боудеть, нь вь скорѣ оумекчить се жестокыи его помысль паче нежели воскь пламени великоу приближивь се.** За тим настави свој говор, поткрепивши га причом **о снази женске љубави**, овако: **Все, рече, о царю, прѣдстоѥштее сынови твоѥмоу и слоужеште ѥмоу оудали оть него, жены же благообраӡны и прѣоудобрены и оукрашены иӡбравь, симь быти съ нимь выноу и слоужити ѥмоу и жити сь нимь и сьвьдварати се повели; аӡь же ѥдиного оть доуховь на таковаа мнѣ оучиненаго пославь кь нѥмоу, поуждиѣѥ сластныи огнь вьжегоу, и коупно ѥгда лежеть сь ѥдиною тькмо оть таковыхь жень, и аште не боудоуть вса по твоѥи воли, оть толѣ да**

боудоу азь непотрѣб'нь и вьзненавидѣнь оть тебе и моукь великынихь, а не чьсти достоинь, ничтоже бо нио нѣсть ѥко лице жен'ско раждизати и оуслаждати моужьска полоу помысли. И послоушаи сказанїа моемоу свѣдѣтел'ствоующта словеси: Царь нѣкыи, дѣтишта не имѣѥ моужьска полоу, скрьбѣше ѕѣло, печалоуѥ доушею и безьчьстїе такоѥ не мало быти помышлѥаше. Кь сихь оубо соуштоу ѥмоу роди се сынь, и радости о семь срьдце напльни се царевн. Рѣше же ѥмоу оть врачевь нароучитїи: ѥко аште до десети лѣть вьзраста сльнце или огнь оузрить отроче, лишить се вьсма свѣта и слѣпо боудеть, се бо очїю ѥго сьложенїе ѥвлѥѥть. Сїа царь слышавь повелѣ храминоу ѥко врьтопь вь камени нѣкоемь истесати, и тоу отроче сь питающтими ѥго заключити, никако же вьсма до скончанїа десеть лѣть, ни малы зароу свѣта показати ѥмоу заповѣдавь. По скончанїи же десетихь лѣть, изведе оть храмины отроче, ничтоже отноудь мира сего не видѣвша, и повелѣ царь вьса по родоу прѣдставити и показати ѥмоу: моуже на ѥдином мѣстѣ, на ином же жены, на дроузѣмь же злато и сребро; индеже бисерь и каменїе многоцѣнноѥ, ризы свѣтлы и оукрашены, колеснице прѣоудобрены, сь кон'ми царскыми вь златыхь оуздахь, сь чрьвеными покровы, и вьсадници на нихь ороуженосцы, ограды же воловь и стада овць, и простьрше вьса по редоу показовати отроучети. Вьпрашающтоу же ѥмоу како коѥждо оть сихь нарицаѥть се, царевн же слоугы и ороужници коѥгождо име повѣдаахоу ѥмоу. И ѥкоже име вьпрашааше оувѣдѣти женамь, нѣкыи оть мьчникь царевехь радостно рече: си нарицають се бѣси, иже чловѣкы прѣльштають. Отроучети же срьдце тѣхь похотїю множаѥ проучїихь оуслади се. Ѥкоже оубо вьса прошьдше кь царевн вьзведоше ѥго, вьпрашааше царь: что ѥви се оугодно ѥмоу паче вьсѣхь ѥже видѣ. Рече отроче: ничтоже ино,

тькмо бѣси они иже прѣльштѧють чловѣкы, инидино оть видѣнныхь мною дьньсь. тькмо онѣхь любы ръждеже мою доушоу. И оудиви се царь онь о глаголѣ дѣтишта, и какоко ѥсть моучително дѣло жен'скоѥ ръченїе. И ты нынѣ не мни инако како покорити своѥго сынѧ, тькмо симь образомь.

Цар послуша савет Тевдин (л. 135а), изведе из синовље палате све слуге, а на место њих понамешта најнамамљивије девојке и жене, које се понашаху најраспусније и увек тако, да би Јоасафа на грех дражиле и наводиле. Тевда оде у своју пећину, отвори књиге, призове најгоре духове, и стане их упућивати у Јоасафову палату, да у њему распале пламен најљуће страсти. Али се Јоасаф сети лукавства, па путеним страсним жељама стави на супрот жеље божанствене, и наоружа се снагом и трпљивошћу, да би заклопио и од греха сачувао чистоћу своју. Прибегаваше молитви, у којој налажаше утехе; прибегаваше посту, неспавању и кињењу тела. Један пак од злих духова, који руковођаху ово тешко искушење, усели се у једну од најлепших девојака, која беше заробљена ћерка некакога цара; усади јој у главу разумне речи, а њему жеље, да је из заблуде изведе и у хришћанство обрати. Упустивши се један пут с њом у разговор, он јој говораше о чистоти вере хришћанске, и наговараше је, да пристане к чистоти и истини, а она му одговараше, да је готова све чинити и својих се родних богова одрећи, само да и он њој испуни жељу, да с њом ступи у везу брачне љубави. Он се чињаше са свим неприступан томе, говорећи: **осквръинити же тѣло мое срамнымь смѣшенїемь тежко ми ѥсть и вьсма невьзможно** (138а). Она (научена ђаволима) опомињаше га на места из хришћанских књига, која чисту брачну љубав не само не крате, него још препоручују, наводећи примере из старијих хришћанских времена. Он јој то признаваше, али

говораше, како то вреди за оне који своје девство нису Христу обећали. Она му по том говораше, да бар само једну ноћ с њоме преноћи. **И сътвори ме** — говораше она — **насладити се твоѥѥ доброты, ты же моѥѥ наситн се красоты, и слово ти въздамь коупно христїанинѣ быти, въсеѥ изѣгноути богъ монхь слоужбы; и боудеть ти не тьмо отпоуштенїе строенїѧ ради таковаго, нь и дарокь въѕданїе оть Бога твоего моего ради спасенїа.** Она га салеташе све већма; лукави дух, добро знајући свето писмо, шапташе јој у уши оно што треба у њен прилог говорити, и он се бејаше почео колебати. Лукави се духови зарадоваше, па навалише још већма и оном девојком, која беше толико успела, и распаљивањем његових страсти. Они **въсоу доушевноую ѥго силоу смоутивше и люто рачєнїе на отроковицоу въложивше огнь же ѕѣлныи похоти раждегше въ нѥмь. Видѣ же онь себе крѣпко распаляѥма и къ грѣхоу плѣняѥма, и помысломь ѥго спасенїемь отроковицоу и кь Богоу обраштенїе ꙗко оудицоу льштенїемь прѣдлежештеѥ дѣло обложившимь и отоужаюштемь ѥмоу вражїемь наважденїемь не быти грѣхоу ѥже на спасенїе доуше ѥдиною сь женою смѣсити се, въздьхноувь въ недооумѣнїи доуше, глькоко же и болѣѕньно, себе абїе на молитвоу простираѥть, и токы сльѕныѥ изь оуню обилно пролиѥаѥ въпїаше къ могоуштомоу спасти иже на нь оупокаюштихь.**

За овим долази кратак текст молитве, па се онда приповетка наставља овако:

На многы же часы сь сльѕами помоливь се и много на колѣноу прѣклонивь се повръже себе на ѕемлю, и оусноувь мало виде себе оть нѣкоторыихь страшныхь высхыштена, и мѣста ихь же николиже бѣ видѣль проходешта и на некоѥмь бывша велицѣ поли красныими цвѣты и вел'ми благооухаюште, идеже сады оубо видѣаше касчьскыѥ и

различными плоды и странными нѣкыми оумножено, видѣ-нїемь же сладкы и прикоснѹти се въжделѣнны, листвїе же дрѣвесь онѣхь тихо шоумѣше вѣтромь нѣкынимь тьнкымь и несытно и радостно испоуштающтимь благовонїе дви-жема. Прѣстоли же прѣдлежаахоу оть прѣчиста злата и камени чьстныихь оустроени свѣтло ꙗкоже заре испоу-штающте, и одрове златы, постелꙗми нѣкыми и добротами повѣданїе побѣждающтими оукрашени, воды же течахоу свѣтлы зѣло, и то самое веселеште видѣнїе. Чюдное же то и великое поле страшнїи они провед'ше его въ градъ въведоше и неизреченною свѣтлостїю сїающть оть злата оубо чиста имоушть стѣны и оть каменїи мно-гоцѣнныхь, ихь же никтоже николиже видѣ, и стльпы имоушть възвышены. О кто оубо изречеть доброту града оного и свѣтлость. Свѣть же съ вишe честыми лоучами сиꙗющть въсе оулице испльнꙗаше; и крилати нѣцїи во-инии, кьждо ихь свѣть соуште, вь немь хождаахоу пѣсни поюште, ихь же слоуль чловѣчьскыи николиже оуслыша. И гласъ оуслыша глаголющть: се покоиште праведнымь; се веселїе оугодившїихь господеви. Оттоудоу оубо из-ведьше страшнїе моужїе они вьспеть, повести его гла-голаахоу. Онь же красотою оною и добротою вьсь обьють бывь: не лишите мене, глаголааше, не лишите мене, молю се вамь неизреченные радости сее, нь дадите и мнѣ въ единомь оуглѣ великааго сего града прѣбывати. Они же: невьзможно нынꙗ глаголаахоу быти тебѣ зде, нь троудомь многомь и потомь вьнидеши само, аште себе покоудиши. Сїа рекоше, и великое абїе поле прѣшьдше вьведоше его вь мѣста тьмна и всакого притранства и тоугы испльнь, равно свѣтлости онои юже видѣ скрьби и печали имоушта. Тьма бо бѣше несвѣтлаа и мрачна от-ноудь, скрьби же и метежа вса испльнꙗахоу се, идеже пешть огньна распалꙗаше се, и чрьвемь родь бѣ пльже

тамо моуче, силы же моучителны об'стоюеште пешть, и нѣцїи лютѣ огнюемь съжигаеми, и глась слышаше се глаголюошть: се мѣсто грѣшныхь, се моука иже дѣан'ми скврьнными себе оскврьн'шїихь. — По сихь изведоше юго оттоудоу, иже и въвед'шеи юго. И възьб'ноувь и абїе вь себе пришьдь, трепет'нь бѣше вьсь, сльзы же рѣками течаахоу оть очию юго. В'са же красота блоудные отроковице оное и проучїихь смраднѣиши скврьны и гноа вьиѣни се юмоу; сълагааше же вь доуши ювлюенныихь юмоу вь видѣнїи памеҭь желанїемь благыихь и страхомь скрьбныихь онѣхь на одрѣ лежаше, никако же вьстати сили не имы.

После тога чује цар, да му се син разболео, дође к њему, и ту му син са силно искушаном одлучношћу искаже, да се свега прође, да га пусти да иде к Варлааму, и да ће га живота стати свако даље насиље и искушавање. Лукави пак духови одоше посрамљени к своме учитељу Тевди (л. 142б) и казаше му, како су побеђени и потиснути. Цар зовне на ново Тевду, и упита га, може ли знати још штогод, што би се против Јоасафа могло употребити. Тевда на то предложи цару (л. 142б — 151а) да поведе и њега, кад пође к Јоасафу. Цар то и учини. Тада Тевда почне разговор, у коме се понови препирка о верама, у коме Јоасаф говораше много и врло речито, опровргавајући Тевдине наводе. Тај се разговор сврши на послетку тако, да Тевда признаде своју ништавост, да се покори хришћанству, изјави се хришћанином, и стаде питати Јоасафа хоће ли га примити Христос, и није ли кајање прекасно за њега, старога грешника. Јоасаф му говораше, каква су у том погледу начела вере хришћанске, и Тевда отрчи у своју пећину, спали своје пређашње књиге, прави извор свију својих зала и грехова, па се упути к пустињику

онамо куд је и Нахор отишао, поспе главу пепелом, исповеди се и покрсти.

Кад и то тако прође, цар онда (л. 151а) сазове савет својих великаша, и упита их шта му светују. Арахија изјави, да се силом и гоњењем не може ништа, јер би тај пут извео најпосле на то, да се цар свога сина лиши; али да се још нешто може покушати, а то је: да се царство подели на двоје, па да се једна половина уступи Јоасафу, и да ће га може бити тако које послови које трпљивост и равнодушност са стране очине повратити к староме. Цар на то одмах пристане, зовне сина и каже му шта је наумио. Јоасаф пристане у толико у колико није противно божијој вери, изјавивши са своје стране, да је ипак његова права лична жеља да иде к Варлааму (л. 152а). По том царство буде подељено на двоје. Јоасаф добије све што треба цару, а за престоницу му буде одређен један велики и јако насељени град.

Дошавши Јоасаф (л. 152б) у своју престоницу, одмах подигне знаке крста на свима кулама градским, разруши идолске храмове, и на сред града подигне Христу цркву, старајући се да сав свој народ обрати у хришћанство. Тога ради стане прикупљати к себи заслужне хришћанске људе и прогнанике, а гонити идолопоклонике. Сам Јоасаф као цар не живљаше као остали цареви у богаству и у раскоштву, него и он неговаше уздржљивост, у томе примером претходећи осталима. Благо своје раздаваше сиротињи; робље опрашташе, а презадуженима помагаше. **Всоудоу же** — говори текст — **таковѣи јего славѣ въ малѣ прошьдшїи, вси къ нјемоу ıакоже оть нѣкыје воније благооухании мура подвигше се непрѣстано сьтицаахоу се, тѣлесноую же коупно и доушевноую ништетоу отлагајоуште, и бѣше въ оустехь всемь. Не страхь бо и моучител'ство царства привлѣче људи, нь желанїе и јеже къ нјемоу оть срьдца**

любы, иже оть Бога и оть добраго житїа юго бысть, насаждено вь доушахь всѣхь. Тогда оубо иштоуштїи подь областїю отьца юго кь семоу паче прилагаахоу се, и прѣльсть вьсоу отложьше, истинноу благовѣствовахоу, и домь оубо Іоасафовь растѣше и крѣплюше се, домь же Авенировь оумалюше се и изнемагааше, юкоже о Давидѣ и Саоули царскые глаголють книгы.

Видевши то отац Јоасафов, цар Авенир, сабра савет, и цео му савет светова једно; те по томе одлучише и написаше писмо Јоасафу с молбом, да их научи, којим ће се путем назатка опростити. Варлаам с молитвом захвали Богу, што му је дао да то дочека, молећи му се, да и оца његова греха ослободи.

По том се Јоасаф с царском чашћу (л. 157а) и достојањем креће к оцу, који га радосно дочекује. Син почиње свој проповеднички посао, и срећно, с божијом помоћу, обрлаћа оца, да се обрати у хришћанство. Све му сад пође од лакоте за руком. Идоли биште порушени; злато и сребро с њих би раздано сиротињи; храмови идолски бише са земљом сравњени, а владика дође, те свечано крсти Авенира (л. 160а). Тако и Авенирово царство постане потпуно хришћанска држава. Авенир по том преда владу сину, а сам се да на молитве и кајање. После четири године такога живота, он падне у болест, у којој се и скончa. Утешен мудрим и благочастивим речима сина свога, Авенир умире особито задовољан, што му је Бог поклонио такога сина. Сынь же Іоасафь — читамо у тексту — сльзами поуьть скончавшаго се отьца и проводивь мошти юго чьстно, положи вь гробѣ моужь благочьстивыхь не царскою оубо одѣавь одеждею, нь покаанїа оукрасивь одеждами. Ставь же при гробѣ, и роуцѣ на небо вьздѣвь и сльзы оть очию рѣкою истачае вьзоупи кь Богоу глаголюе . . . . (наводи се молитва).

Пошто тако Јоасаф оца ожали с особитом синовљом нежношћу, пошто му изврши посмртне помене и пошто за његову душу изда све благо које је имао — он скупи народ, и у једној беседи разложи, да је све то чинио, да оца и државу његову приведе у хришћанство; да је то сад ето срећно постигнуто, и по томе, да је и он сада ту излишан; да га служба Богу зове даље; да их је тога ради дужан оставити, и да они место њега изберу себи другога цара. Али народ не хоћаше ни да чује за то. И он за то морадне у тај мах одустати од тога, старајући се да склони себи за заступника бољарина Варахију, онога, што но се у тешке дане, кад је са Нахором, назови-Варлаамом, била препирка, казао као хришћанин и дошао на место препирке (л. 163а). Варахија то одбијаше, убеђујући цара Јоасафа, да је по хришћанску веру и по љубав ближњих боље, да он сам владу и даље задржи. Кад Јоасаф види, да и тим путем не може ништа да учини, он напише писмо народу, поучи га како му треба веру чувати, препоручи му за владаоца место себе Варахију, а он се тајно из двора измакне. Али народ осети и то, дигне се листом за њим да га тражи, и нађе га у некаквом потоку, где се с уздигнутим к небу рукама Богу моли. Тако га ту једва са сузама склоне, да се у палату врати, где их он још један пут убеди, да им цар више бити не може, јер је своје Богом одређено посланство код њих свршио (164а), те им Варахију и преко воље му за цара постави, издавши му заповести како ће царством тачно по хришћанским заповестима владати, да би био срећан и он и они над којима влада (л. 166б).

За тим се (л. 166б и 167а) описује пун саучешћа растанак између Јоасафа и његових поданика.

Из престонице Јоасаф се крене у лепшем горњем оделу, а оздо је понео само ону власену хаљину, коју му је Вар-

лаам оставио. Прве ноћи заноћи код некога сиромаха, коме остави оне горње скупоцене хаљине, а сам се крене даље у пустињу у оној простој грубој власеној хаљини као чудан пример цара, који је багреницу скинуо а власену хаљину обукао, само да би угодио великој хришћанској љубави живота посничкога. Међу тим (л. 168) непрестано жељаше наћи на Варлаама, да би се од њега истинитом посничком животу научио. Аште оубо когда вь полоу дьне сльнцоу жегоуштоу — описује текст Јоасафово хођење по пустињи — шьствоуе поутемь крѣпуле распалаше се вь жеждоу зноа вь безводнѣ, и последнею изнемагаше страстїю, нь побѣждаше любы естьство и желанїе еже кь Богоу желаше, пламень орошае водные жежде. Ненавиден же добра завистникь дїаволь не трьпе кь нему зрѣти таковаго прѣдложенїа и таковые прѣтеплые кь Богоу любве, многаа томоу по поустыни въздвиже искоушенїа и напасти, вьлагае емоу память царские его славы и прѣдстоештихь емоу прѣкрасныхь слоугь и боляръ, дроуговь же и сьродникь и равныхь въздрастомь, и яко всѣхь доуше кь того доуши привезаны бѣхоу и тою строяхоу се, таже жестокое добродѣтели прѣдлагаше и многые поты, яже о неи тѣлесноую же немошть и необычное емоу хожденїе таковаго поуты и врѣмене дльготоу и соуштоую прѣдь оуима бѣдоу водные жежде и еже никакоже обрѣтаеть се оутѣшенїе или коньць толика троуда и вьсма многь емоу въздвиже вь оумѣ прахь оть помышленїи, якоже нѣгде о великомь Антонїи писано есть, и якоже видѣ себе врагь изнемогша противоу ономоу прѣдложенїю; ть бо Христа призиваше и того любовїю распаляемь, оукрѣпляемь же добрѣ надеждею и вѣрою оутврьждаемь ни вь что же того прилогы вьмѣняаше, посрамивь се сьпостать и вь прьвѣмь якоже глаголеть се приложенїи падь се дроугымь оубо приходить поутемь, многы бо оубо оу него злобные стьзе,

и привидѣнїи разлнчными прѣкратити того покоушааше се и вь кожнь вькрѣшти, овогда оубо чрьнь ꙗвлѥѥ се ѥмоу, ꙗковь же ѥсть, иногда же мьчь дрьже обнажень скачаше на нь и посеченїемь прѣшташе, аште кь скорѣ вьспеть не вьзвратить се; иногда же вь различнихь звѣрїи прѣобразоуѥ се лица прихождаше на нь скрьжеште зоубы и люто сьтвараѥ рыканїе и тоутьнь, таже и вь змїа прѣображааше се и вь аспїдь и вь василиска.

Но све ово Јоасаф побеђује достојанством и молитвом; свега тога нестаје као дима (л. 170а).

Тако путујући дође на послетку до пустиње сенаридске (170б), у којој је живео Варлаам. Али га је ту у највећој беди и оскудици и на свакиј мукама тражио пуне две године, не нашавши га никако, а сносећи све беде и лишавања сухе пустиње као какво уживање сласти. Најпосле наиђе на једну пећину, и у њој на калуђера, који га упути к стану Варлаамову, за којим сад још више чежњаше. Тај састанак и виђење извешћемо речима самога текста.

Прїиде оубо и прѣдста оу дверїи врьтопа, и оударивь, „Благослови — рече — отьче, благослови!“ Ꙗкоже глась оуслыша, изыде Варлаамь изь врьт'на, позна доухомь по вьнѣшнѥмоу видѣнїю неоудобь познати се могоуштаго дивнаго ради оного прѣложенїа и измѣнѥнїа, ѥгоже измѣни се и прѣложи се образа оного прьваго и красно цьвтоуштеѥ юности. Почрьнѣль оубо бѣше оть сльньчнаго жеженїа, обрасль же власы, осьхлѣ же ланитѣ и очи вьноутрь нѣгде глбоко вьшьдши и ресны опалѥны ныы теченїемь сльзь и многою скоудостїю пиштестраданїемь. Позна же Іоасафь доуховнаго отьца, знаменїа лица ѥго таковааждe имоушта, ставь же оубо на вьстокь старць молитвоу вьз'силааше Богоу благодарьствьноую и по молитвѣ прирекша: аминь, обьѥмша се и оплѣтаюшта се теплими прѣмѣнѥнїи обьѥмлюшта се, дроугь дроуга об-

лобызаста, многоврѣменные любве насыштаюшта се несытно, и понеже доволно обьеста дроугь дроуга и радоваста се, сѣдше бесѣдоваста.

По том Варлаам тражи да му Јоасаф исприча шта је било после његова одласка. У томе настаје и вече. Тада — **прѣдстави Варлаамь многоцѣнноую трапезоу доуховнынхь брашьнь испльнь, чювьствьныхь же мало оутѣшеніе имоуштоу, зелїа бо бѣхоу соурова некарена, ихь же самотворьць и дѣлатель бѣше стар'ць, и оть фїникь мало обрѣтаюштихь се кь тои поустыни и дикїа зелїа; благодаривша оубо и прѣдложеныхь причестивша се, и водоу оть соуштаго тоу источника пивша, отврьзаюштаго роукоу и насыштаюштаго вьсако животно пакы благодариста. Вьставиша же пакы и ноштные сьврьшивша молитвы и по молитвѣ же доуховноую пакы начеста бѣседоу словесь спасныхь и небеснаго любомоудрїа испльненоу, вьсоу же ношть бесѣдоваста, доиндеже сею оутро обычные молитвы помѣноути абїе сьтвори.**

Пошто су тако много и дуго проживели, Варлааму дође време да одлази, и он поче говорити опросну реч и поуку Јоасафу, који се, чувши то, поче купати у сузама (л. 174 — 175б). Он питаше Варлаама, за што то исто и другом не жели кад жели себи, и мољаше га, да измоли у Бога, еда би заједно с њим и он, Јоасаф, био прихваћен. Варлаам му одговараше, да за њ још није време, да се још није довољно постио, да је он — Варлаам — намирио сто година живота, а седамдесет и пет пустињишта. За тим га пошље к пустињицима да од њих добави што је потребно к причешћу. И кад то Јоасаф хитно донесе, журећи се, да Варлаам за време његова изостанка не премине, Варлаам очита службу, причести себе и Јоасафа, изговори за тим молитву и захвалу Богу, и премине (л. 178а). Јоасафу после у дивноме сну дође као виђење у ономе сјајноме

граду, који је пређе један пут видео кад га оно Тевда женском љубављу искушаваше.

После овога догађаја Јоасаф је утешен и смирен наставио своје усамљеничко живовање у пустињи. Царство је оставио у двадесет-петој години, у пустињи је провео тридесет и пет година, па је после умр'о. Један калуђер га је ожалио, десивши се онде кад је издахнуо; по том га је он исти опевао и сахранио уз Варлаама. Томе истом калуђеру дође после виђење на сну које му заповеди, да догађај јави цару индијскоме Варахији (л. 181а). Варахија дође с војском и људима у пустињу, открије гробове Варлаама и Јоасафа, нађе њихова тела цела, мирисава, ничим непокварена, па их метне у за то спремљене ковчеге и понесе у отачаство.

Завршетак гласи овако:

Сїа оүбо чистаа светыхь доушь тѣлеса много испоүштаюште благовонїе, никакó же отноүдь скаредїе показаюшта вь ков'чегы вьложь царь чьстны вь своѥ отьчьство прѣнесе. Ꙗкоже вь слоүхы вьниде людемь бывшеѥ множьство безь числа, прѣмного людїи оть в'сѣхь градь и прѣдѣль на поклонѥнїе и на видѣнїе сьтицахоү се блаженымь тѣлесемь онѣмь. Отсоүдоү что и пѣсни надь ними се свештенны вьспѣвше и свѣште любоучьстны вьжег'ше подобно аште кто речеть тоү и ѕѣло прилежно свѣтила надь сынови свѣта и наслѣдникы свѣтло же коүпно и велелѣпно вь иже оть самѣхь основанїи оть Іоасафа вьздвиженнѣи црькви положише. Многа же чюдеса и исцѣленїа вь прѣношенїи же и вь проучїихь лѣтехь прѣподобными своими оүгодникы сьтвори господь. И виде царь же и вьсь народь иже оть нѥю бываѥмые сили, и мнози оть окрьстныхь ѥзыкь невѣрїемь недоугоүюштеи и Бога невѣдѣнїемь бываюштихь ради знаменїи вѣроваше. и вси зрештеи и слышештеи аггелоподобноѥ Іоасафово житїе и ѥже оть младихь ноктеи

безмѣрно его еже къ Богоу желаніе дивлѩхоу се, славеште о всѣхь иже присно поспѣшьствоующтаго любештимь его и великыими сихь поучитающта дарми.

Ѩко до зде конць настоѥштомоу словоу, еже противоу силѣ вамь написахь, ѩкоже слышахь оть нельжныхь прѣдавшїихь ми чьстныхь моужїи. Боуди же вамь проучитающтимь же и слышештимь доушепользноую повѣсть сїю чести сподобити се оугождшїи господеви молитвами и молбами Варлаама же и Іоасафа блаженыхь, о нихь же повѣсть о Христѣ Исоусѣ, господи нашемь, емоуже подобаѥть чьсть, дрьжава, величїе же и великолѣпїе сь отьцемь и прѣсветымь духомь нынѣ и присно и вь вѣкы вѣкомь, аминь!

1880
У пролеће.

ВЕЛИКИ ЧЕЛНИК РАДИЧ ИЛИ ОБЛАЧИЋ РАДЕ

1413—1435

ЈЕДНА СЛИКА ИЗ ТРАДИЦИОНАЛНЕ НАРОДНЕ ИСТОРИЈЕ.

ОД

Стојана Новаковића.

Каквим путем постају и развијају се и колико вреде народне традиције о историјским догађајима или личностима, то сам се трудио да расветлим нарочитим чланком „Народне традиције и критичка историја“, који је штампан у свескама „Отаџбине“ од 1880 године. Онде сам се старао, да на једноме примеру покажем шта вреде те традиције као извор историјски с једне стране; а с друге стране сам рад био осведочити, да ни саме екстраваганције и претераности (било на ниже било на више), које се у традиционалној народној историји често виђају, не постају и нигде нису постале без свога особитог узрока и без какве год стварнога повода. У народним традицијама о догађајима и људима очевидно је сачуван сасушени израз некадашњега јавнога народног мишљења или суда о догађајима и људима (а без тог суда или мишљења није ниједно време, по законима народнога живота и нарави човечанскога друштва). Тај израз не губи цене никад. За то ја и дајем особиту вредност традиционалној народној историји, и мислим, да

и њу и њено казивање вреди разабрати и ископати из нагомилане масе, коју нам је памћење народно сачувало и предало. У ономе реду, у који се критичком и научном историјом међу казивања писаних извора и поуздана беседа суврemених споменика, ваља наћи једно место и народноме историчком суду и мишљењу, не плашећи се да би се оно тиме испод критике извлачило. Јер као што се јавно мишљење сваког времена може преварити, па и на погрешан пут заћи, много пута пак (по простом недостатку потребних за правилан и истинит суд обавештења, која нису свакоме на расположењу) и погрешну оцену изрећи — наше је, да га свагда најпре чујемо, па онда судимо.

Да би се томе послу помогло, овде се износи слика једнога од најзнатнијих људи нашега XV века, из најмучнијега времена старе наше народне историје, из времена деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића. Најновија историјска истраживања просула су већ доста светлости на тај период[1]. Према тој светлости моћи ће се силуета једнога јунака и државника из тога времена уочити и разгледати по цртама које су сачуване нешто у народном казивању а нешто у писаним изворима. Да покушамо, дакле, откопати и посастављати у целину оно што се њега тиче и што је којекуда по изворима прилично растурено. Најпре ћемо узети преда се изворе у којима је народно казивање, пропраћајући га коментарима из историје.

* * *

У другој књизи Вукове збирке (бр. 83, стр. 499) налазимо песму о витезу Облак-Радосаву, у којој се он пева као витез из времена деспота Ђурђа Бранковића.

[1] Руварчеви Прилошци у Гласнику, моје Ново брдо и врањско поморавље у Годишњици III, нарочито Чед. Мијатовића Ђурађ Бранковић, и Љ. Ковачевића Деспот Стефан за време турских међусобица у Отаџбини за 1880.

Тога Облак-Радосава, који беше „поранио низ широко поље Годоминско“ сретају две госпође младе, једно љуба Бијелић-војводе, а друго Златокосић-Павла. Њих две ношаху „двоје деце лудо“, и сретнувши „Ђурђеву војводу“, обискоше му о скуту и стадоше Рада љубити у скут и у руку, па му проговорише овако:

„Богом куме, Облак-Радосаве!
Богом куме и светим Јованом!
Крсти нама двоје ђеце лудо,
Па ти иди Смедереву граду,
Тамо су ни наши господари,
Бијелићу и Златокосићу,
У тавници госпође Јерине,
Па их хоће младе да погуби;
Но се моли госпођи Јерини,
Нек их пусти из тавнице клете“.

У овоме тамном спомену за цело је последњи одјек једне унутрашње размирице, која се догодила још за деспота Стефана и за коју се историјски не зна је ли и колико је закачила Облак-Радослава. По нарави којом живе и држе се народне традиције, са свим је обична ствар, што су се ове тамне успомене одржале у овако потамнелој вези и што су пренесене из једне деценије у другу. Да видимо, дакле, шта о тим размирицама историја зна.

Одмах после Косова Србија је истина постала васал турски, али је задржала још и средстава и снаге, којима се од новога злог положаја могла отимати. Она је дошла на мучну прекретицу, да се савије или к Угарској или к Турској. Деспот Стефан је почео изнајпре с Турцима, али кад види у три маха (1390, 1392, 1396) северне крајеве Србије поплењене угарском војском; кад види ружно поступање угарскога краља с Босном; кад види, с друге стране, да Турци све више нападају на Зету, где су се

неко време и Скадра докопали били, и на Босну, и да ће, на послетку, тај ред и на Србију доћи, он смисли да треба зближити се с Угарском, надајући се помоћу њеном ослободити се несносне врховне турске власти[1]. Чед. Мијатовић у првој глави свога Ђурђа Бранковића лепо излаже целину политичких разлога, који су Србију деспота Стефана и Ђурђа одлучивали, да потражи наслона у Угарској. Добро погађа исти писац, да је правац политике, који би српске интересе хтео да заштити савезом с Угарском, био „за велики део српскога сабора сувише нов и сувише опасан“. Народ у својим традицијама и сад памти ово колебање и овај мучан период, у коме је Србија морала бирати између два непријатеља онога који ће јој бити лакши и сношљивији. По своме обичају народне традиције персонификују то у два лица и у једном догађају. Оне казују, како је Ђурађ Бранковић један пут преварио Сибињанина Јанка, те је нехотице устрелио свога сестрића Бановића Секулу. Приповедају, каже народна традиција, да је Ђурађ Смедеревац пре тога питао Јанка:

Да ти Бог да, Сибињска војводо,
Да добијеш цара на Косову,
Каку б' нама вјеру оставио?

А Јанко да је одговорио: да ће им оставити лепу маџарску веру, да граде мисе и да верују у Рим-папу. Онда — приповеда даље народна традиција — Смедеревац Ђуро пошаље посланике турскоме цару, те га запита, какву ће им он веру оставити, ако разбије Маџаре, а турски цар одговори:

Начинићу цркву и џамију,
Обадвије једну поред друге:
Ко ће клањат', нек' ид' у џамију,
Ко ће с' крстит', нек' иде у цркву.

---

[1] Љуб. Ковачевић у «Отаџбини» 1880, стр. 289, свеска за Мај.

И за то је — завршује народна традиција — Смедеревац Ђурађ преварио Јанка[1].

Таким је начином народ забележио ону борбу око новога правца политике, којему је деспот Стефан за рана приступио и којему је деспот Ђурађ жртвовао своју најлепшу снагу и вештину. Народна традиција јасно каже, на чијој је страни сама, и неће се много преварити ко поверује, да је још онда тако мислила и маса народна и да је народна традиција у горе наведеним врстама сачувала главну мисао тадашње опозиције о алијанцији и о друговању с Угарском. У веку религиозном све се очевидно концентрисало у питањима религиозним. Религиозни занос није давао да се уоче гдекоји стварни интереси.

Прве ваљда вође и прве жртве ове опозиције алијанцији с Угарском забележио је деспот-Стефанов биограф Константин философ. Они су били: Никола Зојић, Новак Белоцрквић, Обрад Драгојлалић и други неки. За њих је Константин забележио, да их је кнез Лазар изъ начела подь ноѕѣ покорио био. Према тадашњем образовању и по тадашњим начинима политичке борбе опозиција је ова терала предалеко. Сазнавши, да двор деспота Стефана тегли к Угарској, она просто извести о томе Бајазита, и код њега оптужи Стефана, да на њ Угре подбуњује, а сама изјави чак да жели служити Бајазитову царству. Тако бар реферује Константин философ, деспот-Стефанов човек. Издајство ово буде проказано; деспот Стефан погуби Новака Белоцрквића, Обраду одузме баштину, а Никола побегне у Острвицу, покалуђери се са женом и четири своје кћери, и тако спасе живот. Љуб. Ковачевић, који је ове догађаје лепо разјаснио, меће их на крај 1397 или у почетак 1398

[1] Вук II, 513, примедба. Има историјских бележака, које потврђују знамениту религиозну толеранцију у Турака у почетку и при бољој сили њихове владе.

године, а баштине побуњене властеле међе око Рудника (Новакову и Николину) и у Ибар (Обрадову[1]).

Народно памћење у горе наведеној песми очевидно стаје на страну Бијелића и Златокосића (у којима ја видим реминисценцију на страдалнике Новака Белоцрквића и Николу Зојића[2]), онако исто као што у другом горе наведеном цитату о деспоту Ђурђу и Сибињанину Јанку оно правда деспота Ђурђа, што је преварио Сибињанина Јанка. И као што видимо, народно песништво износи слике, кадре да покрену и најхладније милосрђе, да би задобило јавно мишљење на своју страну. Разуме се по себи, да је популаран онај витез који пригиње ухо к таколе гласу и који не жали себе изложити ма чему, само да оправда поверење које преда њ излази. Енергија, јуначка пресудност и збиља, којом ово све чини наш Облак Радослав, види се из речи којима он одговара двема госпођама:

„Чујете л' ме, двије моје куме,
Ви узмите двоје ђеце лудо,
Па идите двору бијеломе,
А ја одох Смедереву граду,
Молити се Ђурђу и Јерини,
Нека пусте ваше господаре
Из тамнице да је Бог убије!“

Оно што сад долази у овој витешкој причи, баца тамну сенку на Ђурђеву Србију. Али она, пуна муке и невоље, није ни могла бити ни светла ни срећна. Народно памћење наткрилило је цело ово време мрском сенком Ђурђеве жене

[1] Отаџбина горе нав. 290 стр.

[2] Властела Бијелић и Златокосић спомињу се још у познатој песми о Маргити девојци и Рајку војводи:

На Тимоку златноме потоку,
Ту бијаху двије војеводе:
Једно Бјелић, друго Златнокосић

Вук III, 54.

Јерине. Али какво је стање било по томе народном памћењу, види се из речи самога народнога певача.

Облак Радослав долази к Смедереву и к Ђурђевој кули, и затече Ђурђа, где пред кулом пије вино с војводама Тодором од Сталаћа и Појездом од Голупца. Облак Радослав, назвавши им Бога, срдито почне говорити:

Господару, Смедеревац-Ђурђе!
Јазук тебе и господству твоме,
Што с' Јерини, Ђурђе, допустио,
Те погуби толике војводе
И поломи крила од крајине!
Но ти с' молим, драги господару!
Поклони ми двије војеводе,
Бијелића и Златокосића,
Те их пусти са дна из тамнице!"

Демонска слика, којом је Јерину народно памћење обдарило, није ни овим бојама још потпуно нацртана. Сва тамноћа њена, сва жалосна обележја времена која су у злим успоменама просула немило расположење на све што је тада на врху државе било, виде се тек из речи, којима је Ђурађ одговорио. Он одговара:

„Слуго моја, Облачићу Раде,
Иди, слуго, на горња вјешала,
Отишло је тридесет катана,
Одвели су двије војеводе,
Хоће ти их данас објесити;
Но се моли госпођи Јерини,
Неће л' ти их она поклонити".

То значи, да Ђурађ отворено признаје да он Србијом не влада, но да је у њој господар Јерина. Облачић трчи на горња вешала, он привикује катане да не вешају војвода, „јер му их је Ђурђе поклонио", што значи да опет он за Јерину не хаје.

„То катане једва дочекаше,
„Пустише му двије војеводе“,

пева даље песма, отворено цртајући непопуларност Јеринину и међу најближим вршиоцима воље њезине.

И сад настаје сцена, у којој се још већма на видик износи мржња народна на Јерину, мучно расположење које је раздирало Ђурђеву Србију, и топлота народног осећања према онима који своју моћ стављају у борбу против немиле ове мôре. Сцену је песма иставила овако:

Ал' ето ти Јерине проклете,
С њоме иду дванаест дворкиња,
Те јој носе скуте и рукаве.
Како клета на вјешала дође,
Па сердито на катане викну:
„Шта стојите, те их не вјешате?“
А припаде Облак Радосаве
Молити се госпођи Јерини:
„О госпођо, Ђурђева Јерино,
Поклони ми двије војеводе,
Та немој их младе погубити!“
Ал' говори госпођа Јерина:
„Нос' те ђаво, Облачићу Раде,
И тебе ћу сјутра објесити
Са унуком Змај-деспотом Вуком“.
Кад то чуо Облачићу Раде,
Он потрже троструку канџију,
Те удари Ђурђеву Јерину,
Колико је лако ударио,
Са црном је земљом саставио.
Па он узе двије војеводе,
Одведе их двору бијеломе,
Угости их у бијелу двору,
Па их здраво дома отпустио,

И бјеше их Раде научио,
Да не држе вјере у Јерини.

Из целокупне песме веје до крајње грубости опор тон јетке опозиције омрзнутој и проклетој Јерини. На основи сажаљења достојног и раскомаданог унутрашњег стања, у ком прави законити господар, сажимљући раменима и с необичном за поноситога средњевековног витеза отвореношћу упућује на жену узурпаторицу, о којој се зна, да немилице погубљава војводе и безразложно „ломи крила од крајине“ — видимо у крупним потезима изведену слику јунака који репрезентује народни отпор и заступа народне интересе. На тој основи представља нам се Облачић Раде, као слика пуна крепости, пуна пресудности, у коју је народ сасредсредио своју тадашњу мисао. Моћни овај човек кори самога деспота и притешњује га да му да̂ изјаву онако штетну по његово лично достојанство; избавља своје пријатеље; смело насрће на саму деспотовицу; части људе које је она под вешала довела, и учи их да у њој вере не држе. Тако нам се у његовој слици, па била она истинита или народном маштом створена, саставе све што је народ тиштало, и што му је могло бригу и бојазан растерати. Кроз њу пробија потмула хука свеколикога оправданога и неоправданог једа, који је из ондашњега мучног стања ствари морао таложити се и гомилати.

У свему овоме има још један звук старога живота и старих прилика. Приповедајући о Белоцрквићу и Зојићу Константин философ пише, како су они султану поручивали и то, да су они „**начельства самовластьна и царьствию твоиемоу** — т. ј. султанову — **слоужити хоштемь** (Гласник XLII, 266)“. То начелство самовласно, о које се грабио сваки средњевековни властелин, које је било супрот постављено средишту државноме, које се често — особито за слабих владалаца — јављало као непријатељ државне

концентрације, један је од главних знака средњевековнога државнога живота и у других народа и у нас. За њим су чезнуле поједине области, њега су желела поједина властела. И ову, уједињеноме државном животу тако супротну тежњу, видимо где нам казује народна песма о Облачићу Раду. Као да јој још видимо првога певача, како је пева за столом скупљене властеле; као да се још кроз маглу виде задовољна лица слушалаца. Песма је поласкала личним слабостима и таштини њиховој. Облачић Раде је јунак средњега века. Он не мари за поглавара државнога, брани оне који му се опиру, камџијом бије жену деспотову, ради шта хоће, живи како хоће. Само лабава веза историчких и династичких веза, само једна опасност и једне дужности према спољном непријатељу вежу — по песми — њега као и остале за средиште државно. Све је остало ствар добре воље. А што је самовлашће веће, то је у народу слава сјајнија. Једини услов којим су народне симпатије поуздано задобијане, био је у племенитости или популарности намера којима је самовлашће службу своју посвећивало. Горе наведени пример, који би се још већма могао илустровати песмама о Краљевићу Марку, довољно показује, на којој је страни та племенитост тражена. А мисао државне целине, коју је репрезентовао Ђурђев двор, која је и могла и морала бити једини бранич и свима појединима и свима потчињенима, а не само репрезентанту и старешини, види се, да није била у особитој милости у народном мишљењу. Концентрација је државна водила за собом мало појетичну дисциплину, по каткад мало популарне жртве; а узор народнога јунаштва оличавао се, како се види, у типовима са свим супротне природе.

У овоме што је довде наведено, види се, како нам је народна традиција сачувала Облачића Рада као грађанина, какав је он — да се послужимо данашњом терминологијом

— по унутрашњој политици. Да видимо како представља народна традиција мисли Радове о Турцима и о политици српској према њима.

* * *

У овоме нам питању најпре помаже песма из Милутиновићеве „Пѣванніе церногорске и херцеговачке" (Лајпциг 1837), штампана под бр. 158 на стр. 287, а записана од игумна Мојсија Васојевића из манастира Ђурђевих Ступова. Отуд јој нешто књижевног тона у почетку и на крају. Али о самој садржини не може бити сумње, да по језгри својој припада тековини народне традиционалне историје. У тој песми турски цар, пошто је извадио очи синовима Ђурђевим, тражи још од Ђурђа његове две верне слуге,

Првог слугу Змај-Обрчић-Рада,
А другога Ускок-Радојицу;
Пошљи ми их у Стамболу, Ђуро!

За чудо је, како све песме, ма где биле записане, положај Ђурђев, као по договору, већином једним тоном обележавају. И овде се тај положај одговором Ђурђевим карактерише ево како:

Мене дома Радојице нема,
Отиш'о је Светој Гори нашој,
И тамо се покалуђерио;
А Рада ти оправит' не могу,
Јер ме, царе, послушати неће;
Ти да дођеш Смедереву моме,
Не би мог'о уфатити Рада,
Ни повести силом у Стамбола.

Овоме следује љута претња од цара, да ће покупити силну војску и Смедерево огњем попалити, те тако натерати Ђурђа, да учини по невољи што неће добре воље.

У муци, која Ђурђу сузе на очи нагони, он Јерини, на њено питање, казује шта му је овим речима:

Лоша ми је књига допанула
Од Стамбола, од цара турскога,
А нашега зета несретнога,
Да му пошљем Змај-Обрчић-Рада,
Ако нећу, погинути хоћу,
Смедерево огњем изгорјети;
А ја Рада оправит' не могу,
Сам да пође, послушат' ме неће,
Не могу га ни силом послати.

И Јерина на то саветује Ђурђа, говорећи му:

Послушај ме, Ђуро господаре,
Ти покупи слуге на вечеру,
Ја ћу дати пиво свакојако,
Опојићу Змај-Обрчић-Рада,
И пјану ћу савезати руке,
Савезана цару оправити.

План Јеринин буде и извршен, Раде паде главом на трпезу.

Кад то виђе Деспотовић Ђуро,
Испред њега софру одмакнуо,
Сам простире мекана душека,
По душеку опружио Рада,
Па отиде на кулу бијелу,
Жарке сузе рони и пролива.
А Јерина слуге дозиваше,
Да савежу Змај-Обрчић-Рада,
Слуге веле проклетој Јерини:
„Да се Раде јуче преставио,
Ми га данас не би дофатили,
А камо ли жива свезат' смјели“,

Таде скочи проклета Јерина,
Те донесе синџир гвожђе тешко,
Заклапа га око грла Раду
А на ноге гвожђе букагије.
И на руке љуте билензуке.

Како готово свуда, тако је и овде народна песничка историја жигосала Ђурђа слабошћу, али не неваљалством. У мало више наведеној тескоби, кад му је султан искао Облачића Рада, он у горком једу уздише речима:

Бог т' убио, бабо Бранковићу,
Земља твоје кости изметала,
Вјечно мучна твоја душа била,
Што издаде цара у Косово,
— — — — — — — — —
Јер вјерова своме душманину?!

И овде он чини нешто с Радом Облачићем што му је до дна срца противно, што му сузе на очи нагони. Јачина карактера не мора се увек успехом крунисати; али фина разлика између карактера крунисанога успехом и карактера који се сатре не постигавши успеха, није јасна и видљива свакоме. Бистрини нашега народа служи свакојако на част, што је опазио и добро упамтио трагичну страну Ђурђевога карактера и положаја. А што је Ђурђев неуспех схваћен као слабост, то од овога историка никога не треба да зачуди. Вредно је, овога ради, погледати, како се даље развијало питање с Облачићем Радом. Песма даље пева:

Па кад самну и сунце ограну,
Разбуди се Змај-Обрчић-Раде,
И кад виђе што се учинило,
Тешко га је гвожђе освојило,
Он се кули до прозора вуче,
Те с прозора гледа у стобора,

И угледа Деспотовић-Ђура,
Ђе ј' два добра коња опремио,
И ту сједи, сузе пролијева.
Ал' је Раде Ђуру бесједио:
„Господаре, Деспотовић Ђуро,
Што си мене гвожђем утврдио?
Када сам ти тако згријешио?“
Ђуро трчи на кулу бијелу,
Свуче Рада на дишер'-авлију,
Па га тура на вранца свезана,
Ал' му Раде опет бесједио:
„Кажи мени, Ђуро господаре,
Куд си са мном данас наумио?“
Ђуро рече: „цару у Стамбола“,
Пак му рече Змај-Обрчић-Раде:
„Господаре, Деспотовић Ђуро,
Пушти моје пребијеле руке,
Да ја узмем од боја оружје,
Немој моје изгубит' јунаштво,
А дајем ти божу вјеру тврду,
Сам ћу с тобом у Стамбола поћи“.

На то Ђурађ дреши руке Раду. Раде иде к својој кули, облачи се као што се средњевековни витезови облаче и као што се то у више народних песама описује, и долази пред дворове Ђурђеве, те се одатле заједно крећу к турскоме султану. Као да у овим речима песник с ћутљивом али добро знаном резигнацијом хоће да покаже, како је знао за вазалство и положај вазалски, што се као дужност и витешка обавеза, према којој је као према датој речи istављено ћутљиво поштовање, врши без обзира на унутрашњу вољу. Приспевши к турскоме престолу,

Ђуро пође цару на дивана,
За њим иде Змај-Обрчић-Раде,

И цару се смјерно поклонише,
Па пред цара у диван стадоше,
Цар тад' рече Деспотовић-Ђуру:
„Камо, Ђуро, Змај-Обрчић-Раде?“
Ђуро рече: „Ево, царе, Раде!“
А цар таде Ђуру бесједио:
„Хајд' не лажи, Деспотовић Ђуро,
Ово није Змај-Обрчић-Раде!“

И сад тек долази кушање, које је народна машта смислила да би у приповеђеним делима оплела венац и изрекла своју похвалу и дивљење витешком држању свога јунака на царскоме непријатељском двору. На наведене оштре речи султанове којима се Радову изгледу не верује,

Раде рече цару честитоме:
„Дај ми, царе, стотину Турака,
Да идемо у поље широко,
Да се мало с њима поиграмо,
Да ти позваш Змај-Обрчић-Рада“.

И цар, притиснут овим витешким изазивањем, доиста даје Раду што је заискао. И као год оно Јуришић Јанко, што је у муци чинио нечувена јунаштва у надметању, тако овде без икакве невоље, и од добре воље своје

Раде јаше вранца од мејдана,
Од оружја ништа не узима,
Теке бојно копље на рамена,
Па изиде у поље широко,
А с Турцима кавгу заметнуо,
Покрај себе копље положио,
У бојна их седла прибадаше,
А мртве их земљи обараше,
Док разагна стотину Турака.

Иза овога огледа, у коме је Раду ваљало своје јунаштво, глас о себи и себе сама цару посведочити, понавља

се представљање. Деспот Ђурађ и опет казује Рада; султан му пак и опет не верује. Онда Раде опет проговори цару:

Пошљи, царе, две стотин' Турака,
Да с' у пољу са мном огледају,
Па ћеш познат' Змај-Обрчић-Рада.

И цар и опет послуша. Он

...... пушти у Стамбол телала,
Те искупи две стотин' Турака,
Изидоше у поље широко,
И за њима Змај-Обрчић-Раде,
Од оружја ништа не узео,
Тек у руке топузину тешку,
Ћера Турке тамо и овамо,
Све их гађа тешком топузином,
Многи мртви по земљи падоше,
А остали грдни утекоше.

Иза овога другога огледа, Раде се као и иза првога враћа на диван пред цара. Али је цару већ жао било толиких Турака Он га гледа попреко, и проговара му грдну реч:

„Копиљане Деспотовић Ђуро,
Није ово Змај-Обрчић Раде,
Сад ћу твоју окинути главу".

И онај исти витез, који је у другој прилици, кад је дошао да моли за војводе Бијелића и Златокосића, опоро корио Ђурђа; који је у истој прилици камџијом ударао жену Ђурђеву, борећи се у својој земљи за слободу својих другова и за свој властити лични понос — тај исти витез, на наведене речи цара турског, пламти од љутине, хвата се за сабљу, и оштро подвикује силноме цару турскоме:

„Немој карат' господара мога,
Јер можемо кавгу извадити,

Но изабери пет стотин' Турака,
Ђе гођ знадеш у Стамбол јунака.
Да се са мном пољем поћерају,
А да познаш Змај-Обрчић-Рада".

И изврши се и тај трећи оглед. Турци се покупише, и

Изидоше у поље пространо.
Раде јаше вранца од мегдана,
Све понесе од боја оружје,
Па изиде у поље широко,
Колико л' се Раде наљутио.
У Турке је јуриш учинио,
Стотину је на копље набио,
А стотину топузом побио,
А стотину сабљом изгубио,
А стотину вранцем погазио,
А стотину савезао живе,
Пак их води цару по дивану,
Пушти вранца, иде на дивана,
Не потура свијетла оружја
Но колик' се Раде наједио,
За рамо је брке затурио,
Саставио самур са веђама,
Десну руку на сабљу турио,
Прије цара ријеч бесједио:
„Позна л' царе, Змај-Обрчић-Рада?"
Цар је тада Раду бесједио:
„Валах, јеси за кога те кажу".

И сад долази сцена, која, као и много друго којешта у песништву народноме, нехотичном алегоријом црта многи тежак час судбине народне. Цар турски, удивљен толиким јунаштвом, нуди Рада да га потурчи, па да га постави везиром. Кад то Раде одбије, цар персијски (аћемски) виче на џелата да из преваре посече Рада.

Раде персијски није разумевао. Али се међу Турцима околине цареве десио потурчени Србин Дели-Радојица, који Рада згодним начином опомене на опасност. Раде тргне сабљу, те с места исече дванаест џелата који држаху голе пале у рукама и стајаху готови да га посеку. У тој љутини Раде уз гред исече и дванаест везира, и беше готов и цара погубити, да он не утече, како песма вели, у „кавез циклени“.

По обичају народнога песништва и народних традиција, које се обилато служе хиперболом и кад хвале и кад осуђују, и овде је хипербола у прилог Облачићу Раду до свога вршка доведена. Али је песма опет завршена једним дијалогом између деспота Ђурђа и Рада, који нам, као морал свеколике појезије и као сума тадашњега народнога мишљења, баца и опет не појетску него историчку светлост на стање јавног мишљења у Ђурђевој Србији, на карактер веза српских с Турцима. Ту се и опет јасно види разлика, која без сумње обележава две тадашње партије српске. Једну представља деспот Ђурађ, а другу Раде Облачић, који нам овде излази као политички претходник потоњих хајдука. За̀вршетак песме, у коме је поменути дијалог, гласи овако:

Отидоше Смедереву граду,
Кад дођоше пред Ђурђеве дворе,
Тад је Ђуро Раду бесједио:
„Слуго моја, Змај-Обрчић-Раде,
Ми од цара сиђет' не смијемо,
Да бјежимо граду Дубровнику,
У Млечића у море дебело“.
Ал' је Раде Ђуру бесједио:
„Иди, бјежи, Бранково кољено,
А да би се из нас истребило!
А ја нећу браћу остављати

Ни цвијелит' моју стару мајку,
Но ћу овђе крвцу просипати,
К'о сва браћа моја на Косову.

И с овом разликом растају се господар и поданик. Ђурађ оставља Србију, а Облачић Раде остаје да брани домаће огњиште, да с њим дели срећу и несрећу. Врстама овога дијалога казао је народ шта је мислио о оним својим синовима, који су га за време турске најезде остављали, тражећи усред домаће несреће народне своју срећу у туђини.

Има у народним песмама познат један и опширан низ песама, у којима се певају женидбе, али женидбе, у којима се девојка може довести кући младожењиној тек по што се врло тешке препреке савладају. Те препреке обично савлађују велики и ненадмашни јунаци, који су у једно и иначе народни љубимци. Најсјајнији представник и управо коловођа читавога овога круга народне појезије јесте позната песма из друге књиге Вукове збирке, у којој се пева „Женидба Душанова“[1]. Омиљени јунак ту је, као што се зна, царев сестрић Милош Војиновић. У другима виђамо друге омиљене народне јунаке. Тако је у три четири варијанта из овога круга јунак Марко Краљевић; у једноме је Змај-Огњени Вук; у једноме Секула нећак, омиљени из војевања с Турцима угарски витез. Ниједан од овако употребљених јунака не пева се у тој песми о женидби као историчка личност; и свеколике те женидбе потпунце припадају свету народне појезије, и предмет им тече од некуд из старих традиција и из давнашњих обичаја живота народнога. Али тај случај, што се ови стари

[1] Више о овоме кругу има у Отаџбини за 1880. Април. стр. 49—51. Ни ту није исцрпена сва библиографија тога круга.

песнички мотиви везују за историјске јунаке народне, свагда ће се тумачити с једне стране као доказ живе политичке свести српскога народа, која својом снагом преплеће унутарњи појетски живот народни са његовим политичким радницима, а с друге као особита милост народних певача према оним историчким лицима, која певање унесе у овај круг. Пошто је и дична и мила улога јунака с типом и задаћом једнога Милоша Војиновића, то се та улога понајвише и даје људима милим. Ако њу, дакле, нађемо при једноме историчком човеку, тај нам је појав знак велике заслуге, и још више, знак популарности тога историчког човека у његово време.

У Вуковој збирци у трећој књизи, стр. 245, штампана је под бр. 34 песма, коју су народни певачи већ прерадили по типу познијих народних песама из хајдучког доба, али која очевидно припада кругу Облачнћа Рада, о ком се ми овде бавимо. Та песма носи наслов Женидба Ивана Ришњанина. Иван Ришњанин постане заручником ћерке краља од Озина још кад је њој седам година било. Кад девојка приспе за удају, њена се лепота на далеко чује, па је стане од оца просити Турчин Новљанин Алија. Краљ од Озина одговори Алији, да је девојку дао Ришњанин-Ивану, напоменувши, да су Ришњани јунаци и да ће досадити и њему и Алији. Али Алија чим је то прочитао, с места отписује краљу:

„Чујеш ли ме, од Озина краљу.
Ето мене у нећељу прву,
Са мојијех хиљаду сватова“.

Краљу не буде мио овај глас. Ћи његова, дилбер-Јефимија, видећи оца у муци, с места налази излазак, и пише писмо своме драгану Ришњанин-Ивану:

„Мој драгане, Ришњанин-Иване,
Ако мислиш за мене питати,

Препроси ме Новљанин Алија,
И ево га с хиљаду сватова,
Мој Иване, у нећељу прву!“

Ово писмо она шаље по Михајлу Краљевићу, брату своме, који се жури да сестрину поруку изврши. Кад је дошао у Рисан, песма нам каже, да је Ивану Ришњанину слуга Облачић Раде, а какав је Раде, одмах се с почетка добро види, где песма певајући о Краљевић-Михајлу, говори:

По вечери у Рисно је дош'о
Пред авлију Ришњанин Ивана,
Па он куца халком на вратима.
Иван сједи на тананој кули,
Те он пије црвенику вино,
Служи му га Облачићу Раде;
Тад' говори Ришњанин-Иване:
„Слуго моја, Облачићу Раде,
Спадни, Раде, низ танану кулу,
Те отвори на авлији врата;
Нетко куца халком на вратима;
Али пази, не погуби кога
Од нашијех вјерних пријатеља“.

Раду се на вратима јавља и по имену га као познаника дозивље Краљевић Михајло[1], који се по том пење на кулу Ришњанин-Ивана и с њим се здрави, па му и књигу предаје.

Књигу гледа Ришњанин-Иване,
Када виђе, што му књига каже,

[1] Озин је овде м. Озија, а Озија је Оцаков. Томе је потврда, што се у песми «Турско војевање на Беч» (Вук, III, 45) пева Мијаило као син од Москова краља. У осталом се у тој песми Краљевић Мијаило јавља на месту пољскога краља Јана Собјескога, о коме је први пут песма и спевана била, па је касније, под утицајем промењених околности, препевана на име Краљевића Мијаила.

Пламен му се уз образ запали.
Гледа њега Облачићу Раде,
Па говори Ришњанин-Ивану:
„Господару, Ришњанин-Иване,
Откуд књига? од какве ли града?
Ал' ј' од града, ал' је од мејдана?
Што се пламен уз образ запали?“

Чудноватом овом слузи, кога господар опомиње да у хитрини не погуби кога пријатеља, и који према господару заузимље положај љубе, мајке или пријатеља, Иван Ришњанин казује ствар која нам је позната. Казавши му је, он додаје:

Веће узми крсташа барјака,
Пак ти стрчи низ бијелу кулу,
Те удари копље у ледину,
И избаци двије пушке мале,
Брже купи хиљаду Ришњана,
Да идемо дочекат' Алију.

Али чудновати слуга, место да извршује овај налог, чини своме господару друкчији предлог речима:

Господару, Ришњанин-Иване,
Док ти скупиш хиљаду Ришњана,
И док одеш бијелу Озину,
Алија ће одвести ђевојку;
Кад замакне у Нови с ђевојком,
Нема фајде ићи за Алијом;
Већ с' опремај на тананој кули:
Удри на се рухо крајишничко,
Какво носе млади крајишници,
Док ја спаднем низ бијелу кулу,
И опремим два коња витеза:
Мене вилу, тебе ластавицу,

Да идемо бијелу Озину,
Не би л' тамо застанули Турке,
Па што нама Бог и срећа даде".

Ришњанин Иван послуша овај предлог, и они се крећу к Озину. И од сад у напредак главно лице у песми није Ришњанин Иван, него Облачић Раде. Тако кад су били на раскршћу, где излазе друмови од Новога, Облачић Раде познаје, да су Турци већ прошли у Озин, и опомиње да коње погнају брже, да би стигли у Озин. И доиста они затеку турске сватове под Озином. Облачић Раде опет издаје даље наредбе. Он говори:

„Господару, Ришњанин-Иване,
Кад будемо под бијелу кулу,
Ти привати коња и мојега,
Па окрећи коња испод куле,
Ја ћу ићи на танану кулу.
На кули је Новљанин Алија,
Он са краљем пије рујно вино".

И кад Раде изађе на кулу, свати се већ помакну један до другога, чинећи му место код Алије, па му одмах дадоше тридесет добродошлица, које Раде попије, а ни брка не скваси. Истом тада пита га Новљанин Алија откуда је. На то питање Раде одговара:

„Ја сам јунак из Добуја града,
По имену од Добуја Мујо,
Ја сам диздар у Добују граду.
Пак сам скоро купио дората,
Од каура за триста дуката,
И дош'о сам потећи на трку,
Да окушам срећу у дорату;
Ак' утече коњма новљанскијем,
Заиста га продавати нећу".

На то је Новљанин Алија казао познате, у пословицу претворене речи:

Бе аферим, од Добуја Мујо,
И ми коња за трку имамо,
Заиста их огледат' хоћемо
У равноме пољу новљанскоме".

У тај мах се и сватови крећу. На поласку Облачић Раде тражи од краља купу вина за слугу под кулом, те кад им се изнесе купа од дванаест ока.

Наже једном Ришњанин-Иване,
А ишћера Облачићу Раде.

Иван је и ту мислио да је згодан моменат за кавгу, али и ту не пристајаше Облачић Раде, говорећи:

Не, Иване, драги господару,
Док будемо друму на раскршће;
Кад будемо друму на раскршће,
Ја ћу пустит' коња ластавицу,
Господару, уз девет алаја,
Поћераћу Новљанин Алију,
Па што коме Бог и срећа даде;
А ти хајде управо ђевојци,
Па ухвати од злата кочије,
Посијеци кума и ђевера,
И ухвати девет сеисана,
И погуби девет коморџија".

И доиста, кад стигоше на уречено место,

Пусти коња Облачићу Раде,
А потеже дугу палошину,
Оде Раде уз девет алаја,
Деведесет одсијече глава;
Када стиже у алај десети,
Побјеже му Новљанин Алија;

Стиже њега Облачићу Раде,
Удари га по десном рамену,
На лијевој сиси растави га.

Међу тим је већ Иван био погубио кума и ђевера и ухватио девојачке кочије, а сватови се свиколики такође бејаху растурили древљу и камењу.

Још у живљој светлости хиперболичне народне поезије представља Рада једна босанска песма у Петрановићевој збирци (Београд 1867). У њој се пева прави двобој са најбољим турским јунаком, на овакав начин.

Негде крај мора под чадором пију вино три побратима, Краљевић Марко, Сибињанин Јанко и Змај-Огњени Раде. У јуначком разговору о оружју и јунаштву проговориће Краљевић Марко:

„Чујете л' ме, до два побратима,
Хвалимо се и егленишемо,
А ја знадем најбољег јунака,
А Турчина Деду Џидовића,
Он је јунак добар на мејдану,
Сад да би се пољем помолио
На ђогату коњу од мејдана,
Сва три бисмо на ноге скочили,
И пред чадор пред њег' излазили,
Под њиме би ђогу ухватили
И Турчина са коња скинули,
Турски њему селам прихватили,
Под чадором мјесто начинили,
И чашу му вина послужили".

На то Змај од огња Раде одговори:

„Не лудујте, до два побратима,
И кад би се Турчин помолио,

Жена био ко му устануо,
Цидовићу селам прихватио,
И Турчина вином послужио".

У тај мах помоли се уз приморје нико други него Дедо Цидовић. Кад стигне пред чадор, скочи Марко, а скочи и Јанко, те га пред чадором дочекају, прихвате му коња, помогну му сјахати, турски му селам прихвате, под чадором му место начине и вином га послуже. Кад Турчин мало одахне, он прсне на Рада што га није дочекао онако како су га Марко и Јанко дочекали, кад од њих бољи јунак није, па завршује:

Ти се моли Богу јединоме
За мог побру Краљевића Марка
И за побру Сибињанин-Јанка,
А сад би ти глава полећела.

Змај од огња Раде прима изазивање и одговара му:

Тебе, Дедо, сва Крајина хвали,
А ни мене не куди дружина,
Не пази ми до два побратима,
Ако мореш, сада ме погуби;
Јаши, Дедо, коња од мегдана,
Пак у пољу да се окушамо,
Са кога ће полећети глава.

И почиње се мегдан. Копљима обојица промашају, само што Дедино копље Раде хвата руком и ломи, а Радово удара у стену и ломи се на двоје на троје. За тим настаје борба сабљама и мачевима, па кад и то оружје би поломљено, а они један другом ране не зададоше, онда се почну рвати, а Раде, после пола дана таке борбе, обори Турчина и погуби га.

Кад је мегдан свршио, Раде прилази побратимском чадору и побратимима Марку и Јанку називље божју помоћ. Тада

Двије побре Бога прихватише,
И под њиме коња ухватише,
Скидају га са коња дората,
Под свилен га чадор уведоше,
Под чадором мјесто начинише
И чашу му вина послужише,
Па га љубе у лице бијело,
Питају га за јуначко здравље.
Вели њему од Прилипа Марко:
„Побратиме Змај-Огњеновићу,
Баш си добар јунак на мејдану,
Вазда ћу се с тобом похвалити
О јунаштву ђе бесједа буде“:

У песмама што су их браћа Миладиновци по Македонији покупили налази се под бр. 171 на стр. 263 једна под насловом Радич јунак и Арапин Амза-бег, за коју мислим да на сваки начин припада овоме кругу тим пре што се у једној врсти сачувао и надимак Облак, који бугарски издаваоци нису разумели. Јер одмах у почетку песме читамо од слова до слова

Варай, варай, Радичъ юнакъ!
Арно пихме и ядехме,
Добаръ аинкъ си чинехме,
Нещо облакъ не чинехме;
Ела да сѣ обложиме....

А ја мислим, да претпоследњу врсту цитата треба штампати:

Нешто, Облакъ, не чинехме,

те да је оно Облакъ пети падеж на место Облачићу.

Као што се већ из наведенога цитата види, у тој се песми Радич клади с Арапином Амза-бегом

Кој је вреден да обиде
До седумдесет дервени
И осумдесет клисури,
Да се върне в грат Солуна,
Во Солуна на стар кадја,
Да му земе голем нишан,
Голем нишан, бјела книга,
На мене да јъ донесе
Од како слонце ке угрее,
До как слонце ке ми зајде,
Голем бакшиш ке му да'ам,
До три кожи биволачки
Полни, рамни жълти флорин.

Радич се прима опкладе, али нуди од своје стране брза коња и оштру сабљу. Амза-бег тражи прву љубу и мушко дете. Кад кадија солунски оклеваше да дâ књигу, Радич му одсече главу, а кад у Амза-бега, који је био већ међу своје робиње довео његову љубу, нађе затворене капије, Радич прескаче преко зида у авлију, и узима опкладу.

* * *

Још при разматрању прве песме из круга Облачића Рада казано је, какав је поглед на Угарску имала маса нашега народа у Србији Ђурђа Бранковића, и како се онда мислило о политици која се на Угре ослањала. Ред података из народнога песништва који је онде наведен, још се може попунити потврдама из једне прекрасне песме, која нам је сачувана у два варијанта и која износи на видик мишљење народно о Угрима као о људима и јунацима у приватноме животу, из чега, наравно, следује и колика им се вредност могла давати у политичким везама.

Песма је Смрт војводе Кајице (бр. 81, Вук II, 481) којој одговара варијанат у С. Милутиновића

Пѣванiи под насловом Деспот Ђуро под бр. 74, стр. 127. Црногорски варијанат сачувао је Рада Облачину као јунака; у Вуковоме је јунак Кајица Радоња, а Облачић Раде му је споредна личност. Видећемо најпре варијанат Вуков.

Деспот Ђурађ, којега песма зове „краљем од Маћедоније“, под Маћедонијом очевидно Србију разумевајући (јер се Смедерево помиње), полази у Влашку т. ј. Банат[1] у лов, са својих дванаест војвода. У лову по вршачкој планини не улови ништа, али деси сибињскога војводу Јанка и с њиме три стотине Маџара и шездесет деце Каравлаха, и Јанко га позове на игру (турнир). Господин краљ му одговара:

Брате Јанко, будаласта главо,
За нас није вика ни скакање,
Већ је за нас вино и ракија,
И господство да господујемо,
Мудра памет да памету̑јемо;
У мен' има и млађих војвода,
Који би се ради поиграти,
Своме краљу образ осветлати.

С тим речима Ђурађ распиње шатор и посађује уза се војводе, међу осталим Шаиновић Дамјана[2] и Облачића

[1] Не само да се из ове песме види, како се садашњи Банат звао Влашка, него то се види и из географских глоса у поменицима (Гласник XLII, 128), у којима се могу видети поименце многа банатска места.

[2] Шаиновић је такође историјска личност, и савременик Рада Облачића. Помену̑ће се напред, како за њ и за Челника Радича који је, по мом мишљењу Облачић Раде народне поезије, Константин философ приповеда да су водили српску војску, која је под главном командом Ђурђа Бранковића а у савезу с турском војском 10 Јула 1413 разбила под Витошем султана Мусу. Шаина зову народне традиције Шаиновићем Дамјаном. Међу тим њега не само Константин философ зове Шаином, него се и сам потписао тако на млетачком уговору мира с деспотом Стефаном од 12 Августа 1423 (Scian, изгов. Шиан), где долази на другом месту (Acta arch. ven. II). Косовска приповетка

Рада, а совру зачељава Каицом Радоњом. За тим се тај војвода потанко описује као витез особите угледности и по узрасту и по оделу. Кад се вином три пут обредише, Каица Радоња устаје и поклања се краљу говорећи:

„Краљу Ђурђу, родитељу красни,
Пусти мене међ' Маџаре, бабо,
Да се мало поиграм с Маџари".

Ђурађ га пушта с речима:

„О Кајица, моје чедо драго,
Мој перпати од сунашца штите,
Дико моја свагда на дивану,
Сабљо бритка свагда на мегдану,
А крепости међу војводама,
Пустићу те међ' Маџаре, сине,
Ал' тако ти улеве од краља
И тако ти леба царевога,
Немој, сине, заметати кавге;
Нас је мало, а много Маџара;
Што нас има? дванаест војвода,
Није шала три стотин' Маџара;
И шездесет деце Каравлаха".

И Кајица се обећа тако Ђурђу, али Ђурађ пошље с њиме Облачића Рада, „обе љуте змије од крајине". Њих двојица, Кајица Радоња и Облачић Раде пођу дакле међ' Маџаре на игру.

с почетка прошлога века (Starine X, 191) помиње и Дамјана Шаиновића међу јунацима косовским, који су с Лазарем на вечери били. У смедеревском граду једна кула се и сад зове кула Шаинова (Милићевић, Кнеж. Србија 155). Старе песме Богишићева издања (I, 31) певају да је Шаиновић Дамјан био умешан у затвор Сибињанина Јанка после несрећног боја с Турцима на Косову 1448. Шафариков превод Михаила Константиновића приписује то некоме Стевану Штамовићу (којега призиме у пољском оригиналу што је у мене, гласи Бојачовић), а Лукарић то приписује Радославу Облачићу.

А Мађари игру започеше,
Прву игру трка пешачкога,
Кад потрча Облачићу Раде,
Он натрча три стотин' Мађара
И шездесет деце Каравлаха,
Мађар-Јанка од Ердељ-крајине.

У другој игри, кола маџарскога, надигра их све Кајица Радоња; у трећој, скока јуначкога, надскочи свима Облачићу Раде; у четвртој, камена с рамена, свима надбаци Кајица Радоња.

Сибињанин Јанко, гледајући то, рећи ће из зависти,

Мили Боже, да луда каура[1]!
Што би снаге камену предаде.

А Кајица отима камен од Мађара, да белегу своју посведочи, па још даље од белега одбацује.

Расрди се војвода сибињска,
Па припаса сабљу оковану,
Па се краљу под шатора шеће:
„Краљу Ђурђу, од Маћедоније,
Оди краљу да се променимо:
Дај ти мени дванаест војвода,
Голе босе, у кошуљи танкој,
Ја ћу тебе три стотин' Мађара,
Све на коњма под оружјем светлим,
И даћу ти шесет Каравлаха.
И даћу ти на сваку годину.
За живота три товара блага.

А њему Ђурађ на те речи одговара поноситом беседом:

Брате Јанко, будаласта главо,
Јеси л' чуо, да ли запамтио:

[1] Певач овде речју каур мећe Угре и Сибињанин-Јанка у једну линију с Турцима.

Да је била проја за шеницу?
Да ли Маџар за Маћедонију?
Да ли Србин за Ердељ-крајину?
Не дам саме Каице војводе
За четири на крајини бана:
— — —
Све од Вршца па до Варадина,
За сву земљу и четири бана;
За то не дам војводе Кајице,
А камо ли остали војвода.

Расрђен овом поноситом Ђурђевом беседом, Јанко зове Кајицу да се надстрељују, да бију нишан за облаком. Кајица удара стрелом онде где Маџар оком погледа. У томе га Сибињанин Јанко из преваре стрелом усред срца погоди.

Туга пада на „краља од Маћедоније“ и његове српске војводе. Краљ га пита какве су му ране, и кука за њим од жалости, што му остаје „сам на пољу Бељацу, да чува без промене стражу“; али он за тим

— — погледа оком на војводе,
А војводе један на другога,
Па се добрих дохитише коња,
Бојна копља земљи положише.
За бритке се сабље приватише,
Међ' Маџаре јуриш учинише,
Погнаше се по пољу Бељацу.

Завршетак већ није потребно ни казивати. Довољно, да од Срба оста мртав само Кајица Радоња, а од Маџара умаче само од Сибиња Јанко.

Варијанат у Милутиновићевој Пѣваніи није с таком лепотом изведен као овај Вуков, али му је главно лице, као што је горе већ казано, Облачина Раде. Њега Сибињанин Јанко устрељује. Кад је погинуо Раде, Марко Кра-

љевић врши главни део освете, и бој се завршује тиме, што на крају Краљевић Марко гони пред собом Сибињанин-Јанка, који, на послетку, заклиње и Богом братими Марка, да га се остави, што га Марко, на таку молбу, и послуша.

Историци спомињу турнире по Маџарској, а учешће српских витеза у њима изван сваке је сумње, особито за време деспота Стефана, који је често у Будим ишао. Како су српски витезови на тим турнирима пролазили и како су сами с њима задовољни били немамо записано. Али је ево народна традиција сачувала бар главни тон онога расположења, које је према њима у народу владало. Из тог тона с једне стране нам се издиже неповерење народно према иностранцу и иноверцу, које са свим природно можемо очекивати, насупрот свеколикој дружби виших кругова; с друге стране нам кроз то неповерење блешти слика Облачића Рада, народнога јунака тога времена, слика која овде налази трагичну судбу преваром Маџарском. И ко зна још колико се историјскога спомена налази у дубљини ове хиперболичне слике, у којој је и народно самољубље потпунога израза добило?!

* * *

На послетку остаје још да се расправи питање: каква реална историјска слика чини основу овој слици појезије и наклоњенога народног мишљења? Је ли доиста живео човек, којему су гуслари сплели овако красне панегирике?

Напред је већ напоменут ред мисли којим се поставља начело, да сваки овакви феномен народнога певања и мишљења има за основ и повод или личност, која је то нечим изазвала, или догађај, којему је све то следовало. Не признаје се, дакле, за народно певање и мишљење начело потпунога идеалистичкога смишљања сли̂ка̂ и карактера̂, него

му се приписује цртање у хиперболама и с песничким накитом, али пробуђено реалним импулсом.

Време, у које су живела лица, која се у напред разматраним народним песмама спомињу, казано је јасно и одређено, како то чини народна историчка песма. И позната историчка лица која се помињу, и сви остали знаци и сценерија слика и догађаја међу нас јасно у време деспота Стефана и Ђурђа Бранковића, време које је један заокругљен одломак с особитим правцем у нашој историји, време, у ком су се једино могли догодити сви они случаји који се у напред поменутим песмама помињу.

Питање је, дакле, знају ли споменици из времена деспота Стефана и Ђурђа за каквога Облачића Рада?

Још онда, кад нису била штампана ни Monumenta serbica Миклошића, ни Шафарикова Acta archivii veneti, И. Руварац је, пишући о историчкој народној појезији, при Облачићу Раду мислио на Челника Радича, којега даровна повеља манастиру Кастамониту помиње (у Аврамовићевој „Светој Гори“, Београд 1848, и „Описанію древностій србски у Светой Гори“, Београд 1847). При данашњим изворима, ми о њему већ можемо више говорити.

Тако најстарији помен Радича Челника имамо у догађајима од 1413, кад оно се Стефан деспот удружи с Бајазитовим сином Мехмедом против беснога Мусе. У то време турска војска с истока и српска из Стефанове и Бранковићеве државе састаше се на пољу Добричу, на ушћу Топлице, као на зборном месту, и одатле пођоше преко Косова к Овчијем пољу, да с те стране ударе на Мусу, који се налазио у околинама Софије. Пошто је деспот Стефан с Мехмедовим људима уговорио какав ће положај Србија према Турској заузети, ако заједнички савладају Мусу, који никоме није дао мира, и који беше свакоме досадио, крене се сам деспот, те испрати Мехмеда до тадашње српске границе у скопљан-

ској Црној Гори, а одатле Ђурађ Бранковић поведе сам своје одељење и прими главну команду над свима српским четама. Међу тим је непосредни заповедник деспот-Стефанових чета био Радич Челник, моужь храбрѣиши и моудрѣиши, који малыими глаголы многаа сьврьшаю бѣше, како за њ вели Константин философ, из којега ово вадимо (Гласник XLII, 308). Уз Радича помиње Константин још поименце два војводе: Шаина и Михаила, од којих се првоме, као што се напред може видети, и у народној традицији још спомен одржао. Турска и српска савезничка војска под Ђурђем сретну се с Мусом под Витошем југоисточно од Софије, и заметну бој. По турским историјама левим је крилом командовао сам Ђурађ; десно је, по том, морало остати у рукама Радичевим. По казивању Константина философа, у које немамо узрока сумњати, Муса јурне на српско десно крило под командом Радичевом, и потисне га. Видевши то Ђурађ Бранковић, повиче „издасмо своје“, и јурне с друге стране на Турке с бока (из ребара, како Константин каже). То поврати корак војсци Радичевој, те су после сви заједно терали разбијену војску Мусину, с којом је тога дана и Муса живот изгубио. То је било 10 Јула 1413 године[1]. Ето ту се најпре помиње Радич Челник.

Загонетка је, за што, после тога, извори ћуте о њему и за што се име тако знатнога човека какав је Радич већ по служби челничкој био, нигде више не спомиње до настанка владе деспота Ђурђа Бранковића. Једино што се још зна о Радичу Челнику за време деспота Стефана то је, да је деспот Радичу дао седамдесет села у Браничеву, Кучеву и Мачви. Кад је то, којом ли приликом било; за какве ли је заслуге деспот тако богато обдарио Радича,

[1] Годишњица Николе Чупића III, 324—326.

о томе се не зна, јер о том дару све што се сад зна, зна се из потврде коју је томе дару деспота Стефана дао Ђурађ Бранковић 1429 године. Истим путем, т. ј. из спомена о потврди Ђурђевој, сачуваној у писму његовом које је сад у ман. Кастамониту у Св. Гори, знамо да је једном повељом, опет не зна се кад ни којом приликом, деспот Стефан поклонио великом Челнику Радичу цркву на реци Грабовници и пет села с њоме[1]. Али кад је после смрти деспота Стефана завладао Ђурађ Бранковић, ми већ видимо, где се на првој деспотовој потврди дубровачких права, издатој 13 Декембра 1428 у Некудиму, потписује и Челник Радич, на другом месту, после војводе Радослава, о коме се последњем ништа више не зна. Руски путник П. Успенски забележио је у истој 1428 години повељу, којом је Радич велики Челник дао манастиру Кастамониту двадесет литара сребра[2]. За тим је 1429 године деспот Ђурађ потврдио Радичу, великому Челнику, оних седамдесет села у Враничеву, Кучеву и Мачви, која му је, како горе поменусмо, био поклонио деспот Стефан. То је писмо Ђурђево сачувано у манастиру Кастамониту[3]. Године 1430 потврдио је деспот Ђурађ великоме Челнику Радичу цркву на Грабовници и пет села, што му је бејаше поклонио деспот Стефан, као што смо горе споменули[4]. У манастиру Кастамониту, који је, како се види, својим милостима обасипао велики Челник Радич, има и неко писмо Радичево од 1431

---

[1] Грабовица река и село има и сад у црногорском срезу рудничкога округа близу имања Радичева. Види Ј. Мишковића Опис рудничког округа. Гласник XLI, 115 стр. и т. д.

[2] Monumenta Serb. 356.

[3] Григорович, Очеркъ, путешествія по европейской Турціи. 2 изд. Москва 1877, 64. Штета је, што то писмо нико још у целини не преписа и не издаде. Mon. serb. 362 помиње то по краћој записци П. Успенскога.

[4] Григорович, ibid. Mon. serb. 364 помиње то по краћој записци П. Успенскога.

(6939, индик. 9), и помиње га Д. Аврамовић (Света Гора, 162), али се, на жалост, не зна ниједна реч из садржине његове. У истој Аврамовићевој књизи налазимо на стр. 163 записку о томе, како је Радич велики Челник за владе деспота Ђурђа походио Свету Гору, нашао разорено место ман. Кастамонита, и о своме трошку сазидао цркву[1]. Григорович још додаје да је у тој повељи наређено да игуман мора имати увек савет од шест калуђера. То је писмо издато 22 Маја, индикта 11, 1433 (6941) године. С овом походом, коју је Радич, може бити већ као старац, учинио Светој Гори, у свези је записка о писму којим је Радич истоме манастиру Кастамониту дао 22 литре сребра[2].

Осим ових спомена, сачуваних у ман. Кастамониту, велики Челник Радич оставио је једну своју задужбину и у домовини. То је манастир Враћевшница у крагујевачком округу. Кад је за аустријске окупације, која је Србију захватила 1718—1739 пред сами крај те окупације 1737 Враћевшници живопис обнављан, онда по заповести патријарха Арсенија Јовановића IV стари (т. ј. оригинални Радичев) хрисовуљ буде преписан на дувар црквени, на коме и сад стоји. Тој заповести патријарховој имамо и ми данас да захвалимо што нам је тај хрисовуљ познат. Из њега видимо да је велики Челник Радич Поступовић, ва дни благочастиваго и христољубиваго деспота Ђурђа а у име светога победоносца Георгија подигао цркву, и приложио јој од својих села: Враћевштицу Горњу и Доњу, Красовац, Коњушу и заселак Осјаке на реци Враћевштици, које је

[1] Разумевање овога писма треба довести у свезу с јасним ранијим споменицима о прилозима Радичевим ман. Кастамониту. То би се могло лако учинити тек кад би сви текстови горе наведених писама били у целини познати.

[2] Mon. Serb. 377 по П. Успенском.

добио у замену од Бранка Миладиновића; код Рудника Брестово и Кукавље; а од села што му је господин Ђурађ деспот записао у баштину, Радич остави Враћевшници, али после смрти своје, села: Белућу с двором и с виноградом и са свим што му припада, и половину Обрвских села на Морави (другу половину исто тако остављајући Благовештењу). Против оних, који би ово разорили, били они од стране власти или од његова рода, Радич призива светога великомученика Ђурђа, да их он сапре, а њега истога зове себи у помоћ. Милићевић, који је ово писмо Радичево наштампао у своме опису „Манастира у Србији“ (Гласник XXI), додаје по месној народној традицији како се село Белућа данас зове Црнућа, и како у Црнући и сад имају неки Маринковићи, који кажу да су потомци Радича Поступовића, и да су се неки од њих и потписивали Поступовићи. Једноме од тих Поступовића или Маринковића дао је кнез Милош Обреновић своју кућу, воћњак и остале земље у Гор. Црнући с угодбом, да он за све то плаћа манастиру Враћевшници по дукат на годину.

Последњи пут помиње се Радич у сад познатим нам изворима 14 Августа 1435 год., индикта XIII, опет као велики челник. То је у уговору мира који је тога дана in curia sive palatio residentie apud Semedram in sala magna audientie закључен између деспота Ђурђа и Млетака о приморским пословима. При том свечаном акту били су од српске стране осим деспота још Radich Celnik comes palatinus, Nicola Rodop protobistiarius итд[1]. Ту нам се у изворима последњи пут спомиње Радич велики Челник, и то на челу великаша српских, први после деспота. После првог ослобођења Србије од Турака у 1443 години, видимо на повељи Ђурђевој од 17 Септембра

[1] Др. J. Шафарик Acta archivii veneti, II, 299.

1445, којом је потврдио повластице Дубровчанима, потписана као великог Челника некога Михаља. Радич је већ тада сигурно мртав био.

После тога већ се ништа више не налази о њему у писаним споменицима.

Из свега пак што је довде наведено, види се, да је Радич велики Челник био човек и знатан и моћан и богат. Што се у даровима његовим светогорском манастиру Кастамониту спомиње један пут двадесет, а други пут двадесет и две литре сребра, наводи на мисао, да је Радич имао у своме имању и какав рудник сребра. Та мисао пак да̂ се прилично и потврдити. У враћевачкој хрисовуљи спомиње се као по старини Радичево село Красовац, у којем су без сумње преписачком руком исквареии садашњи Красојевци. А то је место пуно останака старога рударства и рударских насеља. У страни према красојевачкој реци биле су старе ковнице. Ту је нађен неки стари наковањ, који се сад налази у Мајдану, у старој среској канцеларији. У врху красојевачке реке такође су наши пионири покушавали да пронађу старе рудокопне ходнике, па су и ту наишли на њихове трагове. На месту Ливадици, у врх села Красојеваца, налазе се неке развалине од рударских здања. Са овог места, па до старе вароши код градића у Руднику, водио је све страном стари пут. У Красојевцима се виде останци некакве куле. На десној обали красојевачке реке високо у страни налази се Бездан отвор, кроз који се може дубоко у земљу у некаку пећину да спусти[1]. Богаство, дакле, Радичево, које је не мало могло и знатности његовој доприносити, текло је без сумње и из доходака рударске радње у Красојевцима.

---

[1] J. Мишковић у Гласнику XXXIV, 223; M. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, 314.

Али права знатност Радича, великог Челника, по овоме се свему још мало зна. Сву тежину њену открива тек значење речи Челник, које је данас у нас непознато, а које је у исти мах прилог и к познавању старога државнога права српског.

У Даничићеву Рјечнику из књ. стар. код речи Чельникъ стоји у латинскоме преводу само praefectus. То је доиста значење речи, на које ћемо и ми ниже доћи. Др. Н. Крстић, који је у Гласнику IX, 119 истраживао достојања и више службе старе српске државе, прилично је расветлио питање о значењу Челника. Он налази, да су челници били и административни (дакле и још некаки) чиновници, особито ако их упоредимо са војничким управитељима владаочеве гарде, који су се при свима дворовима налазили и који су свакад бирани из реда велике властеле. Што су се челници често потписивали као сведоци (милосници) на повељама, из тога др. Н. Крстић с правом изводи, да су се морали налазити у владаочевом двору. На послетку др. Н. Крстић, претпостављајући да су челници били војнички дворски чиновници, мисли да се они могу поредити с угарским дворским чиновницима comes armigerorum regis, magister ensiferorum regis. Не само то што се Челници махом уз краљеве помињу (ма да их је било и у неком значењу обласних управника, већих од ћефалије, какав је могао бити и челник Ивоје, којега је царица Јелена по Цамблаку, Гласник XI, 87, поставила у околини дечанској), него и то, што се у позније доба баш у деспота Ђурђа, помиње Челник ризнички (Mon. serb. 436, 437) показује донекле, да је служба челничка била нешто налик на данашњу министарску службу. Челник ризнички деспотов био би, нпр., у данашњој номенклатури министар финансије. Да је ово тумачење барем за време деспота Ђурђа на добром путу, имамо један светао доказ баш у горе наведеном латински писаном млетачком

инструменту мира од 1435. Наше велики Челник, што казује достојање Радичево, преведено је тамо са comes palatinus. Тек кад погледамо шта је у суседним и даљим западним државама значило comes palatinus, видећемо шта смо научили и сазнали из овог превода за познавање државног уређења Ђурђеве Србије. У Угарској је, на прилику, палатин (comes palatii) први, највиши и најзнатнији достојанственик и светски великаш у држави. Они су, кад би год затребало, заступали краља. Обично је бирао сабор четворицу кандидата, између којих је после краљ једнога за палатина коначно бирао. Кад се бира краљ, палатин гласа први; кад се краљ круните, он му с архибискупом острогонским меће круну на главу. Он председава столу седморице, највишем суду земаљском. У немачким државама је comes palatinus — Pfalzgraf. Они су били судски достојанственици. било их је позније у свима војводствима и грофовијама, и на послетку је то постала права дворска служба. с правима у главноме наличним на права угарскога палатина. На ово је, у неку руку, налик и турско достојанство великога везира, које је опет само позајмица из средњевековних јевропских државних уређења.

Све што смо из горе наведенога сазнали о упливу, знатности, мудрости и богаству великога Челника Радича слаже се потпуно с једном тако великом службом као што је био угарски палатинат. И пошто се велики Челник спомиње тек од времена деспота Стефана и Ђурђа, ја мислим, да те службе пре њих није било, и да су је они баш према угарском палатину основали[1]. За то имам довољно разлога.

---

[1] Први велики Челник Хребељан спомиње се у писму деспота Стефана, којим је потврдио повластице Дубровчанима 2 Дек. 1405 у Борчу. Достојање то створено је оним реформама деспота Стефана, о којима говори Константин философ у 47 глави (Гласник XLII, 283): **Бѣше же въздвигь оть испрьва ꙗкоже решти сдь многь красьныи свои**

Први је разлог, што су људи тога положаја и достојања имали називе или чисто византијске или по византијском удешене за то, што је Византија као углед служила. Тако су из пређашњег времена палатинском слични положаји имали називе **велнкын слоуга**[1] (по византијском *μέγας δομέστικος*), **кесарь** (Даничић Речник из књ. стар.), **севастократорь** итд. У XV веку, то што је пре носило наслов ћесара почело се у Византији називати *μέγας δοὺξ*[2]. Сам назив велики Челник, колико се под њим и у нас у XV веку разумевало оно што у тадашњих Византинаца под *μέγας δοὺξ*, собом сведочи да није узет из Византије, него да је по некаквом другом обрасцу из домаће већ готове терминологије поникао. Реч пак Челник долази у споменицима још од времена краља Милутина, од самог почетка XIII века. Њој је као образац могла служити грчка реч *ἄρχων*, *πρόεδρος* (praeses), *ὕπαρχος*, *ἔπαρχος*. До XV века види се да она није имала значења, које је у преображајима државним, што су по том следовали, добила, а то се види по томе, што се не помињу никакви велики челници. Други је разлог, да је достојање великог Челника постало заједно с неком променом у државној организацији, што се упоредо с великим Челником почињу помињати ризнички челници, о значењу којих је већ горе говорено. На послетку ово друговање највиших достојанстава час с једним час с другим титулама ствар је са свим обична, особито у средњовековној Византији. А у овом случају све се добро слаже с положајем, новим упливима и напоменутим кретањем државног живота у Србији.

овы надь кѣштьми начельникы, овы же тѣлоу своемоу съблюдателе, итд. То је место веома знатно за унутрашњи преображај Србије у то време. Штета је што га је за сад још тешко свега размрсити.

[1] Прилошци И. Руварца, Гласник XLVII, 200.

[2] Krause, Die Byzantiner des Mittelalters, Halle 1869, 210.

Све што је довде написано једно с другим узимљући, мора се признати, да је велики Челник Радич био не само један од најзнатнијих него и један од најсрећнијих људи свога времена.

Заузимљући и богаством и мудрошћу и храброшћу прво место у своје време, он је достигао ретку срећу, да на том првом месту, на којем је кроз толико време стајао, задобије највећу популарност и ретко опште народно признање. У ружичастој боји својих појетичких творова дотурила је гусларска историја и његову слику, као једну од најмилијих и најсимпатичнијих до самога нашега времена. Што народ обично мисли о најдражим јунацима својим, то је приписивано њему. Он је Змај, Змај огњени, Змај од огња, Змај-Облачић или само Облачић, Облак или Облачина[1]. Он је свуда светао, он свуда срећно пролази. И то кад? У времена, кад је држава обрнула назад, кад све пада и руши се, кад се историје највише пуне трагичким карактерима. Не вели, дакле, залуду Константин философ, да је он био мѫжь храбрѣишии и мѫдрѣишии. Јер доиста само храброст и мудрост заједно могаху од великога Челника Радича, начинити Облачића Рада народне песме.

Септембар, 1880.

[1] Облачина је аугментатив од мила.

СТАТИСТИЧАН ПРЕГЛЕД

НАШЕГ ПРИВРЕДНОГ И ДРУШТВЕНОГ СТАЊА, СА ОБЗИРОМ НА ПРИВРЕДНО И ДРУШТВЕНО СТАЊЕ ДРУГИХ ДРЖАВА.

Привредни и друштвени напредак сједињава у себи плодове енергије и рада не само садашњих, него и ранијих нараштаја и времена. Тек прикупљањем и усредсређивањем наслеђених и очуваних тековина прошлости; принављањем ових тековина тековинама садашњости, и непрестаним гомилањем производа новог рада на производе старијег рада, постаје могућно, да се развије она огромна снага, којом род човечији, упркос свима тегобама и сметњама, напред корача.

Ово се најјасније огледа у науци. Ту се стичу умне тековине свију нараштаја и векова, свију народа и свега човечанства; па ту је и живи извор снаге и моћи за привредни и друштвени напредак.

Коме данас није већ познато, какви су напретци на пољу привредног и друштвеног живота постигнути н. пр. употребом паре и електрике по упутству природних наука?! Применом ових наука на пољску привреду, на рударство, индустрију и друге гране привредне радиности, узнета је моћ друштва и човека до владе над производним снагама природе. Заслуга је природних наука: што је усавршеним

машинама, оруђама и алатима устостручена производна и привредна моћ човечија; што су средством пароброда, железница и телеграфа развијте редовне и непрекидне свезе међу народима и људима, растуреним по разним тачкама земног шара, и што нема више међу њима недоступне удаљености и усамљености. Природне науке дале су нов правац и облик светској трговини и привреди; оне су створиле изворе из којих се на све стране и у све кругове људског друштва разносе сретства за живот и шири благостање.

Докле природне науке доводе производне изворе и снаге природе, да све потпуније и обилатије служе људским потребама, друштвене и политичне науке, сабирајући искуство на искуство, знање на знање, развијају општу свест о једнини човечијег рода као једне велике породице, о једнакости права и дужности, и о узајмности интереса и услуга како међу синовима једног истог народа, тако и међу разним народима, и свима члановима велике људске породице која се зове човештво. Развијтком овакве свести зближују се људи и народи; па се шире међу њима свезе познанства, интереса, узајмног поверења и кредита; — разграњава подела рада и размена радних производа и услуга, и уводи она сугласност у тежњама и животу, која општем напретку и општем добру води.

У реду друштвених наука историјске науке имају нарочити задатак, да испитају и осветле, шта је све у прошлости за привредни и друштвени напредак учињено, и како је човештво до данашњег стања дошло. Са каквим се успехом врши овај задатак, показују најбоље новији напретци лингвистике и филологије у дешифровању списа; у лексикографијском и граматичком испитивању и упоредном изучавању старих језика; у строгој и критичкој оцени текста старих писаца; — па онда, напретци епигра-

фије, у истраживању, прикупљању, проучавању и упоређивању, натписа; — напретци нумизматике, у сабирању и изучавању новчаних типова, и тумачењу њихових легенада; — напретци археологије, у испитивању и најситнијих остатака древности, и ускршавању старог света из дубљина земље у које је био закопан. Ове науке оживиле су и обновиле огњишта најстарије и класичке цивилизације, са њиховим храмовима и киповима; њиховим палатама и украсима; њиховим покућанством, алатима и оруђима; њиховим накитима и новцима; њиховим натписима, рукописима, списима и библиотекама; њиховим нацртима, живописима и вештинама. Гледајући у величанственој историјској претстави древне нараштаје и друштва, ми изучавамо њихове нарави и обичаје; њихове законе и установе; њихову веру, и њихове идеје и живот.

Упоређивањем људи и ствари прошлости са људима и стварима садашњости сазнајемо, шта је битно, трајно и од користи, а шта узгредно, пролазно, непотребно и од штете; те можемо да се користимо трудно стеченим искуством, знањем и мудрошћу прошлих векова, и да у многоме уштедимо себи залудан покушај и рад, а дамо сталнији и плоднији правац развитку наше друштвене снаге.

Наша народна прошлост обилна је у предметима за свестрано историјско изучавање. Какво богато и неисцрпно наследство за филологију и књижевност, н. пр., имамо у нашим народним песмама, као чистом производу народног духа; а да и не спомињемо друге изворе и спомене које нам је прошлост у разним гранама друштвеног живота оставила!

Српско учено друштво свагда је живо припомагало развијтку патриотске енергије на пољу изучавана народне прошлости; а стручним зналцима историје остаје, да напредке науке што потпуније на том пољу примену.

Ми ћемо да управимо нашу пажњу на привредну и друштвену садашњост народа.

Што су историјске науке за расветљење прошлости, то је статистика за стварно сазнање садашњости. Она излаже све на број и на меру, па даје најпоузданију основу за оцену привредног и друштвеног стања таквог какво је.

Наш век, који се означује напретком наука, напредан је и у статистици. Статистична метода данас је на висини праве науке. Она се не зауставља само на ономе, што јесте, него обухвата и оно што је било. Па онда, у излагању стања једне земље, она се обазире и на стање других земаља. Упоредним излагањем стања разних времена и разних народа, она даје свестран преглед ствари, а са овим и праву меру за оцену, да ли и у чему који народ напредује, или не напредује, и према томе шта има да се учини за његов свестран развитак и напредак.

У новије време учињен је знатан успех у ширењу упоредне статистичне методе на пољу практичне примене. Највише европских држава усвојиле су ову методу за послове званичне статистике, и данас нема више сумње, да ће та метода у скоро на све стране завладати.

Наша званична статистика, као и цео јаван рад наш, још је у првом развитку, па наравно да се из ње још не може извести тачан и потпун преглед нашег привредног и друштвеног стања. Али је свакојако од користи, да се из онога што је у нас до сад у статистици рађено, изведу резултати који могу послужити као основа за оцену ако не правог, а оно бар истини приближеног стања ствари.

У овом смислу и ми ћемо покушати, да по упоредној методи саставимо преглед нашег привредног и друштвеног стања, у колико за то достижу податци наше званичне статистике, за коју главна заслуга припада нашем познатом статистичару, г. Владимиру Јакшићу.

За стране државе с којима ћемо нашу земљу упоређивати, послужи ћемо се званичним статистичним прегледима које су саме те државе јавности предале.

А имамо на руци ове изворе:

Државопис Србије (св. I. до X. — издаје статистично одељење министарства финанције);

Попис људства у кнежевини Србији 1874 (стастатистички нацрт од Богољуба Јовановића).

Bulletin de Statistique et de Législation Comparée (издаје француско министарство финанције).

Annuaires de l'économie politique et de la statistique (par MM. Guillaumin, S. Garnier et M. Block. Paris).

Journal des économistes. (Revue de la science économique et de la statistique. — Paris).

The Progress of the World. (By M. G. Mulhall. — London 1880).

Statistische Monatsschrift (што издаје централни статистични биро у Бечу).

Jahrbücher für Nationalöconomie und Statistic (што излазе у Јени).

Uebersichten ueber Production, Verkehr und Handel in der Weltwirthschaft (von Prof. Dr. J. X. von Neumam — Spallart. Stuttgart. 1880).

Уз све ово употребићемо и статистичне податке које смо сами из званичних извора прикупили.

I.

Множење народа.

Напредно множење народа знак је обилатијих извора и сретстава за живот; а уједно је и само живи извор за принављање и ојачавање привредне и друштвене снаге.

Ми ћемо да изложимо најпре, како се наш народ према просторији множи; па онда ћемо да бацимо поглед на његово бројно растење по себи.

Просторна насељеност.

Просторија Србије износила је пре рата за ослобођење и независност 37,560 квадратних километара (по рачуну географијског завода у Готи); а данас, са ослобођеним пределима, који се рачунају на 10,300 квадр. километара, износи она 47,860 кв. километара.

У старим границама Србије, на просторији од 37,560 кв. килом., становало је, по званичним пописима:

1834	1874	више у 1874
становника		
678,192	1,353,890	675,698

На 1 квадр. километар долази:

1834	1874	више у 1874
становника		
18	36	18

Од 1834 до 1874, за 40 година, удвојена је дакле просторна насељеност Србије. С године на годину она је расла у средњу руку са $0._{45}$ на 100.

У поширеној Србији, на просторији од 47,860 кв. килом., рачуна се укупан број становника на 1.600,000. На 1 кв. килом. долазе ту 33.43 становника.

По просторној насељености разне европске државе упоређују се овако:

На 1 кв. километар броји:

Саксонија	184	становника.
Белгија	181	„
Инглеска	150	„
Холандија	128	„
В. Британија (Инглеска, Скотлендска, Ирска заједно)	100	„
Баденска	99.9	„
Чешка	98.9	„
Виртембершка	96.5	„
Италија	95	„
Немачка (целокупна)	79.2	„
Прусија	74	„
Француска	70	„
Швајцарска	67	„
Баварска	66	„
Ирска (за себе)	64	„
Аустро-Угарска	60.9	„
Португалска	51	„
Хрватска и Славонија	49	„
Маџарска	48.4	„
Скотлендска (за себе)	43	„
Румунија	42	„
Далмација	35.7	„
Војена Граница	34.4	„
Грчка	33	„
Шпанија	32	„

Црна Гора	30	становника.
Бугарска	29	„
Турска (европска)	27	„
Босна, Херцеговина и Нови Пазар.	20	„
Русија (европска)	14	„
Шведска	10	„
Турска (целокупна царевина) . . .	8	„
Норвешка	5.7	„
С. Амерички Савез	5	„
Русија (целокупна царевина) . . .	4	„
Србија у старим границама . . .	36	„
са ослобођеним пределима . . .	33.43	„

Као што се из овог упоређења види, најјаче су насељене: Саксонија, Белгија, Инглеска, Холандија, Баденска, Чешка, Виртембершка и Италија; а најслабије: Русија, Шведска, Турска, Норвешка и С. Амерички Савез. Србија долази међу државе средње насељености, и ту јој је, по прегледу који је напред изложен, место између Румуније и Грчке.

Пределна и местна насељеност.

Без ослобођених предела, дакле на просторији од 37,560 кв. килом., Србија је, по пописима од 1866 и 1874, имала:

1866	1874	више у 1874
насељених места		
2184	2200	16

Међу насељеним местима било је:

1866	1874	више у 1874
	вароша	
38	48	10
	села	
2,146	2,152	6

Насељена места сачињавала су сва свега:

1866	1874	више у 1874
	општина	
1,051	1,089	38

А имала су укупно:

1866	1874	више у 1874
	домова	
201,056	222,633	21,577

Од 1866 до 1874, за 8 година, повећан је, дакле, број:

	за свих 8 година	годишње
Насељених места . . .	0.73%	0.09%
Села	0.28%	0.04%
Вароша	26.35%	3.29%
Општина	3.61%	0.43%
Домова	10.73%	1.34%

У средњу руку долази:

	1866	1874	МАЊЕ У 1874
	КВАДРАТНИХ КИЛОМЕТАРА		
1 насељено место на .	17.20	17.07	0.13
1 село на	17.50	17.45	0.05
1 варош на	988.42	782.50	205.92
1 општина на	35.74	34.50	1.24

На 1 кв. километар долази:

	1866	1874	ВИШЕ У 1874
Домова	5	6	1

Становника долази у средњу руку:

	1866	1874	ВИШЕ У 1874
На 1 насељено место .	556	615	59
„ 1 општину	1157	1243	86
„ 1 дом	6	6	—

По овоме, од 1866 до 1874 повећан је број становника:

	ЗА СВИХ 8 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
На 1 насељено место .	10.61%	1.33%
„ 1 општину	7.43%	0.93%
„ 1 дом	—	—

У свом „статистичном нацрту пописа људства од 1874“ г. Богољуб Јовановић поделио је насељена места по броју становника, па је добио овај резултат:

Било је:

1866	1874	
МЕСТА		СТАНОВНИКА
44	27	од којих је свако имало до 100
269	236	свако од 100 до 200
1018	968	„ „ 200 „ 500
640	700	„ „ 500 „ 1000
170	219	„ „ 1000 „ 2000
36	45	„ „ 2000 „ 5000
4	5	„ „ 5000 „ 10,000
1	1	„ преко 10,000

Овај резултат своди се на ово:

Од 1866 до 1874, за 8 година број места

КОЈА СУ ИМАЛА СТАНОВНИКА	ПОВЕЋАН ЈЕ		СМАЊЕН	
	ЗА СВИХ 8 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ	ЗА СВИХ 8 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
до 100	—	—	са 38.03%	4.83%
од 100 до 200	—	—	„ 13.98%	1.75%
„ 200 „ 500	—	—	„ 4.91%	0.61%
„ 500 „ 1000	са 9.37%	1.17%	—	—
„ 1000 „ 2000	„ 28.82%	3.60%	—	—
„ 2000 „ 5000	„ 25.00%	3.12%	—	—
„ 5000 „ 10,000	„ 25.00%	3.12%	—	—
преко 10,000	—	—	—	—

На вароши и села подељени су становници овако:

Било је:

	1866	1874	ВИШЕ У 1874
У варошима . . .	115,928	138,710	22,782
„ селима.	1,099,648	1,215,180	115,532

Од 1866 до 1874 повећан је број становника:

	за свих 8 година	годишње
У варошима са	19.56%	2.46%
„ селима са	10.50%	1.32%

На 100 од целокупног броја становника долази:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Варошана	9.54	10.30	0.76%	—
Сељана	90.46	89.70	—	0.76%

Значајно је, да је број места која имају од 500 до 10,000 становника од 1866 до 1874 напредно растао, докле је број места која имају мање од 500 становника опадао, као што је то напред и посебице означено. А особито је значајно, што број вароша и варошана у много јачој размери прирашћује, него број села и сељана. Од 1866 до 1874 увећан је број вароша са 26.35%; а села тек са 0.28%. За исто време број варошана скоро је у два пут јачој размери повећан, него број сељана; јер докле је број сељана умножен само са 10.50%, број варошана увећан је са 19.65%. А према целокупном броју становника број варошана повећан је од 1866 до 1874 са 0.76%; докле је број сељана у толико (0.76%) опао.

Вароши и варошани множе се, по правилу, са јачим прирашћивањем народа, са напреднијим развијтком друштвеног живота и ширењем благостања. С тога се и знатнија размера њиховог множења сматра као знак народног напредовања у култури и цивилизацији уопште.

По попису од 1874 било је те године:

	У ВАРОШИМА	У СЕЛИМА
Општина	48	1041
Домова	24,232	198,401
Породица	34,425	205,484

У средњу руку долази:

На 1 општину,

	ВАРОШКУ	СЕОСКУ
Домова	505	191
Породица	717	197

На 1 дом,

	ВАРОШКИ	СЕОСКИ
Породица	1.42	1.04

На 1 породицу,

	ВАРОШКУ	СЕОСКУ
Душа	4	6

Сад да видимо како број становника по себи расте.

Множење целокупног броја становника.

Имамо пред нама десет редовних званичних пописа људства у Србији. То су пописи од ових година: 1834, 1841, 1843, 1846, 1850, 1854, 1859, 1863, 1866 и 1874. По овим пописима Србија је имала:

ГОДИНЕ	СТАНОВНИКА
1834	678,192
1841	828,895
1843	859,545

ГОДИНЕ	СТАНОВНИКА
1846	913,160
1850	956,893
1854	998,919
1859	1,100,000
1863	1,138,405
1866	1,215,576
1874	1,352,890

Кад упоредимо, ове бројеве међу собом, налазимо, да је у нас било:

Приараштаја у људству:

	СВЕГА	НА 100 СТАНОВНИКА
Од 1834 до 1841 год.	150,703	22.22
„ 1841 „ 1843 „	30,650	3.70
„ 1843 „ 1846 „	53,615	6.24
„ 1846 „ 1850 „	43,733	4.79
„ 1850 „ 1854 „	42,026	4.39
„ 1854 „ 1059 „	101,960	10.21
„ 1859 „ 1863 „	37,526	3.40
„ 1863 „ 1866 „	77,171	6.78
„ 1866 „ 1874 „	138,314	11.38

На годину износи овај прираштај у средњу руку:

	УКУПНО	НА 100 СТАНОВНИКА
Од 1834 до 1841 год.	21,529	3.17
„ 1841 „ 1843 „	15,325	1.85
„ 1843 „ 1846 „	17,872	2.08
„ 1846 „ 1850 „	10,933	1.20
„ 1850 „ 1854 „	20,392	2.04

						УКУПНО	НА 100 СТАНОВНИКА
Од	1859	до	1863	год.		9,382	$0._{85}$
„	1863	„	1866	„		25,724	$2._{26}$
„	1866	„	1874	„		17,289	$1._{42}$

Ако узмемо у рачун целокупан приараштај од 1834 до 1874, доби ћемо овај резултат:

За свих четрдесет година (од 1834 до 1874) Србија је имала приараштаја у људству,

		у средњу руку годишње	
СВЕГА	НА 100 СТАНОВНИКА	УКУПНО	НА 100 СТАНОВНИКА
675,698	$99._{63}$	$16,892._{45}$	$2._{50}$

У 1820-ој год. Србија је имала 500,000 становника (в. „Државопис Србије", св. I. стр. 96). Упоредимо ли овај број са бројем посљедњег пописа (од 1874), онда добијамо овај преглед:

Било је у Србији:

1820	1874
СТАНОВНИКА	
500,000	1,355,890

Број становника прирастао је од 1820 до 1874:

СВЕГА	НА 100 СТАНОВНИКА
853,890	$170._{78}$

То чини у средњу руку на годину:

укупно	на 100 становника
15,628	3.35

Кад би се наше људство и даље множило у овој размери, оно би се удвојило за 20 година. А по оној размери, у којој је број наших становника од 1834 до 1874 прирастао, требало би нам 28 година, па да се бројно удвојимо.

Да погледамо и на множење других народа.

Било је:

	1801	1880
	душа	
У Европи	187,000,000	318,000,000
„ Сев. Американском Савезу	5,000,000	45,000,000

За 79 година, од 1801 до 1880 прирастао је, дакле, број душа:

	свега	на 100 становника
У Европи	131,000,000	70
„ С. Америци . . .	40,000,000	800

Средњи годишњи прираштај од 1801 до 1880 износи;

	укупно	на 100 становника
У Европи	1,658,227	0.89
„ С. Америци	506,329	10.13

Што је у С. Америци људство у тако знатној размери умножено, има се приписати и насељивању из Европе. Ручуна се, да се од почетка нашег столећа па до сад, скоро 16 милијуна људи из Европе у Америку одселило. Од ових се настанило: 10,789,000 у С. Американском Савезу, 3,789,000 у инглеским насеобинама, а 1,546,000 у јужној Америци. Из саме В. Британије отишло је у Америку 7,904,000; из Немачке 3,827,000; из Италије 656,000; из Шпаније и Португалије 428,000; из Француске 378,000.

Кад се људи поделе по језику, па се погледа како се они тако подељени множе, добија се овај преглед:

Било је:

КОЈИ ГОВОРЕ:	СВЕГА 1801	1880
Инглески . .	22,000,000	90,000,000
Руски	30,000,000	63,000,000
Немачки . . .	38,000,000	66,000,000
Италијански .	18,000,000	30,000,000
Португалски .	8,000,000	13,000,000
Француски . .	34,000,000	46,000,000
Шпански . .	32,000,000	44,000,000

Од 1801 до 1880, за 79 година, прирастао је, дакле број:

ОНИХ КОЈИ ГОВОРЕ:	УКУПНО	НА 100 СТАНОВНИКА
Инглески	68,000,000	310
Руски	33,000,000	110
Немачки	28,000,000	73
Италијански . .	12,000,000	66

ОНИХ КОЈИ ГОВОРЕ:	УКУПНО	НА 100 СТАНОВНИКА
Португалски . .	5,000,000	62
Шпански	12,000,000	37
Француски . . .	12,000,000	45

Ако би се људство у оваквој размери и даље множило, надмоћност инглеског језика постала би неоспорна. За једно столеће још нарастао би на 300 милијуна број оних који говоре инглески и припадају англо-саксонској раси, или су преливени у ову! Уз то би било око 200 милијуна становника у Азији и Африци који би били потчињени Инглезима, те им и језик инглески не би остао сасвим непознат. Број оних који говоре руски, изнео би после 100 година, око 150 милијуна. За исто време било би више од 100 милијуна Немаца; а тек око 60 до 70 милијуна Француза. За упоређење народа и мерење њихове снаге свакојако је од битног значаја њихово бројно растење. Народи који се брже множе, задају бриге и страха онима који спорије расту, па ма како у осталоме ови напредни били. Према досадашњој претежности у бројном растењу будућност би отворала најлепше изгледе за германске и словенске народе. Ту се мора, међутим признати, да би 100 милијуна Немаца у своме положају између Балтијског и Јадранског мора, на Рајни и Дунаву, у срцу Европе, по својој културној енергији и активности, грозили поплавом не само суседним латинским, него и суседним словенским племенима. —

Кад се ђеометријски прираштај разних народа упоредно срачуни, излази на видело, да се људство од 1860 год. не множи у оној истој размери, у којој се множило пре 1860.

На 10,000 становника приращивало је годишње:

	ПРЕ 1860	ПОСЛЕ 1860
У В. Британији	137	124
„ Русији	145	84
„ Пруској	116	83
„ Аустро-Угарској . .	50	85
„ Холандији	60	89
„ Шпанији	66	73
„ Италији	61	67
„ Француској	48	1
„ Србији (од 1837 до 1860)	147	129

Размера броја рођених према броју умрлих.

Природни приращтај људства зависи од размере у којој број рођених стоји према броју умрлих.

Ево каква је та размера у Србији:

ГОДИНЕ	РОЂЕНО ЈЕ	УМРЛО	ВИШЕ РОЂЕНО
1837	25,453	10,680	14,773
1862	45,133	42,954	2,179
1863	48,594	39,596	8,998
1864	52,205	36,226	15,979
1865	55,372	30,263	25,109
1866	55,610	29,409	26,201
1867	55,239	31,625	23,614
1868	57.454	41,036	16,418
1869	58,186	38,162	20,024
1870	58,401	43,256	15,145

ГОДИНЕ	РОЂЕНО ЈЕ	УМРЛО	ВИШЕ РОЂЕНО
1871	56,750	42,647	14,103
1872	51,707	42,386	9,321
1373	56,307	43,037	13,270

За 13 година које смо овде изложили, годишње је у средњу руку:

РОЂЕНО	УМРЛО	ВИШЕ РОЂЕНО
52,031	36,252	15,779

На 1000 од целокупног броја становника:

ГОДИНЕ	РОЂЕНО ЈЕ	УМРЛО	ВИШЕ РОЂЕНО
1837	34	14	20
1862	40	38	2
1863	43	35	8
1864	45	31	14
1865	47	26	21
1866	46	24	22
1867	45	26	19
1868	46	33	13
1869	45	29	16
1870	45	32	13
1871	43	32	11
1872	39	32	7
1873	42	32	10

За свих 13 година у средњу руку је на 1000 становника годишње:

РОЂЕНО	УМРЛО	ВИШЕ РОЂЕНО
43	29	14

Вредно је упоредити бројну размеру рођених и умрлих у 1837 са средњом годишњом размером бројева рођених и умрлих од 1862 до 1873.

Ту излази овај рачун:

ГОДИНЕ	РОЂЕНО	УМРЛО	ВИШЕ РОЂЕНО
1837 укупно је .	25,453	10,680	14,773
од 1862 до 1863 у ср. руку годишње	54,248	38,385	15,863

Од 1862 до 1873 у средњу руку на годину више је него у 1837.

РОЂЕНО	УМРЛО	ПРЕТЕКЛО РОЂЕНИХ
28,795	27,705	1090

Средњи годишњи број рођених од 1862 до 1873 већи је $2^1/_{10}$ пута од укупног броја рођених у 1837: али је и средњи годишњи број умрлих од 1862 до 1873 знатнији $3^1/_2$ пута од укупног броја умрлих у 1837.

На 1000 од целокупног броја становника:

ГОДИНЕ	РОЂЕНО ЈЕ	УМРЛО	ВИШЕ РОЂЕНО
1837 укупно.	34	14	20
од 1862 до 1873 у средњу руку годишње	44	31	13

Од 1862 до 1873 више је у средњу руку годишње на 1000 становника, него у 1837 укупно:

РОЂЕНО	УМРЛО
10	17

И тако је 7 рођених мање претекло од 1862 до 1873, у средњу руку годишње, него у 1837 укупно, рачунећи на 1000 становника.

По овоме, средњи годишњи број рођених од 1862 до 1873 већи је у 1% од броја рођених у 1837; али је и средњи годишњи број умрлих за то време у $1._7$% знатнији од броја умрлих у 1837. У колико је повећан помор, у толико је смањен вишак рођених од 1862 до 1873.. Овај вишак износи у $0._7$% у средњу руку годишње од 1862 до 1873 мање, него што је износио у 1837.

Бројна размера рођених и умрлих оваква је у разним државама:

На 1000 становника средњу руку годишње се:

од 1852 до 1874	родило	умрло	више родило
У В. Британији . .	35	22	13
„ Прусији	38	27	11
„ Аустро-Угарској .	40	32	8
„ Шпанији	37	30	7
„ Италији	37	30	7
„ Русији	41	37	4
„ Француској . . .	26	24	2
„ Србији (од 1837 до 1873) . . .	43	29	14

Вишак рођених јачи је, дакле, у Србији, него у другим европским државама.

Важно је питање, да ли вишак рођених напредно расте, или не расте.

У В. Британији он је сад у 2 на 1000 напреднији, него што је био од 1853 до 1859. У други европским државама понајвише опада. У Француској је најнижи. Ту

је од 1810 до 1830 износио годишње у средњу руку 31 на 1000; а од 1852 до 1874 не износи више него само 2 на 1000! — У Србији је, као што је напред изложено, у 1837 износио 20 на 1000; а од 1862 до 1873 не износи више, него 13 на 1000. Али прави рачун о растењу или опадању вишка рођених у Србији, могао би се извести тек кад би имали података о томе бар још и за оне године, које су протекле од 1837 до 1862, па би и ове податке упоредили са онима које смо напред изложили.

На основу статистичних података који се имају од више година из разних земаља, изводи се, да би се број становника самим природним приараштајем, т. ј. вишком колики се показује у броју оних што се рађају, над бројем оних што умиру, могао удвојити:

У Инглеској за	72	године.
„ Финландској за	73	„
„ Русији „	76	„
„ Скотлендској „	81	„
„ Норвешкој „	81	„
„ Шведској „	83	„
„ Немачкој „	83	„
„ Холандији „	86	„
„ Данској „	93	„
„ Белгији „	95	„
„ Грчкој „	112	„
„ Ирској „	113	„
„ Швајцарској „	148	„
„ Аустрији „	155	„
„ Италији „	160	„
„ Француској „	263	„
„ Румунији „	288	„

„ Маџарској број становника је у опадању.

Према бројном вишку рођених над умрлима, колики се у нас показује у средњу руку за оних 13 година, које смо напред изложили, у Србији би са природним приращтајем (без приращтаја који се добија насељивањем са стране), могао број становника удвојити се за 71½ године.

И тако, по брзини природног приращтаја Србија заузима прво место у реду европских држава. Па онда долази Инглеска; за Инглеском Финска, Русија, земље скандинавске и немачке. — Француска и Румунска јесу земље у којима се људство природним приращтајем најспорије множи; а Маџарска, у којој народ бројно опада.

Међу тим, као што смо и напред напоменули, опажа се у Европи уопште, да прирешћивање народа није у новије време онако напредно, као што је било пре, и нарочито пре 1860.

Овим ће се свакојако и њихово будуће множење успорити.

Бројна размера мушкиња према женскињу.

У Србији је рођено:

ГОДИНЕ	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	ВИШЕ МУШКИХ
1862	23,200	21,933	1267
1863	25,164	23,241	1743
1864	26,639	25,566	1073
1865	28,471	26,901	1570
1866	28,687	26,923	1764
1867	28,451	26,788	1663
1868	29,580	27,874	1706
1869	30,100	28,086	2014
1870	29,992	28,409	1583
1871	29,262	27,488	1774

ГОДИНЕ	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	ВИШЕ МУШКИХ
1872	26,631	25,076	1555
1873	28,860	27,447	1413

Од 1862 до 1873, (закључно), за 12 година, рођено је у средњу руку годишње:

МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	ВИШЕ МУШКИХ
72,920	26,326	1594

Ако узмемо број 1000 за основу упоређењу, онда долази:

ГОДИНЕ		ЖЕНСКЕ ДЕЦЕ	МУШКЕ ДЕЦЕ
1862	на	1000	1058
1863	„	„	1074
1864	„	„	1042
1865	„	„	2058
1866	„	„	1065
1867	„	„	1062
1868	„	„	1061
1869	„	„	1072
1870	„	„	1056
1871	„	„	1065
1872	„	„	1062
1873	„	„	2051

У средњу руку вишак мушких од 1862 до 1873 износи годишње:

61 на 1000

У Европи уопште се рађа више мушке деце, него женске. Вишак овај износи за Европу у средњу руку годишње 60 на 1000. У Јевреја подиже се он и до 160 на 1000.

Посебице долазило је, по статистичним датима од 1872 до 1875 (закључно), у средњу руку годишње:

На 1000 женске деце:

	мушке деце
У Румунији	1115
„ Грчкој	1082
„ Италији	1065
„ Аустрији	1064
„ Ирској	1058
„ Скотлендској	1056
„ Норвегији	1056
„ Финској	1056
„ Немачкој	1055
„ Маџарској	1055
„ Шведској	1054
„ Холандији	1052
„ Данској	1051
„ Француској	1050
„ Швајцарској	1049
„ Белгији	1048
„ Русији	1048
„ Инглеској	1040
„ Србији	1061

Бројни вишак мушке деце најзнатнији је, дакле, у југоисточним и јужним државама, међу које се и Србија увршћује; а најслабији у западним и северним, нарочито у Инглеској, Билгији и Русији.

Да видимо каква је бројна размера мушкиња и женскиња у погледу умирања.

У Србији је умрло:

ГОДИНЕ	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	ВИШЕ МУШКИХ
1862	23,063	19.919	3118
1863	21,189	18,409	2780
1864	19,164	17,062	2102
1865	15,987	14,276	1711
1866	15,367	14,042	1325
1867	16,653	14,972	1681
1868	21,390	19,646	1744
1869	20,212	17,950	2262
1870	22,837	20,419	2418
1871	22,482	20,165	2317
1872	22,186	20,200	1986
1873	22,370	20,700	1670

За дванаест година, од 1862 до 1873, умрло је у средњу руку годишње:

МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	ВИШЕ МУШКИХ
20,239	18,146	2093

Ако узмемо број 1000 за основу упоређењу, онда вишак умрлих мушких износи:

У ГОДИНИ		
1862	156 на 1000	(т. ј. на 1000 умрлих женских долази 1156 умрлих мушких).
1863	151 „ „	
1864	123 „ „	
1865	120 „ „	
1866	94 „ „	
1867	112 „ „	
1868	89 „ „	
1869	126 „ „	
1870	118 „ „	

у години	
1871	115 на 1000
1872	98 „ „
1873	81 „ „

У средњу руку вишак умрлих мушких износи од 1862 до 1873 годишње:

115 на 1000

Кад се бројеви рођених упореде са бројевима умрлих, онда излази да је више рођено, него што је умрло:

у години	мушких	женских	више мушких него женских	више женских него мушких
1862	164	2,015	—	1851
1863	3,975	5,012	—	1037
1864	7,475	8,504	—	1029
1865	12,484	12,625	—	141
1866	13,320	12,881	439	—
1867	11,798	11,816	—	18
1868	8,190	8,228	—	38
1869	9,888	10,136	—	248
1870	7,155	7,990	—	835
1871	6,780	7,323	—	543
1872	4,445	4,876	—	431
1873	6,490	6,747	—	257

У средњу руку од 1868 до 1873 више је рођено, него што је умрло, годишње:

мушких	женских	више женских него мушких
7680	8179	499

То чини $6\frac{1}{2}$ на 100 више женских, него мушких. Т. j. на 100 више рођених него умрлих мушких, долази $106._5$ више рођених него умрлих женских.

Другим речима, природни прираштај женскиња био je у Србији од 1862 до 1873 у средњу руку годишње у $6\frac{1}{2}$ на 100 јачи, од природног прираштаја мушкиња.

Међу тим, бројна размера између мушкиња и женскиња не одређује се самим природним прираштајем, него и насељивањем са стране. У званичној статистици не налазимо истина бројних дата о насељавању са стране; али кад је позната размера природног прираштаја, онда се из опште бројне размере мушкиња и женскиња може извести и мера насељивања са стране.

По званичним пописима било је у Србији:

године	мушких	женских	више мушких
1859	556,785	521,496	35,289
1866	626,220	589,356	36,864
1874	695,887	658,003	37,884

У средњу руку било је на годину:

мушких	женских	више мушких
626,297	589,618	36,679

Узмемо ли број 1000 за основу упоређења, онда добијамо овај преглед:

Бројни вишак мушких износи:

године	
1859	68 на 1000 (т. j. на 1000 женских
1866	63 „ „ било је 1068 мушких).
1874	58 „ „

У средњу руку бројни вишак мушких износи годишње:

63 на 1000

Ова бројна претежност мушкиња над женскињем не може да се објасни самим природним прираштајем.

Да упоредимо само резултате званичних пописа од 1863 и 1874. По овим пописима било је у Србији:

године	мушких	женских	више мушких
1863	571,646	537,022	34,624
1874	695,887	658,003	37,884
више у 1874:	124,241	120,981	3,260

Међутим, природни прираштај од 1863 до 1874 (в. „Државопис Србије", св. VIII стр. 114—115) износи:

мушких	женских	више женских
88,025	91,126	3101

Кад се овај прираштај упореди са оним вишком, који је пописом у 1874 доказан, добија се овај рачун:

	мушких	женских	више мушких	више женских
вишак у 1874 . .	124,241	120,981	3,260	—
Природни прираштај од 1863 до 1874.	88,025	19,126	—	3101
разлика:	36,216	29,855	6,361	—

Ову разлику званична статистика објашњује насељивањем са стране.

Склопимо ли сад цео рачун народног множења од 1863 до 1874, имаћемо овај преглед:

За свих 11 година (од 1863 до 1874) износи:

	мушких	женских	више мушких	више женских
Природни прираштај	88,025	91,126	—	3101
Насељење са стране	36,216	29,855	6361	—
УКУПАН ПРИНОВАК	124,241	120,981	3260	—

Целокупан број приновљених становника (и мушких и женских) од 1863 до 1874 износи 245,222.

Од овог целокупног приновка износи:

	мушких	женских	више мушких	више женских
Природни прираштај	35.80%	37.16%	—	1.27%
Насељење са стране	14.77%	12.18%	2.59%	—
УКУПАН ПРИНОВАК	50.66%	49.34%	1.32%	—

А на целокупан број становника од 1863 приновљено је (од 1863 до 1874):

	мушких	женских	више мушких	више женских
Природним прираштајем	7.93%	8.22%	—	0.29%
Насељивањем са стране	3.27%	2.70%	—	0.57%
укупно	11.20%	10.92%	—	0.26%
свега (и мушких и женских)	22.12%			

У средњу руку и на годину од 1863 до 1874 износи:

	мушких	женских	више мушких	више женских
Природни прираштај......	8,002	8,284	—	282
Насељивање са стране......	3,292	2,714	579	—
укупно..	11,294	10,998	296	—

Целокупан приновак.. 22,292

Од овог целокупног средњег годишњег броја приновка износи средњи годишњи број:

	мушких	женских	више мушких	више женских
Природног прираштаја......	3.26%	3.38%	—	0.12%
Насељења са стране.......	1.34%	1.11%	0.23%	—
укупно...	4.60%	4.49%	0.11%	—

А на целокупан број становника од 1863 размера се приновак од 1863 до 1874 у средњу руку годишње овако:

	мушких	женских	више мушких	више женских
Природни прираштај......	0.72%	0.75%	—	0.03%
Насељење са стране......	0.30%	0.24%	6.06	—
укупно..	1.02%	0.99%	0.03	—

Целокупан приновак
(и мушких и женских): 2.01%

Из овог прегледа јасно се види, да би по самом природном приараштају број женскиња претегао над бројем мушкиња; али да се насељивањем са стране бројна размера између мушкиња и женскиња обрће тако, да мушкиње бројем претеже —

У нашој званичној статистици означено је, и како је мушкиње и женскиње на вароши и села бројно подељено:

Било је:

	1866	1874	више у 1874
У варошима:			
Мушких . . .	64,955	76,785	11,830
Женских. . .	50.973	61,925	10,952
У селима:			
Мушких . . .	561,265	619,102	57,837
Женских. . .	538;383	596,078	57,695

Од 1866 до 1874 повећан је број,

	за свих 8 година	годишње у среднју руку
У варошима:		
Мушких	18%	2.25%
Женских	21%	2.63%
У селима:		
Мушких	10.30%	1.29%
Женских	10.71%	1.34%

На 100 мушких долази:

	1866	1874	више у 1874
	женских		
У варошима. . .	78.47	80.52	2.05
„ селима	95.92	96.18	0.26

А на 100 од целокупног броја становника долази:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
у варошима:				
Мушких . . .	5.34	5.70	0.36	—
Женских . .	4.20	4.60	0.40	—
у селима:				
Мушких . . .	46.17	45.70	—	0.47
Женских . .	44.29	44.00	—	0.29

Размера бројног множења била је од 1866 до 1874, као што се из овог прегледа види, и по варошима и по селима јача у женскиња него у мушкиња. Она је била за свих 8 година: по варошима 3%, а по селима 0.41%; а годишње у средњу руку: по варошима 0.38%, по селима 0.05% виша у женскиња него у мушкиња. Тим се само потврђује оно, што смо напред казали о бројној размери множења мушких и женских у Србији уопште. Тако исто и разликом која се показује између вароша и села у размери множења мушких и женских, потврђује се што смо напред казали о разлици између вароша и села у размери множења становника уопште; а то, да је множење јаче по варошима него по селима. Од 1866 до 1874 размера множења била је по варошима: за свих 8 година за мушкиње у 7.70%, а за женскиње у 10.29%; или годишње за мушкиње у 0.96%, а за женскиње у 1.27% јача, него по селима.

Међутим, у селима је мања разлика између укупног броја мушких и женских него у варошима, као што се то види из оних бројева, који означују колико женских по варошима, а колико по селима долази на 100 мушких; и даље,

колико на 100 (од целокупног броја становника) долази мушких, а колико женских, по варошима и по селима.*

У Европи уопште број женских понајвише претеже над бројем мушких. Тако је у Европи било:

ГОДИНЕ	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	ВИШЕ ЖЕНСКИХ
1861	125,521,000	127,365,000	1,844,000
1872	147,918,000	151,246,000	3,328,000
ВИШЕ У 1872	22,397,000	23,881,000	1,484,000

Вишак у 1872, или приновак од 1861 до 1872 износи:

ЗА МУШКИЊЕ	ЗА ЖЕНСКИЊЕ	ВИШЕ ЗА ЖЕНСКИЊЕ
18%	19%	1%

Бројна размера између мушкиња и женскиња у разним европским државама оваква је:

На 100 женских долази:

	МУШКИХ
У В. Британији	94.5
„ Скандинавској	95.
„ Немачкој	96
„ Аустро-Угарској	96
„ Шпанији и Португалији	98
„ Русији	99
„ Белгији и Холандији	99
„ Француској	99
„ Италији	101
„ Србији	106

Бројна размера венчања и њен утицај на множење народа.

Множење народа оснива се на множењу породица.

По изводима из наших црквених протокола било је у Србији:

ГОДИНЕ	ВЕНЧАЊА
1837	6047
1862	13,416
1863	17,012
1864	13,085
1865	14,321
1866	13,639
1867	12,920
1868	13,516
1869	15,307
1870	14,356
1871	13,536
1872	17,502
1873	14,594
У средњу руку годишње	13,788

На 1000 становника долази:

ГОДИНЕ	ВЕНЧАЊА
1837	8
1862	12
1863	15
1864	11
1865	12
1866	11
1867	10
1868	11

ГОДИНЕ	ВЕНЧАЊА
1869	12
1870	11
1871	10
1872	13
1873	11
У средњу руку годишње	11

Кад се број венчања од 1837 упореди са средњим годишњим бројем од 1862 до 1873, излази овај рачун:

Било је:

ГОДИНЕ	ВЕНЧАЊА укупно	ВЕНЧАЊА на 1000 становника
1837	6047	8
од 1862 до 1873 у ср. руку годишње	14,433	11
више од 1862 до 1873	8,386	3

Тако, дакле, средњи годишњи број венчања од 1862 до 1873 укупно је $2^{1}/_{3}$ пута већи, него што је број венчања у 1837; а на 1000 становника износи онај 3 више, него што је износио овај у 1837.

Бројна размера венчања у другим европским државама оваква је:

На 1000 становника рачуна се у средњу руку годишње:

У Русији (1865 до 1878)	10
„ Мађарској „ „ „	10
„ Немачкој „ „ „	9
„ Аустрији (1851 до 1875)	9

У Француској (1872 до 1875)	9
„ Данској (1865 до 1878)	8
„ Инглеској „ „ „	8
„ Холандији (1872 до 1875)	8
„ Финској „ „ „	8
„ Швајцарској „ „ „	8
„ Италији „ „ „	8
„ Норвешкој „ „ „	8
„ Белгији „ „ „	8
„ Скотлендској (1872 до 1875) . . .	8
„ Шведској „ „ „	7
„ Румунској „ „ „	7
„ Грчкој „ „ „	7
„ Ирској „ „ „	5
„ Србији (од 1837 до 1873) . . .	11

На једнаки број становника Србија, дакле, има више венчања него икоја друга од споменутих европских држава. После Србије долазе: Маџарска, Русија, Аустрија и Француска. Најмање је венчања у Шведској, у Румунској, Грчкој и Ирској.

Како бројној размери венчања одговара множење народа, види се, кад се број венчања упореди са бројем деце која се роде.

У Србији било је:

ГОДИНЕ	ВЕНЧАЊА	РОЂЕНЕ ДЕЦЕ
1837	6047	25,453
1862	13,416	45,133
1863	17,012	48,594
1864	13,085	52,205
1865	14,321	55,372
1866	13,639	55,610

ГОДИНЕ	ВЕНЧАЊА	РОЂЕНЕ ДЕЦЕ
1867	12,9-0	55,239
1868	13,516	57,454
1869	15,307	58,186
1780	14,356	58,401
1871	13,536	56,750
1872	17,502	51,707
1873	14,594	56,307

На 100 венчања долази:

ГОДИНЕ	РОЂЕНЕ ДЕЦЕ
1837	420
1862	336
1863	285
1864	398
1865	386
1866	407
1867	427
1868	425
1869	380
1870	406
1871	419
1872	295
1873	385

У средњу руку од 1837 до 1873 долази годишње

ДЕЦЕ		ВЕНЧАЊА
382	на	100

Упоредимо ли бројну размеру између венчања и деце од 1837 са средњом бројном размером од 1862 до 1873, онда излази овај рачун:

Било је:

	ДЕЦЕ		ВЕНЧАЊА
1837	420	на	100
1862 до 1873	379	„	100
мање од 1862 „ 1873	41	„	100

То чини, да је средњи годишњи број деце од 1862 до 1873 у $9^3/_4$ на 100 нижи, него што је био број деце у 1837. —

Бројна размера између венчања и рођене деце у разним европским државама оваква је:

У средњу руку рачуна се годишње:

	ДЕЦЕ		ВЕНЧАЊА
У Италији (1867 до 1877) . .	510	на	100
„ Аустрији „ „ „ . .	491	„	„
„ Немачкој „ „ „ . .	490	„	„
„ Белгији „ „ „ . .	470	„	„
„ В. Британији (1867 до 1877).	446	„	„
„ Француској „ „ „ . .	340	„	„
„ Србији (1837 до 1873) . .	382	„	„

Бројна размера оних који су у браку, и оних који нису у браку.

О бројној размери између оних који су у браку, и оних који нису у браку, налазимо у званичној статистици дата за 1856, 1866 и 1874, и то тек за ову последњу годину потпуније, а за друге две године само понешто.

По званичним пописима било је:

	1859	1866	1874
Ожењених и удатих .	435,090	455,276	521,118

	1859	1866	1874
Удових.	—	61,163	71,180
Нежењ. и неудатих .	—	699,137	760,493
Разведених.	—	—	1099

У средњу руку било је, према датима од 1859, 1866 и 1878, на годину:

Ожењених и удатих	470,495
Удових	66,172
Нежењених и неудатих.	729,815

На целокупан број становника долази:

	1859	1866	1874
Ожењених и удатих . .	39%	37%	38.50%
Удових	—	5%	5.25%
Нежењених и неудатих.	—	58%	56.17%
Разведених	—	—	0.08%

У средњу руку долази на годину на целокупан број становника:

Ожењених и удатих.	38%
Удових	5%
Неожењених и неудатих	57%

Као што се из упоредног прегледа види, број ожењених и удатих нижи је у 1866 у 2%, а у 1874 у 1%, од броја ожењених и удатих у 1859. У 1874 ожењених и удатих више је у 1½ на 100, а нежењених и неудатих мање је у 1¾ на 100, него што их је у 1866 било. Тако је бројна размера између оних који су у браку, и оних који нису у браку, за народно множење угоднија у 1874 год.

У попису од 1874 означено је посебице мушкиње и женскиње у споменутој бројној размери.

мушких је било:

Ожењених	261.571
Удоваца	22,315
Нежењених	411 395
Разведених	606
свега. . .	695,887

женских

Удатих	259.547
Удовица	48,865
Неудатих	349,098
Разведених	493
свега. . .	658,003

На целокупан број становника долази:

мушких

Ожењених	37.59%
Удоваца	3.21%
Нежењених	59.11%
Разведених	0.09%

женских

Удатих	39.42%
Удовица	7.43%
Неудатих	53.07%
Разведених	0.08%

Бројна разлика између ожењених и удатих дакле је незнатна. На 100 ожењених долази 99 удатих. — Удовица има два пут више, него удоваца. На 100 удоваца

има 219 удовица! — У очи пада и разлика извеђу броја нежењених и неудатих. — Број разведених такође претеже на страни мушких. На 100 разведених мушких рачуна се 81 разведена женска.

Разлика између села и вароша, у погледу бројне размере оних који су у браку, и оних који нису у браку, била је у 1874 оваква:

Било је:

	У ВАРОШИМА	У СЕЛИМА
Ожењених	26,588	234,983
Удатих	2,245	20,070
УКУПНО ОЖЕЊЕНИХ И УДАТИХ.	28,833	255,053
РАЗВЕДЕНИХ:		
Мушких	233	373
Женских	268	225
УКУПНО РАЗВЕДЕНИХ . . .	501	598
Удоваца	2,245	20,070
Удовица	6,593	42,272
УКУПНО УДОВИХ	8,838	62,342
Неожењених	47,719	363,676
Неудатих	29,813	319,285
УКУПНО НЕОЖЕЊ. И НЕУДАТИХ.	77,532	682,961

ДОЛАЗИ

НА 100	У ВАРОШИМА	У СЕЛИМА	
Ожењених	95	99.70	удатих.
Разведених. . . .	115	140.00	распуштеница.
Удоваца	294	210.62	удовица.
Неожењених . . .	62	88.00	неудатих.

На 100 од целокупног броја становника долази:

	У ВАРОШИМА	У СЕЛИМА
Ожењених	19.20	19.34
Удатих	18.00	19.28
УКУПНО ОЖЕЊЕНИХ И УДАТИХ . .	37.20	38.62
РАЗВЕДЕНИХ:		
Мушких	0.20	0.04
Женских	0.20	0.02
УКУПНО РАЗВЕДЕНИХ	0.40	0.06
Удоваца	1.62	1.65
Удовица	4.80	3.48
УКУПНО УДОВИХ	6.42	5.13
Нежењених	34.50	29.92
Неудатих	21.50	26.27
УКУПНО НЕОЖЕЊЕНИХ И НЕУДАТИХ	66.00	56.19

По овоме у селима је ожењених и удатих у 1.42% више него у варошима; разведених је у 0.36%, удових у 1.29%, а нежењених и неудатих у 9.81% мање у селима него у варошима. —

У варошима је 5%, а у селима само 0.21% мање удатих него ожењених. Разведених женских има у варошима 15%, а у селима 40% више, него мушких; удовица је у варошима 194%, а у селима 110% више, него удоваца. Неудатих има у варошима 38%, а у селима 12% мање, него неожењених.

У разним европским државама означује се бројна размера између оних који су у браку, и оних који нису у браку, овако:

На 100 становника долази у средњу руку:

	ОЖЕЊЕНИХ И УДАТИХ	УДОВИХ	НЕЖЕЊЕНИХ И НЕУДАТИХ
У Француској . . .	41	8	51
„ Шпанији	37	7	56
„ Италији	36	6	58
„ В. Британији .	35	5	60
„ Аустрији	35	5	60
„ Шведској . . .	33	5	62
„ Холандији . . .	33	6	61
„ Прусији	33	6	61
„ Швајцарској . .	32	7	61
„ Белгији	32	5	63
„ Србији	38	5	57

Подела становника по њиховим годинама.

Подела становника по њиховим годинама нарочито је важна за оцену привредне, војене, и уопште друштвене снаге. Само су одрасни за оружјо и одбрану земље; они су производни радници на пољу народне привреде; они активни носиоци јавних права и дужности, народне самосталности и државне моћи; докле се неодрасни ни у што од свега тога не рачунају.

По попису од 1854 било је у Србији на 100 становника:

Од 1-ве	до	20-те	године	56.30
„ 21-ве	„	60-те	„	40.18
„ 61-ве	„	100-те	„	3.52

Ту је неодрасних 16% више него одрасних; а старих врло мало. Старост се, истина, у неколико своди опет

на немоћ, којом се и неодрасни означују; али се она сматра као доказ здраве климе, доброг одгајивања, уредног живота и неког благостања, па се и знатнији број старих у народу повољно оцењује.

По досадашњим статистичним датима, у Европи уопште рачуна се на 100 становника у средњу руку:

Око	33	испод	15-те године.		
„	10	од	16-те до	20-те	године.
„	49	„	21-ве „	60-те	„
	5	„	61-ве „	70-те	„
	3	„	91-ве „	100-те	„

У погледу војене способности била је у Србији у 1874 оваква бројна размера:

Способних за оружје било је:

Од 20-те	до 25-те	године . . .	76,088	мушкараца.
„ 25-те	„ 30-те	„ . . .	64,853	„
„ 30-те	„ 35-те	„ . . .	56,431	„
„ 35-те	„ 40-те	„ . . .	48,083	„
„ 40-те	„ 45-те	„ . . .	40,043	„
„ 45-те	„ 50-те	„ . . .	29,257	„
Од 20-те	до 50-те	„ . . .	314,755	„

А неспособних за оружје било је:

Од 20-те до 50-те године . . . 15,929

ЦЕЛОКУПАН БРОЈ МУШКАРАЦА ОД 20-ТЕ
ДО 50-ТЕ ГОДИНЕ ИЗНОСИО ЈЕ . . . 330,684

Од овог целокупног броја мушкараца од 20-те до 50-те године, износи:

Број способних за оружје:

Од 20-те до 25-те године	23%
„ 25-те „ 30-те „	20%
„ 30-те „ 35-те „	17%
„ 35-те „ 40-те „	14%
„ 40-те „ 45-те „	12%
„ 45-те „ 50-те „	9
цео број способних за оружје од 20-те до 50 године	95%

Број неспособних за оружје:

Од 20-те до 50 године 5%

А целокупан број мушкараца од 20-те до 50-те године (и способних и неспособних за оружје) износи 25% од целокупног броја становника у Србији. —

Бројна размера мушкараца по годинама у којима су способни за војнике, оваква је у разним државама:

Било је мушкараца:

	између 15-те до 60-те г.	
	свега	на 100 становника
У Аустрији (1867). . .	11,314,000	31.50
„ Француској „ . . .	11,620,000	30.50
„ В. Британији (1867).	7,947,000	26.25
„ Прусији (1867) . . .	5,080,000	24.00
„ С. Американском Савезу	7,776,000	21.50
	(између 20 и 50 г.)	
„ Србији (1874). . .	330,684	25.00

Бројна размера становника по вероисповеди.

По званичном попису било је у Србији:

	1866	1874	више у 1874
Православних . .	1,205,275	1,341,041	135,766
Становника друге вере	10,301	12,849	2,548

Међу овима друге вере било је:

	1866	1874	више у 1874
Католика	3,405	4,161	756
Протестаната . . .	357	463	106
Мухамеданаца . . .	4,979	6,176	1,197
Јевреја	1,560	2,049	489

За 8 година, од 1866 до 1874, повећан је број:

	укупно	годишње у средњу руку
Православних са . .	11.26%	1.41%
Друге вере са. . . .	24.74%	3.09%

Међу овима друге вере:

	укупно	годишње у средњу руку
Католика са.	22.20%	2.77%
Протестаната са . . .	29.68%	3.71%
Мухамеданаца „ . . .	24.04%	3.01%
Јевреја са.	31.35%	3.92%

Што се становници друге вере множе у јачој размери него православни, то се има приписати поглавито њиховом насељивању са стране.

Од целокупног броја становника износили су:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Православни. .	99.15%	99.05%	—	0.10%
Друге вере . .	0.85%	0.95%	0.10%	—

Бројна размера православних према целокупном броју становника дакле је у 1874 нижа у 0.10%, а бројна размера исповедника друге вере опет у толико (0.10%) виша, него у 1866. У средњу руку она је од 1866 до 1874 годишње у 0.01% нижа за православне; а опет у толико (0.01%) виша за исповеднике друге вере.

Бројна размера између мушких и женских разне вероисповеди била је у 1874 г. оваква:

Било је:

	мушких	женских	више мушких	више женских
Православних. . .	689,442	651,599	37,843	—
Исповедника друге вере (укупно)	6,445	6,404	41	—

Међу овима друге вере:

	мушких	женских	више мушких	више женских
Католика. . . .	2,046	2,115	—	69
Протестаната. .	339	224	15	—
Мухамеданаца .	3,159	3,017	142	—
Јевреја.	1,001	1,048	—	47

На 100 мушких долази:

	женских
У православних.	95
„ исповедника друге вере (укупно) .	99

Међу овима друге вере:

	женских
У Католика	103
„ Протестаната.	94
„ Мухамеданаца	95
„ Јевреја.	105

Између оних који су у браку и оних који нису у браку, била је у 1874 оваква размера у становника разне вероисповеди:

	православних		друге вере	
	мушких	женских	мушких	женских
Ожењених и удатих . .	259,029	257,033	2542	2514
Удових . . .	22,178	48,351	137	514
Разведених .	602	491	4	2
Нежењених и неудатих .	407,666	345,727	3729	3371

Међу исповедницима друге вере било је у:

католика		протестаната		мухамеданаца		јевреја	
мушких	женск.	мушк.	женск.	мушких	женск.	мушк.	женск.
ожењених и удатих							
840	824	94	80	1264	1266	344	344
удових							
57	249	4	14	65	145	11	106
разведених							
—	—	—	—	4	2	—	—
нежењених и неудатих							
1149	1042	141	130	1793	1601	646	598

На 100 становника долази:

	ОЖЕЊЕНИХ И УДАТИХ	УДОВИХ	НЕОЖЕЊЕНИХ И НЕУДАТИХ
У православних. .	38.48	5.25	56.27
„ друге вере. . .	39.34	5.07	55.59

Од ових друге вере:

	ОЖЕЊЕНИХ И УДАТИХ	УДОВИХ	НЕОЖЕЊЕНИХ И НЕУДАТИХ
У Католика. . . .	40.00	7.35	52.65
„ Протестаната. .	37.58	4.00	58.42
„ Мухамеданаца .	41.00	3.40	55.60
„ Јевреја	33.57	5.71	60.72

Како је број становника по народности подељен.

По народности било је у Србији:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Срба.	1,183,765	1,320,357	136,592	—
Становника друге народности укупно	31,811	33,533	1,722	—

Од друге народности посебице:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Разних странаца .	5,539	6,928	1,389	—
Јевреја	1,560	2,049	489	—
Цигана	24,712	24,556	—	156

Од целокупног броја становника износи:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Број Срба	97.38%	97.52%	0.14%	—
„ друге народности укупно	2.62%	2.48%	—	0.14%

Од друге народности посебице:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Број разних странаца .	0.46%	0.51%	0.05%	—
„ Јевреја.	0.13%	0.16%	0.03%	—
„ Цигана.	2.03%	1.81%	—	0.22%

Од 1866 до 1874, за 8 година:

	укупно	годишње у средњу руку
Број Срба повећан је са . .	11.54%	1.44%
„ друге народности уопште повећан је са	5.41%	0.68%

Од друге народности посебице:

	укупно	годишње у средњу руку
Број разних странаца повећан је са.	25.07%	3.13%
Број Јевреја повећан је са.	31.34%	3.92%
„ Цигана смањен „ „ .	0.62%	0.08%

И за повећање броја становника друге народности треба имати на уму што смо напред напоменули за пове-

ћање броја становника друге вере, а то, да се оно има приписати у знатнијој мери и насељивању са стране. Бројно стање Цигана изузетак је од повећавања које је правило за друге народности; у место да бројно напредују, Цигани бројно опадају, као што показује преглед који је напред изложен.

Према целокупном броју становника Србије број становника српске народности већи је у 1874, као што се из споменутог прегледа види, са 0.14 на 100 становника, него што је био у 1866; а број становника друге народности у толико (у 0.14 на 100) је мањи у 1874, него што је био у 7866. Овај мањак у бројној размери становника стране народности разјашњује се оним бројним опадањем Цигана, које смо напред напоменули. Број Јевреја и разних странаца нешто је већи у 1874, него што је био у 1866, и то Јевреја у 0.03 а у разних странаца у 0.05 на 100 од целокупног броја становника.

О бројном стању Цигана налазимо у званичној статистици и других дата:

Тако је бројна размера између мушких и женских била у Цигана:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Мушких . . .	12,524	12,531	7	—
Женских. . .	12,188	12,025	—	163
укупно. . .	24,712	24,556	—	156

Више мушких
него женских. . 336 (или 3%) 506 (или 4%)

На 100 мушких долази:

1866	1874	МАЊЕ У
ЖЕНСКИХ		1874
97	96	1

По вероисповеди било је:

	1866	1874	У 1874 више	У 1874 мање
Православних . .	19,968	18,416	--	1552
Мухамеданаца . .	2,744	6,140	1396	—
укупно . . .	24,712	24,556	—	156

Од 1866 до 1874 смањен је, дакле, укупан број Цигана:

	ЗА СВИХ 8 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ У СРЕДЊУ РУКУ
Са	156	19.50
То чини	0.62%	0.08%

Овај мањак долази од бројног опадања православних Цигана.

Од 1866 до 1874 број православних Цигана смањен је:

	ЗА СВИХ 8 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
Са	1552	194
То чини	7.76%	0.97%

Напротив, број мухамеданаца прирастао је од 1866 до 1874:

	ЗА СВИХ 8 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
Са	1396	$174._{50}$
То чини	$29._{24}$%	$3._{68}$%

На 100 Цигана долази:

	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Православних . . .	81	75	—	6
Мухамеданаца . . .	19	25	6	—

А на 100 од целокупног броја становника долази:

ЦИГАНА:	1866	1874	у 1874 више	у 1874 мање
Православних . .	$1._{64}$	$1._{36}$	—	$0._{28}$
Мухамеданаца . .	$0._{39}$	$0._{45}$	$0._{06}$	—
УКУПНО	$2._{03}$	$1._{81}$	—	$0._{22}$

II.

Подела становника по радњи и начину живота.

Потребе народа подмирују се његовом укупном радњом. Са развијтком друштвеног живота и друштвених потреба развија се и радња у народу, па и њена подела на разне струке и гране.

Наша званична статистика није до сад још ништа изнела на јавност о подели становника по радњи и начину живота. А требало би да имамо статистичних дата о тој

подели од више година, па да је по упоредној методи изложити можемо.

Ми смо у стању, да означимо, како су становници Србије у 1866 по радњи и начину живота подељени били. И пошто о овој подели до сад још ништа печатано није, ми ћемо да је изложимо у појединостима у којима смо је из званичног пописа од 1866 извели.

Пописом овим обухваћене су ове радње и ови начини живота:

1.) **Пољска привреда:** ратарство, сточарство, баштованство, воћарство, виноделство, шумарство и све радње које се уз пољску привреду раде.

2.) **Рударство.**

3.) **Занати:**

а.) Спремање хране: млинарска, пекарска и крчмарска радња; месарство, кобасичарство и рибарство; — колачарство и посластичарство.

б.) Спремање одела: кројачка, обућарска, кожухарска, ткачка и бојаџијска радња.

в.) Грађевине: зидарство и тесачка радња; столарство; ковачлук и браварство.

г.) Израда покућанства: грнчарска, дрвенаријска, котларска и качарска радња.

д.) Свећарска и сапунџијска радња.

ђ.) Колачарска радња.

е.) Седларска и кајишарска радња.

ж.) Израда оружја: пушкарство и ножарство.

з.) Златарска и саџијска радња.

4.) **Трговина.**

5.) **Возарство:** кочијашка и лађарска радња.

6.) **Личне услуге:** бријачка радња; — надничење; — послуга.

7.) **Здравствене услуге:** лекарство; бабичлук; апотекарска радња.

8.) **Јавна настава.**

9.) **Књижевност и лепе вештине:** сликарство; печатање књига; књиговезачка радња; књижарство.

10.) **Верозаконска служба:** свештеничка и духовничка.

11.) **Јавна управа:** државна служба.

12.) **Војена служба.**

13.) **Правобранилачка радња.**

14.) **Пензионари и имаоци** који живе од прихода.

15.) **Забава:** свирање.

16.) **Болесници и осуђеници; просијаци.**

Колико је становника на коју радњу и на који начин живота у 1866 г. у Србији долазило.

У 1866 год. Србија је, по званичном попису, имала свега 1,215,576 становника. Од ових долази:

		становника
На пољску привреду		1,094,963
„ рударство		1,065
„ занате, и то:		
	становн.	
На млинарску, пекарску и крчмарску радњу	11,048	
На месарску, кобасичарску и рибарску радњу	1,356	27,489
На колачарство и посластичарство	127	
На кројачку радњу	11,092	
„ обућарску „	3,866	

	станови.	СТАНОВНИКА
На кожухарску радњу . . .	1,918	
„ ткачку „ . . .	1,462	
„ бојаџијску „ . . .	1,377	
На зидарску и тесачку радњу	4,384	
„ столарску радњу	925	
„ ков. и браварску радњу .	11,935	
„ грнчарску радњу	625	
„ свеćарску и сапунџијску радњу	889	37,173
На прављење дрвенарије . .	8,901	
„ котларску радњу	1,033	
„ качарску „	691	
„ коларску „	834	
„ седл. и кајишарску радњ.	765	
„ пушкарство и ножарство	1,111	
„ златарску и саџијску р.	323	
СВЕГА НА ЗАНАТЕ		64,662
На трговину		18,732
„ возарство, и то:		
На кочијашку радњу. . . .	1,383	1,679
„ лађарску „	296	
На личне услуге, и то:		
На бријачку радњу.	763	
„ надничење.	6,754	10,062
„ послугу	2,545	
На здравствене услуге, лекарство, бабичлуке и апотекарску радњу		307
На јавну наставу.		1,584

		СТАНОВНИКА
На књижевност и лепе вештине, и то:	становн.	
На сликарство и печатање књига	269	359
На књижарску и књиговезачку радњу	90	
На верозаконску службу (духовенство и свештенство)		3,652
На јавну управу, државну службу .		9,904
„ војену службу.		2,650
„ правобранилачку радњу		192
Пензионара		789
Имаоца који живе од прихода. . .		3,199
На забаву, свирање.		930
Осуђених и болесних		532
Просијака		315

Бројна размера становника подељених на разне радње и начине живота према целокупном народу.

Кад се подела становника по радњи и начину живота упореди са целокупним бројем људства у 1866, у Србији, па се разне радње и разни начини живота ставе у ред као што долазе једно за другим по бројној размери у којој становнике забављају, и по томе по својој раширености у народу, тако да оне, које су у народу шире распрострте, претходе онима које су мање распрострте, онда се добије овај преглед:

				СТАНОВНИКА
Из реда пољске привреде	долази	1	на	1.11
„ „ заната (уопште)	„	1	„	19

			СТАНОВНИКА
Из реда трговине долази	1	на	65
„ „ личне службе долази . .	1	„	121
„ „ јавне управе „ . .	1	„	123
„ „ верозаконске службе долази	1	„	333
Из реда имаалаца који живе од прихода долази	1	„	380
Из реда војене службе долази . .	1	„	459
„ „ возарства „ . .	1	„	724
„ „ јавне наставе „ . .	1	„	767
„ „ рударства „ . .	1	„	1,141
„ „ забавне радње (свирачке) долази . . . . , ...	1	„	1,037
Из реда пензионира долази . . .	1	„	1,541
„ „ књижевности и лепих вештина долази	1	„	3,386
Из реда просијака долази	1	„	3,859
„ „ здравствених услуга дол.	1	„	3,959
Из реда правобранилачке радње долази	1	„	6,331

Све ове радње и сви ови начини живота своде се на ове главне размере према целокупном броју становника:

	ОД ЦЕЛОКУПНОГ БРОЈА СТАНОВНИКА
На пољску привреду долази	90.08%
„ занате (уопште) „	5.32%
„ трговину „	1.54%
„ све остало „	3.06%

По овоме пољска привреда, са радњама које уз њу иду, забавља у нас огромну већину становника тако, да

се Србија има сматрати као поглавито пољско-привредна земља. Занати, трговина и остале гране привредне радиности у нас су само од незнатног и споредног значаја.

Подела становника у пољској привреди упоређена са поделом сатновника у осталим радњама.

На пољску привреду долазило је у 1866 год. свега 1,094,963 становника у Србији. Од ових било је:

	СТАНОВНИКА		
У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком. . . .	22,494	21,714	44,208
Београдском.	30,872	29,193	60,065
Београду (вароши) .	522	386	908
Ваљевском.	38,383	37,240	75,623
Јагодинском.	28,915	28,090	57,005
Књажевачком	26,323	25.425	51,748
Крагујевачком . . .	44,943	43,341	88,284
Крајинском	31,525	30,577	62,102
Крушевачком	32,363	30,675	63,038
Подринском.	23,441	23,393	46,834
Пожаревачком. . . .	66,700	63,190	129,890
Рудничком	23,148	22,775	45,923
Смедеревском	26,630	25,893	52,523
Ћупријском	25,287	24,908	50,195
Ужичком	49,125	48,925	98,050
Црноречком.	25,734	24,405	50,139
Чачанском.	27,589	26,539	54,128
Шабачком.	32,474	31,826	64,300
у целој земљи.	556,468	538,495	1,094,963

А на све друге радње и начине живота долазило је свега 120,613 становника. Од ових је било:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	2,177	1,751	3,928
Београдском	2,171	1,644	3,815
Београду (вароши)	13,714	9,786	23,500
Ваљевском	4,974	3,066	7,860
Јагодинском	2,933	2,241	5,174
Књажевачком	1,813	1,518	3,331
Крагујевачком	6,040	3,817	9,857
Крајинском	4,498	3,724	8,222
Крушевачком	2,463	2,075	4,538
Подринском	1,182	811	1,993
Пожаревачком	6,274	4,626	10,900
Рудничком	1,021	621	1,642
Смедеревском	4,307	3,150	7,457
Ћупријском	3,302	2,391	5,693
Ужичком	3,669	2,658	6,327
Црноречком	1,825	1,320	3,145
Чачанском	2,280	1,629	3,909
Шабачком	5,204	4,118	9,322
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ	69,667	50,946	120,613

Од 100 становника долази:

У ОКРУГУ:	НА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ	НА ОСТАЛЕ РАДЊЕ И НАЧИНЕ ЖИВОТА
Рудничком	97	3
Подринском	96	4
Књажевачком	94	6
Ужичком	94	6
Црноречком	94	6
Београдском	94	6
Крушевачком	93	7

У ОКРУГУ:	НА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ	НА ОСТАЛЕ РАДЊЕ И НАЧИНЕ ЖИВОТА
Чачанском	93	7
Пожаревачком	92	8
Алексиначком	92	8
Јагодинском	92	8
Ваљевском	91	9
Ћупријском	90	10
Крагујевачком	90	10
Крајинском	88	12
Смедеревском	88	12
Шабачком	87	13
Београду (вароши)	4	96
У Србији у средњу руку	90	10

На пољску привреду највише становника долазе, дакле, у окрузима: рудничком, подринском, књажевачком, ужичком, црноречком и београдском; затим, у крушевачком, чачанском, пожаревачком, алексиначком, јагодинском, ваљевском, ћупријском и крагујевачком; а најмање, после Београда, у окрузима: шабачком, смедеревском и крајинском. Напротив, на остале радње и начине живота највише становника долази, после Београда, у окрузима: шабачком, смедеревском и крајинском; па онда, крагујевачком, ћупријском, ваљевском, јагодинском, алексиначком, пожаревачком, чачанском и крушевачком; а најмање, у рудничком, подринском, књажевачком, ужичком, црноречком и београдском.

Пољска привреда тек у свези са занатима, трговином и другим гранама народне привреде може да се као што треба развије, и да постане снажан и трајан извор народног богатства и благостања. Да видимо, дакле, како се

и занати, трговина и друге гране народне привреде посебице у народу размеравају.

Подела становника у занатима.

У занатима важна је нарочито бројна размера између предузимача, или мајстора, и њихових помоћника. Где су слабе радње и мали капитали, ту обично претеже број предузимача, или мајстора, над бројем помоћника; а где су живље радње и знатнији капитали, ту је и број помоћника знатнији. У опште се сматра, да нема великог рада и великих капитала, где на 100 предузимача ни 50 помоћника не долази; а где је помоћника још и мање, претпоставља се, да се ту и у раду и у капиталу оскудева, у толико више и осетније, у колико је број помоћника нижи од броја предузимача, или мајстора.

Бројна размера између предузимача или мајстора и помоћника била је у Србији, у 1866, у разним занатима оваква:

Било је:

У РАДЊИ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Млинарској, пекарској и крчмарској	2,680	2,994	5,674
Месарској, кобасичарској и рибарској . .	336	273	609
Колачарској и посластичарској	36	46	82
Кројачкој	2,670	2,218	4,888
Обућарској.	894	1,069	1,963
Кожухарској	462	362	824
Ткачкој	348	309	657

У РАДЊИ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Бојаџијској	327	217	544
Зидарској и тесачкој .	1,393	1,016	2,319
Столарској	220	266	486
Ковачкој и браварској	2,348	1,667	4,015
Грнчарској	157	97	254
Свеһарској и сапунџијској.	218	172	390
Древнаријској.	1,807	561	2,368
Котларској	210	110	311
Качарској	179	140	319
Коларској.	208	154	362
Седларској	174	186	360
Пушкарској и ножарској.	276	195	471
Златарској и саџијској	76	76	152
У СВИМА РАДЊАМА СКУПА . .	14,924	12,119	27,048

На 100 предузимача или мајстора долази:

У РАДЊИ:	ПОМОЋНИКА
Кожухарској	462
Колачарској и посластичарској.	128
Столарској	121
Обуһарској.	120
Млинарској, пекарској и крчмарској	112
Седларској и кајишарској. . .	107
Златарској и саџијској.	100
Ткачкој	89
Кројачкој	83

У РАДЊИ:	ПОМОЋНИКА
Месарској, кобасичарској и рибарској	81
Свећарској и сапунџијској	79
Качарској	78
Коларској	74
Зидарској и тесачкој	73
Ковачкој и браварској	71
Пушкарској и ножарској	70
Бојаџијској	66
Грнчарској	62
Котларској	52
Дрвенаријској	31
У занатима уопште	81

По овоме, бројна размера између предузимача или мајстора и њихових помоћника, најповољнија је: у кожухарској; колачарској и посластичарској; столарској; обућарској; млинарској, пекарској и крчмарској; седларској; златарској и саџиској радњи; па онда, у ткачкој; кројачкој; месарској, кобасичарској и рибарској; свећарској; качарској; коларској; зидарској и тесачкој; ковачкој и браварској; пушкарској и ножарској. Повољна је и: у бојаџијској, грнчарској и котларској; а неповољна у дрвенаријској радњи.

У разним окрузима била је бројна размера између предузимача или мајстора и њихових помоћника оваква:

У занатима уопште било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	542	81	623
Београдском	588	339	927

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Београду (вароши). .	2,260	2,659	4,919
Ваљевском	1,127	553	1,680
Јагодинском	812	553	1,365
Књажевачком	500	217	717
Крагујевачком. . . .	1,253	1,554	2,807
Крајинском	848	739	1,587
Крушевачком	511	279	790
Подринском	264	31	295
Пожаревачком. . . .	1,337	1,217	2,554
Рудничком.	223	227	450
Смедеревском	1,121	729	1,850
Ћупријском	776	757	1,533
Ужичком.	755	649	1,404
Црноречком	417	87	504
Чачанском.	531	413	944
Шабачком.	1,064	1,035	2,099
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ .	14,924	12,119	27,048

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крагујевачком	124
Београду (вароши).	118
Рудничком.	102
Шабачком	97
Ћупријском	97
Пожаревачком	91
Ужичком.	86
Крајинском.	85
Чачанском	78

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Јагодинском	68
Смедеревском	65
Београдском	58
Крушевачком	55
Ваљевском	49
Књажевачком	23
Црноречком	21
Алексиначком	15
Подринском	12
У Србији уопште	81

Што је бројна размера између предузимача, или мајстора, и помоћника најповољнија у крагујевачком округу, то се објашњује оружничким радионицама у Крагујевцу. После Крагујевца размера ова најповољнија је у Београду и рудничком округу; па онда, у округима: шабачком, ћупријском, пожаревачком, ужичком и крајинском. Она је повољна и у чачанском, јагодинском, смедеревском, београдском и крушевачком округу. Мање је повољна у ваљевском окр.; а неповољна је у књажевачком, црноречком, и нарочито подринском и алексиначком.

У прегледима који следују, излаже се за сваку радњу посебице бројна размера између предузимача, или мајстора, и помоћника у разним окрузима. Најпре се означује, колико је пописом у 1866 нађено у ком округу предузимача, или мајстора, колико помоћника, а колико и оних и оних скупа; па онда се из ових бројева израчунава, колико помоћника у ком округу долази на 100 предузимача, или мајстора.

Млинарска, пекарска и крчмарска радња.

У овој радњи било је, по попису од 1866 г.:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	92	16	108
Београдском.	104	99	203
Београду (вароши) . . .	434	640	1,074
Ваљевском.	172	182	354
Јагодинском	134	126	260
Књажевачком	70	15	85
Крагујевачком.	244	373	617
Крајинском	116	155	271
Крушевачком	99	69	168
Подринском.	53	3	56
Пожаревачком.	227	266	493
Рудничком	50	81	131
Смедеревском	185	235	420
Ћупријском	170	184	354
Ужичком	184	203	387
Црноречком.	66	2	68
Чачанском.	135	147	282
Шабачком.	145	198	343
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . . .	2,680	2,994	5,674

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Рудничком.	162
Крагујевачком. . . . . . . , . .	153
Београду (вароши)	147
Шабачком	13,
Крајинском	133

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Смедеревском	127
Пожаревачком	113
Ужичком.	110
Чачанском	109
Ћупријском	108
Ваљевском	106
Београдском	95
Јагодинском	94
Крушевачком	70
Књажевачком	21
Алексиначком	17
Подринском	6
Црноречком	3
У земљи уопште.	112

По овоме, у илинарској, пекарској и крчмарској радњи бројна размера између предузимача, или мајстора, и њихових помоћника најповољнија је у окрузима: рудничком и крагујевачком; па онда, у Београду и окрузима: шабачком, крајинском, смедеревском, пожаревачком, ужичком, чачанском, ћупријском и ваљевском; затим, београдском, јагодинском и крушевачом. А неповољна је та размера у окрузима: књажевачком, алексиначком и нарочито црноречком и подринском.

Месарска, кобасичарска и рибарска радња.

Пописом од 1866 г. нађено је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	14	3	17
Београдском	12	5	17

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Београду (вароши) . . .	109	157	266
Ваљевском.	8	2	10
Јагодинском.	14	6	20
Књажевачком	6	1	7
Крагујевачком.	9	7	16
Крајинском	32	11	43
Крушевачком	14	9	23
Подринском.	4	7	11
Пожаревачком.	19	13	32
Рудничком	—	—	—
Смедеревском	41	23	64
Ћупријском	13	6	19
Ужичком	3	3	6
Црноречком.	3	—	3
Чачанском.	18	6	24
Шабачком.	17	14	31
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . . .	336	273	609

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Подринском	175
Београду (вароши)	144
Ужичком.	100
Шабачком	82
Крагујевачком.	78
Пожаревачком	68
Крушевачком	64
Смедеревском	56
Ћупријском	46
Јагодинском	43

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београдском	42
Крајинском	34
Чачанском	33
Ваљевском	25
Алексиначком	21
Књажевачком	17
Црноречком	—
Рудничком	—
У земљи уопште	81

У месарској, кобасичарској и рибарској радњи бројна размера између предузимача, или мајстора, и њихових помоћника најповољнија је, дакле, у подринском округу; па онда, у Београду и окр. ужичком; затим, у окрузима: шабачком, крагујевачком, пожаревачком, крушевачком и смедеревском. Мање је повољна та размера у окрузима: ћупријском, јагодинском и београдском, крајинском и чачанском; а неповољна у књажевачком, алексиначком и ваљевском. У округу црноречком није било у 1866 г. ни једног помоћника у тој радњи; а у окр. рудничком ни предузимача ни помоћника.

Колачарска и посластичарска радња.

По попису од 1866 г. било је у овој радњи:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	2	—	2
Београдском	—	—	—
Београду (вароши) . .	18	32	50
Ваљевском	1	1	2

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Јагодинском	3	—	3
Књажевачком	—	—	—
Крагујевачком	4	2	6
Крајинском	—	—	—
Крушевачком	—	—	—
Подринском	—	—	—
Пожаревачком	4	4	8
Рудничком	—	—	—
Смедеревском	1	—	1
Ћупријском	1	3	4
Ужичком	—	—	—
Црноречком	—	—	—
Чачанском	—	—	—
Шабачком	2	4	6

На 100 предузимача или мајстора дошло би:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Ћупријском	300
Шабачком	200
Београду (вароши)	178
Ваљевском	100
Пожаревачком	100
Крагујевачком	50
У осталим окрузима	—
У земљи уопште	128

Колачарске и посластичарске радње, као што се из овог прегледа види, било је у 1866 само у неколико округа; али је у свима тим окрузима бројна размера између предузимача и њихових помоћника била висока и повољна.

Кројачка радња.

У 1866 год. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком.	138	23	161
Београдском.	33	9	42
Београду (вароши) . . .	541	578	1,119
Ваљевском.	196	119	315
Јагодинском.	155	117	272
Књажевачком	101	24	125
Крагујевачком.	248	314	562
Крајинском	132	127	259
Крушевачком	108	63	171
Подринском.	56	10	66
Пожаревачком.	183	202	285
Рудничком	38	19	57
Смедеревском	101	107	208
Ћупријском	157	134	291
Ужичком	172	171	343
Црноречком	74	31	105
Чачанском.	136	84	220
Шабачком.	101	86	187
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . . .	2,670	2,218	4,888

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крагујевачком.	126
Пожаревачком	110
Београду (вароши)	107
Смедеревском	106
Ужичком.	99

ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крајинском	96
Шабачком	85
Ћупријском	85
Јагодинском	75
Чачанском	62
Ваљевском	61
Крушевачком	58
Рудничком	50
Црноречком	42
Београдском	27
Књажевачком	24
Подринском	18
Алексиначком	17
У Србији уопште	83

Бројна размера између предузимача или мајстора, и помоћника у кројачкој радњи најповољнија је, дакле, у окрузима: крагујевачком, пожаревачком, смедеревском и у Београду; затим, у окрузима: крајинском, шабачком, ћупријском и јагодинском; и најпосле, чачанском, ваљевском, крушевачком и рудничком. Мање је повољна та размера у окр. црноречком; а неповољна је у окр. београдском, књажевачком, подринском и алексиначком.

Обућарска радња.

У 1866 г. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	28	5	33
Београдском	7	4	11
Београду (вароши)	205	281	486

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Ваљевском	73	70	143
Јагодинском	35	38	73
Књажевачком.	15	5	20
Краѓујевачком	60	124	184
Крајинском.	37	50	87
Крушевачком	23	10	33
Подринском	41	5	46
Пожаревачком	53	56	109
Рудничком.	15	17	32
Смедеревском	27	47	75
Ћупријском	34	45	79
Ужичком.	47	84	131
Црноречком	13	12	25
Чачанском	59	54	113
Шабачком	121	162	283
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	894	1069	1963

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крагујевачком	207
Ужичком.	179
Смедеревском.	168
Београду (вароши).	137
Крајинском	135
Шабачком	134
Ћупријском	132
Рудничком.	113
Јагодинском	108
Пожаревачком	105
Ваљевском	96

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Црноречком	92
Чачанском	92
Београдском	57
Крушевачком.	43
Књажевачком	33
Алексиначком	18
Подринском	12
У Србији уопште	120

У бројној размери између предузимача, или мајстора, и њихових помоћника обућарска радња најбоље стоји, дакле, у крагујевачком округу; па онда у окрузима: ужичком и смедеревском, затим, у Београду и окрузима: крајинском, шабачком, ћупријском, рудничком, јагодинском и пожаревачком. Стајала је повољно и у ваљевском, црноречком, чачанском и београдском округу; мање повољно у крушевачком и књажевачком; а неповољно у подринском и алексиначком.

Кожухарска радња.

У 1866 години било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	18	3	21
Београдском.	10	2	12
Београду (вароши) . . .	42	41	83
Ваљевском.	22	11	33
Јагодинском.	8	6	14
Књажевачком	56	11	67
Крагујевачком	22	23	45

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Крајинском	38	60	98
Крушевачком	13	6	19
Подринском	1	—	1
Пожаревачком.	94	97	191
Рудничком	1	—	1
Смедеревском	46	30	76
Ћупријском	22	19	41
Ужичком	7	2	9
Црноречком	20	7	27
Чачанском.	9	7	16
Шабачком.	33	37	70
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . . .	426	362	824

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крајинском.	158
Шабачком	112
Крагујевачком	105
Пожаревачком	103
Београду (вароши)	98
Ћупријском	86
Чачанском	78
Јагодинском	75
Смедеревском	65
Ваљевском	50
Крушевачком	46
Црноречком	35
Ужичком.	29
Књажевачком.	20
Београдском	20

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Алексиначком	17
Подринском	—
Рудничком.	—
У Србији уопште	462

У кожухарској радњи бројна размера између предузимача, или мајстора, и њихових помоћника, најповољнија је, по овом прегледу, у крајинском окр.; па онда, у окрузима: шабачком, крагујевачком и пожаревачком; даље, у Београду и у окрузима: ћупријском, чачанском, јагодинском и смедеревском. Она је повољна и у ваљевском окр.; а мање повољна у крушевачком и црноречком. Неповољна је у ужичком, књажевачком, београдском и алексиначком окр. У орузима: рудничком и подринском био је у 1866 само по један мајстор, а није било ни једног помоћника.

Ткачка радња.

У 1866 г. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	36	8	44
Београдском	2	—	2
Београду (вароши) . .	28	43	71
Ваљевском	7	8	15
Јагодинском	37	13	50
Књажевачком	23	7	30
Крагујевачком.	27	48	75
Крајинском.	8	8	16
Крушевачком	41	25	66
Подринском	4	—	4

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Пожаревачком	22	17	39
Рудничком.	2	1	3
Смедеревском	12	15	27
Ћупријском	31	42	73
Ужичком.	33	29	62
Црноречком	9	8	17
Чачанском	16	10	26
Шабачком	10	27	37
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	348	309	657

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Шабачком	270
Крагујевачком.	278
Београду (вароши)	154
Ћупријском	135
Смедеревском	125
Ваљевском	114
Крајинском.	100
Црноречком	89
Пожаревачком	77
Чачанском	63
Крушевачком	61
Рудничком.	50
Јагодинском	35
Књажевачком	30
Алексиначком	22
Београдском	—
Подринском	—
У Србији уопште	89

По бројној размери између предузимача, или мајстора, и помоћника ткачка радња најбоље стоји, дакле, у окр. шабачком; па онда крагујевачком и у Београду; затим, у окрузима: ћупријском, смедеревском, ваљевском и крајинском; даље, црноречком и пожаревачком. Добро стоји и у чачанском, крушевачком и рудничком; слабије у јагодинском и књажевачком: а најслабије у алексиначком. У београдском и подринском окр. било је у 1866 само мајстора без помоћника.

Бојаџијска радња.

У 1866 г. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	20	2	22
Београдском	4	—	4
Београду (вароши) . .	30	30	60
Ваљевском	9	2	11
Јагодинском	30	23	53
Књажевачком	22	7	29
Крагујевачком	31	30	61
Крајинском	13	6	19
Крушевачком	19	4	23
Подринском	5	1	6
Пожревачком.	36	23	59
Рудничком.	3	—	3
Смедеревском.	16	16	32
Ћупријском	42	44	86
Ужичком	10	3	13
Црноречком	14	4	18
Чачанском	15	13	28
Шабачком	8	9	17
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	327	217	544

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Шабачком	112
Ћупријском	105
Београду (вароши)	100
Смедеревском	100
Крагујевачком	97
Чачанском	87
Јагодинском	77
Пожаревачком	64
Крајинском	46
Књажевачком	32
Ужичком	30
Црнoречком	29
Ваљевском	22
Крушевачком	21
Подринском	20
Алексиначком	10
Београдском	—
Рудничком	—
У Србији уопште	66

У бојаџијској радњи бројна размера најповољнија је, дакле, у окрузима: шабачком, ћупријском, смедеревском и у Београду; па онда, у окрузима: крагујевачком, чачанском и јагодинском. Повољна је и у окр. пожаревачком; мање је повољна, у крајинском, књажевачком и ужичком; а неповољна, у црноречком, ваљевском, крушевачком, подринском и нарочито алексиначком. У београдском и рудничком округу било је, у 1866 г., само мајстора без помоћника.

Зидарска и тесачка радња.

Било је у 1866 години:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	48	2	50
Београдском	53	7	60
Београду (вароши). . .	534	429	963
Ваљевском	52	32	84
Јагодинском	47	28	75
Књажевачком	22	13	35
Крагујевачком	64	88	152
Крајинском.	65	37	102
Крушевачком	10	5	15
Подринском	6	—	6
Пожаревачком	91	93	184
Рудничком.	21	47	68
Смедеревском.	81	41	122
Ћупријском	45	96	141
Ужичком	74	12	86
Црноречком	14	7	21
Чачанском	40	14	54
Шабачком	36	65	101
У целој земљи. . .	1,393	1,016	2,319

На 100 предузимача долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Рудничком.	224
Ћупријском	213
Шабачком	180
Крагујевачком.	137
Пожаревачком.	102
Београду (вароши)	80

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Ваљевском	61
Јагодинском	59
Књажевачком	59
Крајинском	57
Смедеревском	51
Крушевачком	50
Црноречком	50
Чачанском	35
Ужичком.	16
Београдском	13
Алексиначком	4
Подринском	—
У Србији уопште	73

Бројна размера између предузимача, или мајстора, и помоћника у зидарској и тесачкој радњи, најповољнија је, по овом прегледу, у окрузима: рудничком, ћупријском и шабачком; па онда крагујевачком и пожаревачком, и у Београду, повољна је и у окр. ваљевском, јагодинском, књажевачком, крајинском, смедеревском, крушевачком и црноречком; мање повољна у чачанском; а неповољна, у ужичком, београдском и нарочито алексиначком округу. У подринском окр. било је у 1866 г. само мајстора без помоћника.

Столарска радња.

У 1866 г. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	4	—	4
Београдском	2	1	3
Београду (вароши) . . .	72	109	181

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Ваљевском	11	7	18
Јагодинском	6	7	13
Књажевачком.	6	2	8
Крагујевачком	35	53	88
Крајинском.	6	8	14
Крушевачком.	10	1	11
Подринском	—	—	—
Пожаревачком	15	15	30
Рудничком.	4	6	10
Смедеревском.	8	13	21
Ћупријском	7	3	10
Ужичком.	12	5	17
Црноречком	6	4	10
Чачанском	4	6	10
Шабачком	12	26	38
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	220	266	486

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Шабачком	217
Смедеревском	162
Крагујевачком	151
Београду (вароши)	151
Рудничком.	150
Чачанском	150
Крајинском	133
Јагодинском	117
Пожаревачком	100
Црноречком	67
Ваљевском	64

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београдском	50
Ћупријском	43
Ужичком	42
Књажевачком	33
Крушевачком.	10
Подринском	—
Алексиначком	—
У Србији уопште	121

Столарска радња стоји, дакле, у бројној размери између предузимача, или мајстора, и помоћника, најбоље у шабачком округу; па онда, у окр. смедеревском и крагујевачком; у Београду и окр. рудничком, и чачанском; затим, у крајинском, јагодинском и пожаревачком окр. Добро стоји и у окр. црноречком, ваљевском и београдском; слабије у ћупријском, ужичком и књажевачком; а најслабије у крушевачком окр. У алексиначком окр. било је, у 1866 год. само мајстора без помоћника; а у подринском ни мајстора ни помоћника.

Ковачка и браварска радња.

У 1866 год. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	31	6	37
Београдском	192	106	298
Београду (вароши). . .	93	142	235
Ваљевском	224	26	250
Јагодинском	86	63	149
Књажевачком.	135	116	251

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА.
Крагујевачком	254	228	482
Крајинском	211	167	378
Крушевачком	64	33	97
Подринском	44	1	45
Пожаревачком	335	316	651
Рудничком	40	25	65
Смедеревском	164	103	267
Ћупријском	119	105	224
Ужичком	102	45	147
Црноречком	105	6	111
Чачанском	42	24	66
Шабачком	107	155	262
у целој земљи	2,348	1,667	4,015

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београду (вароши)	153
Шабачком	145
Пожаревачком	94
Крагујевачком	90
Ћупријском	88
Књажевачком	86
Крајинском	79
Јагодинском	73
Смедеревском	63
Рудничком	62
Чачанском	57
Београдском	55
Крушевачком	51
Ужичком	44

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Алексиначком	19
Ваљевском	12
Црноречком	6
Подринском	2
У Србији уопште	71

У ковачкој и браварској радњи бројна размера између предузимача, или мајстора, и помоћника, најповољнија је, дакле, у Београду и у шабачком окр.; па онда, у окр. пожаревачком, крагујевачком, ћупријском, књажевачком, крајинском и јагодинском. Повољна је и у смедеревском, рудничком, чачанском, београдском и крушевачком окр.; мање повољна у ужичком; а неповољна у алексиначком, ваљевском и нарочито црноречком и подринском округу.

Грнчарска радња.

У 1866 години било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	9	3	12
Београдском	1	1	2
Београду (вароши). . .	6	10	16
Ваљевском	6	3	9
Јагодинском	9	3	12
Књажевачком.	11	3	14
Крагујевачком	19	13	32
Крајинском.	7	9	16
Крушевачком.	13	6	19
Подринском	1	—	1
Пожаревачком	14	6	20

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Рудничком	4	—	4
Смедеревском.	4	4	8
Ћупријском	25	16	41
Ужичком	7	3	10
Црноречком	5	1	6
Чачанском	11	7	18
Шабачком	5	9	14
у целој земљи . .	157	97	254

На 100 предузимача, или мајстора, долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Шабачком	180
Београду (вароши).	167
Крајинском.	128
Београдском	100
Смедеревском	100
Крагујевачком . . , ...	68
Ћупријском	64
Чачанском	64
Ваљевском	50
Крушевачком.	46
Пожаревачком	43
Ужичком.	43
Јагодинском	33
Алексиначком	33
Књажевачком	27
Црноречком	20
Рудничком.	—
Подринском	—
У Србији уопште	62

Грнчарска радња, по бројној размери између предузимача, или мајстора, и помоћника, стоји, дакле, најбоље у шабачком округу и у Београду; па онда, у окрузима: крајинском, београдском и смедеревском. Добро стоји и у крагујевачком, ћупријском, чачанском и ваљевском округу; слабије, у крушевачком, пожаревачком, ужичком, јагодинском и алексиначком окр.; а најслабије, у црноречком и књажевачком округу. У подринском и рудничком округу било је, у 1866 г., само мајстора без помоћника.

Свећарска и сапунџијска радња.

У 1866 год. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	15	1	16
Београдском	1	1	2
Београду (вароши). . .	16	10	26
Ваљевском	6	2	8
Јагодинском	26	31	57
Књажевачком.	12	5	17
Крагујевачком	22	30	52
Крајинском.	8	4	12
Крушевачком.	17	9	26
Подринском	2	—	2
Пожаревачком	13	13	26
Рудничком.	2	4	6
Смедеревском.	21	20	41
Ћупријском	21	18	39
Ужичком.	4	2	6
Црноречком	10	1	11

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Чачанском	11	6	17
Шабачком	11	15	26
У целој земљи . .	218	172	390

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Рудничком.	200
Шабачком	136
Крагујевачком	136
Јагодинском	119
Београдском	100
Пожаревачком	100
Смедеревском.	95
Ћупријском	86
Београду (вароши).	62
Чачанском	54
Крушевачком.	53
Крајинском.	50
Ужичком	50
Књажевачком.	42
Ваљевском	33
Црноречком	10
Алексиначком	7
Подринском.	—
У Србији уопште	79

Бројна размера између предузимача, или мајстора и помоћника, у свећарској и сапунџијској радњи најповољнија је, дакле, у рудничком окр.; па онда, у шабачком,

крагујевачком, јагодинском, београдском и пожаревачком; затим, у смедеревском и ћупријском окр. Повољна је и у Беграду и окрузима: чачанском, крушевачком, крајинском и ужичком окр.; мање повољна, у књажевачком и ваљевском округу; а неповољна у црноречком и алексиначком окр. У подринском округу била су, у 1866 год. само два мајстора без помоћника.

Дрвенаријска радња.

Било је у 1866 години:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	29	3	32
Београдском	142	99	241
Београду (вароши) . . .	5	3	8
Ваљевском	270	51	321
Јагодинском	136	27	163
Књажевачком.	—	—	—
Крагујевачком	109	72	181
Крајинском.	129	60	189
Крушевачком	21	8	29
Подринском	4	—	4
Пожаревачком	146	35	181
Рудничком.	16	10	26
Смедеревском	346	29	375
Ћупријском	21	7	28
Ужичком.	2	—	2
Црноречком	38	—	38
Чачанском	—	—	—
Шабачком	393	157	550
у целој земљи . .	1,807	561	2,368

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београдском	70
Крагујевачком.	66
Рудничком.	62
Београду (вароши).	60
Крајинском	46
Шабачком.	40
Крушевачком	38
Ћупријском	33
Пожаревачком.	24
Јагодинском	20
Ваљевском.	19
Алексиначком	10
Смедеревском	8
Књажевачком	—
Подринском	—
Ужичком.	—
Црноречком	—
Чачанском.	—
У Србији уопште	31

Дрвенаријска радња у бројној размери између предузимача, или мајстора, и помоћника, стоји дакле, добро у округима: београдском, крагујевачком, рудничком и у Београду; слабије, у округима: крајинском, шабачком, крушевачком и ћупријском; а најслабије у окрузима: пожаревачком, јагодинском, ваљевском и нарочито смедеревском и алексиначком. У окрузима: подринском, ужичком и црноречком било је, у 1866 години, само мајстора без помоћника; а у књажевачком и чачанском окр. није било ни мајстора ни помоћника.

Котларска радња.

У 1866 г. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	9	1	10
Београдском	—	—	—
Београду (вароши). . .	10	9	19
Ваљевском	1	—	1
Јагодинском	18	13	31
Књажевачком.	5	4	9
Крагујевачком	6	2	8
Крајинском.	14	11	25
Крушевачком.	15	7	22
Подринском	27	—	27
Пожаревачком	24	15	39
Рудничком.	13	1	14
Смедеревском.	9	13	22
Ћупријском	4	1	5
Ужичком	8	4	12
Црноречком	25	1	26
Чачанском	4	2	6
Шабачком	18	17	35
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	210	101	311

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Смедеревском.	144
Шабачком	94
Београду (вароши)	90
Књажевачком	80
Крајинском.	78
Јагодинском	72

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Пожаревачком	62
Чачанском	50
Ужичком.	50
Крушевачком.	47
Крагујевачком	33
Ћупријском	25
Алексиначком	11
Рудничком.	8
Црноречком	4
Београдском	—
Ваљевском	—
Подринском	—
У Србији уопште	52

У котларској радњи бројна размера између предузимача, или мајстора, и помоћника по овоме је најповољнија у смедеревском округу; па онда, у шабачком, у Београду и у окр. књажевачком, крајинском и јагодинском. Повољна је и у окр. пожаревачком, чачанском и ужичком; мање повољна у крушевачком и крагујевачком округу; а неповољна, у ћупријском, алексиначком и нарочито црноречком и рудничком окр. У округу подринском и ваљевском било је, у 1866 г., само мајстора без помоћника; а у београдском ни без помоћника.

Ћачарска радња.

У 1866 г. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	17	1	18
Београдском	16	1	17

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Београду (вароши). . .	16	34	50
Ваљевском	4	1	5
Јагодинском	13	7	20
Књажевачком.	2	2	4
Крагујевачком	17	25	42
Крајинском.	8	6	14
Крушевачком.	5	—	5
Подринском	1	—	1
Пожаревачком	25	17	42
Рудничком	2	1	3
Смедеревском.	30	16	46
Ћупријском	6	1	7
Ужичком	2	3	5
Црноречком	4	—	4
Чачанском	2	13	15
Шабачком	9	12	21
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	179	140	319

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Чачанском	650
Београду (вароши).	212
Ужичком.	150
Крагујевачком	147
Шабачком	133
Књажевачком	100
Крајинском	75
Пожаревачком	68
Јагодинском	54
Смедеревском	53

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Рудничком	50
Ваљевском	25
Ћупријском	17
Београдском	6
Алексиначком	6
Крушевачком	—
Црноречком	—
Подринском	—
У Србији уопште	78

Качарска радња, по бројној размери између предузимача, или мајстора, и помоћника, стоји, дакле, најбоље у округу чачанском; па онда, у Београду; затим у окрузима: ужичком, крагујевачком, шабачком, књажевачком и крајинском. Добро стоји и у пожаревачком, јагодинском, смедеревском и рудничком округу; а слабо у ваљевском, ћупријском и нарочито београдском и алексиначком окр. У крушевачком, црноречком и подринском округу, било је, у 1866 г., само мајстора без помоћника.

Коларска радња.

У 1866 години било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	12	2	14
Београдском	5	4	9
Београду (вароши)	19	20	39
Ваљевском	17	8	25
Јагодинском	21	7	28
Књажевачком	3	2	5

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Крагујевачком	24	47	71
Крајинском.	8	5	13
Крушевачком.	5	7	12
Подринском	5	1	6
Пожаревачком	22	16	38
Рудничком.	2	3	5
Смедеревском.	14	3	17
Ћупријском	28	16	44
Ужичком.	4	—	4
Црноречком	2	—	2
Чачанском	5	1	6
Шабачком	12	12	24
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	208	154	362

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крагујевачком	196
Рудничком.	150
Крушевачком.	140
Београду (вароши)	105
Шабачком	100
Београдском	80
Пожаревачком	73
Књажевачком.	67
Крајинском.	62
Ћупријском	57
Ваљевском	47
Јагодинском	33
Смедеревском	21
Подринском	20

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Чачанском	20
Алексиначком	17
Црноречком	—
Ужичком	—
У Србији уопште	74

У коларској радњи бројна размера између предузимача, или мајстора, и помоћника, дакле је најповољнија у окр. крагујевачком и рудничком; па онда, крушевачком, шабачком и у Београду; затим, у окр. београдском и пожаревачком. Повољна је и у окрузима: књажевачком, крајинском и ћупријском; мање повољна у окр. ваљевском и јагодинском; а неповољна, у смедеревском, подринском, чачанском и алексиначком окр. У ужичком и црноречком окр. било је, у 1866 г., само мајстора без помоћника.

Седларска и кајишарска радња.

У 1866 г. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	6	—	6
Београдском	1	—	1
Београду (вароши). . .	28	27	55
Ваљевском	12	9	21
Јагодинском	10	8	18
Књажевачком.	3	—	3
Крагујевачком	24	33	57
Крајинском.	4	5	9
Крушевачком.	8	9	17
Подринском	2	3	5
Пожаревачком	4	2	6

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Рудничком	5	7	12
Смедеревском.	4	5	9
Ћупријском	3	1	4
Ужичком	44	57	101
Црноречком	1	—	1
Чачанском	11	12	23
Шабачком	4	5	9
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	174	186	360

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Подринском	150
Рудничком.	140
Крагујевачком	137
Ужичком.	129
Шабачком	125
Смедеревском.	125
Крајинском	125
Крушевачком	112
Чачанском.	109
Београду (вароши)	96
Јагодинском	80
Ваљевском	75
Пожаревачком	50
Ћупријском	33
Београдском	—
Алексиначком	—
Књажевачком	—
Црноречком	—
У Србији уопште	107

Бројна размера између предузимача, или мајстора, и помоћника у седларској и кајишарској радњи по овоме је најповољнија у подринском округу; па онда, у рудничком, крагујевачком, ужичком, шабачком, смедеревском, крајинском, крушевачком и чачанском окр.; затим, у Београду, у окр. јагодинском и ваљевском. Повољна је и у округу пожаревачком, а мање повољна у ћупријском. У окрузима: београдском, алексиначком, књажевачком и црноречком било је, у 1866 г., само мајстора без помоћника.

Пушкарска и ножарска радња.

У 1866 години било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	11	1	12
Београдском	3	—	3
Београду (вароши). . .	25	32	57
Ваљевском	21	8	29
Јагодинском	23	29	52
Књажевачком.	8	—	8
Крагујевачком	29	37	66
Крајинском.	9	6	15
Крушевачком.	26	8	34
Подринском	8	—	8
Пожаревачком	8	10	18
Рудничком	5	5	10
Смедеревском.	7	6	13
Ћупријском	25	13	38
Ужичком.	36	19	55
Црноречком	7	3	10

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Чачанском	11	4	15
Шабачком	14	14	28
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	276	195	141

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крагујевачком	130
Београду (вароши)	128
Јагодинском	126
Пожаревачком	125
Шабачком	100
Рудничком	100
Смедеревском	86
Крајинском	67
Ужичком	53
Ћупријском	52
Црноречком	43
Ваљевском	38
Чачанском	36
Крушевачком	31
Алексиначком	9
Београдском	—
Књажевачком	—
Подринском	—
У Србији уопште	70

У пушкарској и ножарској радњи бројна размера изме[illegible] предузимача, или мајстора, и помоћника најповољнија [illegible] дакле, у крагујевачком окр., у Београду и окр. јагод[illegible] ском, пожаревачком, шабачком, рудничком и смедеревск

Повољна је и у крајинском, ужичком и ћупријском округу; мање повољна, у црноречком, ваљевском, чачанском и крушевачком; а неповољна у алексиначком окр. У београдском, књажевачком и подринском окр. било је, у 1866 г., само мајстора без помоћника.

Златарска и сацијска радња.

У 1866 год. било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	3	1	4
Београдском	—	—	—
Београду (вароши). . .	29	32	61
Ваљевском	15	11	26
Јагодинском	1	1	2
Књажевачком.	—	—	—
Крагујевачком	5	5	10
Крајинском.	3	4	7
Крушевачком.	—	—	—
Подринском	—	—	—
Пожаревачком	2	1	3
Рудничком	—	—	—
Смедеревском.	3	—	3
Ћупријском	2	3	5
Ужичком	4	4	8
Црноречком	1	—	1
Чачанском	2	3	5
Шабачком	6	11	17
у целој земљи . .	76	76	152

На 100 предузимача или мајстора долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Шабачком	183
Ћупријском	150
Чачанском	150
Крајинском	133
Београду (вароши)	110
Крагујевачком	100
Ужичком	100
Јагодинском	100
Ваљевском	73
Пожаревачком	50
Алексиначком	33
Београдском	—
Смедеревском	—
Књажевачком	—
Крушевачком	—
Подринском	—
Рудничком	—
Црноречком	—
У Србији уопште	100

По овоме, у бројној размери између предузимача, или мајстора, и помоћника, златарска и сапијска радња најбоље стоји у округима: шабачком, ћупријском и чачанском; па онда, у крајинском, у Београду, и у округима: крагујевачком, ужичком и јагодинском. Добро стоји и у окр. ваљевском и пожаревачком; а слабије у округу алексиначком. У смедеревском и црноречком округу било је, у 1866 год. само мајстора без помоћника; а у београдском, књажевачком, крушевачком, подринском и рудничком ок ни без помоћника.

Како се која радња и који начин живота у народу шири.

Уз предузимаче или мајсторе, и помоћнике, који раде занате, треба узети у рачун и њихове породице, и све које они издржавају.

По попису од 1866 год., долазило је те године на све занате скупа:

64,662 становника.

Од ових је било:

У РАДЊИ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Млинарској, пекарској и крчмарској	7,235	3,813	11,048
Месарској, кобасичарској и рибарској . .	804	552	1,356
Колачарској и посластичарској	90	37	127
Кројачкој	6,564	4,528	11,092
Обућарској.	2,496	1,370	3,866
Кожухарској	1,091	827	1,918
Ткачкој	881	581	1,462
Бојаџијској.	783	594	1,377
Зидарској и тесачкој .	2,920	1,464	4,384
Столарској	582	343	925
Ковачкој и браварској.	6,379	5,556	11,935
Грнчарској	337	288	625
Свећарској и сапунџијској.	533	356	889
Дрвенаријској.	4,442	4,459	8,901
Котларској	535	498	1,033
Качарској.	422	269	691
Коларској.	495	339	834

У РАДЊИ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Седларској и кајишарској.	487	278	765
Пушкарској и ножарској.	661	450	1,111
Златарској и сапијској	203	120	323
У СВИМА РАДЊАМА СКУПА. .	37,940	26,722	64,662

Кад се укупан број оних, који раде коју радњу и живе од ње, упореди са целокупним бројем становника у Србији, у 1866 г., па се радње ставе у ред као што иду једна за другом по бројној размери у којој становнике забављају, онда се добије овај резултат:

ИЗ РЕДА РАДЊЕ:	ДОЗЛАЗИ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА
Ковачке и браварске. .	1	101
Кројачке.	1	109
Млинарске, пекарске и крчмарске	1	110
Дрвенаријске	1	137
Зидарске и тесачке . .	1	277
Обућарске	1	314
Кожухарске	1	634
Ткачке.	1	831
Бојаџијске	1	882
Месарске, кобасичарске и рибарске.	1	896
Пушкарске и ножарске.	1	1,094
Котларске	1	1,177
Столарске	1	1,260
Свећ. и сапунџијске. .	1	1,367
Коларске.	1	1,455

ИЗ РЕДА РАДЊЕ:	ДОЛАЗИ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА
Седларске и кајишарске	1	1,589
Качарске.	1	1,759
Грнчарске	1	1,945
Златарске и сацијске .	1	3,763
Колачарске и посластичарске	1	9,571
Заната уопште.	1	19

Ковачка и браварска радња, дакле, најшире је распрострта у народу; па онда, кројачка; млинарска, пекарска и крчмарска; дрвенаријска; зидарска и тесачка, и обућарска; затим, кожухарска; ткачка; бојаџијска; месарска; кобасичарска и рибарска; даље, пушкарска и ножарска; котларска; столарска; свећарска и сапунџијска; коларска; седларска и кајишарска; качарска и грнчарска; а најмање, колачарска и посластичарска; па онда, златарска и сацијска.

А ево како су у 1866 г., били подељени на разне округе они који раде занате и живе од заната уопште:

Било их је:

У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком. . . .	1,182	1,007	2,189
Београдском.	1,486	1,227	2,713
Београду (вароши) .	5,759	3,093	8,852
Ваљевском.	3,197	2,141	5,338
Јагодинском.	1,847	1,445	3,292
Књажевачком	1,139	1,081	2,220
Крагујевачком . . .	3,554	2,064	5,618
Крајинском	2,118	1,678	3,796

У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Крушевачком	1,084	874	1,958
Подринском.	615	478	1,093
Пожаревачком. . . .	3,492	2,645	6,137
Рудничком	594	329	923
Смедеревском	2,598	1,978	4,576
Ћупријском	2,050	1,542	3,592
Ужичком	1,943	1,290	3,233
Црноречком.	1,052	792	1,844
Чачанском.	1,221	791	2,012
Шабачком.	3,009	2,267	5,276
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ .	37,940	26,722	64,662

На 100 од целокупног броја становника долази:

У ОКРУГУ:	ОНИХ КОЈИ РАДЕ ЗАНАТЕ И ЖИВЕ ОД ЗАНАТА
Београду (вароши)	35.75
Смедеревском	7.62
Шабачком	7.16
Ћупријском	6.43
Ваљевском	6.39
Јагодинском	5.29
Крагујевачком	5.72
Крајинском.	5.40
Алексиначком	4.54
Пожаревачком	4.36
Београдском	4.24
Књажевачком	4.02
Чачанском	3.47
Црноречком	3.46
Ужичком.	3.10
Крушевачком	2.90

У ОКРУГУ:	ОНИХ КОЈИ РАДЕ ЗАНАТЕ И ЖИВЕ ОД ЗАНАТА
Подринском	2.23
Рудничком.	1.94
У Србији уопште	5.32

По овоме, највише становника раде занате и живе од заната у Београду; па онда, у округима: смедеревском, шабачком, ћупријском и ваљевском; затим, у јагодинском, крагујевачком, крајинском, акексиначком, пожаревачком, београдском и књажевачком; мање у чачанском, црноречком и ужичком окр.; а најмање, у рудничком; па онда, подринском и крушевачком округу.

Како су занати у 1866 год. били посебице размерени на округе, показују следећи прегледи:

1.) Ковачка и браварска радња.

На ковачку и браварску радњу, која по својој раширености у народу, заузима прво место међу занатима, долазило је:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА		
	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	52	53	105
Београдском	553	520	1,073
Београду (вароши) . .	278	147	425
Ваљевском	620	507	1,127
Јагодинском	224	188	412
Књажевачком	425	457	882
Крагујевачком.	689	549	1,238
Крајинском	518	532	1,050
Крушевачком	155	131	286

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Подринском	104	79	183
Пожаревачком	934	837	1,771
Рудничком.	109	92	201
Смедеревском	417	379	796
Ћупријском	328	322	650
Ужичком.	223	201	424
Црноречком	316	262	578
Чачанском	99	87	186
Шабачком	335	213	548
у целој земљи . .	6,379	5,556	11,935

Упоредимо ли укупан број оних који у ком округу раде ковачку и браварску радњу, и које ови издржавају, са целокупним бројем становника тог округа, онда излази овај резултат:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОВАЧКЕ И БРАВАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	58 (становника у вароши).
Београдском.	1	59
Књажевачком	1	62
Крајинском	1	67
Ваљевском.	1	74
Смедеревском	1	75
Крагујевачком.	1	79
Пожаревачком.	1	79
Ћупријском	1	86
Црноречком	1	92
Шабачком.	1	134
Јагодинском	1	151
Крушевачком	1	236

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОВАЧКЕ И БРАВАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Рудничком.	1	236
Ужичком.	1	246
Подринском	1	267
Чачанском.	1	312
Алексиначком	1	458
У Србији уопште. . .	1	101 (становника у Србији).

По овоме, ковачка радња најшире је распрострта у Београду и округу београдском; па онда, у окр. књажевачком, крајинском, ваљевском, смедеревском, крагујевачком, пожаревачком, ћупријском и црнЅречком; затим у шабачком и јагодинском. Мање је раширена у окрузима: крушевачом, рудничком, ужичком и подринском; а најмање, у алексиначком и чачанском округу.

2.) Кројачка радња.

На кројачку радњу долазило је, у 1866 год.:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА		
	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	310	295	605
Београдском	67	43	110
Београду (вароши). . .	1,294	880	2,174
Ваљевском	606	310	916
Јагодинском	346	295	641
Књажевачком	181	152	333
Крагујевачком.	698	395	1,093
Крајинском	313	194	507
Крушевачком	223	189	412

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Подринском	121	99	220
Пожаревачком	481	335	816
Рудничком	79	65	144
Смедеревском.	295	180	475
Ћупријском	393	295	688
Ужичком.	453	276	729
Црноречком	183	124	307
Чачанском	285	213	498
Шабачком	236	188	424
у целој земљи . .	6,564	4,528	11,092

Укупан број оних који раде кројачку радњу и живе од те радње, стоји у оваквој размери према целокупном броју становника:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КРОЈАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	12 (становника у вароши).
Алексиначком	1	79
Ћупријском	1	81
Крагујевачком.	1	90
Ваљевском.	1	91
Јагодинском	1	97
Чачанском.	1	116
Смедеревском	1	126
Крајинском	1	139
Ужичком.	1	143
Крушевачком	1	164
Књажевачком	1	165
Пожаревачком	1	172
Црноречком	1	173

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КРОЈАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА ОВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Шабачком	1	174
Подринском	1	222
Рудничком	1	330
Београдском	1	581
У Србији уопште . . .	1	109 (становника у Србији).

Кројачка радња, после Београда у коме је највише распрострта, забавља дакле и храни највише становника у окрузима: алексиначком, ћупријском, крагујевачком, ваљевском и јагодинском; па онда, чачанском, смедеревском, крајинском, ужичком, крушевачком, књажевачком, пожаревачком, црноречком и шабачком окр.; мање, у подринском и рудничком; а најмање у београдском округу.

3.) Млинарска, пекарска и крчмарска радња.

У 1866 год. долазило је на ову радњу:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА		
	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	224	145	369
Београдском	271	102	373
Београду (вароши). . .	1,240	582	1,822
Ваљевском	481	246	727
Јагодинском	311	176	487
Књажевачком	131	112	243
Крагујевачком	720	261	981
Крајинском.	344	199	543
Крушевачком	218	130	348
Подринском	116	89	520

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Пожаревачком	639	325	964
Рудничком.	156	49	205
Смедеревском.	488	246	734
Ћупријском	449	305	754
Ужичком.	525	306	831
Црноречком	133	79	212
Чачанском	355	194	549
Шабачком	434	267	701
У целој земљи . .	7,235	3,813	11,048

Укупан број оних, који раде млинарску, пекарску и крчмарску радњу, и који живе од те радње, стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА МЛИН. ПЕК. И КРЧМАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	13 (становника у вароши).
Ћупријском	1	74
Смедеревском	1	82
Крагујевачком.	1	100
Шабачком	1	105
Чачанском.	1	105
Ваљевском	1	115
Ужичком.	1	125
Јагодинском	1	128
Крајинском	1	129
Алексиначком	1	130
Пожаревачком.	1	146
Београдском.	1	171
Крушевачком	1	193

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА МЛИН. ПЕК. И КРЧМАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Књажевачком	1	226
Рудничком.	1	231
Подринском	1	238
Црноречком	1	251
У Србији уопште . . .	1	110 (становника у Србији).

Млинарска, пекарска и крчмарска радња најшире је распрострта, дакле, после Београда, у окр. ћупријском и смедеревском; па онда, крагујевачком, шабачком, ваљевском, ужичком, јагодинском, крајинском и алексиначком округу; затим пожаревачком, београдском и крушевачком; мање у књажевачком, рудничком, подринском и црноречком округу.

4.) Дрвенаријска радња.

На дрвенаријску радњу долазило је, у 1866 год.:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	75	58	133
Београдском	390	410	800
Београду (вароши). . .	9	6	15
Ваљевском	689	712	1,401
Јагодинском	298	326	624
Књажевачком.	—	—	—
Крагујевачком	281	264	545
Крајинском.	327	317	644
Крушевачком	54	50	104
Подринском	7	7	14
Пожаревачком	367	337	704

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Рудничком	44	29	73
Смедеревском	694	725	1,419
Ћупријском	44	42	86
Ужичком	2	2	4
Црноречком	86	100	186
Чачанском	—	—	—
Шабачком	1,075	1,074	2,149
у целој земљи . .	4,442	4,459	8,901

Размера укупног броја оних, који раде дрвенаријску радњу и живе од ње, и целокупног броја становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ДРВЕНАРИЈСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Шабачком	1	34
Смедеревском	1	42
Ваљевском	1	59
Београду (вароши) . .	1	80 (становника у вароши).
Јагодинском	1	100
Крајинском	1	109
Крагујевачком	1	180
Пожаревачком	1	200
Црноречком	1	286
Алексиначком	1	362
Крушевачком	1	648
Рудничком	1	650
Ћупријском	1	650
Београдском	1	1,651
Подринском	1	3,416

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ДРВЕНАРИЈСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Ужичком	1	26,094
Чачанском	1	—
Књажевачком	1	—
У Србији уопште . . .	1	137 (становника у Србији).

Радња дрвенаријска дакле се највише шири у шабачком и смедеревском окр.; па онда у окр. ваљевском и у Београду; затим, у јагодинском, крајинском. крагујевачком и пожаревачком; мање у црноречком, алексипачком, крушевачком, рудничком и ћупријском окр.; а најмање, у ужичком, подринском и београдском. У чачанском и књажевачком округу није та радња у попису од 1866 год. ни означена.

5.) Зидарска и тесачка радња.

На ову радњу долазило је, у 1866 години:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	91	72	163
Београдском	68	26	94
Београду (вароши). . .	1,104	447	1,551
Ваљевском	188	49	237
Јагодинском	83	29	112
Књажевачком	53	54	107
Крагујевачком	177	86	263
Крајинском.	129	81	210
Крушевачком.	21	20	41
Подринском	13	8	21
Пожаревачком	233	158	391

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Рудничком	69	5	74
Смедеревском	144	70	218
Ћупријском	169	94	263
Ужичком	142	139	281
Црноречком	42	27	69
Чачанском	69	34	103
Шабачком	125	65	190
у целој земљи . .	2,920	1,464	4,384

Укупан број оних, који раде зидарску и тесачку радњу и живе од ње, у оваквој је размери према целокупном броју становника:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЗИД. И ТЕСАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	16 (становника у вароши).
Ћупријском	1	191
Смедеревском	1	281
Алексиначком	1	295
Крајинском	1	335
Ваљевском	1	352
Пожаревачком	1	359
Ужичком	1	371
Крагујевачком	1	373
Шабачком	1	387
Књажевачком	1	515
Чачанском	1	534
Јагодинском	1	555
Рудничком	1	641
Београдском	1	679

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЗИД. И ТЕСАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Црноречком	1	772
Крушевачком	1	1,645
Подринском	1	2,325
У Србији уопште . . .	1	277 (становника у Србији).

По овоме, зидарска и тесачка радња, после Београда у коме је најшире распрострта, забавља и храни највише становника у окр. ћупријском, смедеревском и алексиначком; затим, крајинском, ваљевском, пожаревачком, ужичком, крагујевачком и шабачком окр.; мање у књажевачком, чачанском, јагодинском, рудничком, београдском и црноречком; а најмање, у подринском и крушевачком округу.

6. Обућарска радња.

На обућарску радњу долазило је у 1866 години:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА		
	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	51	55	106
Београдском	13	20	33
Београду (вароши) . .	576	307	883
Ваљевском	252	129	381
Јагодинском	93	59	152
Књажевачком	28	11	39
Крагујевачком	205	80	285
Крајинском.	108	73	181
Крушевачком	39	27	66
Подринском	97	78	175
Пожаревачком	139	69	208

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Рудничком	41	16	57
Смедеревском......	85	40	125
Ћупријском	99	54	153
Ужичком........	157	67	224
Црноречком	35	15	50
Чачанском	144	83	227
Шабачком	334	187	521
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	2,496	1,370	3,866

Размера укупног броја оних, који раде обућарску радњу и живе од ње, према целокупном броју становника овакра је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ОБУЋАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ	
Београду (вароши) . .	1	28	(становника у вароши).
Шабачком	1	141	
Књажевачком......	1	141	
Ваљевском	1	219	
Чачанском	1	255	
Подринском	1	279	
Крагујевачком.....	1	344	
Ћупријском	1	365	
Крајинском.......	1	388	
Јагодинском	1	409	
Алексиначком	1	454	
Ужичком........	1	466	
Смедеревском	1	480	
Пожаревачком.....	1	676	
Рудничком.......	1	833	
Крушевачком	1	1,022	

ОКРУГУ :	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ОБУЋАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Црноречком	1	1,065
Београдском	1	1.936
У Србији уопште . . .	1	314 (становника у Србији).

Обућарска радња шири се, дакле, после Београда, највише у шабачком и књажевачком округу; па онда, у ваљевском, чачанском и подринском; затим, у крагујевачком, ћупријском, крајинском, јагодинском, алексиначком, ужичком, смедеревском и пожаревачком округу; мање, у рудничком; а најмање, у београдском, црноречком и крушевачком округу.

7.) Кожухарска радња.

На кожухарску радњу долазило је, у 1866 год.:

У ОКРУГУ :	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	45	45	90
Београдском	21	12	33
Београду (вароши) . .	104	75	179
Ваљевском	61	33	94
Јагодинском	16	20	36
Књажевачком	94	100	194
Крагујевачком	57	28	85
Крајинском.	116	68	184
Крушевачком	25	21	46
Подринском	3	1	4
Пожаревачком	233	210	443
Рудничком.	1	1	2

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Смедеревском	100	69	169
Ћупријском	54	45	99
Ужичком.	11	5	16
Црноречком	47	39	86
Чачанском	24	15	39
Шабачком	79	40	119
у целој земљи . .	1,091	827	1,918

Размера укупног броја оних који раде кожухарску радњу, и живе од ње, и целокупног броја становника, оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОЖУХАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	138 (становника у вароши).
Књажевачком	1	283
Пожаревачком.	1	317
Смедеревском	1	355
Крајинском	1	382
Алексиначком	1	535
Ћупријском	1	564
Шабачком	1	618
Црноречком	1	619
Ваљевском	1	888
Крагујевачком	1	1,154
Крушевачком.	1	1,466
Чачанском	1	1,488
Јагодинском	1	1,727
Београдском	1	1,936
Ужичком.	1	6,523

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОЖУХАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Подринском	1	12,207
Рудничком.	1	23,733
У Србији уопште . . .	1	634 (становника у Србији).

Кожухарску радњу раде и од ње живе, дакле, највише становника у Београду; па онда, у окр. књажевачком, пожаревачком, смедеревском и крајинском; затим, у окр. алексиначком, ћупријском, шабачком, црноречком и ваљевском; мање, у крагујевачком, крушевачком, чачанском, јагодинском, београдском и ужичком округу; а најмање, у рудничком и подринском округу.

8.) Ткачка радња.

На ткачку радњу долазило је, у 1866 години:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА		
	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	76	58	134
Београдском	2	—	2
Београду (вароши). . .	84	56	140
Ваљевском	19	8	27
Јагодинском	60	54	114
Књажевачком	56	46	102
Крагујевачком	94	48	142
Крајинском.	20	11	31
Крушевачком	86	74	160
Подринском	7	5	12
Пожаревачком	45	22	67
Рудничком	3	—	3

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Смедеревском	30	26	56
Ћупријском	101	53	154
Ужичком	96	64	160
Црноречком	24	18	42
Чачанском	35	26	61
Шабачком	43	12	55
у целој земљи	881	581	1,462

Размера укупног броја оних, који раде ткачку радњу и живе од ње, према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ТКАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши)	1	177 (становника у вароши).
Алексиначком	1	358
Ћупријском	1	363
Крушевачком	1	421
Књажевачком	1	540
Јагодинском	1	545
Ужичком	1	652
Крагујевачком	1	691
Чачанском	1	951
Смедеревском	1	1,073
Црноречком	1	1,268
Шабачком	1	1,338
Пожаревачком	1	2,098
Крајинском	1	2,267
Ваљевском	1	3,833
Подринском	1	4,069

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ТКАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Рудничком.	1	15,822
Београдском.	1	31,940
У Србији уопште . . .	1	831 (становника у Србији).

Радња ткачка забавља и храни највише становника, дакле, у Београду и окр. алексиначком, ћупријском и крушевачком; па онда, у окр. књажевачком, јагодинском, ужичком, крагујевачком и чачанском; мање у смедеревском, црноречком, шабачком, пожаревачком, крајинском, ваљевском и подринском окр.; а најмање, у рудничком и београдском округу.

9.) Бојаџијска радња.

На бојаџијску радњу долазило је у 1866 години:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА мушких	СТАНОВНИКА женских	СТАНОВНИКА скупа
Алексиначком	42	44	86
Београдском	9	4	13
Београду (вароши). . .	74	55	129
Ваљевском	22	18	40
Јагодинском	70	43	113
Књажевачком	46	35	81
Крагујевачком	80	50	130
Крајинском.	21	27	48
Крушевачком	36	22	58
Подринском	19	12	31
Пожаревачком	90	75	165
Рудничком.	3	1	4
Смедеревском	42	30	72
Ћупријском	131	86	199

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Ужичком	16	17	33
Црноречком	39	27	66
Чачанском	37	22	59
Шабачком	24	26	50
У целој земљи . .	783	594	1,377

Размера укупног броја оних, који раде бојаџијску радњу и живе од ње, према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА БОЈАЏИЈСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ	
Београду (вароши) . .	1	192	(становника у вароши).
Ћупријском	1	281	
Јагодинском	1	550	
Алексиначком	1	559	
Књажевачком	1	680	
Крагујевачком.	1	755	
Црноречком.	1	807	
Смедеревском	1	834	
Пожаревачком.	1	852	
Чачанском.	1	984	
Крушевачком	1	1,163	
Шабачком.	1	1,472	
Подринском	1	1,575	
Крајинском	1	1,673	
Ваљевском.	1	2,087	
Ужичком	1	3,163	
Београдском.	1	4,914	
Рудничком	1	11,867	
У Србији уопште . . .	1	882	(становника Србије).

Бојаџијску радњу, дакле, раде и од ње живе највише становника у Београду и окр. ћупријском; па онда, у окр. јагодинском, алексиначком, књажевачком, крагујевачком, црноречком, смедеревском, пожаревачком и чачанском; затим, у окр. крушевачком, шабачком, подринском, крајинском и ваљевском; мање, у ужичком и београдском; а најмање, у рудничком округу.

10.) Месарска, кобасичарска и рибарска радња.

На ове радње долазило је у 1866 год.:

у округу:	СТАНОВНИКА мушких	женских	скупа
Алексиначком	34	42	76
Београдском	24	29	53
Београду (вароши) . .	304	118	422
Ваљевском	17	10	27
Јагодинском	29	37	66
Књажевачком	14	7	21
Крагујевачком	26	27	53
Крајинском.	63	57	120
Крушевачком	29	37	66
Подринском	17	7	24
Пожаревачком	39	25	64
Рудничком.	—	—	—
Смедеревском	85	64	149
Ћупријском	28	26	54
Ужичком.	13	6	19
Црноречком	7	3	10
Чачанском.	31	27	58
Шабачком	44	30	74
У целој земљи . .	804	552	1,356

Размера укупног броја оних, који раде месарску, кобасичарску и рибарску радњу, према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА МЕС. КОБАС. И РИБАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	59 (становника у вароши).
Смедеревском	1	403
Крајинском	1	586
Алексиначком	1	673
Јагодинском	1	942
Шабачком	1	995
Чачанском	1	1,000
Крушевачком	1	1,022
Ћупријском	1	1,035
Београдском	1	1,205
Крагујевачком	1	1,852
Подринском	1	2,034
Пожаревачком	1	2,196
Књажевачком	1	2,680
Ваљевском	1	3,833
Црноречком	1	5,328
Ужичком	1	5,493
Рудничком	—	—
У Србији уопште . . .	1	896 (становника у Србији).

Месарска, кобасичарска и рибарска радња најшире су, дакле, распрострте у Београду. Потом највише становника раде те радње и живе од њих у окр. смедеревском, крајинском, алексиначком, јагодинском и шабачком; даље, у окр. чачанском, крушевачком, ћупријском, београдском и крагујевачком; затим, у подринском, пожаревачком и књa-

жевачком окр.; мање, у ваљевском; а најмање у црноречком и ужичком округу. У рудничком окр. није та радња у попису од 1866 год. ни означена.

11.) Пушкарска и ножарска радња.

На ову радњу долазило је у 1866 години:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	28	22	50
Београдском	6	3	9
Београду (вароши) . .	76	46	122
Ваљевском	46	28	74
Јагодинском	69	37	106
Књажевачкоа	19	21	40
Крагујевачком	81	39	120
Крајинском	17	14	31
Крушевачком	47	45	92
Подринском	14	13	27
Пожаревачком	23	10	33
Рудничком	13	10	23
Смедеревском	14	10	24
Ћупријском	58	43	101
Ужичком	80	61	141
Црноречком	14	9	23
Чачанском	21	14	35
Шабачком	35	25	60
у целој земљи	661	450	1,111

Укупан број оних, који раде пушкарску и ножарску радњу и живе од ње, стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ПУШК. И НОЖАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	203 (становника у вароши).
Ћупријском	1	553
Јагодинском	1	586
Крушевачком	1	733
Ужичком.	1	740
Крагујевачком.	1	818
Алексиначком	1	963
Ваљевском.	1	1,128
Шабачком	1	1,227
Књажевачком	1	2,377
Чачанском.	1	1,658
Подринском	1	1,808
Рудничком	1	2,064
Крајинском	1	2,267
Црноречком	1	2,316
Смедеревском	1	2,503
Пожаревачком.	1	4,261
Београдском.	1	7,191
У Србији уопште . . .	1	1,094 (становника у Србији).

Пушкарску и ножарску радњу највише становника, дакле, раде и од ње живе у Београду; па онда, у окр. ћупријском, јагодинском, крушевачком, ужичком, крагујевачком и алексиначком; затим, у ваљевском, шабачком, књажевачком, чачанском, подринском, рудничком, крајинском, црноречком, смедеревском и пожаревачком; а најмање у београдском округу.

12.) Котларска радња.

На котларску радњу долазило је у 1866 год.:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	23	24	47
Београдском	—	—	—
Београду (вароши) . .	30	19	49
Ваљевском	1	5	6
Јагодинском	46	42	88
Књажевачком	11	11	22
Крагујевачком	11	14	25
Крајинском.	38	37	75
Крушевачком	39	39	78
Подринском	68	68	136
Пожаревачком	58	66	124
Рудничком.	28	32	60
Смедеревском	24	12	36
Ћупријском	9	8	17
Ужичком.	14	11	25
Црноречком	73	58	131
Чачанском	8	4	12
Шабачком	54	84	103
у целој земљи . .	535	498	1,033

Размера укупног броја оних, који раде котларску радњу и живе од ње, према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОТЛАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Подринском	1	359
Црноречком	1	407

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОТЛАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	505 (становника у вароши).
Јагодинском	1	706
Шабачком	1	722
Рудничком.	1	791
Крушевачком	1	864
Крајинском	1	937
Алексиначком	1	1,024
Пожаревачком.	1	1,134
Смедеревском	1	1,669
Књажевачком	1	2,503
Ћупријском	1	3,287
Крагујевачком.	1	3,925
Ужичком	1	4,175
Чачанском.	1	4,836
Ваљевском.	1	13,914
Београдском.	—	—
У Србији уопште. . .	1	1,177 (становника у Србији).

Котларска радња забавља, дакле, и храни највише становника у окр. подринском и црноречком; па онда, у Београду и окр. јагодинском, шабачком, рудничком, крушевачком и крајинском; затим, у алексиначком, пожаревачком, смедеревском, књажевачком, ћупријском и крагујевачком округу; мање у ужичком и чачанском; а најмање у ваљевском окр. У београдском окр. ова радња није ни означена у попису од 1866 године.

13). Столарска радња.

На столарску радњу долазило је у 1866 години:

у округу:	СТАНОВНИКА мушких	женских	скупа
Алексиначком	5	6	11
Београдском	3	1	4
Београду (вароши) . .	211	132	343
Ваљевском	24	11	35
Јагодинском	16	7	23
Књажевачком	14	11	25
Крагујевачком	102	45	147
Крајинском.	15	9	24
Крушевачком	13	13	26
Подринском	—	—	—
Пожаревачком	35	24	59
Рудничком	10	8	18
Смедеревском	25	13	38
Ћупријском	14	6	20
Ужичком.	24	18	42
Црноречком	13	7	20
Чачанском	11	9	20
Шабачком	47	23	70
у целој земљи . .	582	343	925

Размера укупног броја оних, који раде столарску радњу и живе од ње, према целокупном броју становника оваква је:

у округу:	долази из реда столарске радње по	на сваких становника у округу
Београду (вароши) . .	1	72 (становника у вароши).
Крагујевачком.	1	667

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА СТОЛАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Шабачком	1	1,052
Смедеревском	1	1,581
Књажевачком	1	2,203
Пожаревачком	1	2,383
Ваљевском	1	2,385
Ужичком	1	2,485
Крушевачком	1	2,594
Рудничком	1	2,637
Црнoречком	1	2,664
Јагодинском	1	2,704
Ћупријском	1	2,794
Чачанском	1	2,902
Крајинском	1	2,929
Алексиначком	1	4,376
Београдском	1	15,970
Подринском	—	—
У Србији уопште . . .	1	1,260 (становника у Србији).

Столарска радња највише је распрострта, дакле, у Београду; па онда у крагујевачком окр.; затим највише становника забавља она и храни у окр. шабачком и смедеревском; па онда, књажевачком, пожаревачком, ваљевском, ужичком, крушевачком, рудничком, црноречком, јагодинском, ћупријском, чачанском и крајинском округу: мање у алексиначком; а најмање у београдском окр. У подринском округу пописом од 1866 године није та радња ни означена.

14.) Свеħарска и сапунџијска радња.

На ову радњу долазило је у 1866 год.:

у округу:	СТАНОВНИКА мушких	женских	скупа
Алексиначком	33	28	61
Београдском	3	4	7
Београду (вароши). . .	39	31	70
Ваљевском	15	11	26
Јагодинском	75	54	129
Књажевачком.	24	22	46
Крагујевачком	61	31	92
Крајинском.	15	13	28
Крушевачком.	35	19	54
Подринском	4	—	4
Пожаревачком	37	19	56
Рудничком.	7	—	7
Смедеревском.	50	29	79
Ћупријском	50	45	95
Ужичком.	10	6	16
Црноречком	18	8	26
Чачанском	21	16	37
Шабачком	36	20	56
у целој земљи . .	533	356	889

Укупан број оних који раде свеħарску и сапунџијску радњу и живе од ње, стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

у округу:	долази из реда свеħ. и сапунџијске радње по	на сваких становника у округу
Београду (вароши) . .	1	354 (становника у вароши).
Јагодинском.	1	482

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА СВЕЋ. И САПУНЏИЈСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Ћупријском	1	588
Смедеревском	1	760
Алексиначком	1	789
Крагујевачком	1	1,066
Књажевачком	1	1,197
Крушевачком	1	1,249
Шабачком	1	1,314
Чачанском	1	1,568
Црноречком	1	2,049
Крајинском	1	2,510
Пожаревачком	1	2,511
Ваљевском	1	3,211
Ужичком	1	6,523
Рудничком	1	6,781
Београдском	1	9,126
Подринском	1	12,207
У Србији уопште . . .	1	1,367 (становника у Србији).

Свећарску и сапунџијску радњу раде, дакле, и од ње живе највише становника у Београду и округу јагодинском; па онда у окрузима: ћупријском, смедеревском и алексиначком; затим, у крагујевачком, књажевачком, крушевачком, шабачком и чачанском; даље, у црноречком, крајинском, пожаревачком и ваљевском окр.; мање, у окр. ужичком и рудничком; а најмање у окр. подринском и београдском.

15.) Коларска радња.

На коларску радњу долазило је у 1866 г.:

у округу:	СТАНОВНИКА мушких	женских	скупа
Алексиначком	28	16	44
Београдском	19	17	36
Београду (вароши). . .	49	25	74
Ваљевском	39	16	55
Јагодинском	36	35	71
Књажевачком.	6	8	14
Крагујевачком	93	41	134
Крајинском.	18	12	30
Крушевачком.	14	11	25
Подринском	13	10	23
Пожаревачком	42	45	87
Рудничком	7	4	11
Смедеревском.	23	19	42
Ћупријском	58	49	107
Ужичком	7	6	13
Црноречком	2	1	3
Чачанском	9	7	16
Шабачком	32	19	49
у целој земљи . .	495	339	834

Укупан број оних, који раде коларску радњу и живе од ње, стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

у округу:	долази из реда коларске радње по	на сваких становника у округу
Београду (вароши) . .	1	334 (становника у вароши).
Ћупријском	1	522

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОЛАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Крагујевачком.	1	732
Јагодинском	1	876
Алексиначком	1	1,094
Смедеревском	1	1,430
Шабачком.	1	1,443
Ваљевском	1	1,518
Пожаревачком.	1	1,616
Београдском	1	1,774
Подринском	1	2,123
Крајинском	1	2,343
Крушевачком	1	2,697
Чачанском.	1	3,627
Књажевачком	1	3,934
Рудничком.	1	4,315
Ужичком.	1	8,029
Црноречком	1	17,761
У Србији уопште . . .	1	1,455 (становника у Србији).

Коларска радња шири се, дакле, највише у Београду; па онда у окрузима: Ћупријском, крагујевачком и јагодинском; затим, у алексиначком, смедеревском, шабачком, ваљевском, пожаревачком и београдском; даље, у подринском, крајинском и крушевачком окр.; мање, у чачанском, књажевачком и рудничком; а најмање, у црноречког и ужичком округу.

16.) Седларска и кајишарска радња.

На ову радњу долазило је у 1866 години:

у округу:	становника мушких	женских	скупа
Алексиначком	8	8	16
Београдском	1	2	3
Београду (вароши). . .	70	46	116
Ваљевском	43	16	59
Јагодинском	30	16	46
Књажевачком.	5	5	10
Крагујевачком	70	43	113
Крајинском.	9	2	11
Крушевачком.	21	15	36
Подринском	6	—	6
Пожаревачком	8	6	14
Рудничком.	17	14	31
Смедеревском.	12	6	18
Ћупријском	7	4	11
Ужичком	138	73	211
Црноречком	2	1	3
Чачанском	31	18	49
Шабачком	9	3	12
у целој земљи . .	487	278	765

Размера укупног броја оних, који раде седларску и кајишарску радњу, и живе од ње, према целокупном броју становника оваква је:

у округу:	долази из реда седл. и кајишарске радње по	на сваких становника у округу
Београду (вароши) . .	1	213 (становника у вароши).
Ужичком.	1	495

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА СЕДЛ. И КАЈИШАР-СКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТА-НОВНИКА У ОКРУГУ
Крагујевачком.	1	868
Чачанском.	1	1,184
Јагодинском	1	1,352
Ваљевском.	1	1,415
Рудничком	1	1,531
Крушевачком	1	1,873
Алексиначком	1	3,008
Смедеревском	1	3,337
Ћупријском	1	5,080
Књажевачком	1	5,508
Шабачком.	1	6,135
Крајинском	1	6,390
Подринском	1	8,138
Пожаревачком.	1	10,043
Црноречком.	1	17,761
Београдском.	1	21,293
У Србији уопште . . .	1	1,589 (становника у Србији).

Седларску и кајишарску радњу, дакле, највише становника раде и од ње живе у Београду; па онда у окр. ужичком и крагујевачком; затим, чачанском, јагодинском, ваљевском, рудничком и крушевачком; даље, у алексиначком и смедеревском округу; мање, у окрузима: ћупријском, књажевачком, шабачком, крајинском, подринск и пожаревачком; а најмање, у београдском и црнор ком округу.

17.) Качарска радња.

На качарску радњу долазило је у 1866 години:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	29	8	37
Београдском	34	33	67
Београду (вароши) . .	63	26	89
Ваљевском	9	4	13
Јагодинском	25	16	41
Књажевачком	7	2	9
Крагујевачком	53	26	79
Крајинском	19	10	29
Крушевачком	8	8	16
Подринском	4	1	5
Пожревачком.	52	46	98
Рудничком.	3	2	5
Смедеревском.	54	46	100
Ћупријском	9	11	20
Ужичком	6	4	10
Црноречком	8	7	15
Чачанском	16	5	21
Шабачком	23	14	37
у целој земљи . .	422	269	691

Укупан број оних, који су радили качарску радњу, и живели од ње, стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КАЧАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	278 (становника у вароши).
Смедеревском	1	601

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КАЧАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београдском	1	953
Крагујевачком	1	1,242
Алексиначком	1	1,301
Пожаревачком	1	1,435
Јагодинском	1	1,517
Шабачком	1	1,990
Крајинском	1	2,424
Чачанском	1	2,764
Ћупријском	1	2,794
Црноречком	1	3,552
Крушевачком	1	4,215
Књажевачком	1	6,120
Ваљевском	1	6,345
Рудничком	1	9,493
Подринском	1	9.765
Ужичком	1	10,438
У Србији уопште . . .	1	1,759 (становника у Србији).

Радња качарска највише становника, дакле, забавља и храни у Београду; па онда, у окр. смедеревском и београдском; затим, у окрузима: крагујевачком, алексиначком, пожаревачком, јагодинском и шабачком; даље, у крајинском, чачанском, ћупријском и црноречком округу; мање, у окр. крушевачком, књажевачком и ваљевском; а најмање, у ужичком, подринском и рудничком округу.

18.) Грнчарска радња.

На грнчарску радњу долазило је у 1866 год.:

у округу:	становника мушких	женских	скупа
Алексиначком	21	22	43
Београдском	2	1	3
Београду (вароши)	19	17	36
Ваљевском	15	12	27
Јагодинском	13	9	22
Књажевачком	25	27	52
Крагујевачком	39	27	66
Крајинском	21	15	36
Крушевачком	21	23	44
Подринском	2	1	3
Пожаревачком	25	28	53
Рудничком	4	1	5
Смедеревском	10	6	16
Ћупријском	57	49	106
Ужичком	17	20	37
Црноречком	9	7	16
Чачанском	20	16	36
Шабачком	17	7	24
у целој земљи	337	288	625

Укупан број оних, који раде грнчарску радњу, и живе од ње, у оваквој је размери према целокупном броју становника:

у округу:	долази из реда грнчарске радње по	на сваких становника у округу
Ћупријском	1	527
Београду (вароши)	1	688 (становника у вароши).

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ГРНЧАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Књажевачком	1	1,059
Алексиначком	1	1,119
Крагујевачком.	1	1,487
Крушевачком	1	1,533
Чачанском	1	1,612
Крајинском	1	1,952
Пожаревачком	1	2,653
Ужичком.	1	2,821
Јагодинском	1	2,826
Шабачком	1	3,067
Црноречком	1	3,330
Смедеревском	1	3,755
Ваљевском	1	3,833
Рудничком.	1	9,493
Подринском	1	16,275
Београдском	1	21,293
У Србији уопште . . .	1	1,945 (становника у Србији).

Грнчарску радњу највише становника, дакле, раде и од ње живе у ћупријском окр. и Београду; па онда, у окрузима: књажевачком, алексиначком, крагујевачком, крушевачком, чачанском и крајинском; даље, у пожаревачком, ужичком, јагодинском, шабачком, црноречком, смедеревском и ваљевском округу; мање, у рудничком; — најмање у београдском и подринском округу.

19.) Златарска и сарџијска радња.

На златарску и сарџијску радњу долазило је у 1866 г.:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	5	6	11
Београдском	—	—	—
Београду (вароши) . . .	82	53	135
Ваљевском	47	16	63
Јагодинском	2	1	3
Књажевачком	—	—	—
Крагујевачком	11	5	16
Крајинском.	7	7	14
Крушевачком	—	—	—
Подринском	—	—	—
Пожаревачком	4	4	8
Рудничком.	—	—	—
Смедеревском.	4	7	11
Ћупријском	6	4	10
Ужичком	9	8	17
Црноречком	1	—	1
Чачанском	5	1	6
Шабачком	20	8	28
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	203	120	323

Укупан број оних, који раде златарску и сарџијску радњу, и живе од ње, стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЗЛАТ. И САРЏИЈСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	183 (становника у вароши).
Ваљевском.	1	1,325

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЗЛАТ. И САЦИЈСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Шабачком	1	2,629
Алексиначком	1	4,376
Крајинском	1	5,021
Смедеревском	1	5,461
Ћупријском	1	5,588
Крагујевачком.	1	6,134
Ужичком.	1	6,140
Чачанском	1	9,673
Пожаревачком	1	17,575
Јагодинском	1	20,728
Црноречком	1	53,284
Рудничком.	—	—
Подринском	—	—
Крушевачком	—	—
Кнежевачком	—	—
Београдском	—	—
У Србији уопште . . .	1	3,763 (становника у Србији).

Златарска и сацијска радња највише је распрострта у Београду; па онда, у ваљевском и шабачком округу; затим, у окр. алексиначком, крајинском, смедеревском и ћупријском; мање, у крагујевачком, ужичком и чачанском; а најмање, у црноречком, јагодинском и пожаревачком округу. У окр. рудничком, подринском, крушевачкс кнажевачком и београдском радња ова није пописом 1866 год. ни означена.

20.) Колачарска и посластичарска радња.

На колачарску и посластичарску радњу долазило је у 1866 години:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	2	—	2
Београдском	—	—	—
Београду (вароши)	53	25	78
Ваљевском	3	—	3
Јагодинском	5	1	6
Књажевачком	—	—	—
Крагујевачком	6	5	11
Крајинском	—	—	—
Крушевачком	—	—	—
Подринском	—	—	—
Пожаревачком	8	4	12
Рудничком	—	—	—
Смедеревском	2	1	3
Ћупријском	4	1	5
Ужичком	—	—	—
Црноречком	—	—	—
Чачанском	—	—	—
Шабачком	7	—	7
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ	90	37	127

Укупан број оних који раде колачарску и посластичарску радњу, и живе од ње, стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОЛАЧ. И ПОСЛАСТИЧАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	317 (становника у вароши).
Крагујевачком	1	8,923
Јагодинском	1	10,364
Шабачком	1	10,517
Ћупријском	1	11,176
Пожаревачком	1	11,716
Седермевском	1	20,025
Алексиначком	1	24,086
Ваљевском	1	27,827
Београдском	—	—
Књажевачком	—	—
Крајинском	—	—
Крушевачком	—	—
Подринском	—	—
Рудничком	—	—
Ужичком	—	—
Црноречком	—	—
Чачанском	—	—
У Србији уопште . . .	1	9,571 (становника у Србији).

Као што се из овог прегледа види, колачарска и посластичарска радња само је у Београду нешто више распрострта, а у осталим окрузима слабо и врло незнатно.

Подела становника у трговини.

Становника који су у 1866 години трговину водили и од трговине живели, било је, по званичном попис, свега 18,732.

Међу овима било је:

Предузимача	4,099
Помоћника	3,884
скупа. . . .	7,983

На 100 предузимача долази 95 помоћника.

Бројна размера између предузимача и помоћника била је у разним окрузима оваква:

У ОКРУГУ:	Б И Л О Ј Е ПРЕДУЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	131	40	171
Београдском	58	49	107
Београду (вароши). . .	1,016	1,027	2,043
Ваљевском	122	68	190
Јагодинском	157	113	270
Књажевачком.	55	60	115
Крагујевачком	265	367	632
Крајинском.	255	269	524
Крушевачком.	199	90	289
Подринском	48	8	56
Пожаревачком	416	472	888
Рудничком.	33	27	60
Смедеревском.	295	311	606
Ћупријском	267	286	553
Ужичком.	170	103	273
Црноречком	138	26	164
Чачанском	151	137	288
Шабачком	323	431	754
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	4,099	3,884	7,983

На 100 предузимача долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крагујевачком	193
Шабачком	133
Пожаревачком	113
Књажевачком.	109
Ћупријском	107
Смедеревском	105
Крајинском.	105
Београду (вароши).	101
Чачанском	91
Београдском	84
Рудничком.	82
Јагодинском	72
Ужичком.	60
Ваљевском	56
Крушевачком.	45
Алексиначком	30
Црноречком	19
Подринском	17
У Србији уопште	95

Бројна размера између предузимача трговачких и њихових помоћника најповољнија је, дакле, у окрузима: крагујевачком и шабачком; па онда, пожаревачком, књажевачком, ћупријском, смедеревском крајинском и вароши Београду; затим, у окрузима: чачанском, београдском и рудничком. Мање је повољна у окрузима: јагодинском, ужичком и ваљевском; а најмање, у подринском, црноречком, алексиначком и крушевачком округу.

Кад се уз трговачке предузимаче и помоћнике, узм у рачун и њихове породице и сви који живе од трговин онда се добије овај преглед:

У 1866 год. долазило је на трговину становника:

мушких	женских	скупа
10,922	7,810	18,732

Од ових је било:

у округу:	мушких	женских	скупа
Алексиначком	342	290	632
Београдском	177	136	313
Београду (вароши). . .	2,590	1,715	4,305
Ваљевском	355	227	582
Јагодинском	372	286	658
Књажевачком	176	117	293
Крагујевачком.	785	502	1,287
Крајинском.	683	492	1,175
Крушевачком.	424	376	800
Подринском	146	118	264
Пожаревачком	1,170	861	2,031
Рудничком	81	53	134
Смедеревском	799	567	1,366
Ћупријском . :	736	546	1,282
Ужичком.	442	343	785
Црноречком	328	270	598
Чачанском	385	294	679
Шабачком	931	617	1,548
у целој земљи . .	10,922	7,810	18,732

Укупан број оних који воде трговину, и живе од ње, у оваквој је размери према целокупном броју становника:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ТРГОВИНЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	6 (становника у вароши).
Ћупријском	1	43
Смедеревском	1	44
Шабачком	1	47
Крајинском	1	60
Пожаревачком	1	69
Крагујевачком	1	76
Алексиначком	1	76
Крушевачком	1	84
Чачанском	1	85
Црноречком	1	89
Јагодинском	1	94
Ужичком	1	133
Ваљевском	1	143
Књажевачком	1	181
Подринском	1	185
Београдском	1	204
Рудничком	1	354
У Србији уопште . . .	1	65

По овоме трговачка радња је најшире распрострта у Београду; па онда у окрузима: ћупријском, смедеревском и шабачком; затим, крајинском, пожаревачком, крагујевачком, алексиначком, крушевачком, чачанском, црноречком и јагодинском; после, ужичком, ваљевском, књажевачком и подринском окр.; а најмање, у рудничком и београдском округу.

Подела становника у рударству.

На рударство долазило је у 1866 години свега 1065 становника.

Међу овима било је:

ПРЕДЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
276	155	431

На 100 предузимача долази 56 помоћника.

Рударски предузимачи и њихови помоћници били су на разне округе овако подељени:

Било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	1	—	1
Београдском	4	3	7
Београду (вароши). . .	11	13	24
Ваљевском	7	—	7
Јагодинском	2	—	2
Крагујевачком	8	—	8
Крајинском.	187	117	304
Пожаревачком	48	14	62
Ћупријском	7	8	15
Ужичком.	1	—	1
У осталим окрузима . .	—	—	—
у целој земљи . .	276	155	431

На 100 предузимача долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београду (вароши)	117
Ћупријском	114
Београдском	75

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крајинском	62
Пожаревачком	29
У осталим окрузима.	—
У Србији уопште	56

По овоме, бројна размера између предузимача и њихових помоћника у рударству најповољнија је у Београду и окр. ћупријском; повољна је и у окр. београдском и крајинском; а неповољна у окр. пожаревачком. У окр. алексиначком, ваљевском, јагодинском, крагујевачком и ужичком било је у 1866 год. само предузимача без помоћника. У осталим окрузима није било ни предузимача ни помоћника.

Укупан број рударских предузимача и њихових помоћника, и оних које они издржавају, износио је:

У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	1	—	1
Београдском	7	3	10
Београду (вароши). . .	28	9	37
Ваљевском	18	11	29
Јагодинском	2	1	3
Крагујевачком	11	14	25
Крајинском.	429	361	790
Пожаревачком	80	55	135
Ћупријском	16	17	33
Ужичком.	1	1	2
У осталим окрузима . .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	593	472	1,062

Размера укупног броја рударских предузимача и њихових помоћника, и оних које они издржавају, оваква је према целокупном броју становника:

Долази:

У ОКРУГУ:	ИЗ РЕДА РУДАРСТВА ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА
Крајинском	1	89
Београду (вароши) . .	1	669
Пожаревачком.	1	1,041
Ћупријском	1	1,693
Ваљевском.	1	2,879
Крагујевачком.	1	3,925
Београдском.	1	6,388
Јагодинском	1	20,728
Алексиначком	1	48,136
Ужичком	1	52,188
У осталим окрузима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	1,141

Рударство, дакле, забавља највише становника у крајинском округу; па онда у Београду; затим у окрузима: пожаревачком, ћупријском, ваљевском и крагујевачком; мање, у београдском; а најмање, у ужичком, алексиначком и јагодинском окр. У осталим окрузима оно није ни означено пописом од 1866 год.

Подела становника у личним услугама.

Бријачка радња.

На личне услуге долазило је у 1866 години свега [illegible],062 становника.

Од ових бријачку радњу раде и од ње живе свега [illegible]3 становника.

Међу овима било је:

ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
183	186	369

На 100 предузимача или мајстора, долазе:

ПОМОЋНИКА
102

Бројна размера између предузимача, или мајстора, и њихових помоћника у бријачкој радњи била је у разним окрузима оваква:

У ОКРУГУ:	БИЛО ЈЕ		
	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	8	5	13
Београдском	1	—	1
Београду (вароши). . .	46	71	117
Ваљевском	11	7	18
Јагодинском	7	8	15
Књажевачком.	8	4	12
Крагујевачком	13	25	38
Крајинском.	6	6	12
Крушевачком.	10	3	13
Подринском	2	—	2
Пожаревачком	10	8	18
Рудничком	1	—	1
Смедеревском.	8	13	21
Ћупријском	22	14	36
Ужичком.	5	2	7
Црноречком	6	2	8

Чачанском	10	6	16
Шабачком	9	12	21
у целој земљи . .	183	186	369

На 100 предузимача или мајстора долази:

у округу:	помоћника
Крагујевачком	192
Смедеревском	162
Београду (вароши)	154
Шабачком	133
Јагодинском	114
Крајинском.	100
Пожаревачком	80
Ваљевском	63
Алексиначком	62
Ћупријском	61
Чачанском	60
Књажевачком	50
Ужичком.	40
Црноречком	33
Крушевачком	30
Београдском	—
Подринском	—
Рудничком.	—
У Србији уопште	102

По овоме у бријачкој радњи бројна размера између мајстора и помоћника најповољнија је у окр. крагујевачком, смедеревском, и у Београду; па онда, у окрузима: шабачком, јагодинском, крајинском и пожаревачком. Повољна је и у ваљевском, алексиначком, ћупријском, чачан-

ском и књажевачком округу; мање повољна, у ужичком, црноречком и крушевачком округу.

Узму ли се на број не само предузимачи, или мајстори, и помоћници, него и њихове породице и сви који живе од њихове зараде, онда излази овај рачун:

У 1866 г. долазило је на бријачку радњу:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА мушких	женских	скупа
Алексиначком	20	13	33
Београдском	4	2	6
Београду (вароши). . .	130	76	206
Ваљевском	27	20	47
Јагодинском	17	9	26
Књажевачком	13	12	25
Крагујевачком	47	26	75
Крајинском	14	8	22
Крушевачком	19	17	36
Подринском	5	1	6
Пожаревачком	22	20	42
Рудничком.	1	3	4
Смедеревском	25	11	36
Ћупријском	50	41	91
Ужичком.	8	8	16
Црноречком	17	7	24
Чачанском	16	11	27
Шабачком	24	19	43
у целој земљи . .	459	304	763

Укупан број оних, који раде бријачку радњу и жи од ње, стоји према целокупном броју становника у о квој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА БРИЈАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	120 (становника у вароши).
Ћупријском	1	613
Крагујевачком.	1	1,308
Алексиначком	1	1,459
Смедеревском	1	1,669
Шабачком.	1	1,712
Ваљевском.	1	1,778
Крушевачком	1	1,873
Чачанском.	1	2,149
Књажевачком	1	2,203
Црноречком	1	2,220
Јагодинском.	1	2,391
Крајинском	1	3,195
Пожаревачком	1	3,347
Ужичком.	1	6,523
Подринском	1	8,138
Београдском.	1	10,646
Рудничком	1	11,867
У Србији уопште . . .	1	1,593 (становника у Србији).

По овоме, бријачка радња шири се највише у Београду и окр. ћупријском; па онда у окрузима: крагујевачком, алексиначком, смедеревском, шабачком, ваљевском и крушевачком; затим, чачанском, књажевачком, црноречком и јагодинском; даље, крајинском и пожаревачком; ање у окр. ужичком и подринском; а најмање, у рудничком и београдском округу.

Надничарска служба.

На надничарску службу долазило је у 1866 г. свега 6754 становника.

Међу овима било је оних који су собом надничили, правих надничара, 2923.

На разне округе ови су били овако подељени:

Било је:

у округу:	надничара
Алексиначком	92
Београдском	15
Београду (вароши)	1,010
Ваљевском	315
Јагодинском	70
Књажевачком	55
Крагујевачком	357
Крајинском	100
Крушевачком	115
Подринском	16
Пожаревачком	129
Рудничком	17
Смедеревском	157
Ћупријском	46
Ужичком	135
Црноречком	27
Чачанском	54
Шабачком	215
у целој земљи	2,923

Кад се, уз надничаре, узму на број и њихове по дице, и сви који од њихове зараде живе, излази овај рачун:

Долазило је, у 1866 год. на надничарску службу:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Акелсиначком	105	51	156
Београдском	15	1	16
Београду (вароши). . .	1,096	1,351	2,447
Ваљевском	364	149	513
Јагодинском	111	76	187
Књажевачком.	58	48	106
Крагујевачком	505	301	806
Крајинском.	149	150	299
Крушевачком.	156	151	307
Подринском	21	5	26
Пожаревачком	143	42	185
Рудничком	21	24	45
Смедеревском.	191	70	261
Ћупријском	47	1	48
Ужичком	234	236	470
Црноречком	58	46	104
Чачанском	81	71	152
Шабачком	322	304	626
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	3,677	3,077	6,754

Укупан број надничара и оних које они издржавају, стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА НАДНИЧАРСКОГ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	10 (становника у вароши).
Шабачком.	1	117
Крагујевачком.	1	122

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА НАДНИЧАРСКОГ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Ваљевском........	1	163
Крушевачком.....	1	219
Ужичком........	1	222
Смедеревском.....	1	230
Крајинском......	1	235
Алексиначком.....	1	308
Јагодинском......	1	332
Чачанском.......	1	382
Црноречком......	1	512
Књажевачком.....	1	519
Пожаревачком.....	1	760
Рудничком.......	1	1,055
Ћупријском......	1	1,164
Подринском......	1	1,878
Београдском......	1	3,992
У Србији уопште...	1	180 (становника у Србији).

По овоме, надничарска служба шири се највише у Београду; па онда, у окрузима: шабачком, крагујевачком и ваљевском; затим, крушевачком, ужичком, смедеревском, крајинском; даље, алексиначком, јагодинском, чачанском, црноречком, књажевачком и пожаревачком окр.; мање, у рудничком, ћупријском и подринском; а најмање, у београдском округу.

На послуживање долазило је у 1866 год. свега 2545 становника.

Међу овима било је који су собом послуживали слугу, 1302.

Одових је било:

у округу:	
Алексиначком	28
Београдском	10
Београду (вароши)	459
Ваљевском	38
Јагодинском	39
Књажевачком	36
Крагујевачком	88
Крајинском	95
Крушевачком	96
Подринском	—
Пожаревачком	53
Рудничком	22
Смедеревском	63
Ћупријском	100
Ужичком	45
Црнoречком	19
Чачанском	47
Шабачком	64
у целој земљи	1,302

Кад се и слуге и њихове породице и сви које они издржавају заједно на број узму, излази овај рачун:

У 1866 години долазило је на послуживање:

	становника		
у округу:	мушких	женских	скупа
Алексиначком	28	—	28
Београдском	14	8	22
Београду (вароши)	475	585	1,060
Ваљевском	50	25	75
Јагодинском	100	17	117

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Књажевачком	40	13	53
Крагујевачком	95	70	165
Крајинском.	114	73	187
Крушевачком	109	30	139
Подринском	—	—	—
Пожаревачком	54	10	64
Рудничком	24	4	28
Смедеревском.	73	11	84
Ћупријском	100	17	117
Ужичком.	55	92	147
Црноречком	25	4	29
Чачанском	50	34	84
Шабачком	71	149	220
у целој земљи . .	1,416	1,129	2,545

Укупан број слугу и оних које они издржавају стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА СЛУГУ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	23 (становника вароши).
Шабачком	1	335
Крајинском.	1	376
Ћупријском	1	477
Крушевачком	1	485
Јагодинском	1	531
Крагујевачком	1	595
Чачанском	1	691
Ужичком.	1	710
Смедеревском	1	715
Књажевачком.	1	1,039

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА СЛУГУ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Ваљевском	1	1,113
Рудничком	1	1,695
Алексиначком	1	1,719
Црноречком	1	1,837
Пожаревачком	1	2,198
Београдском	1	2,903
Подринском	—	—
У Србији уопште	1	478

Послуживањем, дакле, баве се и живе од њега највише становника у Београду; па онда, у окр. шабачком, крајинском, ћупријском и крушевачком; затим, јагодинском, крагујевачком, чачанском, ужичком и смедеревском окр.; даље, књажевачком, ваљевском, рудничком, алексиначком, црноречком, пожаревачком и беогадском. У подринском округу пописом од 1866 године нису слуге ни означене.

Подела становника у возарству.

На возарство долазило је, у 1866 год., свега 1679 становника, и то: 1383 на кочијашку, а 296 на лаћарску радњу.

Кочијашка радња.

У кочијашкој радњи било је:

КОЧИЈАША	ЊИХОВИХ ПОМОЋНИКА	СКУПА
392	24	416

На 100 кочијаша долази 6 помоћника.

На разне округе били су кочијаши и њихови помоћници овако подељени:

Било је:

У ОКРУГУ:	КОЧИЈАША	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	32	4	36
Београдском	1	—	1
Београду (вароши)	122	2	124
Ваљевском	30	—	30
Јагодинском	41	—	41
Књажевачком	3	—	3
Крагујевачком	35	7	42
Крајинском	14	3	17
Крушевачком	6	—	6
Подринском	2	—	2
Пожаревачком	17	7	24
Рудничком	1	—	1
Смедеревском	15	—	15
Ћупријском	1	1	2
Ужичком	6	—	6
Црноречком	2	—	2
Чачанском	9	—	9
Шабачком	55	—	55
У целој земљи	392	24	416

На 100 кочијаша долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Ћупријском	100
Пожаревачком	41
Крајинском	21
Крагујевачком	20
Алексиначком	12

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београду (вароши).	2
Београдском	—
Ваљевском	—
Јагодинском	—
Књажевачком	—
Крушевачком	—
Подринском	—
Рудничком.	—
Смедеревском	—
Ужичком.	—
Црноречком	—
Чачанском	—
Шабачком	—
У Србији уопште	7

Бројна размера између кочијаша и њихових помоћника дакле је повољна само у ћупријском округу; мање је повољна у окр. пожаревачком; а неповољна у окрузима: крајинском, крагујевачком, алексиначком и у Београду. У осталим окрузима били су кочијащи без помоћника.

Кад се узму на број и кочијаши и њихове породице и сви које они издржавају, онда долази у 1866 год., на кочијашку радњу:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА		
	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	78	68	146
Београдском	3	3	6
Београду (вароши) . .	199	197	396
Ваљевском	48	39	87
Јагодинском	69	79	148
Књажевачком	7	8	15

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Крагујевачком	75	74	149
Крајинском.	28	32	60
Крушевачком	8	8	16
Подринском	7	7	14
Пожаревачком	30	23	53
Рудничком.	3	2	5
Смедеревском	21	21	42
Ћупријском	2	—	2
Ужичком.	16	16	32
Црноречком	3	3	6
Чачанском	16	11	27
Шабачком	88	91	179
у целој земљи . .	701	682	1,383

Укупан број кочијаша и оних које они издржавају стоји у оваквој размери према целокупном броју становника:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОЧИЈАШКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	62 (становника у вароши).
Алексиначком	1	330
Шабачком	1	411
Јагодинском.	1	420
Крагујевачком.	1	658
Ваљевском.	1	959
Крајинском	1	1,171
Смедеревском	1	1,430
Чачанском.	1	2,153
Пожаревачком	1	2,653
Ужичком.	1	3,262

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КОЧИЈАШКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Подринском	1	3,487
Књажевачком	1	3,672
Крушевачком	1	4,215
Црноречком	1	8,880
Рудничком.	1	9,493
Београдском	1	10,646
Ћупријском	1	27,942
У Србији уопште . . .	1	879

Кочијашку радњу, дакле, раде и од ње живе највише становника у Београду; па онда, у окрузима: алексиначком, шабачком и јагодинском; затим, крагујевачком и ваљевском; даље, крајинском, смедеревском, чачанском, пожаревачком, ужичком, подринском, књажевачком и крушевачком окр.; мање, у црноречком и рудничком; а најмање у ћупријском и београдском округу.

Лађарска радња.

У лађарској радњи било је у 1866 години:

ПРЕДУЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
101	32	133

На разне округе ови су били подељени овако:

Било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Београдском	4	—	4
Београду (вароши) . .	57	—	57
Крајинском	35	31	66

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Смедеревском	2	1	3
Јагодинском	2	—	2
Шабачком	1	—	1
У осталим окрузима .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	101	32	133

На 100 предузимача долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крајинском	88
Смедеревском	50
У осталим окрузима	—
У Србији уопште	31

По овоме, бројна размера између предузимача и помоћника у лађарској радњи повољна је и у крајинском и смедеревском округу. У окр. београдском, у Београду, у окр. јагодинском и шабачком били су у 1866 г. возари без помоћника. У осталим окрузима није их било ни без помоћника.

Узму ли се у рачун не само лађарски предузимачи и помоћници, него и сви које они издржавају, онда је у 1869 год. на лађарску радњу долазило:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	СТАНОВНИКА ЖЕНСКИХ	СТАНОВНИКА СКУПА
Београдском	6	6	12
Београду (вароши). . .	72	45	117
Јагодинском	2	2	4
Крајинском.	80	69	149
Смедеревском	4	3	7

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Шабачком	3	4	7
У осталим земљама . .	—	—	—
у целој земљи . .	167	129	296

Укупан број оних, који раде лађарску радњу и живе од ње стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЛАЂАРСКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	212
Крајинском	1	472
Београдском	1	5,323
Ћупријском	1	8,582
Шабачком	1	10,517
Јагодинском	1	15,546
У осталим окрузима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	4,107

Лађарску радњу, дакле, највише становника раде и од ње живе у Београду; па онда у округу крајинском; мање у окр. београдском и ћупријском; а најмање у окр. јагодинском и шабачком. У осталим окрузима није ова радња у попису од 1866 г. ни означена.

Подела становника у јавној настави.

На јавну наставу долазило је, у 1866 год., свега 1584 становника.

Међу овима било је учитеља 489, и то:

у округу:	
Алексиначком	10
Београдском	29
Београду (вароши)	96
Ваљевском	25
Јагодинском	16
Књажевачком.	13
Крагујевачком	47
Крајинском	23
Крушевачком	17
Подринском	10
Пожаревачком	62
Рудничком.	13
Смедеревском	25
Ћупријском	15
Ужичком.	24
Црноречком	16
Чачанском	13
Шабачком	35
у целој земљи	489

Кад се узму у рачун и учитељи и они које они издржавају, онда је долазило на јавну наставу, у 1866 г.:

у округу:	становника мушких	женских	скупа
Алексиначом.	20	20	40
Београдском	43	35	78
Београду (вароши) . .	156	175	331
Ваљевском	39	40	79
Јагодинском	25	35	60
Књажевачком	24	18	42
Крагујевачком	96	72	168

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА		
	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Крајинском.	40	46	86
Крушевачком	29	28	57
Подринском	18	9	27
Пожаревачком	95	70	165
Рудничком.	17	15	32
Смедеревском	38	41	79
Ћупријском	22	35	57
Ужичком.	39	38	77
Црноречком	27	23	50
Чачанском	19	20	39
Шабачком	57	60	117
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	804	780	1,584

Укупан број оних који долазе на јавну наставу стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЈАВНЕ НАСТАВЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	75 (становника у вароши).
Крагујевачком.	1	584
Шабачком.	1	629
Смедеревском	1	760
Крајинском	1	817
Пожаревачком.	1	852
Београдском.	1	879
Ћупријском	1	980
Јагодинском	1	1,036
Ваљевском.	1	1,058
Црноречком.	1	1,065
Крушевачком	1	1,183

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЈАВНЕ НАСТАВЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Алексиначком	1	1,203
Књажевачком	1	1,311
Ужичком.	1	1,355
Рудничком.	1	1,483
Чачанском.	1	1,488
Подринском	1	1,808
У Србији уопште . . .	1	767

По овоме, јавном наставом бави се и од ње живи највише становника у Београду; па онда, у окрузима: крагујевачком, шабачком, смедеревском, крајинском, пожаревачком, београдском и ћупријском; затим, јагодинском, ваљевском, црноречком, крушевачком и алексиначком; даље, књажевачком, ужичком, рудничком, чачанском и подринском округу.

Подела становника у књижевности и лепим вештинама.

На књижевност и лепе вештине долазило је, у 1866 год., свега становника 359, и то:

На сликарство и на печатање књига	269
На књижарску и књиговезачку радњу. . . .	90

Сликарство и печатање књига.

У сликарству и књигопечатњи било је:

ПРЕДЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
46	64	110

На 100 предузимача долази 139 помоћника.

На разне округе били су ови предузимачи и ови помоћници подељени овако:

Било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	1	—	1
Београду (вароши). . .	25	60	85
Ваљевском	3	—	3
Јагодинском	2	—	2
Крагујевачком	3	1	4
Крајинском.	2	—	2
Крушевачком	1	—	1
Смедеревском.	1	—	1
Црноречком	1	—	1
Чачанском	1	—	1
Шабачком	6	3	9
У осталим окрузима . .	—	—	—
у целој земљи . .	46	64	110

На 100 предузимача долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београду (вароши)	240
Шабачком	50
Крагујевачком	33
У осталим окрузима	—
У Србији уопште	64

Бројна размера између предузимача и помоћника у сликарству и печатању књига била је дакле најзнатнија у Београду, па онда у окр. шабачком; а мање знатна у крагујевачком округу. У окр. алексиначком, ваљевском, јагодинском, крајинском, крушевачком, смедеревском, црно-

речком и чачанском, били су у 1866 г., предузимачи без помоћника. У осталим окрузима није их било ни без помоћника.

Додамо ли предузимачима и помоћницима и све оне које они издржавају онда излази овај рачун:

На сликарство и печатање књига долазило је у 1866 години:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА		
	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	1	1	2
Београду (вароши). . .	108	92	200
Ваљевском	5	5	10
Јагодинском	2	5	7
Крагујевачком	6	4	10
Крајинском.	2	5	7
Крушевачком	2	2	4
Смедеревском.	1	3	4
Црноречком	1	3	4
Чачанском	1	—	1
Шабачком	14	6	20
У осталим окрузима . .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	143	126	269

Укупан број оних који се баве сликарством и печатањем књига и живе од тих радња стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ИЗ РЕДА СЛИКАРСТВА И ПЕЧАТАЊА КЊИГА ДОЛАЗИ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	124
Шабачком	1	3,681
Ваљевском	1	8,348

У ОКРУГУ:	ИЗ РЕДА СЛИКАРСТВА И ПЕЧАТАЊА КЊИГА ДОЛАЗИ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Јагодинском	1	8,883
Крагујевачком	1	9,814
Крајинском	1	10,042
Црноречком	1	13,321
Смедеревском	1	15,019
Крушевачком	1	16,860
Алексиначком	1	24,068
Чачанском	1	58,037
У осталим окрузима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	4,519

По овоме, сликарство и печатање књига само су у Београду распрострти. После Београда радње ове заступљене су нешто више у шабачком округу; па онда, у ваљевском, јагодинском, крагујевачком и крајинском; мање, у црноречком, смедеревском, крушевачком и алексиначком окр.; а најмање, у чачанском округу. У осталим окрузима у 1866 год. није их ни било.

Књижарска и књиговезачка радња.

У књижарској и књиговезачкој радњи било је у 1866 год. у Србији:

ПРЕДЗИМАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
16	25	41

На 100 предузимача долази 156 помоћника.

На разне округе били су књижарски и књиговезачки предузимачи, или мајстори, и њихови помоћници овако подељени:

Било је:

У ОКРУГУ:	ПРЕДУЗИМАЧА ИЛИ МАЈСТОРА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Београду (вароши). . .	13	23	36
Јагодинском	1	1	2
Крагујевачком	1	—	1
Ужичком.	1	1	2
У осталим окрузима . .	—	—	—
у целој земљи . .	16	25	41

На 100 предузимача долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београду (вароши)	177
Јагодинском	100
Ужичком.	100
У осталим окрузима.	—
У Србији уопште	156

Бројна размера између предузимача, или мајстора, и помоћника у књижарској и књиговезачкој радњи, дакле, најповољнија је у Београду; па онда, у окр. јагодинском и ужичком. У округу крагујевачком био је у 1866 год. само један предузимач без помоћника. У осталим окрузима није било ни предузимача, а камо ли још и њихових помоћника.

Број оних који раде књижарску и књиговезачку радњу и оних које они издржавају овако је подељен на разне округе:

У 1866 год. на књижарску и књиговезачку радњу долазило је:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Београду (вароши) . . .	46	30	76
Јагодинском.	4	1	5
Крагујевачком.	2	2	4
Ужичком	4	1	5
У осталим округзима . .	—	—	—
у целој земљи . . .	56	34	90

По овоме:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА КЊИЖ. И КЊИГОВ. РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	326
Јагодинском	1	12,436
Ужичком	1	20,875
Крагујевачком.	1	24,535
У осталим округзима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	13,506

Књижарска и књиговезачка радња само је у Београду, дакле, знатније раширена. У окр. јагодинском, ужичком и крагујевачком она је слабо заступљена; а у осталим округзима никако је у 1866 год. није ни било.

Подела становника у државној управи.

На државну управу долазило је, у 1866 год., свега 9904 становника.

Од ових је било:

У реду	чиновника.	3870
„ „	служитеља	6034

Чиновништво.

Чиновника било је свега 1060. А они су били подељени на разне округе овако:

Било их је:

у округу:

Алексиначком	41
Београдском	18
Београду (вароши).	369
Ваљевском	48
Јагодинском	32
Књажевачком	27
Крагујевачком	58
Крајинском.	59
Крушевачком.	31
Подринском	30
Пожарерачком	65
Рудничком.	37
Смедеревском.	43
Ћупријском	32
Ужичком.	49
Црноречком	30
Чачанском	47
Шабачком	44
у целој земљи	1,060

Укупан број чиновника и оних које они издржавај[у] износио је 3870; а био је на разне округе овако подељен:

Долазило је на ред чиновника:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	94	92	186
Београдском	32	31	63
Београду (вароши) . .	573	558	1,131
Ваљевском	93	77	170
Јагодинском	63	70	133
Књажевачком	70	62	132
Крагујевачком	135	170	305
Крајинском.	107	110	217
Крушевачком	63	72	135
Подринском	59	55	114
Пожаревачком	126	114	240
Рудничком.	75	90	165
Смедеревском	75	84	159
Ћупријском	49	47	96
Ужичком.	103	106	209
Црноречком	72	52	124
Чачанском	79	58	137
Шабачком	66	88	154
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	1,934	1,936	3,870

Размера укупног броја чиновника и оних које они издржавају према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЧИНОВНИЧКОГ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	22 (становника у вароши).
Алексиначком	1	259
Рудничком	1	287
Крагујевачком.	1	322
Крајинском	1	324
Смедеревском	1	378

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЧИНОВНИЧКОГ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Књажевачком	1	417
Чачанском	1	423
Подринском	1	428
Црноречком	1	430
Јагодинском	1	467
Шабачком	1	478
Ваљевском	1	491
Крушевачком	1	499
Ужичком	1	499
Ћупријском	1	582
Пожаревачком	1	586
Београдском	1	1,014
У Србији уопште . . .	1	314

По овоме од чиновничке плате живе, после Београда, највише становника у окр. алексиначком и рудничком; па онда, крагујевачком, крајинском и смедеревском; затим, књажевачком, чачанском, подринском и црноречком; даље, јагодинском, шабачком, ваљевском, крушевачком, ужичком, ћупријском и пожаревачком; а најмање у окр. београдском.

Јавни послужитељи.

Послужитеља у државним надлештвима било је, у 1866 год., свега 2313. Ови су на разне округе били подељени овако:

Било их је:

У ОКРУГУ:	
Алексиначком	77
Београдском	48

у округу:	
Београду (вароши)	721
Ваљевском	88
Јагодинском	75
Књажевачком	51
Крагујевачком	108
Крајинском.	151
Крушевачком	133
Подринском	32
Пожаревачком	206
Рудничком.	38
Смедеревском	105
Ћупријском	39
Ужичком.	244
Црноречком	47
Чачанском	72
Шабачком	78
у целој земљи	2313

Укупан број ових послужитеља и оних које они издржавају износио је 6034; а био је на разне округе овако подељен:

Било је:

у округу:	мушких	женских	скупа
Алексиначком	135	130	265
Београдском	62	38	100
Београду (вароши). . .	929	451	1,375
Ваљевском	135	95	230
Јагодинском	118	109	227
Књажевачком	89	74	163
Крагујевачком	154	127	281

У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Крајинском.	263	255	518
Крушевачком	258	237	495
Подринском	44	37	81
Пожаревачком	311	236	547
Рудничком.	52	40	92
Смедеревском.	166	137	303
Ћупријском	49	49	98
Ужичком.	383	293	676
Црноречком	82	69	151
Чачанском	95	83	178
Шабачком	135	119	254
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	3,455	2,579	6,034

Размера укупног броја послужитеља јавних надлештава и оних које они издржавају, према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ОВИХ ПОСЛУЖИТЕЉА И ОНИХ КОЈЕ ОНИ ИЗДРЖАВАЈУ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	18
Крајинском	1	136
Крушевачком	1	136
Ужичком.	1	154
Алексиначком	1	181
Смедеревском	1	198
Пожаревачком	1	257
Јагодинском	1	274
Шабачком	1	290
Чачанском.	1	326
Књажевачком	1	338
Црноречком	1	353

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ОВИХ ПОСЛУЖИТЕЉА И ОНИХ КОЈЕ ОНИ ИЗДРЖАВАЈУ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Ваљевском	1	363
Крагујевачком	1	492
Рудничком	1	516
Ћупријском	1	570
Подринском	1	603
Београдском	1	639
У Србији уопште	1	201

Од плата јавних послужитеља живе, дакле највише, становника после Београда, у окрузима: крајинском, крушевачком, ужичком, алексиначком и смедеревском; затим, пожаревачком, јагодинском и шабачком; па онда, чачанском, књажевачком, црноречком и ваљевском; даље, крагујевачком, рудничком, ћупријском, подринском и београдском округу.

Подела становника у верозаконској служби.

На верозаконску службу долазило је у 1866 години, свега 3652 становника. Међу овима било је **свештеника и духовника** 812, и то:

У ОКРУГУ:	
Алексиначком	25
Београдском	33
Београду (вароши)	31
Ваљевском	59
Јагодинском	55
Књажевачком	26
Крагујевачком	64

У ОКРУГУ:	
Крајинском	52
Крушевачком	39
Подринском	33
Пожаревачком	86
Рудничком	40
Смедеревском	37
Ћупријском	40
Ужичком	58
Црноречком	21
Чачанском	56
Шабачком	57
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ	812

Ако се узму у рачун још и породице свештеника, и сви које они издржавају, онда је на верозаконску службу у 1866 год. долазило:

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА мушких	женских	скупа
Алексиначком	65	55	120
Београдском	112	109	221
Београду (вароши)	78	70	148
Ваљевском	168	117	285
Јагодинском	107	85	192
Књажевачком	69	59	128
Крагујевачком	158	134	292
Крајинском	140	124	264
Крушевачком	98	90	188
Подринском	97	93	190
Пожаревачком	192	182	374
Рудничком	59	48	107
Смедеревском	79	79	158
Ћупријском	74	58	132

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Ужичком.	136	137	273
Црноречком	43	44	87
Чачанском	136	78	214
Шабачком	138	141	279
у целој земљи . .	1,949	1,703	3,652

Укупан број оних, који долазе на верозаконску службу стоји према целокупном броју становника у оваквој размери:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ВЕРОЗАКОНСКЕ СЛУЖБЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	167
Подринском	1	257
Шабачком	1	264
Крајинском	1	266
Чачанском	1	271
Београдском	1	289
Ваљевском	1	294
Јагодинском	1	324
Крагујевачком.	1	336
Крушевачком	1	359
Пожаревачком	1	376
Смедеревском	1	380
Ужичком.	1	382
Алексиначком	1	401
Ћупријском	1	423
Књажевачком	1	430
Рудничком	1	443
Црноречком	1	612
У Србији уопште . . .	1	333

По овоме од службе верозаконске живе највише становника, после Београда, у окр. подринском, шабачком, крајинском, чачанском, београдском и ваљевском; па онда, јагодинском, крагујевачком, крушевачком, пожаревачком, смедеревском и ужичком; затим, алексиначком, ћупријском, књажевачком и рудничком; а најмање у окр. црноречком.

Подела становника у здравственим услугама.

На здравствене услуге долазило је у 1866 г. у Србији, свега 307 становника. Међу овима било је:

У ОКРУГУ:	ЛЕКАРА И АПОТЕКАРА	ЊИХОВИХ ПОМОЋНИКА	СКУПА
Београду (вароши) . .	43	14	57
Јагодинском	3	1	4
Књажевачком.	2	—	2
Крагујевачком	8	3	11
Крајинском.	2	—	2
Крушевачком.	2	—	2
Пожаревачком	4	1	5
Смедеревском.	4	3	7
Ћупријском	1	—	1
Ужичком.	3	—	3
Чачанском	2	—	2
Шабачком	3	2	5
У осталим окрузима. .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	77	24	101

На 100 лекара и апотекара долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Смедеревском	75
Шабачком	99

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Крагујевачком	37
Јагодинском	33
Београду (вароши)	32
Пожаревачком	25
У осталим окрузима.	—
У Србији уопште	31

Бројна размера између предузимача и помоћника у здравственим услугама повољна је, дакле, у окр. смедеревском и шабачком; мање је повољна у крагујевачком, јагодинском и у Београду; а најмање, у пожаревачком окр. У окр. књажевачком, крајинском, крушевачком, ћупријском, ужичком и чачанском, били су у 1866 г. предузимачи без помоћника. У осталим окрузима није их било ни без помоћника.

Укупан број лекара, бабица и апотекара, и оних које они издржавају износио је, у 1866 години:

	СТАНОВНИКА		
У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Београду (вароши). . .	90	76	166
Јагодинском	10	5	15
Књажевачком	2	3	5
Крагујевачком.	15	23	38
Крајинском.	2	2	4
Крушевачком	3	4	7
Пожаревачком	12	12	24
Смедеревском	7	14	21
Ћупријском	1	1	2
Ужичком.	6	4	10
Чачанском	4	3	7

У ОКРУГУ:	СТАНОВНИКА МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Шабачком	6	2	8
У осталим окрузима . .	—	—	—
у целој земљи . .	158	149	307

Размера укупног броја лекара, бабица и апотекара, и оних које они издржавају, према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ЗДРАВСТВЕНИХ УСЛУГА ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	149 (становника у вароши).
Крагујевачком.	1	2,582
Смедеревском	1	2,861
Јагодинском	1	4,145
Пожаревачком	1	5,858
Чачанском.	1	8,291
Шабачком	1	9,202
Крушевачком	1	9,634
Ужичком.	1	10,438
Књажевачком	1	11,016
Крајинском	1	17,573
Ћупријском	1	27,942
У осталим окрузима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	3,959

Здравствене услуге, дакле, шире се, највише у Београду; па онда у окр. крагујевачком и смедеревском; затим јагодинском, пожаревачком, чачанском, шабачком и крушевачком; мање у окр. ужичком и књажевачком; најмање у окр. ћупријском и крајинском. У остали ок|зима нису пописом од 1866 г. ни означене.

Подела становника у правобранилачкој радњи.

На правобранилачку радњу долазило је, у 1866 год., свега 192 становника.

Међу овима било је:

ПРАВОБРАНИЛАЦА	ЊИХОВИХ ПОМОЋНИКА	СКУПА
46	2	48

На 100 правобранилаца долазе 4 помоћника.

На разне округе били су правобраниоци и њихови помоћници овако подељени:

Било је:

У ОКРУГУ:	ПРАВОБРАНИЛАЦА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	2	—	2
Београду (вароши). . .	17	—	17
Ваљевском	4	2	6
Крагујевачком	3	—	3
Крајинском.	2	—	2
Крушевачком.	4	—	4
Пожаревачком	5	—	5
Смедеревском.	3	—	3
Ћупријском	2	—	2
Чачанском	1	—	1
Шабачком	3	—	3
У осталим окрузима . .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	46	2	48

По овоме, бројна размера између правобранилаца и њихових помоћника има да се означи само у ваљевском округу, и ту је она повољна; јер износи 50%. У Бео-

граду и окрузима: алексиначком, крагујевачком, крајинском, крушевачком, пожаревачком, смедеревском, ћупријском, чачанском и шабачком били су правобраниоци без помоћника. У осталим окрузима нису они пописом од 1866 год. ни без помоћника означени.

Укупан број правобранилаца и оних које они издржавају износио је:

У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	6	6	12
Београду (вароши) . .	40	36	76
Ваљевском	12	14	26
Крагујевачком	3	5	8
Крајинском.	2	1	3
Крушевачком.	9	10	19
Пожаревачком	7	5	12
Смедеревском.	8	8	16
Ћупријском	2	6	8
Чачанском	2	2	4
Шабачком	5	3	8
У осталим окрузима . .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	96	96	192

Размера укупног броја правобранилаца, и оних које они издржавају, према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ПРАВОБРАНИЛАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	326
Ваљевском	1	3,211
Крушевачком	1	3,549
Смедеревском	1	3,755

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ПРАВОБРАНИЛАЧКЕ РАДЊЕ ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Алексиначком	1	4,011
Ћупријском	1	6,985
Шабачком	1	9,202
Пожаревачком	1	11,717
Крагујевачком	1	12,267
Чачанском	1	14,509
Крајинском	1	23,431
У осталим окрузима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	6,331

По овоме правобрнилачка радња шири се, после Београда, највише у окрузима: ваљевском, крушевачком и смедеревском; затим, алексиначком, ћупријском и шабачком; мање, у пожаревачком, крагујевачком, и чачанском; а најмање у крајинском окр. У осталим окрузима није она у попису од 1866 г. ни означена.

Подела становника у забавној радњи.

На свирачку радњу долазило је у 1866 год. свега 930 становника.

Међу овима било је:

СВИРАЧА	ЊИХОВИХ ПОМОЋНИКА	СКУПА
293	34	327

На 100 свирача долази 12 помоћника.

Свирачи и њихови помоћници били су подељени на разне округе овако:

Било је:

У ОКРУГУ:	СВИРАЧА	ПОМОЋНИКА	СКУПА
Алексиначком	2	1	3
Београдском	6	7	13
Београду (вароши) . .	119	—	119
Ваљевском	14	—	14
Књажевачком	2	—	2
Крагујевачком	15	9	24
Крајинском.	78	—	78
Крушевачком	1	—	1
Пожаревачком	27	7	34
Смедеревском	11	10	21
Црноречком	3	—	3
Шабачком	10	—	10
Ћупријском	5	—	5
У осталим окрузима . .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	293	34	327

На 100 свирача долази:

У ОКРУГУ:	ПОМОЋНИКА
Београдском	116
Смедеревском.	91
Алексиначком . . . . ,	50
Пожаревачком	26
Крагујевачком.	9
У осталим окрузима.	—
У Србији уопште	12

Бројна размера између свирача и њихових помоћника, највиша је, дакле, у окр. београдском и смедеревском; па онда, алексиначком; незнатнија је у округу пожаревач-

ком; а најнижа у окр. крагујевачком. У Београду и окр. ваљевском, књажевачком, крајинском, крушевачком, црноречком, шабачком и ћупријском били су, у 1866 години свирачи без помоћника. У осталим окрузима нису они пописом никако означени.

Укупан број свирача и оних које они издржавају, износио је:

У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Алексиначком	4	9	13
Београдском	18	11	29
Београду (вароши) . .	164	162	326
Ваљевском	38	30	68
Књажевачком	2	6	8
Крагујевачком	27	30	57
Крајинском.	112	115	227
Крушевачком	1	—	1
Пожаревачком	46	39	85
Смедеревском	26	20	46
Ћупријском	9	8	17
Црноречком	5	5	10
Шабачком	21	22	43
У осталим окрузима . .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	473	457	930

Размера укупног броја свирача и оних које они издржавају, према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА СВИРАЧА ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	76
Крајинском	1	309
Ваљевском	1	1,227

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА СВИРАЧА ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Смедеревском	1	1,306
Пожаревачком	1	1,654
Шабачком	1	1,712
Крагујевачком	1	1,722
Београдском	1	2,203
Ћупријском	1	3,287
Алексиначком	1	3,703
Црноречком	1	5,328
Књажевачком	1	6,885
Крушевачком	1	67,439
У осталим окрузима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	1,307

Становника који од свирачке радње живе највише је, дакле, после Београда, у окр. крајинском; па онда, ваљевском, смедеревском, пожаревачком, шабачком и крагујевачком; затим, београдском, ћупријском и алексиначком; даље, црноречком и књажевачком; а најмање, у округу крушевачком. У осталим окрузима није ова радња у попису од 1866 г. ни означена.

Подела становника који живе од прихода.

Становника који живе од прихода било је, у 1866 г. свега 3988.

Међу овима било је:

Пензионара	789
Капиталиста и других ималаца	3,199

Пензионари.

Пензионара било је:

у округу:	
Алексиначком	2
Београду (вароши)	112
Ваљевском	6
Јагодинском	9
Књажевачком	3
Крагујевачком	6
Крајинском	1
Крушевачком	5
Подринском	2
Пожаревачком	12
Рудничком	4
Смедеревском	12
Ћупријском	2
Ужичком	2
Шабачком	8
У осталим окрузима	—
у целој земљи	186

Укупан број пензионара и оних које они издржавају, износио је:

у округу:	мушких	женских	скупа
Алексиначком	2	2	4
Београду (вароши)	168	280	448
Ваљевском	15	17	32
Јагодинском	21	17	38
Књажевачком	7	8	15
Крагујевачком	18	23	41

У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Крајинском.	1	1	2
Крушевачком.	8	7	15
Подринском	9	5	14
Пожаревачком	26	31	57
Рудничком	4	6	10
Смедеревском.	19	24	43
Ћупријском	6	6	12
Ужичком	9	8	17
Шабачком	16	25	41
У осталим окрузима . .	—	—	—
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	329	460	789

Размера укупног броја пензионара и оних које они издржавају према целокупном броју становника оваква је:

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ПЕНЗИОНАРА ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА
Београду (вароши) . .	1	55
Смедеревском	1	1,397
Јагодинском	1	1,636
Шабачком	1	1,795
Крагујевачком.	1	2,393
Пожаревачком.	1	2,467
Ваљевском.	1	2,609
Подринском	1	3,487
Књажевачком	1	3,672
Крушевачком	1	4,496
Ћупријском	1	4,657
Рудничком.	1	4,747
Ужичком.	1	6,140
Алексиначком	1	12,034

У ОКРУГУ:	ДОЛАЗИ ИЗ РЕДА ПЕНЗИОНАРА ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА
Крајинском	1	35,146
У осталим окрузима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	1,541

По овоме, становника који од пензије живе, највише је, после Београда, у окр. смедеревском, јагодинском и шабачком; па онда, крагујевачком, пожаревачком и ваљевском; затим, подринском и књажевачком; даље, крушевачком, ћупријском и рудничком; мање у окр. ужичком, а најмање у крајинском и алексиначком. У осталим окр. није их попис од 1866 г. никако ни означио.

Капиталиста и других ималаца који живе од свог прихода било је:

У ОКРУГУ:	
Алексиначком	3
Београдском	15
Београду (вароши)	392
Ваљевском	27
Јагодинском	4
Књажевачком	7
Крагујевачком	79
Крајинском.	105
Крушевачком	87
Подринском	1
Пожаревачком	134
Рудничком.	3
Смедеревском	56
Ћупријском	10
Ужичком.	21
Црноречком	2

у округу:	
Чачанском	108
Шабачком	94
у целој земљи	1,148

Укупан број капиталиста и других imалаца који живе од свог прихода и оних, које они издржавају, износио је:

у округу:	мушких	женских	скупа
Алексиначком	8	5	13
Београдском	22	28	50
Београду (вароши). . .	312	759	1,071
Ваљевском	36	52	88
Јагодинском	6	8	14
Књажевачком	7	9	16
Крагујевачком	91	176	267
Крајинском.	83	199	282
Крушевачком.	82	165	247
Подринском	4	2	6
Пожаревачком	130	231	361
Рудничком.	3	7	10
Смедеревском.	63	77	140
Ћупријском	11	19	30
Ужичком.	23	47	70
Црноречком	3	2	5
Чачанском	92	172	264
Шабачком	85	180	265
у целој земљи . .	1,061	2,138	3,199

Размера између укупног броја капиталиста и друг ималаца који живе од свог прихода и оних, које они и државају, оваква је према целокупном броју становник

Долази:

У ОКРУГУ:	ИЗ РЕДА КАПИТАЛИСТА И ДРУГИХ ИМАЛАЦА КОЈИ ЖИВЕ ОД СВОГ ПРИХОДА ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА У ОКРУГУ
Београду (вароши) . .	1	23 (становника у вароши).
Чачанском	1	220
Крајинском	1	248
Крушевачком	1	273
Шабачком	1	278
Крагујевачком.	1	367
Пожаревачком.	1	389
Смедеревском	1	429
Ваљевском.	1	948
Београдском.	1	1,277
Ужичком.	1	1,491
Ћупријском	1	1,863
Алексиначком	1	2,674
Књажевачком	1	3,442
Јагодинском	1	4,441
Рудничком.	1	4,747
Подринском	1	8,138
Црноречком	1	10,567
У Србији уопште . . .	1	380 (становника у Србији).

По овоме, становника који живе од прихода, највише је у Београду; па онда, у окр. чачанском, крајинском, крушевачком и шабачком; затим, крагујевачком, пожаревачком и смедеревском; даље, ваљевском, београском, ужичком, ћупријском, алексиначком, књажевачком, јагодинском и рудничком; мање у подринском, а најмање у црноречком округу.

Подела војничког реда.

У 1866 г. било је у Србији свега 2650 војника. Међу овима било је:

ОФИЦИРА	ПРОСТИХ ВОЈНИКА	СКУПА
173	2477	2650

На разне округе били су војници овако подељени:

Било је:

У ОКРУГУ:	ОФИЦИРА	ПРОСТИХ ВОЈНИКА	СКУПА
Алексиначком	—	84	84
Београдском	—	169	169
Београду (вароши) . .	88	100	188
Ваљевском	3	179	182
Јагодинском	—	111	111
Књажевачком	2	108	110
Крагујевачком	54	207	261
Крајинском	—	130	130
Крушевачком	8	96	104
Подринском	—	156	156
Пожаревачком	—	289	289
Рудничком	—	87	87
Смедеревском.	1	107	108
Ћупријском	7	71	78
Ужичком	4	206	210
Црноречком	1	108	109
Чачанском	1	80	81
Шабачком	4	189	193
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ . .	173	2,477	2,650

Подела просијака.

Просјака било је у 1866 години у Србији свега 101, и то:

у округу:	
Алексиначком	1
Београдском	2
Београду (вароши)	10
Ваљевском	12
Јагодинском	5
Крајинском	1
Крушевачком	3
Подринском	1
Пожаревачком	22
Смедеревском	3
Ужичком	34
Чачанском	1
Шабачком	6
У осталим окрузима	—
у целој земљи	101

Укупан број просијака са онима које они издржавају износио је:

у округу:	мушких	женских	скупа
Алексиначком	2	2	4
Београдском	3	4	7
Београду (вароши)	7	5	12
Ваљевском	12	7	19
Јагодинском	7	4	11
Крајинском	1	3	4
Крушевачком	6	4	10
Подринском	1	1	2

У ОКРУГУ:	МУШКИХ	ЖЕНСКИХ	СКУПА
Пожаревачком	49	50	99
Смедеревском	6	2	8
Ужичком	57	38	95
Чачанском	2	1	3
Шабачком	20	21	41
У осталим окрузима . .	—	—	—
У целој земљи . .	173	142	315

Размера укупног броја просијака и оних које они издржавају према целокупном броју становника, оваква је:

Долази:

У ОКРУГУ:	ИЗ РЕДА ПРОСИЈАКА ПО	НА СВАКИХ СТАНОВНИКА
Ужичком	1	1,099
Пожаревачком	1	1,420
Шабачком	1	1,795
Београду (вароши) . .	1	2,064
Ваљевском	1	4,394
Јагодинском	1	5,653
Крушевачком	1	6,744
Смедеревском	1	7,509
Београдском	1	9,126
Алексиначком	1	12,034
Крајинском	1	17,573
Чачанском	1	19,346
Подринском	1	24,413
У осталим окрузима . .	—	—
У Србији уопште . . .	1	3,859

Становника који од милостиње живе, било је да највише у окр. ужичком, пожаревачком и шабачком; за

у Београду; па онда, у окрузима: ваљевском, јагодинском, крушевачком, смедеревском и београдском; мање у окр. алексиначком, крајинском и чачанском; а најмање у окр. подринском. У осталим окрузима није их, по попису од 1866 год., ни било.

Бројна размера између оних који привређују и оних који не привређују.

Колико је било у Србији у 1866 г. оних који раде и привређују, као што су предузимачи и њихови помоћници, а колико оних који сами не привређују, но који живе од зараде првих, као што су породице, сродници и слуге оних који привређују, — излаже се у следећем прегледу:

Долазило је:

НА ЗАНАТЕ, И ТО:	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На млинарску, пекарску и крчмарску радњу. . .	5,674	5,374	11,048
На месарску, кобасичарску и рибарску радњу . .	609	747	1,356
На колачарску и посластичарску радњу . . .	82	45	127
На кројачку радњу . . .	4,888	6,204	11,092
„ обућарску „ . . .	1,963	1,903	3,866
„ кожухарску радњу . .	824	1,094	1,918
„ ткачку „ . .	657	805	1,462
„ бојаџијску „ . .	544	833	1,377
„ зидарску и тесачку р.	2,319	2,065	4,384
„ столарску радњу . . .	486	439	925
„ ковачку и браварску радњу.	4,015	7,920	11,935

НА ЗАНАТЕ, И ТО:	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На грнчарску радњу . . .	254	371	625
„ свеħарску и сапунџијску радњу	390	499	889
На дрвенаријску радњу .	2,368	6,533	8,901
„ котларску радњу. . .	311	722	1,033
„ качарску „ . . .	319	372	691
„ коларску „ . . .	362	472	834
„ седларску и кајишарску радњу	360	405	765
На пушкарску и ножарску радњу	471	640	1,111
На златарску и саџијску радњу	152	171	323
НА ЗАНАТЕ СВЕ СКУПА . .	27,048	37,614	64,662
На трговину	7,983	10,749	18,732

На саобраћај, и то:

	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На кочијашку радњу . .	416	967	1,383
„ лађарску „ . .	133	163	296
НА САОБРАЋАЈ УКУПНО . .	549	1,130	1,679
На рударство	431	634	1,065

На личне услуге, и то:

	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУП[illegible]
На бријачку радњу . . .	369	394	7[illegible]
„ надничење	2,923	3,831	6,7[illegible]

На здравствене услуге, и то:

	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На лекарску, бабичку и апотекарску радњу . .	101	206	307
На јавну наставу . .	489	1,095	1,584

На књижевност и лепе вештине, и то:

	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На сликарство и печатање књига.	110	159	269
На књижарску и књиговезачку радњу	41	49	90
НА КЊИЖЕВНОСТ И ЛЕПЕ ВЕШТИНЕ УКУПНО. . .	151	208	359
На верозаконску службу	812	2,840	3,652

На државну управу, и то:

	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На чиновништво	1,060	2,810	3,870
На правобранилачку радњу.	48	144	192

Узме ли се број 100 за основу бројној размери између оних који привређују и оних који сами не привређују, но које издржавају они што привређују, онда се доје овај преглед:

У 1866 години, долазило је:

24*

НА ЗАНАТЕ, И ТО:	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На колачарску и посластичарску радњу . . .	64%	36%	100
На зидарску и тесачку р.	53%	47%	100
„ столарску радњу . . .	52%	48%	100
„ млинарску, пекарску и крчмарску радњу. .	51%	49%	100
На обућарску „ . .	50%	50%	100
„ седларску и кајишарску радњу	47%	53%	100
На златарску и саџијску радњу.	47%	53%	100
На качарску радњу . . .	46%	54%	100
„ ткачку радњу	45%	55%	100
„ месарску, кобасичарску и рибарску радњу.	44%	56%	100
На кројачку радњу . . .	44%	56%	100
„ свећарску и сапунџијску радњу	44%	56%	100
На коларску радњу . . .	43%	57%	100
„ кожухарску „ . . .	42%	58%	100
„ пушкарску и ножарску радњу	42%	58%	100
На грнчарску радњу. . .	40%	60%	100
„ бојаџијску „ . . .	39%	61%	100
„ ковачку и браварску радњу.	34%	66%	100
На котларску радњу. . .	30%	70%	1
„ дрвенаријску радњу .	26%	74%	1
На занате уопште	42%	58%	1

На личне услуге, и то:

	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На бријачку радњу . . .	48%	52%	100
„ надничење	43%	57%	100
На трговину	42%	58%	100

На књижевност и лепе вештине, и то:

	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На књижарску и књиговезачку радњу	45%	55%	100
На сликарство и печатање књига.	41%	59%	100
На књижевност и лепе вештине уопште. .	42%	58%	100
На рударство.	41%	59%	100

На здравствене услуге, и то:

	КОЈИ ПРИВРЕЂУЈУ	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
На лекарску, бабичку и апотекарску радњу. .	33%	67%	100
На јавну наставу . .	31%	69%	100
На правобранилачку радњу.	28%	72%	100
На чиновништво.	27%	63%	100
На верозаконску службу.	22%	78%	100

Као што је лако појмити, за друштво и народ све је боље, што је у њему више оних који привређују, а мање

оних који сами не привређују но од привреде других живе. Као угодна размера сматра се, кад број оних који привређују, износи бар две петине; а број оних који не привређују највише три петине.

По попису од 1866 год. и прегледу који смо напред изложили, у нас у занатима, у трговини, књижевности и лепим вештинама и у рударству број оних који привређјуу износи нешто више од две петине, а број оних који не привређују, нешто мање од три петине. Размера тих бројева може се, дакле, уопште као редовна сматрати. У занатима посебице размера између оних који привређују и оних који не привређују, најповољнија је у колачарској и посластичарској радњи, у којој број оних који привређују износи преко три петине, а број оних што не привређују мање од две петине; затим, у зидарској и тесачкој; столарској; млинарској, пекарској и крчмарској, и обућарској радњи; па онда, у седларској и кајишарској; златарској и сапијској; колачарској; ткачкој; месарској, кобасичарској и рибарској; кројачкој; свећарској и сапунџијској; коларској; кожухарској; пушкарској и ножарској радњи. У свима овим радњама број оних који привређују износи преко две петине; а број оних који не привређују, мање од три петине. У грнчарској радњи бројна размера између оних који привређују и оних који не привређују још је редовна; али је она мање угодна у бојаџијској, ковачкој, браварској и котларској радњи; а најмање је угодна у дрвенаријској. — Бројна размера између оних који привређују и оних који не привређују неугодна је и у здравственим услугама, у јавној настави, правобранилачкој радњи, чиновништву и верозаконској служби. Свугде ту број оних који привређују не износи ни др петине; докле број оних који не привређују и три пе тине премаша. —

У попису од 1866 године нису у пољској привреди они који привређују означени одвојено од оних који не привређују, те и ми нисмо у стању изложити у тој главној радњи народној бројну размеру између предузимача и и оних који не привређују.

Прикупе ли се у једно све привредне радње у којима је број привредника означен одвојено од оних који не привређују, онда излази овај рачун:

У 1866 години долазило је у Србији на разне радње (осим пољске привреде) свега:

	ПРИВРЕДНИКА	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
	47,249	73,992	121,241
или	39%	61%	100

На разне округе били су ови бројеви подељени овако:

Долазило је на разне радње:

У ОКРУГУ:	ПРИВРЕДНИКА	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
Алексиначком	1,179	2,749	3,928
Београдском.	1,372	2,443	3,815
Београду (вароши) .	10,013	13,487	23,500
Ваљевском.	2,663	5,197	7,860
Јагодинском.	2,062	3,112	5,174
Књажевачком	1,133	2,198	3,331
Крагујевачком . . .	4,465	5,392	9,857
Крајинском	3,109	5,113	8,222
Крушевачком	1,545	2,993	4,538
Подринском.	632	1,989	2,621
Пожаревачком. . . .	4,427	6,473	10,900

У ОКРУГУ:	ПРИВРЕДНИКА	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
Рудничком	744	898	1,642
Смедеревском	3,002	4,455	7,457
Ћупријском	2,392	3,301	5,693
Ужичком	2,416	3,911	6,327
Црноречком	932	2,213	3,145
Чачанском.	1,584	2,325	3,909
Шабачком	3,579	5,743	9,322
У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ .	47,249	73,992	121,241

Кад се бројна размера привредника према онима који не привређују, сведе на број 100 као основу, онда на разне радње (осим пољске привреде) долази:

У ОКРУГУ:	ПРИВРЕДНИКА	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
Крагујевачком.	45%	55%	100
Рудничком	45%	55%	100
Београду (вароши). . .	42%	58%	100
Ћупријском	42%	58%	100
Јагодинском	40%	60%	100
Пожаревачком.	40%	60%	100
Смедеревском	40%	60%	100
Чачанском.	40%	60%	100
Шабачком.	38%	62%	100
Крајинском	38%	62%	100
Ужичком.	38%	62%	100
Београдском	36%	64%	100
Ваљевском.	34%	66%	100
Књажевачком	34%	66%	100
Крушевачком	34%	66%	100

У ОКРУГУ:	ПРИВРЕДНИКА	КОЈИ НЕ ПРИВРЕЂУЈУ	СКУПА
Подринском	32%	68%	100
Алексиначком	30%	70%	100
Црноречком	29%	71%	100
У Србији уопште . . .	39%	61%	100

По овоме, бројна размера између привредника и оних који не привређују повољна је у окрузима: крагујевачком, рудничком и ћупријском и у вароши Београду; јер свугде ту број привредника износи више од две петине, а број привредника мање од три петине. У окрузима: јагодинском, пожаревачком, смедеревском и чачанском размера између броја привредника и оних који не привређују редовна је; ту број привредника износи две петине, а број оних који не привређују не премаша три петине. Напротив, у окрузима: шабачком, крајинском, ужичком, београдском, ваљевском, књажевачком, крушевачком, подринском, алексиначком и црноречком број привредника не достиже редовну меру; докле број оних који не привређују, износи више него што би по правилу требало. Па и у Србији уопште број привредника нешто је испод мере која се сматра као редовна; а број оних који не привређују, премаша меру коју не би требало да пређе.

III.

Пољска привреда.

Пољска привреда је главна грана производне и привредне радиности у Србији. Она сама забавља, као што смо пред видели, преко 90% наших становника.

Пољска привреда дели се поглавито на ратарство сточарство. Статистична дата која ћемо овде изло-

жити, поцрпљена су за ратарство из званичних пописа од 1847 и 1867 год.; а за сточарство, из званичних пописа од 1859 и 1866 године.

Ратарство.

Пописом од 1867 г. нашло се у Србији:

Под пшеницом	281,763.00	дана	орања.
„ ражи	42,558.20	„	„
„ јечмом.	69,669.50	„	„
„ кукурузом.	504,959.80	„	„
„ крупником	30,527.90	„	„
„ овсем	65,315.70	„	„
„ елдом	3,412.40	„	„
„ просом	942.50	„	„
свега под житом . .	999,149.00	дана	орања.
Под кромпиром	14,809.80	„	„
„ купусом.	18,457.30	„	„
„ дуваном.	4,553.70	„	„
„ ћетеном	4,226.70	„	„
„ конопљом	37,289.10	„	„
скупа	1,078,485.60	дана	орања.

Даље се истим пописом нашло:

Винограда	410,691.30	мотика.
Ливада	636,806.10	коса.

Упоредимо ли попис од 1867 г. са пописом од 1847 године, онда добијемо овај преглед:

У Србији је било:

	1847	1867
	ДАНА ОРАЊА	
Срађене и засејане (житом и другим усевима) земље . .	763,912	1,078,485
	МОТИКА	
Винограда	381,293	410,691
	КОСА	
Ливада	686,573	636,806

Или, по новој мери (рачунећи дан орања у средњу руку у 800; косу ливаде у 600; а мотику винограда у 160 аустр. кв. хвата):

	1847	1867
	ХЕКТАРА	
Срађене и засејане земље . .	219,802	310,315
Винограда	21,942	23,633
Ливада	148,162	137,423
скупа	389,906	471,371

Више је у 1867 г. него што је било 1847 години:

	ХЕКТАРА
Срађене и засађене земље . .	90,513
Винограда	1,691
скупа	92,204

А мање је у 1867, него што је било у 1847 год.:

	ХЕКТАРА
Ливада.	10,739

Кад се просторија која служи пољској привреди, упоеди са целокупном просторијом Србије, која је пре рата

за независност износила 37,560 квадратних километара, онда излази овај рачун:

Износила је просторија:

	1847	1867
	КВАДР. КИЛОМЕТАРА	
Срађене и засејане земље . .	2,198.02	3,103.15
Винограда.	219.42	236.33
Ливада	1,481.62	1,374.23
скупа	3,899.06	4,713.71

На 100 квадр. километара целокупне просторије наше било је:

	1847	1867
	КВАДР. КИЛОМЕТАРА	
Срађене и засејане земље . .	5.85	8.26
Винограда	0.58	0.63
Ливада.	3.94	3.66
СКУПА ПРОСТОРИЈЕ КОЈА СЛУЖИ ЗА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ .	10.37	12.55

По овоме, за 20 година, од 1847 до 1867 г., поширена је просторија:

	ЗА СВИХ 20 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
Срађене и засејане земље у . .	41.19%	2.06%
Винограда у.	8.62%	0.43%
Сужена је просторија:		
Ливада у	7.03%	0.35%
А укупна просторија која служи за пољску привреду, поширена је у	21.02%	1.05%

Ово је ширење само по просторији. Но кад се ширење пољско-привредне просторије упореди са множењем људства, онда излази овај рачун:

Било је у Србији:

СТАНОВНИКА	
1847	1867
928,648	1,230,596

А просторије која служи за пољску привреду:

1847	1867
ХЕКТАРА	
389,906	471,371

На 100 становника долази пољско-привредне просторије:

1847	1867	МАЊЕ У 1867
ХЕКТАРА		
42	38	4

Тако, дакле, од 1847 до 1867 год. број становника увећан је:

	ЗА СВИХ 20 ГОДИНА		ГОДИШЊЕ
у	301,948	у	15,097
што чини .	$32._{31}\%$	што чини .	$1._{62}\%$

А просторија која служи за пољску привреду смањена на сваких 100 становника:

	за свих 20 година		годишње	
	хектара			
у	4	у	$0._{20}$	
што чини .	$9._{52}$%;	што чини .	$1._{48}$%	

Вредност земље која служи за пољску привреду, у Србији, износи, према попису и процени непокретне имаовине од 1863 г. (в. Државопис Србије св. II.) око 192,000,000 динара, што чини на сваког становника по 169 динара.

Упоредимо ли разне врсте хране које су у 1847 и 1867 год. биле предмет пољске привреде у Србији, онда добијемо овај преглед:

По просторији било је засејано:

	1847	1867	у 1867 више	у 1867 мање
	дана орања			
Пшенице	182,875	281,763	98.888	—
Ражи	22,247	42,558	20,311	—
Јечма.	54,096	69,669	15,573	—
Кукуруза. . . .	420,562	504,959	84,397	—
Крупника. . . .	34,088	30,527	—	3,561
Овса	42,437	65,315	22,878	—
Проса	740	942	202	—
Елде	1,295	3,412	2,117	—
Кромпира. . . .	5,572	14,809	9,237	—
хране скупа .	763,912	1,013,954	250,042	—

Од 1847 до 1867 године, дакле је:

ЗАСЕЈАНА ПРОСТОРИЈА	ЗА СВИХ 20 ГОДИНА		ГОДИШЊЕ	
	ПОШИРЕНА	СУЖЕНА	ПОШИРЕНА	СУЖЕНА
Пшенице са . . .	54%	—	2.70%	—
Ражи „ . . .	91%	—	4.55%	—
Јечма „ . . .	29%	—	1.45%	—
Кукуруза „ . . .	20%	—	1.00%	—
Крупника „ . . .	—	10%	—	0.50%
Овса „ . . .	54%	—	2.70%	—
Проса „ . . .	27%	—	1.35%	—
Елде „ . . .	16%	—	0.80%	—
Кромпира „ . . .	166%	—	8.30%	—
укупно са . . .	32%	—	1.60%	—

Од целе просторије која је храном засејана била заузима:

	1847	1867	у 1867	
			ВИШЕ	МАЊЕ
Кукуруз.	55%	50%	—	5%
Пшеница	24%	28%	4%	—
Јечам	7%	7%	—	—
Овас.	6%	6%	—	—
Раж	3%	4%	1%	—
Крупник.	4%	3.10%	—	0.90%
Кромпир.	0.73%	1.46%	0.73%	—
Елда.	0.17%	0.34%	0.17%	—
Просо	0.10%	0.10%	—	—
	100	100	—	—

Тако, кукуруз заузима највећи део оне просторије, која је храном засејана, па онда пшеница; затим, јечам и овас, па онда, раж, па крупник, па кромпир, па елда, и најпосле просо.

На 100 становника долази:

ПРОСТОРИЈЕ ЗАСЕЈАНЕ	1847	1867	У 1867 више	У 1867 мање
	ДАНА ОРАЊА			
Пшеницом	19.98	22.89	2.91	—
Ражи	2.43	3.46	1.03	—
Јечмом	5.91	5.66	—	0.25
Кукурузом. . . .	45.96	41.03	—	4.93
Крупником . . .	3.72	2.48	—	1.24
Овсем	4.64	5.31	0.67	—
Просом	0.08	0.07	—	0.01
Елдом	0.14	0.28	0.14	—
Кромпиром . . .	0.61	1.21	0.60	—
УКУПНО.	83.48	82.40	—	1.08

По овоме, од 1847 до 1867 год., на сваких 100 становника,

ПРОСТОРИЈА ЗАСЕЈАНА	ПОШИРЕНА ЈЕ за свих 20 година	ПОШИРЕНА ЈЕ годишње	СУЖЕНА за свих 20 година	СУЖЕНА годишње
Пшеницом са . .	14.56%	0.73%	—	—
Ражи „ . .	42.24%	2.11%	—	—
Јечмом „ . .	—	—	4.24%	0.21%
Кукурузом „ . .	—	—	10.71%	0.53%
Крупником „ . .	—	—	33.42%	1.67%
Овсем „ . .	14.44%	0.72%	—	—
Просом „ . .	—	—	6.17%	0.31%
Елдом „ . .	96.45%	4.82%	—	—
Кромпиром „ . .	99.00%	4.45%	—	—
УКУПНО	—	—	1.29%	0.06%

Тако, дакле, у нас просторија храном засејана не шири се у оној размери, која би одговарала множењу народа, него у нижој. Докле се људство наше од 1847 до 1867 год. умножило са 32.$_{51}$%, просторија за производење хране проширена је са 32%, дакле са 0.$_{51}$% мање, него што износи размера у којој се људство намножило. А кад се још узме у рачун и размереност те просторије на становнике, онда излази, да у 1867 г. на сваких 100 становника долази 1.$_{29}$% мање храном засејане земље, него што је долазило у 1847 години.

Сад да видимо, колико је посејано, а колико пожњевено хране на просторији која за производење хране служи.

По званичним пописима од 1847 и 1867 год. било је посејано:

	1847	1867
	о к а	
Пшенице	7,863,662	10,702,054
Ражи	985,804	1,267,433
Јечма	2,047,897	2,211,859
Кукуруза	3,356,942	3,554,694
Крупника	1,272,642	890,361
Овса	1,398,172	1,666,463
Проса	3,500	3,227
Елде	19,250	29,893
Кромпира	1,211,880	2,584,800

	у 1867	
	више	мање
	о к а	
Пшенице	2,838,392	—
Ражи	281,629	—
Јечма	163,962	—

	у 1867	
	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
Кукуруза	197,752	—
Крупника	—	382,281
Овса.	268,291	—
Проса	—	273
Елде	10,643	—
Кромпира	1,372,920	—

По овоме, од 1847 до 1867 године,

СЕЈАЊЕ	УМНОЖЕНО ЈЕ		СМАЊЕНО	
	ЗА СВИХ 20 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ	ЗА СВИХ 20 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
Пшенице са . . .	36%	1.80%	—	—
Ражи „ . . .	28%	1.40%	—	—
Јечма „ . . .	8%	0.40%	—	—
Кукуруза „ . . .	6%	0.30%	—	—
Крупника „ . . .	—	—	30%	1.50%
Овса „ . . .	12%	0.60%	—	—
Проса „ . . .	—	—	8%	0.40%
Елде „ . . .	55%	2.75%	—	—
Кромпира „ . . .	113%	5.65%	—	—

А било је пожњевено:

	1847	1867
	О К А	
Пшенице	57,240,361	77,828,250
Ражи	5,171,571	7,055,224
Јечма.	12,803,418	13,831,761
Кукуруза. . . .	130,317,471	137,995,049

	1847	1867
	О К А	
Крупника. . . .	7,456,596	5,207,842
Овса	8,411,755	10,025,872
Проса	127,950	118,398
Елде	192,450	298,933
Кромпира. . . .	12,118,800	25,848,000

	у 1867	
	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
Пшенице.	20,587,889	—
Ражи.	1,883,653	—
Јечма	1,028,343	—
Кукуруза	7,677,578	—
Крупника	—	2,248,754
Овса.	1,614,117	—
Проса	—	9,552
Елде.	106,483	—
Кромпира	13,729,200	—

Чисти производ жетве износио је:

	1847	1867
	О К А	
Пшенице	49,376,699	67,126,196
Ражи	4,195,767	5,787,791
Јечма.	10,755,520	11,619,902
Кукуруза. . . .	126,960,529	134,440,355
Крупника. . . .	6,183,954	4,317,481
Овса	7,013,376	8,359,409

	1847	1867
	о к а	
Проса	124,450	115,117
Елде	173,200	269,040
свију жита скупа .	204,783,495	232,035,345
Кромпира. . . .	10,906,920	23,263,200

	у 1867 више	мање
	о к а	
Пшенице . . .	17,749,497	—
Ражи	1,592,024	—
Јечма.	864,382	—
Кукуруза. . .	7,479,826	—
Крупника. . .	—	1,866,473
Овса	1,346,033	—
Проса	—	9,333
Елде	95,840	—
свију жита скупа.	27,251,850	—
Кромпира. . .	12,356,280	—

По овоме је од 1847 до 1867 године, чисти производ жетве:

	умножен за свих 20 година	умножен годишње	смањен за свих 20 година	смањен годишње
Пшенице са . . .	36%	1.80%	—	—
Ражи „ . . .	38%	1.90%	—	—
Јечма „ . . .	8%	0.40%	—	—
Кукуруза „ . . .	6%	0.30%	—	—

	УМНОЖЕН за свих 20 година	УМНОЖЕН годишње	СМАЊЕН за свих 20 година	СМАЊЕН годишње
Крупника са . . .	—	—	30%	1.50%
Овса " . . .	19%	0.95%	—	—
Проса " . . .	—	—	7%	0.35%
Елде " . . .	55%	2.75%	—	—
СВИЈУ ЖИТА СКУПА СА	13%	0.65%	—	—
Кромпира са . . .	113%	5.65%	—	—

Чисти производ жетве размера се на становнике овако:

На 100 становника долази:

	1847	1867	у 1867 више	у 1867 мање
	О К А		О К А	
Пшенице . . .	5,317	5,455	138	—
Ражи	452	470	18	—
Јечма	1,158	944	—	214
Кукуруза . . .	13,672	10,926	—	2,746
Крупника . . .	666	351	—	315
Овса.	755	679	—	76
Проса	13	9	—	4
Елде	19	22	3	—
СВИЈУ ЖИТА СКУПА. . .	22,052	18,856	—	3,196
Кромпира . . .	1,174	1,890	716	—

Од 1847 до 1867 год. дакле је на сваких 100 становника чисти производ жетве:

	УМНОЖЕН за свих 20 година	УМНОЖЕН годишње	СМАЊЕН за свих 20 година	СМАЊЕН годишње
Пшенице са . . .	2.59%	0.13%	—	—
Ражи „ . . .	4.09%	0.20%	—	—
Јечма „ . . .	—	—	18.47%	0.92%
Кукуруза „ . . .	—	—	20.08%	1.04%
Крупника „ . . .	—	—	41.71%	2.08%
Овса „ . . .	—	—	10.05%	0.50%
Проса „ . . .	—	—	30.19%	1.51%
Елде „ . . .	17.22%	0.86%	—	—
СВИЈУ ЖИТА СКУПА СА	—	—	14.49%	0.72%
Кромпира са . .	60.95%	3.47%	—	—

Као што се из овог прегледа види, на меру производи се, у нас, од жита највише кукуруза, па онда пшенице; затим, јечма, па овса, па ражи и крупника. Просо и елда производе се само у незнатној мери. Производење пшенице, ражи и елде умножено је од 1847 до 1867 год. у знатнијој размери него људство. Докле је број становника за ово време са 33% увећан, производење елде умножено је са 55%; производење ражи са 38% и производење пшенице са 36%. Производење јечма, кукуруза, овса и елде умножено је за исто време у много нижој размери, него што је људство умножено; а производење крупника и проса још је незнатније у 1867, него што је било у 1847 год. Производење жита уопште умножено је од 1847 до 1867 године у нижој размери, него што се људство умножило; оно износи у 1867 год. само 13% више, него што је у 1847 износило. Производење кромпира, такође се у знат-

нијој размери умножило него људство; оно је двојином знатније у 1867 г. него што је било у 1847 години.

У погледу размере према броју становника само производење пшенице, ражи и елде напредује; а производење осталих жита назад иде. Тако из оног прегледа, у коме је изложено, колико је хране које године на свавих 100 становника произведено, јасно је, како је према броју становника у 1867 год.: елде 17%, ражи 4%, и пшенице 3% више произведено, него у 1847 години. Напротив, крупника је 42%, проса 30%, кукуруза 20%, јечма 18%, и овса 10% у 1867 год. мање произведено, према броју становника, него у 1847 год. — Жита уопште произведено је у 1867 г. 14% мање, према броју становника, него у 1847 години. — Производење кромпира напредује, по својој размери према броју становника, знатније него икоја друга храна; у 1867 год. размера та износила му је 70% више, него у 1847 години. —

Вредност храни.

За 1867 г. позната је и средња цена главнијој храни у Србији, те може да се према овој цени означи и вредност њена.

Тако је те године била средња цена:

Пшеници.	18.71	динара	1	товар.
Ражи.	12.19	„	1	„
Јечму	14.66	„	1	„
Кукурузу.	15.13	„	1	„
Крупнику	11.39	„	1	„
Овсу	11.14	„	1	„
Кромпиру	14.59	„	1	„

Срачуни ли се по овим ценама вредност чистог производа жетве у 1867 год., онда се добије овај преглед:

Произведено је:

	ТОВАРА (чистог производа)	У ВРЕДНОСТИ ДИНАРА
Пшенице......	671,262	12,559,312
Ражи........	57,878	705,531
Јечма.......	116,199	1,703,477
Кукуруза.....	1,344,404	20,744,154
Крупника.....	43,175	491,763
Овса.........	83,594	931,237
СВИХ ОВИХ ВРСТА ЖИТА.	2.316,512	37,135,474
Кромпира.....	232,632	3,402,101
УКУПНА ВРЕДНОСТ ОВИХ ВРСТА ХРАНЕ....	—	40,537,575

На сваких 100 становника долази од вредности:

Пшенице..........	1029	динара.
Ражи............	60	„
Јечма...........	135	„
Кукуруза.........	1682	„
Крупника........	46	„
Овса............	78	„
УКУПНО ЖИТА.....	3030	динара.
Кромпира.........	277	„
УКУПНО ХРАНЕ.....	3307	динара.

Упоређење разних држава у сраћивању земље и производству хране.

У Европи уопште рачуна се скоро трећина земље под ралом и мотиком.

А посебице се рачуна од целокупног земљишта:

	ПРОСТОРИЈЕ КОЈА СЛУЖИ ЗА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ	ШУМЕ	ИСПУСТА И Т. Д.
У Француској	57%	18%	25%
„ Белгији.	52%	18%	30%
„ Немачкој	50%	26%	24%
„ Италији	38%	18%	44%
„ Аустрији	32%	33%	35%
„ В. Британији . . .	30%	3%	67%
„ Данској.	30%	5%	65%
„ Шпанији	30%	5%	65%
„ Холандској.	22%	7%	71%
„ Русији	21%	40%	39%
„ Португалској. . . .	19%	5%	76%
„ Швајцарској	16%	16%	68%
„ Грчкој	16%	25%	69%
„ Шведској и Норвешкој	4%	63%	33%
У Србији	16%	25% (одприлике).	69%

Највише земље за пољску привреду срађује се, дакле, у Француској; па онда, у Белгији и Немачкој; а најмање у Шведској и Норвешкој. —

Вредност земље која служи за пољску привреду рачуна се по приближној цени:

У Француској	67,840,000,000	динара.
„ В. Британији . . .	43,200,000,000	„
„ Немачкој	37,440,000,000	„
„ Аустро-Угарској . .	26,976,000,000	„
„ Русији.	25,920,000,000	„
„ Италији	22,320,000,000	„
„ Скандинавској . . .	13,920,000,000	„
„ Србији.	192,000,000	„

На сваког становника долази од вредности пољско-привредне земље:

У Француској	1,838	динара.
„ Скандинавској	1,655	„
„ В. Британији.	1,252	„
„ Немачкој	876	„
„ Италији.	791	„
„ Аустро-Угарској	710	„
„ Русији	295	„
„ Србији	169	„

У следећим прегледима изложено је, колико се где жита производи, и колико од произведеног жита на сваку мушку сеоску главу долази.

Рачуна се земље под житом:

У Русији.	63,942,600	хектара.
„ С. Американском Савезу	40,474,700	„
У Немачкој.	17,402,100	„
„ Француској . . .	16,188,000	„
„ Аустро-Угарској.	14,164,500	„
„ Италији	7,284,600	„

У Шпанији.	6,070,500	хектара.
„ В. Британији . .	5,158,750	„
„ Србији.	287,587	„

А производи се на овој просторији жита годишње:

У С. Американском Савезу	850,531,500	хектолитара.
У Русији.	576,107,875	„
„ Немачкој	359,840,250	„
„ Француској . . .	305,319,000	„
„ Аустро-Угарској.	189,007,000	„
„ В. Британији . .	155,381,125	„
„ Шпанији	109,042,500	„
„ Италији	98,138,250	„
„ Србији.	3,282,660	„

На сваки хектар земље која је под житом, долази произведеног жита:

У В. Британији	30.11	хектолитара.
„ С. Американском Савезу	21.01	„
У Немачкој	20.67	„
„ Француској . , . . .	18.86	„
„ Шпанији	18.12	„
„ Италији.	13.47	„
„ Аустро-Угарској . .	13.34	„
„ Русији	9.02	„
„ Србији	11.41	„

А на сваку мушку сеоску главу долази произведеног жита:

У С. Американском Савезу	298.05	хектолитара.
У В. Британији	196.28	"
" Немачкој	89.05	"
" Француској	79.96	"
" Аустро-угарској	65.43	"
" Шпанији	58.16	"
" Русији	56.70	"
" Италији	50.89	"
" Србији	5.89	"

Пшенице се производи на сваки хектар:

У Данији	10.90	хектолитара.
" Новом Селанду	10.90	"
" В. Британији	10.18	"
" Холандији	8.72	"
" Немачкој	8.36	"
" Француској	5.82	"
" Аустро-Угарској	5.45	"
" Аустралији	5.09	"
" Шпанији	5.08	"
" С. Американском Савезу	5.08	"
У Италији	4.73	"
" Индији	4.00	"
" Русији	2.51	"
" Србији	12.21	"

А на сваких 100 становника долази од произведене пшенице:

У Новом Селанду	1170.39	хектолитара.
" Аустралији	414.36	"

У С. Американском Савезу	319.86	хектолитара.
У Француској	225.35	„
„ Италији.	179.92	„
„ Шпанији	178.10	„
„ Немачкој	119.95	„
„ В. Британији	98.14	„
„ Холандији	94.50	„
„ Аустро-Угарској. . . .	87.23	„
„ Данији	80.87	„
„ Русији	78.15	„
„ Индији	32.71	„
„ Србији	70.73	„

У виноделству упоређују се разне државе овако:

Рачуна се:

	под виновом лозом	
У Француској	2,124.675	хектара.
„ Италији.	1,869,714	„
„ Шпанији	1,416,450	„
„ Аустро-Угарској .	809,400	„
„ Португалији . . .	191,828	„
„ Немачкој	123,029	„
„ Русији	8,094	„
„ Србији (са ослобођ. пределима). .	25,050	„

А производи се:

	вина	
У Француској	49,978,060	хектолитара.
„ Италији.	29,986,836	„
„ Аустро-Угарској . .	17,037,975	„

	ВИНА	
У Шпанији	11,812,996	хектолитара.
„ Португалији	5,997,367	„
„ Немачкој	4,089,114	„
„ Русији	90,869	„
„ Србији (рачунећи само по $1\frac{1}{2}$ аков на мотику)	369,483	хектолитра.

На сваки хектар винограда долази:

	ВИНА	
У Немачкој.	33.48	хектолитара.
„ Португалији	31.26	„
„ Француској.	23.52	„
„ Аустро-Угарској. .	21.05	„
„ Италији	16.03	„
„ Русији.	11.22	„
„ Шпанији.	8.34	„
„ Србији.	14.74	„

Сточарство.

Сточарство је главна грана наше пољске привреде.

Стока је у Србији последњи пут пребројана и пописана у 1866 год. По овоме попису било је:

СТОКЕ:	У ВАРОШИМА	У СЕЛИМА	У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ
Коња	6,778	116,207	122,985
Говеда	16,787	724,638	741,425
Свиња	32,172	1,258,992	1,291,164
Оваца.	66,739	2,610,571	2,677,310
Коза	13,181	438,068	451,249
Кошница . . .	3,290	103,162	106,452

На сваких 100 становника долази:

	У ВАРОШИМА	У СЕЛИМА
Коња.	6	11
Говеда.	14	66
Свиња	28	114
Оваца	58	237
Коза	11	40
Кошница	28	94

Од ранијих пописа стоке најпоузданији је онај од 1859 год. С тога ћемо и ми с овим да упоредимо попис од 1866 године.

По овим пописима било је у Србији:

1.) Коња.

	1859	1866	У 1866 више	У 1866 мање
Пастува.	11,084	6,673	—	4,411
Кобила	48,038	39,987	—	8,051
Коња	59,484	56,309	—	3,175
Ждребади	21,195	20,016	—	1,179
СВЕГА КОЊА . .	139,801	122,985	—	16,816

Од 1859 до 1866 г., за седам година, смањен је број:

	ЗА СВИХ 7 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
Пастува са	40%	5.71%
Кобила „	18%	2.59%
Коња „	5%	0.71%
Ждребади са.	5%	0.71%
КОЊА СКУПА СА. . .	12%	1.71%

2.) Говеда.

	1859	1866	у 1866 више	у 1866 мање
Бикова	35,883	17,332	—	18,551
Волова	298,556	289,681	—	8,875
Крава музара .	140,367	147,571	7,204	—
Крава јалових.	115,472	70,792	—	44,680
КРАВА СВЕГА .	255,839	218,363	—	37,476
Јунади	101,761	104,560	2,799	—
Телади	109,257	111,489	2,232	—
ГОВЕДА СВЕГА	801,296	741,425	—	59,871

Од 1859 до 1866 год. број:

	повећан је за свих 7 година	повећан је годишње	смањен за свих 7 година	смањен годишње
Бикова	—	—	52%	7.43%
Волова	—	—	3%	0.43%
Крава музара . .	5%	0.71%	—	—
Крава јалових. .	—	—	39%	5.57%
СВЕГА КРАВА . .	—	—	14%	2.00%
Јунади	3%	0.43%	—	—
Телади	2%	0.28%	—	—
ГОВЕДА СКУПА .	—	—	7%	1%

3.) Свиња.

	1859	1866	у 1866 више	у 1866 мање
Нераста	73,436	32,089	—	41,347
Крмача	582,105	387,319	—	194,786

	1859	1866	у 1866 више	у 1866 мање
Вепрова....	418,438	237,217	—	181,221
Прасади....	698,032	634,539	—	63,493
СВЕГА СВИЊА.	1,772,011	1,291,164	—	480,847

Од 1859 до 1866 год. смањен је број:

	за свих 7 година	годишње
Нераста	55%	7.86%
Крмача..........	33%	4.71%
Вепрова	43%	6.14%
Прасади	9%	1.28%
СВИЊА СКУПА......	27%	3.86%

4.) Оваца.

	1859	1866	у 1866 више	у 1866 мање
Овнова...	116,585	128,477	11,892	—
Оваца ...	1,688,093	2,039,791	351,698	—
Јагањаца..	580,780	509,042	—	71,738
СВЕГА ОВАЦА	2,385,458	2,677,310	291,852	—

Од 1859 до 1866 год.:

	повећан је		смањен	
број:	за свих 7 година	годишње	за свих 7 година	годишње
Овнова са	10%	1.43%	—	—
Оваца „	21%	3.00%	—	—
Јагањаца са....	—	—	12%	1.71
ОВАЦА СКУПА СА.	12%	1.71%	—	—

5.) Коза.

	1859	1866	у 1866 више	у 1866 мање
Јараца.	31,115	25,636	—	5,479
Коза.	336,371	345,681	9,310	—
Јарића	123,176	79,932	—	43,244
СВЕГА КОЗА. .	490,662	451,249	—	29,413

Од 1859 до 1866 год.:

БРОЈ:	ПОВЕЋАН ЈЕ за свих 7 година	ПОВЕЋАН ЈЕ годишње	СМАЊЕН за свих 7 година	СМАЊЕН годишње
Јараца са. . . .	—	—	17%	$2._{43}$%
Коза „	3%	$0._{43}$%	—	—
Јагањаца са . . .	—	—	35%	$5._{00}$%
КОЗА СКУПА СА .	—	—	8%	$1._{14}$%

6.) Кошница.

	1859	1866	у 1866 више	у 1866 мање
Кошница	166,737	106,452	—	60,285

Од 1859 до 1866 године, смањен је:

БРОЈ:	за свих 7 година	годишње
Кошница са	36%	$5._{14}$%

Главни преглед бројног стања стоке.

Било је у Србији:

	1859	1866	у 1866 више	у 1866 мање
Коња . . .	139,801	122,985	—	16,816
Говеда . .	801,296	741,425	—	59,871
Свиња. . .	1,772,011	1,291,164	—	480,847
Оваца . . .	2,385,458	2,677,310	291,852	—
Коза. . . .	490,662	451,249	—	39,413
Кошница .	166,737	106,452	—	60,285

Од 1859 до 1866 год.:

	ПОВЕЋАН ЈЕ		СМАЊЕН	
БРОЈ:	ЗА СВИХ 7 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ	ЗА СВИХ 7 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
Коња са	—	—	12%	1.71%
Говеда „	—	—	7%	1.00%
Свиња „	—	—	27%	3.86%
Оваца „	12%	1.71%	—	—
Коза „	—	—	8%	1.14%
Кошница са. . . .	—	—	36%	5.14%

На сваку хиљаду становника долази:

	1859	1866	у 1866 више	у 1866 мање
Коња.	129	101	—	28
Говеда.	739	609	—	130
Свиња	1637	1061	—	576
Оваца	2202	2203	1	—
Коза.	452	370	—	82
Кошница.	153	87	—	66

Од 1859 до 1866 год., на хиљаду становника:

БРОЈ:	ПОВЕЋАН ЈЕ за свих 7 година	ПОВЕЋАН ЈЕ годишње	СМАЊЕН за свих 7 година	СМАЊЕН годишње
Коња са	—	—	22%	$3._{14}$%
Говеда „	—	—	18%	$2._{57}$%
Свиња „	—	—	35%	$5._{00}$%
Оваца „	$0._{05}$%	$0._{007}$%	—	—
Коза „	—	—	18%	$2._{57}$%
Кошница са . . .	—	—	43%	$6._{14}$%

Дакле, за седам година, од 1859 до 1866 године, само је број оваца порастао, са 12%; а сва остала стока бројно је опала: коњи са 12%; говеда са 7%; свиње са 27%; козе са 8%. Тако исто смањен је за то време и број кошница, са 36%. Опадање стоке уопште још је знатније по њеној бројној размери према људству. Ово опадање износи, као што показује преглед који је напред изложен, од 1859 до 1866 год. у коња 22%; у говеда 18%; у свиња 35%; у коза 18%; — у кошница 43%. Бројна размера оваца према људству само је нешто, и то врло незнатно, са $0._{05}$%, од 1859 до 1866 год. порасла.

Вредност стоке.

1.) Вредност коња.

Износила је:

ВРЕДНОСТ:	1859 ДИНАРА	1866 ДИНАРА	у 1866 мање ДИНАРА
Пастува	1,072,894	639,199	433,695
Кобила.	4,379,217	3,639,192	740,025

вредност:	1859	1866	у 1866 мање
	динара		динара
Коња......	5,706,700	5,392,658	314,042
Ждребади ...	1,016,346	958,128	58.218
скупа	12,175,157	10,629,177	1,545,980

По овоме од 1859 до 1866 год. смањена је:

вредност:	за свих 7 година	годишње
Пастува са........	40%	5.71%
Кобила „	17%	2.43%
Коња „	5%	0.71%
Ждребади „	5%	0.71%
скупа са.........	13%	1.86%

2.) Вредност говеда.

Износила је:

вредност:	1859	1866
	динара	
Бикова..........	2.295,181	1,235,140
Волова..........	20,933,526	21,420.009
Крава музара.....	7,072,634	7,100,330
Крава јалових.....	45,829,895	2,855.120
крава скупа ...	52,902,529	9.955,450
Јунади..........	2,854,372	2,606,118
Телади..........	2,172,456	2,206.215
скупа......	81,158,064	37,422,932

ВРЕДНОСТ:	у 1866 износи ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
Бикова	—	1,060,041
Волова.	486,483	—
Крава музара	27,696	—
Крава јалових	—	42,974,775
КРАВА СКУПА	—	42,947,079
Јунади	—	248,254
Телади	33,759	—
СКУПА	—	43,735,132

Од 1859 до 1866 године, дакле је:

ВРЕДНОСТ:	ПОВЕЋАНА за свих 7 година	ПОВЕЋАНА годишње	СМАЊЕНА за свих 7 година	СМАЊЕНА годишње
Бикова са. . . .	—	—	46%	6.57%
Волова „	2%	0.28%	—	—
Крава музара са.	4%	0.57%	—	—
Крава јалових са	—	—	94%	13.43%
КРАВА СКУПА СА	—	—	81%	11.57%
Јунади са. . . .	—	—	9%	1.28%
Телади „	1.6%	0.23%	—	—
СКУПА СА . . .	—	—	54%	7.71%

3.) Вредност свиња.

Износила је:

ВРЕДНОСТ:	1859	1866
	ДИНАРА	
Нераста	1,236,349	666,983
Крмача	7,612,842	5,575,268
Вепрова	6,894,079	4,789,764
Прасади	4,147,783	4,539,815
СКУПА	19,891,053	15,571,830

ВРЕДНОСТ:	у 1866 износи ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
Нераста	—	569,366
Крмача	—	2,037,574
Вепрова	—	2,104,315
Прасади	392,032	—
СКУПА	—	4,319,223

Од 1859 до 1866 год., дакле,

ВРЕДНОСТ:	ПОВЕЋАНА ЈЕ за свих 7 година	годишње	СМАЊЕНА за свих 7 година	годишње
Нераста са . .	—	—	46%	6.57%
Крмача „ . .	—	—	27%	3.85%
Вепрова „ . .	—	—	30%	4.28%
Прасади „ . .	9%	1.28%	—	—
СКУПА СА .	—	—	22%	3.14%

4.) Вредност оваца.

Износила је:

вредност:	1859 ДИНАРА	1866 ДИНАРА
Овнова	809,874	1,091,830
Оваца	10,730,478	15,812,692
Јагањаца	2,074,351	1,831,331
СКУПА	13,614,703	18,735,853

вредност:	у 1866 износи више ДИНАРА	у 1866 износи мање ДИНАРА
Овнова	281,956	—
Оваца	5,082,214	—
Јагањаца	—	243,020
СКУПА	5,121,150	—

По овоме од 1859 до 1866 год.:

вредност:	ПОВЕЋАНА ЈЕ за свих 7 година	ПОВЕЋАНА ЈЕ годишње	СМАЊЕНА за свих 7 година	СМАЊЕНА годишње
Овнова са. . .	35%	0%	—	—
Оваца „ . . .	47%	6.71%	—	—
Јагањаца са . .	—	—	12%	1.71%
СКУПА СА .	37%	5.28	—	—

5.) Вредност коза.

Износила је:

вредност:	1859 ДИНАРА	1866 ДИНАРА
Јараца	177,531	170,595
Коза	1,765,376	2,120,062
Јарића	292,678	221,275
скупа	2,235,585	2,511,932

вредност:	у 1866 износи више ДИНАРА	у 1866 износи мање ДИНАРА
Јараца	—	6,936
Коза	354,686	—
Јарића	—	71,403
скупа	276,347	—

Од 1859 до 1866 год. дакле,

вредност:	повећана је за свих 7 година	повећана је годишње	смањена за свих 7 година	смањена годишње
Јараца са	—	—	4%	0.58%
Коза „	20%	2.85%	—	—
Јарића „	—	—	24%	3.43%
скупа са	13%	1.85%	—	—

6.) Вредност кошница.

Износила је:

ВРЕДНОСТ:	1859	1866
	ДИНАРА	
Кошница	1,320,557	927,114

ВРЕДНОСТ:	МАЊЕ У 1866 ДИНАРА
Кошница	393,443

Од 1859 до 1866 године, смањена је, дакле, вредност кошница:

	ЗА СВИХ 7 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
са.	30%	4.28%

Главни преглед вредности стоке.

Износила је:

ВРЕДНОСТ:	1859	1866
	ДИНАРА	
Коња	12,175,157	10,629,177
Говеда	81,158,064	37,422,932
Свиња	19,891,033	15,571,830
Оваца.	13,614,703	18,735,853
Коза	2,235,585	2,511,932
Кошница	1,320,557	927,114
УКУПНА ВРЕДНОСТ . .	130,395,099	85,798,838

вредност:	у 1866 износи више динара	у 1866 износи мање динара
Коња	—	1,545,980
Говеда	—	43,735,132
Свиња	—	4,319,223
Оваца	5,121,150	—
Коза	276,347	—
Кошница	—	393,443
укупна вредност	—	44,596,261

По овоме, од 1859 до 1866 год.,

вредност:	повећнаа је за свих 7 година	повећнаа је годишње	смањена за свих 7 година	смањена годишње
Коња	—	—	13%	1.86%
Говеда	—	—	54%	7.71%
Свиња	—	—	22%	3.14%
Оваца	37%	5.28%	—	—
Коза	13%	1.85%	—	—
Кошница	—	—	30%	4.28%
укупна вредност	—	—	34%	4.86%

На сваког становника долази од целокупне вредности стоке:

1859 динара	1866 динара	мање у 1866 динара
118	71	47

Од 1855 до 1866 године, бројна размера целокупне вредности стоке према људству пала је дакле:

за свих 7 година	годишње
37%	5.28%

Као што се из овог прегледа види, од 1859 до 1866 године, само је вредност оваца са 37% и коза са 13% повећана, а вредност све остале стоке смањена је: коња са 13%, говеда са 54%, свиња са 22%, кошница са 30%, све према броју становника. А укупна вредност стоке смањена је од 1859 до 1866 год. са 37%, према броју становника.

Упоредан преглед сточарства у разним државама.

У разним државама рачуна се, по пописима од 1852 до 1857 и од 1865 до 1867 године:

1.) Број говеда.

	1852—1857	1865—1867
У Сев. Американском Савезу (1870) . .	26,923,400	(1878) 30,523,400
У Русији	21,733,000	23,601,000
„ Немачкој	11,266,000	15,777,000
„ Аустро-Угарској .	14,727,000	12,702,000
„ Француској	12,150,000	11,351,000
„ В. Британији. . .	14,308,000	9,732,000
„ Италији	3,665,000	3,489,000
„ Шпанији	1,380,000	2,967,000
„ Шведској.	1,626,000	2,163,000

	1852–1857	1865–1867
У Холандији	1,255,000	1,428,000
„ Белгији.	1,204,000	1,242,000
„ Данској.	884,000	1,239,000
„ Швајцарској . . .	950,000	1,036,000
„ Норвешкој	848,000	1,017,000
„ Португалији . . .	740,000	625,000
„ Србији (1859) .	801,296	(1866) 741,425

2.) Број оваца.

	1852–1857	1865–1867
У Русији	41,484,000	48,585,000
„ Сев. Американском Савезу (1870) . .	33,938,200	(1878) 35,740,500
У В. Британији. . .	35,129,000	32,220,000
„ Немачкој	21,329,000	24,999,000
„ Француској	33,510,000	23,902,000
„ Шпанији	13,795,000	22,469,000
„ Аустро-Угарској .	16,962,000	20,103,000
„ Италији	7,000,000	8,674,000
„ Португалији . . .	1,980,000	2,977,000
„ Данској.	1,164,000	1,842,000
„ Норвешкој	1,024,000	1,686,000
„ Шведској.	1,645,000	1,534,000
„ Холандији	615,000	888,000
„ Белгији.	662,000	586,000
„ Швајцарској . . .	550,000	368,000
„ Србији (1859) .	2,385,458	(1866) 2,677,310

3.) Број свиња.

	1852—1857	1865—1876
У Сев. Американском Савезу (1870) . .	30,860,900	(1878) 32,262,500
У Русији	10,808,000	10,332,000
„ Немачкој	3,924.000	7,124,000
„ Аустро-Угарској .	8,138,000	6,995,000
„ Француској	5,082,000	5,801,000
„ Шпанији	1,018,000	4.352,000
„ В. Британији . .	4,148,000	3,984,000
„ Италији	2,000,000	1,553,000
„ Португалији . . .	738,000	971,000
„ Белгији	496,000	632,000
„ Данској	157,000	442,000
„ Шведској	512,000	426,000
„ Холандији	500,000	374,000
„ Швајцарској . . .	280,000	335,000
„ Србији (1859).	1,772,011	(1866) 1,291,164

4.) Број коња.

(по приближним рачунима у 1880 години).

У Русији	20,000,000
„ С. Американском Савезу .	12,500,000
„ Аустро-Угарској	3,757,000
„ Немачкој	3,360,000
„ Француској	3,033,000
„ В. Британији	2,866,000
„ Аустралији	1,010,000

У Скандинавској	965,000
„ Италији	950,000
„ Шпанији и Португалији .	670,000
„ Холандији	543,000
„ Србији (1866)	122,000

На 100 становника долази:

1.) говеда

У Данској (1871)	694
„ С. Американском Савезу (1878). . . .	653
„ Норвешкој (1875)	562
„ Шведској (1877).	482
„ Румунској (1873).	409
„ Швајцарској (1876)	388
„ Немачкој (1873)	384
„ Холандији (1877)	360
„ Аустро-Угарској (1870)	357
„ Русији (1872)	343
„ Француској (1876)	308
„ В. Британији (1877).	291
„ Белгији (1866).	274
„ Шпанији (1865)	185
„ Грчкој (1875)	182
„ Португалској (1870)	157
„ Италији (1871—1874).	130
„ Србији (1866)	609

2.) оваца

У Грчкој (1875)	1496
„ Шпанији (1865).	1404
„ Румунској (1873).	1064
„ Данској (1871).	1032

2.) ОВАЦА

У В. Британији (1877).	964
„ Норвешкој (1875)	933
„ Португалији (1870)	746
„ Русији (1872)	699
„ Француској (1876)	649
„ Немачкој (1873)	609
„ Аустро-Угарској (1870)	564
„ Шведској (1877).	342
„ Италији (1871—1874).	324
„ Холандији (1877)	242
„ Швајцарској (1876)	138
„ Белгији (1866).	121
„ Србији (1866)	2201

3.) СВИЊА

У Шпанији (865).	272
„ Данској (1871)	248
„ Португалској (1870).	243
„ Аустро-Угарској (2870)	196
„ Румунској (1873	186
„ Немачкој (1873)	173
„ Русији (1872)	151
„ Белгији (1866).	131
„ Француској (1876	129
„ Швајцарској (1876)	125
„ Грчкој (1875)	117
„ В. Британији (1877).	115
„ Шведској (1877).	95
„ Холандији (1877)	91
„ Италији (1871—1874)	59
„ Норвешкој (1875)	56
„ Србији (1866)	1062

4.) коња

У	Аустралији	37
„	Сев. Американском Савезу	28
„	Русији	26
„	Холандији.	14
„	Скандинавској.	11
„	Аустро-Угарској	10
„	В. Британији.	3
„	Француској	8
„	Немачкој	7
„	Италији.	3
„	Шпанији и Португалији.	3
„	Србији	10

Као што се из ових прегледа види, релативно (према броју становника) највише је говеда: у Данској, у Сев. Американском Савезу, Србији и Норвешкој; а најмање, у Италији, Португалији, Грчкој и Шпанији. Оваца је највише: у Србији, Грчкој и Шпанији; а најмање, у Белгији, Швајцарској и Холандији. Свиња је највише: у Србији; па онда, Шпанији, Данској и Португалској; а најмане у Норвешкој, Италији, Холандији и Шведској. А коња је највише у Аустралији, С. Американском Савезу и Русији; а најмање, у Италији, Шпанији и Португалији.

Вредност стоке укупно рачуна се у разним државама приближно:

У	Русији.	8,544,000,000	динара.
„	В. Британији	5,760,000,000	„
„	Немачкој.	5,256,000,000	„
„	Француској.	5,040,000,000	„
„	Аустро-Угарској	4,800,000,000	„

У Скандинавској	165,600,000	динара.
„ Италији	127,000,000	„
„ Србији.	85,799,000	„

На сваког становника долази од укупне вредности стоке:

У В. Британији по	167	динара.
„ Француској „	136	„
„ Аустро-Угарској по	126	„
„ Немачкој по	123	„
„ Русији „	97	„
„ Скандинавској по	20	„
„ Италији по	4	„
„ Србији „	71	„

Вредност земље која служи за пољску привреду и стоке упоређује се у разним државама, по приближној процени, овако:

Вредност земље и стоке износи укупно:

У Француској	76,800,000,000	динара.
„ В. Британији.	60,000,000,000	„
„ Немачкој	49,440,000,000	„
„ Русији	40,560,000,000	„
„ Аустро-Угарској	37,546,000,000	„
„ Италији.	24,720,000,000	„
„ Скандинавској.	16,800,000,000	„
„ Србији (са ослобођеним пределима).	333,358,800	„

У Србији без ослобођених предела, према пописима од 1863 и 1866 године, вредност земље и стоке износ

укупно 277,799,000 динара. Вредност земље и стоке у ослобођеним пределима, рачуна се према целокупној просторији земље на $^1/_5$ оне вредности коју земља и стока у Србији без ослобођених предела имају, а то на 55,559,800 динара. Обе суме заједно износе 333,358,800 динара.

Од укупне вредности земље и стоке долази на сваког становника:

У Француској по	2,081	динар.
„ Скандинавској по	1,998	динара.
„ В. Британији „	1,738	„
„ Немачкој „	1,157	„
„ Аустро-Угарској по.	988	„
„ Италији по	877	„
„ Русији „	462	„
„ Србији „	208	„

Оруђа и справе што служе за пољску привреду и радње уз пољску привреду.

Пописи од 1866 и 1867 год. обухватају у неколико и оруђа и справе што служе за пољску привреду и радње уз пољску привреду.

Тако је, по овим пописима, било:

	У ВАРОШИМА	У СЕЛИМА	У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ
Ралица	312	29,073	29,385
Плугова.	1,675	48,457	50,132
Кола { коњских. .	2,785	11,575	14,360
Кола { воловских.	3,123	109,668	112,791
СКУПА КОЛА . . .	5,908	121,243	127,151

	У ВАРОШИМА	У СЕЛИМА	У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ
Воденица	—	—	7,510
Са витловима ...	—	—	11,279
Сувача	—	—	306
Казана за ракију .	—	—	20,729

На 1000 становника долази:

Ралица	30
Плугова	41
Кола { коњских	12
Кола { воловских	93
скупа кола.............	105
Казана за ракију..........	2

У „Државопису Србије“ (Св. IV. стр. 141) упоређују се Француска, Румунска и Војена Граница са Србијом у у оруђима и справама за пољску привреду, па се добија овакав резултат:

На 1000 становника долази:

	ПЛУГОВА	КОЛА
У Француској (1866)	84	—
„ Румунској (1859)	39	88
„ Војеној Граници (1867)....	63	93
„ Србији (1866)	68	127

Што је у Србији релативно више плугова, него у Румунској и Војеној Граници објашњује „Државопис Србије“ поглавито тиме, што је у Србији пољска имаовина више

подељена, те на релативно знатнијем броју имаовина и релативно више плугова има. А релативно знатнији број кола у Србији објашњује се (по „Државопису Србије“) тиме што је Србија бреговитија, те више воловска кола употребљавати мора.

IV.

Трговина између Србије и страних држава.

Производна и привредна снага народа огледа се и у његовој трговини са страним државама. Ту се види у којој мери он суделује у светској радиности и у међународној такмици на пољу привредног напретка, па и друштвеног опстанка. Учешће у светској трговини мера је и за изворе прихода, па уједно и за политичну моћ народа.

У званичној статистици налазимо поузданијих дата о извозној и увозној трговини Србије од 1862 до 1875 год. По овим датима износи:

	ВРЕДНОСТ	
	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1862.	16,675,658	12,569,416
1863.	20,031,787	15,421,803
1864.	15,274,509	17.551,718
1865.	17,722,553	18,993,959
1866.	18,610,133	21,618,289
1867.	24,564,035	26,186,238
1868.	37,445,909	29,663,067
1869.	33,525,071	26,392,952
1870.	30,289.465	27,657,866
1871.	27,351,105	27,438,097

ГОДИНЕ:	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	ВРЕДНОСТ УВОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	ДИНАРА
1872.	32,529,626	29,198,628
1873.	31,394,095	26,408,882
1874.	35,027,562	31,470,315
1875.	34,664,726	30,907,050
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	26,864,731	24,391,306

Од вредности увоза из страних земаља у Србију, вредност извоза из Србије у стране земље износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	ДИНАРА
1862	4,106,242	—
1863	4,609,984	—
1864	—	2,277,209
1865	—	1,271,406
1866	—	3,008,156
1867	—	1,622,203
1868	7,782,842	—
1869	7,132,119	—
1870	2,631,599	—
1871	—	86,992
1872	3,330,998	—
1873	4,985,213	—
1874	3,557,247	—
1875	3,757,676	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	2,473,425	—

По овоме, од 1862 до 1875 год., за 14 година, вредност извоза из Србије у стране земље износи у средњу руку годишње 9% више, него вредност увоза из страних земаља у Србију.

Вредност извоза и увоза заједно, дакле целокупног трговачког обрта између Србије и страних земаља, износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	29,245,074
1863	35,453,590
1864	32,826,227
1865	36,716,512
1866	40,228,422
1867	50,750,273
1868	67,108,976
1869	59,918,023
1870	57,947,331
1871	54,789,202
1872	61,728,254
1873	57,802,977
1874	66,497,877
1875	65,571,776
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	51,184,608

О трговачком обрту од ранијих година има поузданијих дата од 1846 год. По овим датима износи:

	ВРЕДНОСТ	
	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
ГОДИНЕ	ДИНАРА	
1846	10,053,173	6,764,293

ГОДИНЕ	ИЗВОЗА И УВОЗА ЗАЈЕДНО ДИНАРА
1846	16,817,466

Кад се упореди наш трговачки обрт од 1846 год. са оним од 1875 године, добије се овај преглед:

Износи:

ГОДИНЕ:	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ ДИНАРА	ВРЕДНОСТ УВОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ ДИНАРА
1846........	10,053,173	6,764,293
1875........	34,664,726	30,907,050

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗА И УВОЗА ЗАЈЕДНО ДИНАРА
1846	16,817,466
1875	65,571,776

По овоме, износи више у 1875, него у 1846 години:

ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ ДИНАРА	ВРЕДНОСТ УВОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ ДИНАРА	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА ЗАЈЕДНО ДИНАРА
24,611,553	24,142,757	48,754,310
или . . . 245%	или . . 357%	или . . 290%

У 1875 г. вредност извоза, дакле, скоро је 3½ пута, вредност увоза 4½ пута, а вредност извоза и увоза заједно скоро 4 пута знатнија, него што је била у 1846 години.

Упоредимо ли наш трговачки обрт од 1862 са оним од 1875 године, онда имамо овај преглед:

Износи:

ГОДИНЕ:	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	ВРЕДНОСТ УВОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	ДИНАРА
1862.	16,675,658	12,569,416
1875.	34,664,726	30,907,050

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗА И УВОЗА ЗАЈЕДНО ДИНАРА
1862	29,245,074
1875	65,571,776

Износи више у 1875, него у 1846 години:

ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	ВРЕДНОСТ УВОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА ЗАЈЕДНО
ДИНАРА	ДИНАРА	ДИНАРА
17,989,068	18,337,634	36,326,702
или . . . 107%	или. . . 146%	или. . . 124%

По овоме, у 1875 г. износи: вредност извоза 2 пута, вредност увоза скоро 2½ пута, а вредност извоза и увоза заједно 2¼ пута више, него што је износила у 1862 год.

Трговачки обрт Србије простире се на Аустро-Угарској и земље западне и средње Европе, на Турску и Румунску.

У коликој се вредности производи и еспапи из које од ових земаља увозе у Србију; а у коликој вредности наши производи и еспапи извозе у коју од тих земаља, изложено је у следећим прегледима.

1.) Трговачки обрт Србије са Аустро-Угарском и земљама средње и западне Европе.

Износи:

ГОДИНЕ:	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ У АУСТРО-УГАРСКУ И ЗЕМЉЕ СРЕДЊЕ И ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ (ДИНАРА)	ВРЕДНОСТ УВОЗА ИЗ АУСТРО-УГАРСКЕ И СРЕДЊЕ И ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ У СРБИЈУ (ДИНАРА)
1846.	7,145,912	3,428,487
1862.	13,361,119	8,293,058
1863.	16,508,714	9,925,446
1864.	11,658,327	13,487,875
1865.	13,622,899	14,748,840
1866.	14,333,959	16,929,155
1867.	19,516,270	20,378,447
1868.	30,353,041	22,845,284
1869.	27,504,896	20,462,819
1870.	24,623,306	22,004,299
1871.	23,154,348	22,918,853
1872.	27,683 222	22,748,541
1873.	27,049,440	18,673,994
1874.	29,606,019	24,547,769
1875.	30,641,664	24,825,290
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	22,115,561	18,770,691

Од вредности увоза из Аустро-Угарске и земаља средње и западне Европе у Србију вредност извоза из Србије у Аустро-Угарску и земље средње и западне Европе износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1846	3,717,425	—
1862	5,068,061	—
1863	6,583,268	—
1864	—	1,829,548
1865	—	1,125,941
1866	—	2,595,196
1867	—	862,177
1868	7,507,757	—
1869	7,042,077	—
1870	2,619,007	—
1871	235,495	—
1872	4,934,681	—
1873	8,375,446	—
1874	5,058,250	—
1875	5,816,374	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	3,344,870	—

Укупна вредност извоза и увоза између Србије и Аустро-Угарске и земаља средње и западне Европе износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1846	10,574,399
1862	21,654,177
1863	26,434,160
1864	25,146,202
1865	28,371,739

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1866	31,263,114
1867	39,894,717
1868	53,198,325
1869	47,967,715
1870	46,627,605
1871	46,073,201
1872	50,431,763
1873	45,723,434
1874	54,153,788
1875	55,466,954
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње	40,886,252

Колико вредност нашег трговачког обрта са Аустро-Угарском и државама средње и западне Европе износи од вредности нашег целокуног трговачког обрта са страним светом, изложено је у следећем прегледу:

Вредност нашег:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗА у Аустро-Угарску и средњу и западну Европу износи од вредности нашег целокупног извоза на страну	УВОЗА из Аустро-Угарске и средње и западне Европе износи од вредности нашег целокупног увоза са стране	ЦЕЛОГ ТРГОВАЧКОГ ОБРТА са Аустро-Угарском и средњом и западном Европом износи од нашег целокупног тргов. обрта са страним светом
1846	71.08%	51%	63%
1862	80%	66%	74%
1863	82%	64.37%	75%
1864	76%	77%	77%
1865	77%	77.65%	77%
1866	77%	78%	78%
1867	79%	78%	79%

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗА у Аустро-Угарску и средњу и западну Европу износи од вредности нашег целокупног извоза на страну	УВОЗА из Аустро-Угарске и средње и западне Европе износи од вредности нашег целокупног увоза са стране	ЦЕЛОГ ТРГОВАЧКОГ ОБРТА са Аустро-Угарском и средњом и западном Европом износи од нашег целокупног тргов. обрта са страним светом
1868	81%	77%	80%
1869	82%	78%	80%
1870	81.30%	80%	80.50%
1871	85%	83%	84.10%
1872	85%	78%	82%
1873	86%	71%	79%
1874	85%	78%	81.40%
1875	88%	80%	85%
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	82%	77%	80%

Кад се упореди вредност нашег трговачког обрта са Аустро-Угарском и средњом и западном Европом од 1846 и 1862 године, са вредности тог обрта од 1875, добије се овај преглед:

Износи вредност:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ У АУСТРО-УГАРСКУ И ДРЖАВЕ СРЕДЊЕ И ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ	УВОЗА ИЗ АУСТРО-УГАРСКЕ И ДРЖАВЕ ЗАПАДНЕ И СРЕДЊЕ ЕВРОПЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1846.	7,145,912	3,428,487
1875.	30,641,664	24,825,290
Више у 1875 него у 1846 години.	23,495,752 или 329%, дакле, више 4¼ пута.	21,396,803 или 624%, дакле, више 7¼ пута.

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ У АУСТРО-УГАРСКУ И ДРЖАВЕ СРЕДЊЕ И ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ	УВОЗА ИЗ АУСТРО-УГАРСКЕ И ДРЖАВЕ ЗАПАДНЕ И СРЕДЊЕ ЕВРОПЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862.	13,361,119	8,293,058
1875.	30,641,664	24,825,290
Више у 1875 него у 1862 години.	17,280,545 или 129%, дакле $2^1/_4$ пута више.	16,532,232 или 198%, дакле више скоро 3 пута.

А укупна вредност извоза и увоза између Србије и Аустро-Угарске и држава средње и западне Европе износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1846	10,574,399
1875	56,456,954
Више у 1875 него у 1846 години.	45,882,555 или 434%, дакле више 5 пута.

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	21,654,177
1875	56,456,954
Више у 1875 него у 1862 години.	34,802,777 или 161%, дакле $2^1/_2$ пута више.

2.) Трговачки обрт између Србије и Турске.

Износи:

	ВРЕДНОСТ	
	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ У ТУРСКУ	УВОЗА ИЗ ТУРСКЕ У СРБИЈУ
ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1846	2,887,052	2,023,887
1862	2,986,041	3,230,550
1863	3,003,689	2,387,490
1864	3,191,018	2,715,709
1865	3,528,727	2,806,923
1866	3,389,496	2,771,926
1867	3,865,406	3,877,307
1868	4,965,368	5,243,797
1869	4,726.767	4,766,966
1870	4,944,777	4,415,868
1871	3,543,569	3,816,693
1872	4,071,876	4,463,187
1873	3,806,195	4,722,990
1874	5,030,968	5,194,202
1875	3,486,710	4,370,187
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	3,895,743	3,913,128

Од вредности увоза из Турске у Србију, вредност извоза из Србије у Турску износи:

	ВИШЕ	МАЊЕ
ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1846	863,165	—
1862	—	244,509

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1863	616,199	—
1864	475,309	—
1865	721,804	—
1866	617,570	—
1867	—	11,901
1868	—	278,429
1869	—	40,199
1870	528,909	—
1871	—	273,324
1872	—	391,311
1873	—	916,795
1874	—	163,234
1875	—	883,477
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	—	17,385 или 0.42%

Укупна вредност извоза и увоза између Србије и Турске износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1846	4,910,939
1862	6,216,591
1863	5,391,179
1864	5,906,727
1865	6,335,650
1866	6,161,422
1867	7,742,713
1868	10,209,165
1869	9,493,733
1870	9,360,645

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1871	7,360,062
1872	8,535,063
1873	8,529,185
1874	10,225,170
1875	7,856,897
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	7,808,879

У следећем прегледу изложено је, колико вредност нашег трговачког обрта са Турском износи од вредности нашег целокупног обрта са страним државама:

ГОДИНЕ:	ВРЕДНОСТ НАШЕГ ИЗВОЗА У ТУРСКУ ИЗНОСИ ОД ВРЕДНОСТИ НАШЕГ ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НА СТРАНУ	ВРЕДНОСТ НАШЕГ УВОЗА ИЗ ТУРСКЕ ИЗНОСИ ОД ВРЕДНОСТИ НАШЕГ ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА СА СТРАНЕ	УКУПНА ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И ТУРСКЕ ИЗНОСИ ОД УКУПНЕ ВРЕДНОСТИ НАШЕГ ИЗВОЗА НА СТРАНУ И УВОЗА СА СТРАНЕ
1846	28.72%	30%	29%
1862	18%	26%	21%
1863	15%	15.78%	15%
1864	21%	15%	18%
1865	20%	14.78%	18%
1866	18%	13%	15%
1867	16%	15%	15%
1868	13%	18%	15%
1869	14%	18%	16%
1870	16.30%	16%	16.10%
1871	13%	14%	13.43%
1872	13%	15%	13%

ГОДИНЕ:	ВРЕДНОСТ НАШЕГ ИЗВОЗА У ТУРСКУ ИЗНОСИ ОД ВРЕДНОСТИ НАШЕГ ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НА СТРАНУ	ВРЕДНОСТ НАШЕГ УВОЗА ИЗ ТУРСКЕ ИЗНОСИ ОД ВРЕДНОСТИ НАШЕГ ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА СА СТРАНЕ	УКУПНА ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И ТУРСКЕ ИЗНОСИ ОД УКУПНЕ ВРЕДНОСТИ НАШЕГ ИЗВОЗА НА СТРАНУ И УВОЗА СА СТРАНЕ
1873	12%	18%	15%
1874	14%	17%	15.40%
1875	10%	14%	12%
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	15%	16%	15%

Да упоредимо вредност трговачког обрта између Србије и Турске од 1846 и 1862 године, са вредности тог обрта од 1875 год.

Износи вредност:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ У ТУРСКУ	УВОЗА ИЗ ТУРСКЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1846.	2,887,052	2,023,887
1875.	3,486,710	4,370,187
Више у 1875 него у 1846 години.	599,658 или 21%	2,346,300 или 115%, дакле више 2 пута.

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1862.	2,986,041	3,230,550
1875.	3,486,710	4,370,187
Више у 1875 него у 1862 години.	500,669 или 17%	1,139,637 или 35%

Укупна вредност извоза и увоза између Србије и Турске износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1846	4,910,939
1875	7,856,897
Више у 1875 него у 1846 години.	2,945,958, или 60%

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	6,216,591
1875	7,856,897
Више у 1875 него у 1862 години.	1,640,306, или 26%

3.) Трговачки обрт између Србије и Румунске.

Вредност: Износи:	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ У РУМУНСКУ	УВОЗА ИЗ РУМУНСКЕ У СРБИЈУ
ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1846	20,209	1,311,919
1862	328,498	1,045,808
1863	519,384	3,108,867
1864	425,164	1,348,134
1865	570,927	1,438,196
1866	886,678	1,917,208
1867	1,182,359	1,930,484
1868	2,127,500	1,573,986
1869	1,293,408	1,163,167

Износи: годинe:	ИЗВОЗА из Србије у Румунску	УВОЗА из Румунске у Србију
	ДИНАРА	
1870	721,382	1,237,699
1871	653,388	702,551
1872	774,528	1,986,900
1873	538,460	3,011,898
1874	390,575	1,728,344
1875	536,351	1,711,573
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	782,043	1,707,486

Од вредности увоза из Румунске у Србију, вредност извоза из Србије у Румунску износи:

годинe:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1846	—	1,291,710
1862 . . -	—	717,310
1863	—	2,589,483
1864	—	922,970
1865	—	867,269
1866	—	1,030,530
1867	—	748,125
1868	553,514	—
1869	130,241	—
1870	—	516,317
1871	—	49,163
1872	—	1,212,372
1873	—	2,473,438

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1874	—	1,337,769
1875	—	1,175,222
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	—	925,443 или 118%

Укупна вредност извоза и увоза између Србије и Румунске износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1846	1,332,128
1862	1,374,306
1863	3,628,251
1864	1,773,298
1865	2,009,123
1866	2,803,886
1867	3,112,843
1868	3,701,486
1869	2,456,575
1870	1,959,081
1871	1,355,939
1872	2,761,428
1873	3,550,358
1874	2,118,919
1875	2,247,924
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	2,489,530

Из следећег прегледа види се, колико вредност нашег трговачког обрта са Румунском износи од вредности нашег целокупног обрта са страним земљама:

ГОДИНЕ:	ВРЕДНОСТ НАШЕГ ИЗВОВА У РУМУНСКУ ИЗНОСИ ОД ВРЕДНОСТИ НАШЕГ ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НА СТРАНУ	ВРЕДНОСТ НАШЕГ УВОЗА ИЗ РУМУНСКЕ ИЗНОСИ ОД ВРЕДНОСТИ НАШЕГ ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА СА СТРАНЕ	УКУПНА ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И РУМУНСКЕ ИЗНОСИ ОД УКУПНЕ ВРЕДНОСТИ ИЗВОЗА И УВОЗА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И СТРАНОГ СВЕТА
1846.	0.20%	19%	8%
1862.	2%	8%	5%
1863.	3%	20.15%	10%
1864.	3%	8%	5%
1865.	3%	7.57%	5%
1866.	5%	9%	7%
1867.	5%	7%	6%
1868.	6%	5%	5%
1869.	4%	4%	4%
1870.	2.40%	4%	3.40%
1871.	2%	3%	2.47%
1872.	2%	7%	5%
1873.	2%	11%	6%
1874.	1%	5%	3.20%
1875.	2%	6%	3%
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	3%	7%	5%

Кад се упореди вредност трговачког обрта између Србије и Румунске од 1846 и 1862 год. са вредности тог обрта од 1875 добије се овај преглед:

Износи вредност:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ У РУМУНСКУ	УВОЗА ИЗ РУМУНСКЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1846	20,209	1,311,919
1875	536,351	1,711,573
Више у 1875 него у 1846 години.	516,142 или 25 пута више.	399,654 или 30%

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1862	328,498	1,045,808
1875	536,351	1,711,573
Више у 1875 него у 1862 години.	207,853 или 39%	665,765 или 64%

Укупна вредност извоза и увоза између Србије и Румунске износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1846	1,332,128
1875	2,247,924
Више у 1875 него у 1846 години.	915,796, или 69%

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	1,374,306
1875	2,247,924
Више у 1875 него у 1862 години.	873,618 или 64%

Упоредни преглед трговачког обрта између Србије и страних земаља.

Од вредности целокупног извоза из Србије на страну износи вредност извоза из Србије:

ГОДИНЕ:	У АУСТРО-УГАРСКУ И СРЕДЊУ И ЗАПАДНУ ЕВРОПУ	У ТУРСКУ	У РУМУНСКУ
1846	71.08%	28.72%	0.20%
1862	80%	18%	2%
1863	82%	15%	3%
1864	76%	21%	3%
1865	77%	20%	3%
1866	77%	18%	5%
1867	79%	16%	5%
1868	81%	13%	6%
1869	82%	14%	4%
1870	81.30%	16.30%	2.40%
1871	85%	13%	2%
1872	85%	13%	2%
1873	86%	12%	2%
1874	85%	14%	1%
1875	88%	10%	2%
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	82%	15%	3%

Од вредности целокупног увоза нашег са стране износи вредност нашег увоза:

ГОДИНЕ:	ИЗ АУСТРО-УГАРСКЕ И СРЕДЊЕ И ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ	ИЗ ТУРСКЕ	ИЗ РУМУНСКЕ
1846	51%	30%	19%
1862	66%	26%	8%
1863	64.37%	15.48%	20.15%
1864	77%	15%	8%
1865	77.65%	14.78%	7.57%
1866	78%	13%	9%
1867	78%	15%	7%
1868	77%	18%	5%
1869	78%	18%	4%
1870	80%	16%	4%
1871	83%	14%	3%
1872	78%	15%	7%
1873	71%	18%	11%
1874	78%	17%	5%
1875	80%	14%	6%
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	77%	16%	7%

Од вредности нашег целокупног трговачког обрта (извоза и увоза заједно) са страним светом износи вредност нашег трговачког обрта:

ГОДИНЕ:	СА АУСТРО-УГАРСКОМ И СРЕДЊОМ И ЗАПАДНОМ ЕВРОПОМ	СА ТУРСКОМ	СА РУМУНСКОМ
1846	63%	29%	8%
1862	74%	21%	5%
1863	75%	15%	10%
1864	77%	18%	5%

ГОДИНЕ:	СА АУСТРО-УГАРСКОМ И СРЕДЊОМ И ЗАПАДНОМ ЕВРОПОМ	СА ТУРСКОМ	СА РУМУНСКОМ
1865	77%	18%	5%
1866	78%	15%	7%
1867	79%	15%	6%
1868	80%	15%	5%
1869	80%	16%	4%
1870	80.50%	16.10%	3.40%
1871	84.10	13.43%	2.47%
1872	82%	13%	5%
1873	79%	15%	6%
1874	81.40%	15.40%	3.20%
1875	85%	12%	3%
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	80%	15%	5%

Као што се из овог упоредног прегледа види, наш трговачки обрт усредсређен је поглавито у правцу средње и западне Европе, преко Аустро-Угарске; а у правцу Солуна и Цариграда, према Истоку уопште, само је незнатан. Тако, од 1862 до 1875 године, долази у средњу руку годишње од целокупног нашег извоза на Аустро-Угарску и средњу и западну Европу 82%; на Турску 15%; а на Румунску 3%. Од целокупног нашег увоза износи: увоз из Аустро-Угарске и средње и западне Европе 77%; увоз из Турске 16%; а увоз из Румунске 7%. А од целокупног нашег трговачког обрта са страним светом, долази: на Аустро-Угарску и средњу и западну Европу 80%; на Турску 15%; а на Румунску 5%.

Није вођен тачнији рачун колико на коју државу посебице долази од оног удела нашег трговачког обрта што

пада на Аустро Угарску и средњу и западну Европу; али се према консулским и приватним извештајима сматра као на близу истини, да од тог удела, који укупно износи 77% од целокупног нашег трговачког обрта са страним светом, долази:

На саму Аустро-Угарску	30%
„ В. Британију.	16%
„ Немачку	8%
„ Швајцарску.	8%
„ Француску	8%
„ остале земље	7%
скупа . . .	77%

Како у коме правцу наш трговачки обрт напредује, види се најјасније кад се његова вредност од ранијих година упореди са његовом вредности од новијих година. По упоредним прегледима, који су у том смислу за сваки главни правац посебице напред изложени, износи у 1875 год. вредност нашег извоза у Румунску 25 пута више; у Аустро-Угарску и земље средње и западне Европе $4^{1}/_{4}$ пута више; а у Турску 21% више, него што је износила у 1846 години. Вредност нашег увоза у 1875 год већа је: из Аустро-Угарске и средње и западне Европе $7^{1}/_{4}$ пута; из Турске 2 пута; из Румунске 30%, него што је била у 1846. А укупна вредност извоза и увоза износи у 1875 год.: између Србије, Аустро-Угарске и средње и западне Европе 5 пута више; између Србије и Румунске 69%, а између Србије и Турске 60% више, него што је износила у 1846 години. По овоме је од 1846 до 1875 год. најјаче порастао наш извоз у Румунску, па онда у Аустро-Угарску и средњу и западну Европу; а најмање у Турску. Наш

увоз увећан је од 1846 до 1875 год. најзнатније из Аустро-Угарске и средње и западне Европе, па онда из Турске; а најслабије из Румунске. А целокупан трговачки обрт наш од 1846 до 1875 г. увећан је знатно само са Аустро-Угарском и средњом и западном Европом; а са Румунском и Турском само незнатно.

Шта се и у коликој вредности извози из Србије на страну, а шта и у коликој вредности увози са стране у Србију.

Предмети нашег трговачког обрта своде се на ове главне одељке:

1.) **Храна.**

2.) **Стока.**

3.) **Пиће.**

4.) **Сировине**, индустријски производи од биља, и уопште биљни предмети трговине.

5.) **Сировине**, индустријски производи од животиње, и уопште животињски предмети трговине.

6.) **Копови.**

7.) **Разни предмети.**

1.) Храна.

Од хране извози се из Србије на страну: жито (нарочито пшеница, јечам, овас и кукуруз) и разно вариво; а увози се са стране у Србију: брашно (нарочито пшенично и бело), кукуруз, јечам, пшеница и разно вариво.

Овде ћемо по званичној статистици да изложимо, колико се, по вредности, хране из Србије на страну извезло а колико у Србију са стране увезло од 1862 до 1875 год

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ХРАНЕ ИЗ СРБИЈЕ ПА СТРАНУ	УВОЗ ХРАНЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	202,176	801,863
1863	733,854	151,945
1864	504,656	323,623
1865	107,625	767,334
1866	1,307,816	699,861
1867	3,816,823	288,993
1868	8,336,142	458,413
1869	1,893,425	757,888
1870	2,180,851	484,922
1871	2,626,070	843,814
1872	975,771	8,847,226
1873	2,136,676	3,060,195
1874	5,174,214	649,152
1875	3,106,185	434,782
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	2,364,449	1,326,429

Од увоза хране у Србију извоз хране из Србије износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	599,687
1863	581,909	—
1864	181,033	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1865	—	659,709
1866	607,955	—
1867	3,527,830	—
1868	7,877,729	—
1869	1,135,537	—
1870	1,695,929	—
1871	1,782,256	—
1872	—	7,871,455
1873	—	923,519
1874	4,525,062	—
1875	2,671,403	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	1,041,591 или 44%	—

Наш укупан извоз и увоз хране износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	1,004,039
1863	885,799
1864	828,279
1865	874,959
1866	2,007,677
1867	4,105,816
1868	8,794,555
1869	2,651,313
1870	2,665,773
1871	3,469,884
1872	9,822,997

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1873	5,196,871
1874	5,823,366
1875	3,540,967
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	3,690,878

Размера нашег извоза, увоза и укупног трговачког обрта хране према нашем целокупном извозу, увозу и обрту трговачком, оваква је по вредности:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ХРАНЕ ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НАШЕГ	УВОЗ ХРАНЕ ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА НАШЕГ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ) ХРАНЕ ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВАЧКОГ ОБРТА НАШЕГ
1862	1.20%	6.40%	3.43%
1863	3.60%	1.10%	2.49%
1864	3.30%	1.80%	2.52%
1865	0.60%	4.10%	2.38%
1866	7.00%	3.20%	4.99%
1867	15.40%	1.10%	8.08%
1868	22.30%	1.60%	13.10%
1869	5.70%	2.80%	4.42%
1870	7.20%	1.76%	4.60%
1871	9.60%	3.08%	6.33%
1872	3.00%	13.18%	15.91%
1873	6.80%	11.59%	8.98%
1874	14.77%	2.06%	8.75%
1875	8.96%	1.41%	5.40%
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	7.73%	3.94%	7.21%

Кад се наша трговина с храном од 1862 и наша трговина са храном од 1875 године међу собом упореде, излази на видело ова разлика:

Износи по вредности:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ХРАНЕ ИЗ СРБИЈЕ		УВОЗ ХРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А		
1862	202,176		801,863
1875	3,106,185		434,782
Више у 1875 него у 1862 години.	2,904,009 или 15 пута више.	Мање у 1875 него у 1862 г.	367,081 или 46%

А извоз и увоз хране укупно износе по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	1,004,039
1875	3,540,967
Више у 1875 него у 1862 години.	2,536,928 или 3½ пута више.

2.) Стока.

Из Србије извозе се на страну поглавито: свиње и говеда; а у мањем броју: овце, козе и коњи. Са стране увозе се у Србију поглавито коњи; а у незнатном броју и друга домаћа стока.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ СТОКЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ СТОКЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	10,181,374	1,104,105
1863	13,861,738	871,633
1864	7,670,673	726,335
1865	9,473,070	971,365
1866	8,245,083	712,799
1867	10,464,060	1,276,589
1868	20,471,701	2,331,081
1869	22,835,472	1,912,017
1870	20,729,612	2,135,170
1871	16,847,086	2,133,797
1872	22,679,300	2,247,830
1873	20,716,118	2,220,255
1874	19,369,469	2,580,471
1875	22,086,205	1,689,929
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	16,116,497	1,636,670

Од увоза стоке у Србију извоз стоке из Србије износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862.	9,077,269	—
1263.	12,990,105	—
1864.	6,944,338	—
1865.	8,501,705	—
1866.	7,532,284	—
1867.	9,187,471	—
1868.	18,140,620	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1969.	20,923,455	—
1870.	18,594,442	—
1871.	14,713,289	—
1872.	20,431,470	—
1873.	18,495,863	—
1874.	16,788,998	—
1875.	20,396,276	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	14,479,827 или 90%	—

Наш извоз и увоз стоке заједно износе по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	11,285,479
1863	14,733,371
1864	8,397,008
1865	10,444,435
1866	8,957,882
1867	11,740,649
1868	22,802,782
1869	24,747,489
1870	22,864,782
1871	18,980,883
1872	24,927,130
1873	22,936,373
1874	21,949,940
1875	23,776,134
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	17,753,167

Наша трговина са стоком стоји према нашој целокупној трговини у оваквој размери:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ СТОКЕ ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НАШЕГ	УВОЗ СТОКЕ ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА НАШЕГ	ИЗВОЗ И УВОЗ СТОКЕ ИЗНОСЕ ЗАЈЕДНО ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВАЧКОГ ОБРТА НАШЕГ
1862	61.00%	8.80%	38.59%
1863	69.20%	5.60%	41.55%
1864	50.30%	4.30%	25.58%
1865	52.70%	5.10%	28.44%
1866	44.30%	3.30%	22.26%
1867	42.60%	4.90%	23.13%
1868	54.60%	7.90%	33.96%
1869	68.10%	7.30%	41.32%
1870	68.50%	7.72%	39.45%
1871	61.60%	7.78%	34.64%
1872	69.70%	7.70%	40.38%
1873	65.98%	8.41%	39.68%
1874	55.30%	8.20%	33.01%
1875	63.71%	5.46%	36.25%
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	59.11%	6.60%	34.68%

Упореди ли се наша трговина са стоком од 1862 и наша трговина са стоком од 1875 године, онда се добије овај преглед:

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ СТОКЕ ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ СТОКЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862	10,181,374	1,104,105
1875	22,086,205	1,689,929
Више у 1875 него у 1862 г.	11,904,831 или 117%, дакле 2 пута више.	585,824 или 53%

А извоз и увоз стоке заједно износе, по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	11,285,479
1875	23,776,134
Више у 1875 него у 1862 години.	12,490,655 или 112%, дакле 2 пута више.

3.) Пиће.

Из Србије извози се на страну поглавито: ракија и вино; а нешто и сирће и у новије време пиво, шпирит и ликер. Са стране увози се у Србију вино и шпирит; даље, ракија, пиво, рум, ликер и сирће.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ПИЋА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ПИЋА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862	291,758	342,570
1863	461,353	299,981
1864	761,746	454,431
1865	700,789	828,634

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ПИЋА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ПИЋА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1866	546,584	693,163
1867	512,441	736,689
1868	515,685	1,037,540
1869	976,942	676,449
1870	596,277	801,947
1871	393,048	651,417
1872	764,195	482,069
1873	978,102	523,310
1874	1,124,664	225,019
1875	481,800	340,958
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	650,384	578,156

Од увоза пића са стране у Србију извоз пића из Србије на страну износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	Д И Н	А Р А
1862	—	50,812
1863	161,372	—
1864	307,315	—
1865	—	127,845
1866	—	146,581
1867	—	224,248
1868	—	521,855
1869	300,493	—
1870	—	205,670
1871	—	258,369
1872	282,126	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1873	454,792	—
1874	899,645	—
1875	140,842	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	72,228 или 12%	—

Наш увоз и извоз пића износе укупно по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	634,328
1863	761,334
1864	1,216,177
1865	1,529,423
1866	1,239,749
1867	1,249,130
1868	1,553,223
1869	1,653,391
1870	1,398,224
1871	1,044,465
1872	1,246,264
1873	1,501,412
1874	1,349,683
1875	822,758
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	1,228,540

Наша трговина са пићем у оваквој је размери према нашем целокупном трговачком обрту:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ПИЋА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НАШЕГ	УВОЗ ПИЋА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА НАШЕГ	ИЗВОЗ И УВОЗ ПИЋА ЗАЈЕДНО ИЗНОСЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВАЧКОГ ОБРТА НАШЕГ
1862	1.80%	2.70%	2.17%
1863	2.30%	1.90%	2.14%
1864	4.90%	2.50%	3.70%
1865	3.90%	4.40%	4.16%
1866	2.90%	3.20%	3.08%
1867	2.70%	2.80%	2.46%
1868	1.30%	3.50%	2.31%
1869	2.90%	2.60%	2.76%
1870	2.00%	2.90%	2.41%
1871	1.44%	2.37%	1.91%
1872	2.34%	1.65%	2.02%
1873	3.12%	1.98%	2.60%
1874	3.21%	0.72%	2.03%
1875	1.39%	1.10%	1.25%
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	2.58%	2.45%	2.40%

Упоредан преглед наше трговине са пићем од 1862 и од 1875 год. може се свести на ово:

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ПИЋА ИЗ СРБИЈЕ		УВОЗ ПИЋА У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А		
1862	291,758		342,570
1875	481,800		340,958
Више у 1875 него у 1862 години.	190,042 или 65%	Мање у 1875 него у 1862 г.	1,612 или 0.50%

А наш извоз и увоз пића заједно износе, по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1862	634,328	
1875	822,758	
Више у 1875 него у 1862 години.	188,430	или 30%

4.) Сировине

ИНДУСТРИЈСКИ ПРОИЗВОДИ ОД БИЉА, И УОПШТЕ БИЉНИ ПРЕДМЕТИ ТРГОВИНЕ.

Од ових предмета извозе се из Србије поглавито: шишарка, суве шљиве, и разно воће; разно поврће и вариво; дуге за бурад, даске, и разна древнарија; поташа и т. д. А увозе се у Србију: јужно воће; зејтин; дуван; памук; чивит; мељ; пиринач; кромпир; даске, разна древнарија и т. д.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ БИЉНИХ ПРЕДМЕТА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ БИЉНИХ ПРЕДМЕТА У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	876,994	1,106,001
1863	566,934	1,546,783
1864	765,491	2,283,945
1865	980,750	1,825,304
1866	1,623,489	1,979,928
1867	2,221,566	2,751,140
1868	1,774,252	2,797,622

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ БИЉНИХ ПРЕДМЕТА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ БИЉНИХ ПРЕДМЕТА У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1869	1,281,491	2,162,834
1870	1,100,431	2,459,081
1871	1,808,220	2,542,449
1872	2,284,155	2,978,421
1873	3,353,665	2,622,444
1874	3,532,273	3,786,809
1875	4,416,275	3,572,008
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	1,898,999	2,458,198

Од увоза биљних предмета у Србију извоз ових предмета из Србије износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	229,007
1863	—	979,849
1864	—	1,518,454
1865	—	844,554
1866	—	356,439
1867	—	529,574
1868	—	1,023,370
1869	—	881,343
1870	—	1,358,650
1871	—	734,229
1872	—	694,266
1873	731,221	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1874	—	254,536
1875	844,267	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	—	559,199 или 30%

Наш увоз и извоз биљних предмета износе заједно, по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	1,982,995
1863	2,113,717
1864	3,049,436
1865	2,806,054
1866	3,603,417
1867	4,972,706
1868	4,571,874
1869	3,444,325
1870	3,559,512
1871	4,350,669
1872	5,262,576
1873	5,976,109
1874	7,319,082
1875	7,988,283
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	4,357,197

Наша трговина са биљним предметима стоји према нашем целокупном трговачком обрту у оваквој размери:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ биљних предмета износи од целокупног извоза нашег	УВОЗ биљних предмета износи од целокупног увоза нашег	ИЗВОЗ И УВОЗ биљних предмета износе заједно од целокупног трговачког обрта нашег
1862	5.20%	8.80%	6.78%
1863	2.80%	10.10%	5.96%
1864	5.00%	13.00%	9.28%
1865	5.40%	9.60%	7.64%
1866	8.80%	9.30%	8.96%
1867	9.00%	10.50%	9.80%
1868	4.80%	9.40%	6.81%
1869	3.30%	8.20%	5.75%
1870	3.60%	8.89%	6.14%
1871	6.61%	9.27%	7.95%
1872	7.01%	10.20%	8.53%
1873	10.68%	9.93%	10.34%
1874	10.09%	12.03%	11.01%
1875	12.74%	11.55%	12.18%
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	6.82%	10.55%	8.51%

Кад се наша трговина са биљним предметима од 1862 упореди са оном од 1875 год., добије се овај преглед:

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ БИЉНИХ ПРЕДМЕТА ИЗ СРБИЈЕ (ДИНАРА)	УВОЗ БИЉНИХ ПРЕДМЕТА У СРБИЈУ (ДИНАРА)
1862	876,994	1,106,001
1875	4,416,275	3,572,008
Више у 1875 него у 1862 години.	3,539,281 или 5 пута више.	2,466,007 или 3 1/5 пута више.

А извоз и увоз биљних предмета заједно износе, по вредности:

године:	динара
1862	1,982,995
1875	7,988,283
Више у 1875 него у 1862 години.	6,005,288 или 4 пута више.

5.) Сировине

ИНДУСТРИЈСКИ ПРОИЗВОДИ ОД ЖИВОТИЊЕ, И УОПШТЕ ЖИВОТИЊСКИ ПРЕДМЕТИ ТРГОВИНЕ.

Из Србије извозе се од ових предмета поглавито: коже, вуна, лој, маст, масло, мед, восак и сланина; даље, месо, риба, пијавице, свилене бубе (чауре и семе), свила и т. д. А увозе се у Србију поглавито: урађене коже, вуна и вуница; стеаринске свеће; риба (сува и слана); даље, маст, сапун, сир, јајца и т. д.

По вредности износи:

године:	извоз животињских предмета из Србије	увоз животињских предмета у Србију
	динара	динара
1862	3,126,470	404,385
1863	2,887,024	1,256,093
1864	4,064,250	1,508,160
1865	4,706,237	1,421,692
1866	5,027,207	1,445,559
1867	5,367,042	2,078,028

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1868	4,478,871	3,070,550
1869	5,005,474	3,018,137
1870	3,839,884	3,306,709
1871	4,605,276	3,163,267
1872	4,727,273	3,276,176
1873	1,142,387	2,516,919
1874	4,159,323	3,883,684
1875	3,249,688	3,645,542
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	4,027,600	2,428,207

Од увоза животињских предмета у Србију извоз животињских предмета из Србије износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	2,722,085	—
1863	1,630,931	—
1864	2,556,090	—
1865	3,284,545	—
1866	3,581,648	—
1867	3,289,014	—
1868	1,408,321	—
1869	1,987,337	—
1870	533,175	—
1871	1,442,009	—
1872	1,451,097	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1873	—	1,374,532
1874	275,639	—
1875	—	395,854
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	1,599,393 или 66%	—

Наш извоз и увоз животињских предмета износе заједно по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	3,530,855
1863	4,143,117
1864	5,572,410
1865	6,127,929
1866	6,472,766
1867	7,445,070
1868	7,549,421
1869	8,023,611
1870	7,146,593
1871	7,768,543
1872	8,003,449
1873	3,659,306
1874	8,043,007
1875	6,895,230
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	6,455,808

Размера наше трговине са животињским предметима према целокупном трговачком обрту нашем оваква је:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ НАШЕГ ИЗВОЗА	УВОЗ ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПН. ИЗВОЗА НАШЕГ	ИЗВОЗ И УВОЗ ЖИВОТ. ПРЕДМЕТА ЗАЈЕДНО ИЗНОСЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВ. ОБРТА НАШЕГ
1862	18.80%	3.20%	12.07%
1863	14.40%	8.30%	11.69%
1864	26.50%	8.50%	16.98%
1865	26.20%	7.50%	16.69%
1866	27.00%	6.70%	16.09%
1867	21.60%	7.90%	14.67%
1868	12.00%	10.40%	11.25%
1869	15.00%	11.40%	13.39%
1870	12.70%	12.00%	12.33%
1871	16.84%	11.53%	14.18%
1872	14.53%	11.22%	12.96%
1873	10.01%	9.53%	6.33%
1874	11.87%	12.18%	12.10%
1875	9.37%	11.80%	15.01%
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	16.91	9.44%	12.61%

Упоредан преглед наше трговине са животињским предметима од 1862 и од 1875 год. своди се на следеће:

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА ИЗ СРБИЈЕ (ДИНАРА)	УВОЗ ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА У СРБИЈУ (ДИНАРА)
1862	3,126,470	404,385
1875	3,249,688	3,645,542
Више у 1875 него у 1862 години.	123,218 или 4%	3,241,157 или 9 пута више.

А извоз и увоз животињских предмета заједно износе по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	3,530,855
1875	6,895,230
Више у 1875 него у 1862 години.	3,364,375 или 95%, дакле скоро 2 пута више.

6.) Копови.

Из Србије извози се од копова поглавито: бакар, олово, креч, камење, сребрна руда и т. д.; а у Србију увози: сô, гвожђе, и други метали; петролеј, камени угљен, брусови, шалитра, хидрауличан креч, галица и т. д.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОПОВА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ КОПОВА У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	546,347	2,473,808
1863	464,244	4,238,486
1864	432,119	2,369,421
1865	853,621	2,490,800
1866	1,007,932	5,095,901
1867	1,013,695	4,602,627
1868	619,355	3,076,338
1869	635,100	4,235,706
1870	607,664	3,715,331
1871	504,680	3,237,456
1872	541,903	2,490,759

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОПОВА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ КОПОВА У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1873	523,066	3,349,258
1874	1,018,161	3,646,611
1875	707,758	3,996,380
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	676,832	3,501,349

Од увоза копова у Србију извоз копова из Србије износи по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	1,927,461
1863	—	3,774,242
1864	—	1,937,302
1865	—	1,637,179
1866	—	4,087,969
1867	—	3,588,932
1868	—	2,456,983
1869	—	3,600,606
1870	—	3,107,667
1871	—	2,732,776
1872	—	1,948,856
1873	—	2,826,192
1874	—	2,628,450
1875	—	3,288,622
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	—	2,824,517 или 5 пута.

Извоз копова из Србије и увоз копова у Србију износе заједно по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	3,020,155
1863	4,702,730
1864	2,801,540
1865	3,344,421
1866	6,103,833
1867	5,616,322
1868	3,695,693
1869	4,870,806
1870	4,322,995
1871	3,742,136
1872	3,032,662
1873	3,872,324
1874	4,664,772
1875	4,704,138
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	4,178,181

Трговина са коповима у нас је у оваквој размери према целокупном трговачком обрту:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОПОВА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НАШЕГ	УВОЗ КОПОВА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА НАШЕГ	ИЗВОЗ И УВОЗ КОПОВА ЗАЈЕДНО ИЗНОСЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВ. ОБРТА НАШЕГ
1862	3.30%	19.70%	10.33%
1863	2.30%	28.20%	13.26%
1864	2.80%	13.50%	8.53%
1865	4.80%	13.50%	9.11%
1866	5.40%	23.80%	15.17%
1867	4.10%	17.60%	11.07%

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОПОВА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НАШЕГ	УВОЗ КОПОВА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА НАШЕГ	ИЗВОЗ И УВОЗ КОПОВА ЗАЈЕДНО ИЗНОСЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВ. ОБРТА НАШЕГ
1868	1.70%	10.40%	5.51%
1869	1.90%	16.10%	8.13%
1870	2.00%	13.43%	7.48%
1871	1.84%	11.80%	6.83%
1872	1.72%	8.53%	4.91%
1873	1.67%	12.68%	6.70%
1874	2.91%	11.59%	7.01%
1875	2.04%	12.93%	7.17%
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	2.74%	15.26%	8.16%

Упоредан преглед наше трговине са коповима од 1862 до 1875 год. своди се на ово:

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОПОВА ИЗ СРБИЈЕ (ДИНАРА)	УВОЗ КОПОВА У СРБИЈУ (ДИНАРА)
1862.	546,347	2,473,808
1875.	707,758	3,996,380
Више у 1875 него у 1862 години.	161,411 или 30%	1,522,572 или 62%

А наш извоз и увоз копова заједно износе по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1862	3,020,155	
1875	4,704,138	
Више у 1875 него у 1862 години.	1,683,983	или 56%

7.) Колонијални производи.

Од колонијалних производа главни предмети наше трговине јесу кава и шећер.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОЛОНИЈАЛНИХ ПРОИЗВОДА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ КОЛОНИЈАЛНИХ ПРОИЗВОДА У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	61,840	1,289,746
1863	110,428	1,542,410
1864	32,267	1,531,443
1865	21,135	1,346,402
1866	13,661	1,457,475
1867	53,454	1,964,301
1868	42,000	1,982,496
1869	27,493	2,226,696
1870	6,299	2,492,534
1871	286	2,854,506
1872	—	2,704,205
1873	2,281	2,610,663
1874	31,226	3,192,629
1875	27,034	3,095,058
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	33,031	2,163,612

Од увоза колонијалних производа у Србију извоз колонијалних производа из Србије износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	1,227,906
1863	—	1,431,982
1864	—	1,499,176
1865	—	1,325,267
1866	—	1,443,814
1867	—	1,910,847
1868	—	1,940,496
1869	—	1,199,203
1870	—	2,486,235
1871	—	2,854,220
1872	—	2,704,205
1873	—	2,608.382
1874	—	3,161,403
1875	—	3,068,024
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	—	2,130,581 или 66 пута.

Наш целокупан трговачки обрт са колонијалним производима износи по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	1,351,586
1863	1,652,838
1864	1,563,710
1865	1,367,537
1866	1,471,136
1867	2,017,755
1868	2,024,496

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1869	2,254,189
1870	2,498,833
1871	2,854,792
1872	2,704,205
1873	2,612,944
1874	3,223,855
1875	3,122,092
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	2,194,283

Размера наше трговине са колонијалним производима према целокупном трговачком обрту нашем, оваква је:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОЛОНИЈАЛНИХ ПРОИЗВОДА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НАШЕГ	УВОЗ КОЛОНИЈАЛНИХ ПРОИЗВОДА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА НАШЕГ	ИЗВОЗ И УВОЗ КОЛОНИЈАЛНИХ ПРОИЗВОДА УКУПНО ИЗНОСЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВАЧКОГ ОБРТА НАШЕГ
1862	0.40%	10.20%	4.62%
1863	0.50%	10.20%	4.66%
1864	0.20%	8.70%	4.76%
1865	0.10%	7.10%	3.72%
1866	0.10%	6.80%	3.66%
1867	0.20%	7.50%	3.98%
1868	0.10%	6.70%	3.02%
1869	0.10%	8.40%	3.76%
1870	0.00%	8.94%	4.31%
1871	0.00%	10.40%	5.21%
1872	0.00%	9.26%	4.38%
1873	0.01%	9.89%	4.52%
1874	0.09%	10.14%	4.85%
1875	0.08%	10.02%	4.76%
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	0.14%	8.87%	4.29%

Упоредан преглед наше трговине са колонијалним производима од 1862 и од 1875 год. своди се на ово:

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОЛОНИЈАЛНИХ ПРОИЗВОДА ИЗ СРБИЈЕ (ДИНАРА)	УВОЗ КОЛОНИЈАЛНИХ ПРОИЗВОДА У СРБИЈУ (ДИНАРА)
1862	61,840	1,289,746
1875	27,034	3,095,058
Мање у 1875 него у 1862 години. / Више у 1875 него у 1862 г.	34,806 или 56%	1,805,312 или 2²/₅ пута.

А извоз и увоз колонијалних производа износе заједно по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	1,227,906
1875	3,068,024
Више у 1875 него у 1862 години.	1,840,118 или 2½ пута.

8.) Рукотворине.

Из Србије извозе се од рукотворина поглавито: барут, разна дрвенарија, ужарија, и т. д. А у Србију увозе се: памук и памучни, вунени и свилени еспапи; платно и разне материје за аљине (нарочито циц, демикатон, фланел, орлеан и чоха); одело; обућа; посуђе; игле за шивење, каписле; гвожђарија (нарочито клинци, обручи, гвоздене пећи

и лим) разни метални еспапи; алати и справе; артија, палидрвца и т. д.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РУКОТВОРИНА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ РУКОТВОРИНА У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862	333,589	3,053,070
1863	152,633	3,460,418
1864	185,509	6,675,277
1865	305,693	7,153,383
1866	575,024	9,272,793
1867	691,175	11,957,752
1868	862,579	14,143,967
1869	604,823	11,057,475
1870	1,001,995	12,121,176
1871	368,477	11,895,474
1872	394,880	11,009,504
1873	443,685	9,382,157
1874	526.791	13,294.883
1875	348,123	13,965,054
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	485,355	9,888,741

Од увоза рукотворина у Србију извоз рукотворина из Србије износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	Д И Н	А Р А
1862	—	2,719,481
1863	—	3,307,785
1864	—	6,489,768
1865	—	6,847,690

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1866	—	8,697,769
1867	—	11,266,577
1868	—	13,281,388
1869	—	10,452,652
1870	—	11,119,181
1871	—	11,526,997
1872	—	10,614,624
1873	—	8,938,472
1874	—	12,768,092
1875	—	13,616,931
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	—	9,403,387 или 20 пута.

Наш целокупан трговачки обрт са рукотворинама износи по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	3,386,659
1863	3,613,051
1864	6,860,786
1864	7,459,076
1866	9,847,817
1867	12,648,927
1868	15,006,546
1869	11,662,298
1870	13,123,171
1871	12,263,951
1872	11,404,384

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1873	9,825,842
1874	13,821,674
1875	14,313,177
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	10,374,097

Према нашем целокупном трговачком обрту наша трговина са рукотвринама у оваквој је размери:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РУКОТВОРИНА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НАШЕГ	УВОЗ РУКОТВОРИНА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА НАШЕГ	ИЗВОЗ И УВОЗ РУКОТВОРИНА ИЗНОСЕ ЗАЈЕДНО ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВАЧКОГ ОБРТА НАШЕГ
1862	2.00%	24.30%	11.58%
1863	0.80%	23.00%	10.19%
1864	1.20%	38.80%	20.90%
1865	1.50%	37.70%	21.95%
1866	3.10%	43.20%	24 48%
1867	2.20%	45.70%	24.92%
1868	2.30%	47.70%	22.36%
1869	1.80%	41.90%	19.46%
1870	3.30%	43.80%	22.65%
1871	1.35%	43.35%	22.38%
1872	1.21%	37.71%	18.48%
1873	1.41%	35.53%	17.00%
1874	1.50%	42.25%	20.78%
1875	1.01%	45.19%	21.83%
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	1.76%	39.29%	20.27%

Упореди ли се наша трговина са рукотворинама од 1862 и 1875 год., онда се добије овај преглед:

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РУКОТВОРИНА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ РУКОТВОРИНА У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	333,589	3,053,070
1875	348,123	13,965,054
Више у 1875 него у 1862 години.	14,534 или 4%	10,911,984 или $4\frac{1}{2}$ пута.

А извоз и увоз рукотворина износе заједно по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	3,386,659
1875	14,313,177
Више у 1875 него у 1862 години.	10,926,518 или $4\frac{1}{4}$ пута.

9.) Разни еспапи.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА	УВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА
	ДИНАРА	
1862	1,055,110	1,993,869
1863	788,901	1,672,176
1864	857,799	1,679,078
1865	873,240	2,189,046

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА	УВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА
	ДИНАРА	
1866	263,257	102,409
1867	423,778	530,118
1868	345,324	764,941
1869	264,852	345,750
1870	226,454	140,995
1871	197,961	115,917
1872 , ...	162,148	162,437
1873	100,116	123,680
1874	91,442	261,055
1875	241,657	167,329
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	420,867	732,057

Од увоза разних еспапа у Србију извоз разних еспапа из Србије износи, по вредности:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	938,759
1863	—	883,275
1864	—	821,279
1865	—	1,315,806
1866	160,948	—
1867	—	160,340
1868	—	419,617
1869	—	80,898
1870	85,459	—
1871	82,044	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1872	—	289
1873	—	23,564
1874	—	169,613
1875	74,328	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	—	311,190 или 74%

Извоз и увоз разних еспапа износе заједно, по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	3,048,979
1863	2,461,077
1864	2,536,877
1865	3,062,286
1866	365,776
1967	953,896
1868	1,110,265
1869	610,602
1870	367,449
1871	313,878
1872	324,585
1873	223,796
1874	352,497
1875	408,986
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	1,152,924

Наш трговачки обрт са разним еспапима стоји према целокупном трговачком обрту нашем у оваквој размери:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА НАШЕГ	УВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА ИЗНОСИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА НАШЕГ	ИЗВОЗ И УВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА ЗАЈЕДНО ИЗНОСЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ТРГОВ. ОБРТА НАШЕГ
1862	6.30%	15.90%	10.43%
1863	4.10%	11.80%	6.89%
1864	5.60%	9.50%	7.73%
1865	4.80%	11.40%	8.24%
1866	1.40%	0.50%	0.91%
1867	1.60%	2.00%	1.88%
1868	0.90%	2.40%	1.65%
1869	0.70%	1.30%	1.02%
1870	0.70%	0.56%	0.63%
1871	0.72%	0.42%	0.57%
1872	0.49%	0.55%	0.53%
1873	0.32%	0.46%	0.39%
1874	0.26%	0.83%	0.53%
1875	0.70%	0.54%	0.62%
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	2.04%	4.15%	2.25%

Упоредан преглед нашег трговачког обрта са разним еспапима од 1862 и од 1875 год. своди се на ово:

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА ИЗ СРБИЈЕ	УВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862.	1,055,110	1,993,869
1875.	241,657	167.329
Мање у 1875 него у 1862 години.	813,453 или 77%	1,826,540 или 92%

А извоз и увоз разних еспапа заједно износе по вредности:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	3,048,979
1875	408,986
Мање у 1875 него у 1862 години.	2,639,993 или 87%

10.) Преглед средње годишње вредности нашег трговачког обрта од 1862 до 1875 год.

Од 1862 до 1875 г. износи средња годишња вредност:

	ИЗВОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
Хране	2,364,449	1,326,429
Стоке	16,116,497	1,636,670
Пића........	650,384	578,156
Биљних предмета .	1,898,999	2,458,198
Животињских предмета.......	4,027,600	2,428,207
Копова.......	676,832	3,501,349
Колонијалних производа......	33,031	2,163,612
Рукотворина. . . .	485,355	9,888,741
Разних еспапа . . .	420,867	732,057

Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње износи по вредности извоз од увоза:

	више		мање	
	динара			
Хране	1,041,591 или 44%		—	—
Стоке	14,479,827 „ 90%		—	—
Пића.	72,228 „ 12%		—	—
Биљних предмета. . . .	—	—	559,199 или 30%	
Животињских предмета .	1,599,393 или 66%		—	—
Копова. . . .	—	—	2,824,517 или 5 пута.	
Колонијалних производа .	—	—	2,130,581 или 66 пута.	
Рукотворина.	—	—	9,403,387 дакле 20 пута.	
Разних еспапа	—	—	311,190 или 74%	

Средња годишња вредност целокупног трговачког обрта нашег (извоза и увоза заједно) износи од 1862 до 1875 год.:

ЗА	ДИНАРА
Храну	3,690,878
Стоку.	17,753,167
Пиће.	1,228,540
Биљне предмете	4,357,197
Животињске предмете	6,455,808
Копове.	4,178,181
Колонијалне производе.	2,194,283
Рукотворине.	10,374,097
Разне еспапе.	1,152,924

Од 1862 до 1875 год. средња годишња вредност извоза, увоза и укупног трговачког обрта споменутих предмета заокружује се у оваквој размери према средњој годишњој вредности целокупног трговачког обрта између Србије и страног света:

	од целокупног извоза нашег износи извоз	од целокупног увоза нашег износи увоз	од целокупног трговачког обрта нашег износи трговачки обрт
Хране.	8%	4%	7%
Стоке	59%	7%	35%
Пића	2%	2%	2%
Биљних предмета . .	7%	11%	9%
Животињских предмета	17%	9%	13%
Копова	3%	15%	8%
Колонијалних производа	0%	9%	4%
Рукотворина.	2%	39%	20%
Разних еспапа. . . .	2%	4%	2%
Свега	100	100	100

Као што се види из прегледа који смо напред изложили, Србија извози на страну поглавито: стоку, храну и разне сировине; а увози са стране поглавито: фабрикате и друге индустријске производе. Ово се и једно и друго разјашњује оним, што смо видели и у подели становника по радњи и по начину живота; а то, да је у Србији пољска привреда главна грана народне радиности, а занати и фабричке радње да су још у првој клици.

У следећим прегледима изложено је посебице, колико је по количини и вредности које врсте хране, стоке и уоп-

ште предмета оних грана производства, којима је наша народна привреда поглавито посвећена, из Србије на страну извежено, а колико са стране у Србију увежено, од 1862 до 1875 године.

1. Храна.

а.) Пшеница.

По количини пшенице се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ ОКА	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ ОКА
1862	577,476	515,947
1863	3,036,060	12,702
1864	2,495,405	634,866
1865	538,669	203,388
1866	6,877,946	89,783
1867	17,828,274	71,756
1868	45,880,212	106,670
1869	8,581,296	2,228
1870	11,157,623	8,361
1871	11,916,451	49,717
1872	2,938,605	6,321,019
1873	5,921,778	2,696,155
1874	12,042,347	528,508
1875	11,472,817	234,265
Од 1862 до 1275 г. у средњу руку годишње.	10,090,354	819,669

Од количине увоза количина извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
1862	61,529	—
1863	3,023,358	—
1864	1,860,539	—
1865	335,281	—
1866	6,788,163	—
1867	17,756,518	—
1868	45,773,542	—
1869	8,579,068	—
1870	11,149,262	—
1871	11,866,734	—
1872	—	3,382,414
1873	3,225,623	—
1874	11,513,839	—
1875	11,238,552	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	9,270,685 или 12 пута.	—

А по вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ПШЕНИЦЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ПШЕНИЦЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А	
1862	95,308	90,943
1863	420,705	1,761
1864	346,062	100,085
1865	71,157	25,373
1866	1,007,093	14,399
1867	3,272,308	13,170

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ПШЕНИЦЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ПШЕНИЦЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1868	7,626,504	17,321
1869	1,171,959	304
1870	1,811,552	1,357
1871	2,496,227	10,413
1872	824,764	1,773,671
1873	1,624,516	739,656
1874	2,639,514	115,842
1875	2,002,481	41,201
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	1,815,011	210,393

Од вредности увоза вредност извоза пшенице износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	4,365	—
1863	418,944	—
1864	245,977	—
1865	45,784	—
1866	992,694	—
1867	3,259,138	—
1868	7,609,183	—
1869	1,171,655	—
1870	1,810,195	—
1871	2,485,814	—
1872	—	948,907
1873	884,860	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1874	2,523,672	—
1875	1,961,282	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	1,604,618 или $8^1/_2$ пута.	—

Извоз и увоз пшенице стоје према целокупном извозу и увозу хране у оваквој размери:

Од 1862 до 1875 године, износи у средњу руку годишње по вредности:

ИЗВОЗ ПШЕНИЦЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ХРАНЕ	УВОЗ ПШЕНИЦЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ХРАНЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ) ПШЕНИЦЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ХРАНЕ
77%	16%	55%

б.) Раж.

Ражи се по количини:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ ОКА	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ ОКА
1862	—	200
1863	—	—
1864	36,403	36,529
1865	—	1,354
1866	—	—
1867	157,459	50,242
1868	1,007,888	—
1869	708,392	—
1870	274,520	—

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К	А
1871	657,369	—
1872	161,111	15,730
1873	8,771	70,140
1874	551,559	40,994
1875	504,086	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	406,760	30,741

Од количине увоза количина извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К	А
1862	—	200
1863	—	—
1864	—	126
1865	—	1,354
1866	—	—
1867	107,216	—
1868	1,007,888	—
1869	708,392	—
1870	274,520	—
1871	657,369	—
1872	145,381	—
1873	—	61,369
1974	510,605	—
4875	504,086	—
Од 1862 до 1885 год. у средњу руку годишње.	376,019 или 13 пута.	—

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РАЖИ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ РАЖИ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	—	20
1863	—	—
1864	3,424	4,340
1865	—	118
1866	—	—
1867	19,002	6,029
1868	93,294	—
1869	55,614	—
1870	25,384	—
1871	76,273	—
1872	24,268	2,373
1873	1,325	10,399
1874	81,011	4,780
1875	65,525	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	44,512	4,008

Од вредности увоза вредност извоза ражи износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	20
1863	—	—
1864	—	916
1865	—	118
1866	—	—
1867	12,973	—
1868	93,294	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1869	55,614	—
1870	25,384	—
1871	76,273	—
1872	21,895	—
1873	—	9,074
1874	76,231	—
1875	65.525	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	40,504 или 11 пута	—

Према целокупном извозу и увозу хране извоз и увоз ражи у оваквој су размери:

Од 1862 до 1875 г. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ РАЖИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ХРАНЕ	УВОЗ РАЖИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ХРАНЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ) РАЖИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ХРАНЕ
2%	0.30%	1%

в.) Јечам.

По количини јечма се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ (ОКА)	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ (ОКА)
1862	234,492	470,513
1863	722,212	23,942
1864	342,984	296,544

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1865	236,452	291,107
1866	1,436,209	71,973
1867	1,444,147	25,294
1868	2,737,978	50,661
1869	4,181,339	167,920
1870	468,293	313,736
1871	82,422	407,219
1872	251,932	1,364,925
1873	1,761,572	1,184,269
1874	3,326,599	777,286
1875	1,699,340	449,256
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	1,351,855	421,046

Од количине увоза количина извоза јечма износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
1862	—	236,021
1863	698,270	—
1864	46,440	—
1865	–	54,655
1866	1,364,236	—
2867	1,418,853	—
1868	2,687,317	—
1869	4,013,419	—
1870	154,557	—
1871	—	324,797
1872	—	1,112,993

ГОДИНЕ:	ВИШЕ О	КА МАЊЕ
1873	577,303	—
1874	2,549,313	—
1875	1,250,084	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	930,809 или 3 пута.	—

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ЈЕЧМА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ЈЕЧМА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	25,072	49,956
1863	71,458	2,211
1864	33,955	33 820
1865	21,604	28,752
1866	142,888	7,544
1867	186,005	3,258
1868	271,869	5,030
1869	391,619	15,807
1870	58,766	39,384
1871	12,840	63,552
1872	41,944	227,217
1873	266,128	178,912
1874	505,691	118,190
1875	245,623	64,935
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	162,534	59,898

Од вредности увоза вредност извоза јечма износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	24,884
1863	69,247	—
1864	135	—
1865	—	7,148
1866	135,344	—
1867	182,747	—
1868	266,839	—
1869	375,812	—
1870	19,382	—
1871	—	50,712
1872	—	185,273
1873	87,216	—
1874	387,501	—
1875	180,688	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	102,636 или $2^1/_2$ пута.	—

Размера извоза и увоза јечма према целокупном извозу и увозу хране оваква је:

Од 1862 до 1875 г. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ ЈЕЧМА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ХРАНЕ	УВОЗ ЈЕЧМА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ХРАНЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ) ЈЕЧМА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ХРАНЕ
7%	5%	6%

г.) Овас.

По количини овса се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1862	4,131	—
1863	243,375	—
1864	866,525	..
1865	107,680	5,586
1866	248,339	275
1867	759,209	160
1868	694,165	2,967
1869	174,500	120
1870	665,496	1,484
1871	56,550	6,719
1872	34,207	124,015
1873	947,307	19,814
1874	3,141.268	20,031
1875	4,838,417	8,718
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	912,941	17,263

Од количине увоза количина извоза овса износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
1862	4,131	—
1863	243,375	—
1864	866,525	—
1865	102,094	—
1866	248,064	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
1867	759,049	—
1868	691,198	—
1869	174,380	—
1870	664,012	—
1871	49,831	—
1872	—	89,808
1873	927,493	—
1874	3,121,237	—
1875	4,829,699	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	895,678 или 53 пута.	—

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ОВСА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ОВСА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А	
1862	458	—
1863	20,589	—
1864	76,663	—
1865	8,313	465
1866	20,652	27
1867	84,670	18
1868	60,888	260
1869	14,062	10
1870	70,364	165
1871	7,597	904
1872	4,675	16,949

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ОВСА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ОВСА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1873	109,258	2,265
1874	405,214	2,583
1875	646,415	1,165
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	109,273	1,772

Од вредности увоза вредност извоза овса износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	458	—
1863	20,589	—
1864	76,663	—
1865	7,848	—
1866	20,625	—
1867	84,652	—
1868	60,628	—
1869	14,052	—
1870	70,199	—
1871	6,693	—
1872	—	12,274
1873	106,993	—
1874	402,631	—
1875	645,250	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	107,501 или 61½ пута.	—

Извоз и увоз овса стоје према целокупном извозу и увозу хране у оваквој размери:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ ОВСА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ХРАНЕ	УВОЗ ОВСА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ХРАНЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ ЗАЈЕДНО) ОВСА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ХРАНЕ
5%	$0._{13}$%	3%

д.) Кукуруз.

По количини кукуруза се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К	А
1862	469,877	1,645,163
1863	1,767,815	15,775
1864	312,938	–
1865	36,308	799,376
1866	1,012,686	273,797
1867	1,442,565	148,109
1868	2,253,118	280,469
1869	2,853,118	58,069
1870	1,765,226	120,212
1871	97,821	1.251,173
1872	208,617	3,994,334
1873	238,736	5,771,972
1874	8,093,212	482,769
1875	851,556	302,631
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	1,528,828	1,164,911

Од количине увоза количина извоза кукуруза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
1862	—	1,175,286
1863	1,752,040	—
1864	312,938	—
1865	—	763,068
1866	738,889	—
1867	1,294,456	—
1868	1,972,649	—
1869	2,795,049	—
1870	1,645,014	—
1871	—	1,153,352
1872	—	3,785,717
1873	—	5,533,236
1874	7,610,443	—
1875	548,925	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	363,917 или 31%	—

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КУКУРУЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ КУКУРУЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А	
1862	63,362	244,306
1863	192,515	1,721
1864	41,874	—
1865	3,594	79,138
1866	119,101	31,985
1867	214,572	22,067

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КУКУРУЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ КУКУРУЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1868	250,285	32,049
1869	254,776	5,177
1870	207,161	14,098
1871	15,829	202,116
1872	41,905	802,346
1873	45,946	111,030
1874	1,473,458	87,711
1875	115,328	40,985
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	217,122	128,825

Од вредности увоза вредност извоза кукуруза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	180,944
1863	190,794	—
1864	41,874	—
1865	—	75,544
1866	87,116	—
1867	192,505	—
1868	218,236	—
1869	249,599	—
1870	193,063	—
1871	—	186,287
1872	—	760,441
1873	—	65,084

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1874	1,385,747	—
1875	74,343	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	88,297 или 69%	—

Извоз и увоз кукуруза у оваквој је размери према целокупном извозу и увозу хране:

Од 1862 до 1875 г. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ КУКУРУЗА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ХРАНЕ	УВОЗ КУКУРУЗА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ХРАНЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ ЗАЈЕДНО) КУКУРУЗА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ХРАНЕ
9%	10%	9%

Упоредни преглед средње годишње мере извоза и увоза разних врста хране од 1862 до 1875 г. по количини и по вредности.

Од 1862 до 1875 год. износи средња годишња количина:

	ИЗВОЗА ОКА	УВОЗА ОКА
Пшенице	10,090,354	819,669
Кукуруза	1,528,828	1,164,911
Јечма	1,351,855	421,046
Овса	912,941	17,263
Ражи	406,760	30,741

У средњу руку од 1862 до 1875 год. годишње је више извежено него увежено:

	О К А			
Пшенице.	9,270,685	или	12	пута.
Јечма	930,809	„	3	„
Овса.	895,678	„	53	„
Ражи	376,019	„	13	„
Кукуруза	363,917	„	31%	

А средња годишња вредност, од 1862 до 1875 год. износи:

	ИЗВОЗА	УВОЗА
	Д И Н А Р А	
Пшенице	1,815,011	210,393
Кукуруза.	217,122	128,825
Јечма.	162,534	59,898
Овса	109,273	1,772
Ражи	44,512	4,008

Вишак извоза над увозом износи од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње:

				извоз износи више него увоз
У пшенице . . .	1,604,618	дин.	или	8½ пута.
„ овса	107,501	„	„	61½ „
„ јечма.	102,636	„	„	2½ „
„ кукуруза. . .	88,297	„	„	69%
„ ражи.	40,504	„	„	11 пута.

Упореде ли се извоз и увоз разних врста хране по њиховој размери према целокупном извозу и увозу хране, онда се добије овај преглед:

Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње, по вредности:

	од целокупног извоза хране износи извоз	од целокупног увоза хране износи увоз	од целокупног обрта хране износи обрт (извоз и увоз заједно)
Пшенице.	77%	16%	55%
Кукуруза	9%	10%	9%
Јечма	7%	5%	6%
Овса	5%	0.03%	3%
Ражи.	2%	0.30%	1%
Остале хране (брашна и нешто елде). . .	—	68.57%	26%

2. Стока.

а.) Говеда.

Говеда се бројно:

године:	извезло из Србије на страну	увезло са стране у Србију
	г р	л а
1862	39,116	2,789
1863	17,229	26
1864	15,685	117
1865	12,493	65
1866	23,650	437
1867	28,222	758
1868	33,410	2,109
1869	21,128	699
1870	20,079	801
1871	27,064	448
1842	43,007	163
1873	44,389	69

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Г Р	Л А
1874	33,672	251
1875	24,524	443
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	27,405	655

Више је извежено него што је увежено говеда:

ГОДИНЕ:	ГРЛА
1862	36,327
1863	17,203
1864	15,568
1865	12,428
1866	23,213
1867	27,464
1868	31,301
1869	20,429
1870	19,278
1871	26,616
1872	42,844
1873	44,320
1874	33,421
1875	24,081
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	26,750 или 42 пута.

А по вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ГОВЕДА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ГОВЕДА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	2,719,727	118,440
1863	1,180,658	514
1864	1,135,045	2,760
1865	889,072	5,233
1866	1,689,059	10,687
1867	2,202,490	53,401
1868	3,200.146	204,543
1869	2,489,834	74,706
1870	2,500,483	88,575
1871	3,015,398	42,393
1872	5,001,708	17,946
1873	5,551,580	8,560
1874	4,190,757	28,592
1875	3,008,879	48,736
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	2,769,631	50,363

Вредност извоза износи више него вредност увоза:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	2,601,287
1863	1,180,144
1864	1,132,285
1865	883,839
1866	1,678,372
1867	2,149,089
1868	2,995,603
1869	2,415,128

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1870	2,411,908
1871	2,973,005
1872	4,983,762
1873	5,543,020
1874	4,162,165
1875	2,960,143
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	2,719,268 или 55 пута.

Извоз и увоз говеда у оваквој су размери према целокупном извозу и увозу стоке:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ ГОВЕДА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА СТОКЕ	УВОЗ ГОВЕДА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА СТОКЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ ЗАЈЕДНО) ГОВЕДА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА СТОКЕ
17%	3%	16%

б.) Овце.

Оваца се бројно:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ (ГРЛА)	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ (ГРЛА)
1862	54,228	20,103
1863	65,619	2,904
1864	38,668	3,541
1865	26,013	1,247
1866	46,782	1,033
1867	59,925	24,419
1868	92,202	27,213

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Г Р	Л А
1869	33,384	4,504
1870	29,991	4,231
1871	32,013	10,833
1872	69,284	18,341
1873	58,159	11,783
1874	58,032	37,039
1875	62,158	13,072
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	51,890	12,876

Више је извежено, него што је увежено оваца:

ГОДИНЕ:	ГРЛА
1862	34,125
1863	62,715
1864	35,127
1865	24,766
1866	45,749
1867	35,506
1868	64,989
1869	28,880
1870	25,760
1871	21,180
1872	50,943
1873	46,376
1874	20,993
1875	49,086
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	39,014 или 4 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ОВАЦА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ОВАЦА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862	396,196	134,445
1863	437,603	20,041
1864	331,326	59,798
1865	219,925	6,717
1866	373,678	9,344
1867	456,714	142,864
1868	680,190	196,182
1869	287,381	31,531
1870	273,106	27,760
1871	259,876	61,883
1872	527,951	94,324
1873	361,316	74,893
1874	566,252	250,884
1875	583,122	112,395
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	411,045	87,362

Од вредности увоза вредност извоза износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	261,751
1863	417,562
1864	271,528
1865	213,208
1866	364,334
1867	313,850
1868	484,008
1869	255,850

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1870	245,346
1871	197,993
1872	433,627
1873	286,423
1874	315,368
1875	470,727
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	323,683 или $4^{2}/_{3}$ пута.

Према целокупном извозу и увозу стоке извоз и увоз оваца у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку на годину по вредности:

ИЗВОЗ ОВАЦА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА СТОКЕ	УВОЗ ОВАЦА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА СТОКЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ ЗАЈЕДНО) ОВАЦА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА СТОКЕ
$2^{1}/_{2}\%$	5%	3%

в.) Козе.

Коза се на броју:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ (ГРЛА)	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ (ГРЛА)
1862	9,951	5,561
1863	21,859	233
1864	17,395	—
1865	8,077	1,105
1866	8,245	3,557
1867	15,469	4,565
1868	27,749	3,699

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Г Р	Л А
1869	16,919	2,089
1870	16,737	5,082
1871	9,108	2,551
1872	14,043	3,007
1873	13,490	2,527
1874	8,301	1,323
1875	8,708	1,479
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	14,004	2,829

Више је извежено него што је увежено коза:

ГОДИНЕ:	ГРЛА
1862	4,390
1863	21,626
1864	17,395
1865	6,972
1866	4,688
1867	10,904
1868	24,050
1869	14,830
1870	11,655
1871	6,557
1872	11,036
1873	10,963
1874	6,978
1875	7,226
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	11,175 или 5 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОЗА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ КОЗА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	51,750	21,988
1863	116,737	1,372
1864	113,355	—
1865	66,720	7,876
1866	52,387	22,927
1867	95,288	28,842
1868	174,568	24,959
1869	119,810	13,719
1870	99,334	34,275
1871	42,653	15,143
1872	75,631	14,799
1873	89,300	13,164
1874	49,993	8.799
1875	55,421	9,896
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	85,925	16,751

Од вредности увоза вредност извоза коза износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	29,762
1863	115,365
1864	113,355
1865	58,844
1866	29,460
1867	66,446
1868	149,609
1869	106,091

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1870	65,059
1871	27,510
1872	60,832
1873	76,136
1874	41,194
1875	45,525
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	69,174 или 5 пута.

По вредности извоз и увоз коза у оваквој су размери према целокупном извозу и увозу стоке:

Од 1862 до 1875 године, износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ КОЗА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА СТОКЕ	УВОЗ КОЗА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА СТОКЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ ЗАЈЕДНО) КОЗА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА СТОКЕ
$0._{53}$%	1%	$0._{58}$%

г.) Свиње.

На броју свиња се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ГРЛА	
1862	298,342	7,368
1863	366,909	111
1864	158,745	97
1865	251,777	901
1866	199,759	477
1867	209,017	286
1868	433,935	949

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Г Р	Л А
1869	442,796	321
1870	386,784	1,632
1871	369,085	286
1872	472,642	282
1873	296,525	258
1874	265,340	2,773
1875	374,092	1,443
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	323,268	1,227

Више је извежено, него што је увежено свиња:

ГОДИНЕ:	ГРЛА
1862	290,974
1863	366,798
1864	158,648
1865	250,876
1866	199,282
1867	208,731
1868	432,986
1869	442,475
1870	385,152
1871	368,799
1872	472,360
1873	296,267
1874	262,567
1875	372,649
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	322,041 или 263 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ СВИЊА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ СВИЊА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862	6,098,591	175,733
1863	11,599,004	2,417
1864	5,576,127	2,880
1865	7,445,527	28,262
1866	5,425,768	17,723
1867	6,452,270	11,286
1868	14,439,564	30,292
1869	17,728,507	9,422
1870	15,770,021	69,827
1871	11,455,040	8,435
1872	15,090,624	14,145
1873	12,623,599	11,678
1874	11,851,524	102,076
1875	16,769,796	48,903
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	11,308,997	38,077

Од вредности **увоза** вредност извоза свиња износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862.	5,922,858
1863.	11,596,587
1864.	5,573,247
1865.	7,417,265
1866.	5,408,045
1867.	6,440,984

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1868.	14,409,272
1869.	17,719,085
1870.	15,700,194
1871.	11,446,605
1872.	15,076,479
1873.	12,611,921
1874.	11,749,448
1875.	16,720,893
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	11,270,920 или 297 пута.

Према целокупном извозу и увозу стоке извоз и увоз свиња у оваквој су размери, по вредности:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ СВИЊА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА СТОКЕ	УВОЗ СВИЊА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА СТОКЕ	УКУПАН ОБРТ (ИЗВОЗ И УВОЗ ЗАЈЕДНО) СВИЊА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА СТОКЕ
70%	2%	61%

Упоредан преглед средње годишње мере извоза и увоза разне стоке од 1862 до 1875 год. по броју и по вредности.

Од 1862 до 1875 године, износи средња бројна годишња мера:

	ИЗВОЗА	УВОЗА
	ГРЛА	
Свиња	323,268	1,227
Оваца	51,890	12,876
Говеда	27,405	655
Коза	14,004	2,829

У средњу руку од 1862 до 1875 год. више је извежено него увежено годишње:

ГРЛА

Свиња	322,041	или	263	пута.
Оваца	39,014	„	4	„
Говеда	26,750	„	42	„
Коза	11,175	„	5	„

По вредности, од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње износи:

	ИЗВОЗ	УВОЗ
	ДИНАРА	
Свиња	11,308,997	38,077
Говеда	2,769,631	50,363
Оваца	411,045	87,362
Коза	85,925	16,751

У средњу руку од 1862 до 1875 год. износи годишње вредност извоза више него вредност увоза:

	ДИНАРА			
Свиња	11,270,920	или	279	пута.
Говеда	2,719,268	„	55	„
Оваца	323,683	„	4⅔	„
Коза	69,174	„	5	„

Према целокупном обрту стоке извоз и увоз споменутих врста стоке у оваквој су размери, по вредности:

Од 1862 до 1875 године, у средњу руку годишње износи:

	ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА СТОКЕ ИЗВОЗ	ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА СТОКЕ УВОЗ	ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА СТОКЕ УКУПАН ОБРТ
Свиња	70%	2%	61%
Говеда.	17%	3%	16%
Оваца	2.50%	5%	3%
Коза.	0.53%	1%	0.56%
Остале стоке (коња, бивола, ћурака и т. д.)	9.97	89%	19.42%
СКУПА . . .	100	100	100

3. Пиће.

Ракија.

На меру ракије се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1862	659,159	32,839
1863	1,786,318	997
1864	2,158,988	—
1865	1,561,547	36,548
1866	1,439,085	10,385
1867	1,150,052	110,429
1868	1,322,535	45,704
1869	1,388,221	46,284
1870	1,446,999	60,725
1871	1,083,034	76,779
1872	2,209,843	75,253

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1873	2,501,042	61,346
1874	2,176,809	31,159
1875	752,975	54,019
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	1,545,472	49,421

Више се извезло него што се увезло ракије:

ГОДИНЕ:	ОКА
1862	626,320
1863	1,785,321
1864	2,158,988
1865	1,524,999
1866	1,428,700
1867	1,039,623
1868	1,276,831
1869	1,341,937
1870	1,386,274
1871	1,006,255
1872	2,134,590
1873	2,439,696
1874	2,145,650
1875	698,956
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	1,496,051 или 31 пут.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ РАКИЈЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ РАКИЈЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А	Р А
1862	227,405	17,883
1863	444,634	677
1864	724,256	—
1865	674,085	30,498
1866	494,883	3,948
1867	432,588	46,838
1868	391,078	15,968
1869	889,833	10,939
1870	570,445	25,585
1871	358,876	37,315
1872	726,734	33,394
1873	921,902	29,373
1874	938,850	18,795
1875	357,244	31,976
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	582,344	23,322

Од вредности увоза вредност извоза ракије износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	209,522
1863	443,957
1864	724,256
1865	643,587
1866	490,935
1867	385,750
1868	375,110
1869	878,894

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1870	544,860
1871	321,561
1872	693,340
1873	892,529
1874	920,055
1875	325,268
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	559,022 или 25 пута.

Према целокупном извозу и увозу пића извоз и увоз ракије у оваквој су размери:

Од 1862 до 1875 године, у средњу руку на годину износи:

	ИЗВОЗ РАКИЈЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ПИЋА	УВОЗ РАКИЈЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ПИЋА	УКУПАН ОБРТ РАКИЈЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ПИЋА
	89½%	4%	49%
На све остало пиће (вино, пиво, ракију и т. д.) долази	10½%	96%	51%

4. Биљни предмети трговине.

а.) Суве шљиве.

На меру сувих шљива се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1862	56,230	—
1863	155,878	—
1864	309,528	—

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К	А
1865	582,802	—
1866	820,910	—
1867	1,729,326	2,841
1868	3,192,167	740
1869	1,483,634	226
1870	674,389	1,409
1871	1,493,508	6,373
1872	2,300,704	18,390
1873	4,414,863	3,544
1874	3,298,929	486
1875	5,638,873	444
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	1,867,982	3,828

Више се извезло, него што се увезло сувих шљива:

ГОДИНЕ:	ОКА
1862	56,230
1863	155,878
1864	309,528
1865	582,802
1866	820,910
1867	1,726,485
1868	3,191,427
1869	1,483,408
1870	672,980
1871	1,487,135
1872	2,282,314

ГОДИНЕ:	ОКА
1873	4,411,319
1874	3,298,443
1875	5,638,429
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	1,864,154 или 488 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ СУВИХ ШЉИВА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ СУВИХ ШЉИВА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	22,267	—
1863	31,260	—
1864	70,499	—
1865	230,790	—
1866	324,215	—
1867	1,040,509	1,715
1868	754,193	359
1869	331,011	50
1870	328,813	624
1871	750,849	2,541
1872	1,194,196	9,545
1873	2,517,975	2,021
1874	2,345,924	346
1875	3,340,588	263
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	948,792	1,940

Од вредности увоза вредност извоза износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	22,267
1863	31,260
1864	70,499
1865	230,790
1866	324,215
1867	1,038,794
1868	753,834
1869	330,961
1870	328,189
1871	748,308
1872	1,184,651
1873	2,515,954
1874	2,345,578
1875	3,340,325
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	946,852 или 489 пута.

Извоз и увоз сувих шљива стоје према целокупном обрту биљних предмета трговине у оваквој размери:

Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње износи, по вредности:

ИЗВОЗ СУВИХ ШЉИВА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА ТРГОВИНЕ	УВОЗ СУВИХ ШЉИВА СД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА ТРГОВИНЕ	УКУПАН ОБРТ СУВИХ ШЉИВА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА ТРГОВИНЕ
50%	$0._{10}$%	22%

б.) Ораси и разно свеже воће.

На меру ораха и разног свежег воћа се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1862	481,289	—
1863	434,446	—
1864	205,808	11,960
1865	122,447	157,082
1866	366,804	36,669
1867	550,081	34,690
1868	453,683	16,843
1869	342,853	7,510
1870	292,651	24,177
1871	198,185	14,759
1872	267,229	22,981
1873	260,181	23,511
1874	549,565	24,924
1875	230,811	10,637
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	339,717	32,145

Од количине увоза износи количина извоза ораха и разног свежег воћа:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
1862	481,289	—
1863	434,446	—
1864	193,848	—
1865	—	34,635

ГОДИНЕ:	ВИШЕ (ОКА)	МАЊЕ (ОКА)
1866	330,135	—
1867	515,391	—
1868	436,840	—
1869	335,343	—
1870	268,474	—
1871	183,426	—
1872	244,248	—
1873	236,670	—
1874	524,641	—
1875	220,174	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	307,572 или 10½ пута.	—

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ОРАХА И РАЗНОГ СВЕЖЕГ ВОЋА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ (ДИНАРА)	УВОЗ ОРАХА И РАЗНОГ СВЕЖЕГ ВОЋА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ (ДИНАРА)
1862	102,044	—
1863	92,002	—
1864	56,030	2,368
1865	35,384	28,656
1866	108,274	7,746
1867	150,890	8,574
1868	91,963	3,244
1869	80,775	1,766
1870	73,668	5,380
1871	44,643	3,761
1872	79,126	6,158

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ОРАХА И РАЗНОГ СВЕЖЕГ ВОЋА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ОРАХА И РАЗНОГ СВЕЖЕГ ВОЋА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1873	103,882	7,394
1874	150,798	6,986
1875	70,213	2,698
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	88,549	7,061

Од вредности увоза вредност извоза ораха и разног свежег воћа износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	102,044
1863	92,002
1864	53,662
1865	6,728
1866	100,528
1867	142,316
1868	88,719
1869	79,009
1870	68,288
1871	40,882
1872	72,968
1873	96,488
1874	143,812
1875	67,515
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	81,488 или 12½ пута.

Према целокупном обрту биљних предмета трговине извоз и увоз ораха и разног свежег воћа у оваквој су размери, по вредности:

Од 1862 до 1875 г. износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ ОРАХА И РАЗНОГ ВОЋА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ ОРАХА И РАЗНОГ ВОЋА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ ОРАХА И РАЗНОГ ВОЋА ОД ЦЕЛОКУПН. ОБРТА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА
5%	$0._{30}$%	2%

в.) Лук црни и зелен.

Лука црног и зелени на меру се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К	А
1862	187,106	196,665
1863	599,550	132,225
1864	157,609	29,244
1865	231,454	—
1866	497,540	—
1867	356,662	44,792
1868	148,960	5,204
1869	110,428	23,923
1870	44,838	93,195
1871	41,366	37,650
1872	154,207	41,960
1873	157,544	6,934
1874	110,862	10,137
1875	97,193	9,972
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	206,809	52,658

Од количине увоза количина извоза лука и зелени износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	9,559
1863	467,325	—
1864	128,365	—
1865	231,454	—
1866	497,540	—
1867	311,870	—
1868	143,756	—
1869	86,505	—
1870	—	48,357
1871	3,716	—
1872	112,247	—
1873	150,610	—
1874	100,725	—
1875	87,221	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	154,151 или скоро 4 пута.	—

По вредности, лука црног и зелени:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО СЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	34,720	51,733
1863	91,840	36,283
1864	20,820	17,372
1865	24,803	—
1866	51,903	—
1867	53,779	5,558

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО СЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1868	25,743	644
1869	27,021	5,354
1870	12,884	28,814
1871	18,142	11,052
1872	54,444	14,913
1873	39,557	2,165
1874	14,140	1,683
1875	17,548	1,279
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	34,810	14,738

Од вредности увоза вредност извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	—	17,013
1863	55,557	—
1864	3,448	—
1865	24,803	—
1866	51,903	—
1867	48,221	—
1868	25,099	—
1869	21,667	—
1870	—	15,930
1871	7,090	—
1872	39,531	—
1873	37,392	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1874	12,457	—
1875	16,269	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	20,072 или 2 пута.	—

Према целокупном обрту биљних предмета обрт лука и зелени у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 г. износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ ЛУКА И ЗЕЛЕНИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ ЛУКА И ЗЕЛЕНИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ ЛУКА И ЗЕЛЕНИ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА
2%	0.60%	1%

г.) Шишарка.

На меру шишарке се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ ОКА	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ ОКА
1862.	2,585,010	—
1863.	221,880	—
1864.	443,794	—
1865.	521,067	—
1866.	237,681	—
1867.	288,515	—
1868.	359,924	—
1869.	768,073	—
1870.	787,876	—

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1871.	2,439,105	—
1872.	2,257,114	—
1873.	426,779	—
1874.	1,045,251	—
1875.	631,580	1,037
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	929,546	1,037

Од вредности увоза вредност извоза шишарке износи више, у средњу руку од 1862 до 1875 год. годишње:

928,509 ока, или 896 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ШИШАРКЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ШИШАРКЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А	
1862	511,832	—
1863	46,129	—
1864	105,045	—
1865	103,171	—
1866	70,591	—
1867	92,658	—
1868	133,621	—
1869	285,146	—
1870	197,959	—
1871	657,406	—
1872	648,129	—
1873	129,479	—

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ШИШАРКЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ШИШАРКЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1874	438,961	—
1875	354,087	581
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	269,615	581

Од вредности увоза вредност извоза шишарке износи више, у средњу руку годишње, од 1862 до 1875 год.:

269,034 динара, или 464 пута.

Према целокупном обрту биљних предмета трговине обрт шишарке у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ ШИШАРКЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ ШИШАРКЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ ШИШАРКЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА
14%	$0._{02}$%	6%

д.) Д у г е.

На броју дуга се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	КОМАДА	
1862	—	—
1863	77,830	—
1864	1,693,312	—

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	КОМАДА	
1865	1,385,864	—
1866	2,804,112	—
1867	1,184,324	—
1868	640,568	51,000
1869	393,727	6,568
1870	1,006,576	1,004
1871	362,565	—
1872	604,595	—
1873	1,493,398	—
1874	836.332	—
1875	1,261,701	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	1,057,287	19,524

По количини извоз дуга износи више од увоза, у средњу руку годишње, од 1862 до 1875 год.:

1,037,763 комада, или 54 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ДУГА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ДУГА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	—	—
1863	11,557	—
1864	338,645	—
1865	281,140	—
1866	686,747	—

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ДУГА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ДУГА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1867	288,775	—
1868	155,191	12,623
1869	76,318	1,300
1870	209,976	298
1871	84,038	—
1872	117,145	—
1873	299,530	—
1874	208,797	—
1875	249,817	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	231,360	4,740

Од вредности увоза вредност извоза дуга износи више, у средњу руку годишње, од 1862 до 1875 год.:

226,620 динара, или 48 пута.

Према целокупном обрту биљних предмета трговине обрт дуга у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 године, износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ ДУГА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ ДУГА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ ДУГА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА
12%	0.20%	5%

ђ.) Дрва за огрев.

По количини дрва за огрев:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО СЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ХВАТА	
1862	10,375	—
1863	7,849	—
1864	7,115	—
1865	5,135	2,051
1866	7,624	1,433
1867	8,789	1,707
1868	6,610	2,865
1869	10,513	2,715
1870	6,375	6,008
1871	4,406	3,563
1872	5,057	5,148
1873	2,374	4,271
1874	2,393	3,938
1875	2,814	6,875
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	6,245	3,689

Од количине увоза количина извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ХВАТА	
1862	10,375	—
1863	7,849	—
1864	7,115	—
1865	3,084	—
1866	6,191	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ХВАТА	МАЊЕ ХВАТА
1867	7,082	—
1868	3,745	—
1869	7,798	—
1870	367	—
1871	843	—
1872	—	91
1873	—	1,897
1874	—	1,545
1875	—	4,061
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	2,556 или 69%	—

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ДРВА ЗА ОГРЕВ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ (ДИНАРА)	УВОЗ ДРВА ЗА ОГРЕВ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ (ДИНАРА)
1862	44,610	—
1863	44,849	—
1864	43,563	—
1865	39,610	9,746
1866	38,490	5,595
1867	114,973	19,434
1868	56,029	29,267
1869	93,247	19,568
1870	52,872	92,171
1871	36,924	30,205
1872	37,536	38,220

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ДРВА ЗА ОГРЕВ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ДРВА ЗА ОГРЕВ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1873	17,498	59,194
1874	18,767	54,451
1875	23,155	54,587
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	47,937	29,460

Од вредности увоза вредност извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	Д И Н	А Р А
1862	44,610	—
1863	44,849	—
1864	43,563	—
1865	29,864	—
1866	32,895	—
1867	95,539	—
1868	35,762	—
1869	73,697	—
1870	—	39,299
1871	6,719	—
1872	—	684
1873	—	41,696
1874	—	35,684
1875	—	31,432
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	18,477 или 63%	—

Према целокупном обрту биљних предмета трговине извоз и увоз дрва за огрев у оваквој су размери:

Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње износи, по вредности:

ИЗВОЗ ДРВА ЗА ОГРЕВ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ ДРВА ЗА ОГРЕВ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА БИЉНИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ ДРВА ПРЕМА ЦЕЛОКУПНОМ ОБРТУ БИЉН. ПРЕДМЕТА
$2^1/_2$%	1%	2%

е.) Поташа.

Поташе се:

	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ		УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ	
	НА МЕРУ	ПО ВРЕДНОСТИ	НА МЕРУ	ПО ВРЕДНОСТИ
ГОДИНЕ:	ОКА	ДИНАРА	ОКА	ДИНАРА
1862.	19,330	11,482	—	—
1863.	60,480	59,875	—	—
1864.	34,425	10,225	—	—
1865.	—	—	—	—
1866.	14,441	12,866	—	—
1867.	73,869	65,657	—	—
1868.	21,000	18,711	—	—
1869.	45,996	40,982	—	—
1870.	48,585	43,289	—	—
1871.	21,184	18,875	—	—
1872.	11,065	8,763	—	—
1873.	17,857	14,142	—	—
1874.	—	—	—	—
1875.	17,953	14,219	—	—
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	32,167	26,591	—	—

Од целокупног извоза биљних предмета трговине извоз поташе износи у средњу руку годишње, по вредности, од 1862 до 1875 год.: 1%.

Упоредан преглед трговачког обрта биљних предмета, по средњој годишњој вредности, од 1862 до 1875 године.

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку на годину, по вредности:

	извоз	увоз
	динара	
Сувих шљива	948,792	1,940
Шишарке	269,615	581
Дуга	231,360	4,740
Ораха и разног свежег воћа	88,549	7,061
Дрва за огрев	47,937	29,460
Лука црног и зелени . .	34,810	14,738
Поташе	26,591	—

У средњу руку од 1862 до 1875 год. од вредности увоза износи више вредност извоза:

	динара			
Сувих шљива	946,852	или	489	пута.
Шишарке	269,034	„	464	„
Дуга	226,620	„	48	„
Ораха и разног свежег воћа	81,488	„	12½	„
Поташе	26,591	„	—	„
Лука црног и зелени . .	20,072	„	2	„
Дува за огрев	18,477	„	63	„

Према целокупном обрту биљних предмета трговине, обрт тих предмета посебице у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње:

	од целокупног извоза биљних предм. извоз	од целокупн. увоза биљних предм. увоз	од целокупног обрта биљн. предмета обрт
Сувих шљива	50%	0.10%	22%
Шишарке	14%	0.02%	6%
Дуга.	12%	0.20%	5%
Ораха и разног свежег воћа	5%	0.30%	2%
Дрва за огрев. . . .	2½%	1%	2%
Лука црног и зелени.	2%	0.60%	1%
Поташе	1%	—	—
Долази на све остале биљне предм. (дуван, руј у листу, разно поврће, даске) и т. д.	13½%	97.78%	62%
скупа.	100	100	100

5. Животињски предмети трговине.

а.) Овчије коже (сирове).

На броју овчијих кожа се:

године:	извезло из Србије на страну — комада	увезло са стране у Србију — комада
1862	738,301	20,675
1863	492,016	19,175
1864	574,533	13,860
1865	851,256	28,677

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	КОМАДА	
1866	921,220	28,026
1867	1,201,902	36,115
1868	1,196,022	73,210
1869	1,239,668	56,743
1870	939,057	51,455
1871	1,260,789	106,259
1872	1,271,498	131,644
1873	1,026,016	63,002
1874	1,298,793	153,644
1875	951,692	130,124
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	997,340	65,186

Више се извезло, него што се увезло овчијих кожа:

ГОДИНЕ:	КОМАДА
1862	717,626
1863	472,841
1864	560,673
1865	822,579
1866	893,194
1867	1,165,787
1868	1,122,812
1869	1,182,925
1870	887,602
1871	1,154,530
1872	1,139,854

ГОДИНЕ:	КОМАДА
1873	963,014
1874	1,145,149
1875	821,568
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	932,154 или 15 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ОВЧИЈИХ КОЖА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ОВЧИЈИХ КОЖА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А	
1862	1,155,091	30,419
1863	861,907	23,494
1864	1,283,299	32,716
1865	1,951,311	68,137
1866	2,009,708	61,422
1867	2,505,448	76,223
1868	2,409,470	133,334
1869	2,751,582	124,823
1870	1,565,500	90,646
1871	2,331,305	194,552
1872	2,624,243	265,501
1873	1,761,255	114,214
1874	2,852,052	313,718
1875	1,898,378	252,997
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	1,997,169	127,300

Од вредности увоза вредност извоза овчијих кожа износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	1,124,672
1863	838,413
1864	1,250,583
1865	1,883,174
1866	1,948,286
1867	2,429,225
1868	2,276,145
1869	2,626,759
1870	1,474,854
1871	2,136,753
1872	2,358,742
1873	1,647,041
1874	2,538,334
1875	1,645,381
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	1,869,869 или 16 пута.

Према целокупном обрту животињских предмета трговине обрт овчијих кожа у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 године, износи у средњу руку годишње:

од целокупног извоза животињских предмета извоз овчијих кожа	од целокупног увоза животињских предмета увоз овчијих кожа	од целокупног обрта животињских предмета укупан обрт овчијих кожа
50%	5%	33%

б.) Козије коже (сирове).

На броју козијих кожа се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	КОМАДА	
1862	155,877	4,057
1863	86,002	7,527
1864	124,031	8,901
1865	136,201	15,757
1866	186,218	15,467
1867	234,922	12,472
1868	182,859	20,273
1869	291,813	24,023
1870	154,760	29,623
1871	489,069	39,732
1872	163,625	39,592
1873	73,828	37,794
1874	141,936	67,277
1875	164,317	63,918
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	163,247	27,601

Више се извезло него што се увезло козијих кожа:

ГОДИНЕ:	КОМАДА
1862	151,820
1863	78,475
1864	115,130
1865	120,444
1866	170,751
1867	222,450

ГОДИНЕ:	КОМАДА
1868	162,586
1869	267,790
1870	125,137
1871	149,337
1872	124,033
1873	36,034
1874	74,659
1875	100,399
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	135,646 или скоро 6 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ КОЗИЈИХ КОЖА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ КОЗИЈИХ КОЖА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	224,227	3,608
1863	139,085	6,901
1864	209,854	16,862
1865	261,378	25,112
1866	315,868	26,748
1867	449,578	23,332
1868	361,636	38,177
1869	607,171	49,512
1870	270,930	48,619
1871	352,945	67,147
1872	355,995	79,271
1873	164,973	63,390
1874	337,240	152,364
1875	340,578	135,583
Од 1862 до 1875 у ср. руку годишње.	313,675	52,616

Од вредности увоза вредност извоза козијих кожа износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	220,619
1863	132,184
1864	192,992
1865	236,266
1866	289,120
1867	426,246
1868	323,459
1869	557,659
1870	222,311
1871	285,798
1872	276,724
1873	101,583
1874	184,876
1875	204,995
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	261,059 или $5\frac{1}{2}$ пута.

Према целокупном обрту животињских предмета трговине обрт козијих кожа у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ КОЗИЈИХ КОЖА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ КОЗИЈИХ КОЖА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ КОЗИЈИХ КОЖА ОД ЦЕЛОК. ОБРТА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА
8%	2%	6%

в.) Вуна.

По количини вуне се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1862	338,890	16,197
1863	333,080	32,187
1864	472,920	105,192
1865	423,778	31,306
1866	483,314	69,456
1867	403,422	97,892
1868	216,815	89,912
1869	227,878	12,868
1870	190,266	16,456
1871	410,425	2,221
1872	382,721	51,783
1873	246,578	39,401
1874	184,092	9,546
1875	169,298	2,713
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	320,248	41,224

Више се извезло него што се увезло вуне:

ГОДИНЕ:	ОКА
1862	322,693
1863	300,893
1864	367,728
1865	392,472
1866	413,858
1867	305,530
1868	136,903

ГОДИНЕ:	ОКА
1869	215,010
1870	173,810
1871	408,204
1872	330,938
1873	207,177
1874	174,546
1875	166,585
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	279,024 или скоро 2 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ВУНЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ВУНЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1862	815,206	19,733
1863	826,613	63,803
1864	1,394,531	13,860
1865	1,334,921	83,419
1866	1,387,211	117,661
1867	1,150,785	233,192
1868	550,636	168,786
1869	548,343	29,367
1870	454,455	36,342
1871	1,019,918	3,993
1872	1,002,757	78,756
1873	678,445	55,399
1874	513,520	26,200
1875	468,725	7,968
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	867,576	67,034

Од вредности увоза вредност извоза износи више:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1862	795,473
1863	762,810
1864	1,380,671
1865	1,251,502
1866	1,269,550
1867	917,593
1868	381,850
1869	518,976
1870	418,113
1871	1,015,925
1872	924,001
1873	623,046
1874	487,320
1875	460,757
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	800,542 или скоро 13 пута.

Према целокупном обрту животињских предмета трговине обрт вуне у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ ВУНЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ ВУНЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ЖИВОТИЊСК. ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ ВУНЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА
21½%	3%	14%

г.) Л о ј.

По количини лоја се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1862	464,209	13,818
1863	442,754	380
1864	181,795	—
1865	79,764	2,856
1866	276,812	2,567
1867	232,195	343
1868	222,408	15,132
1869	130,818	378
1870	106,182	—
1871	94,884	2,503
1872	137,208	563
1873	100,120	62
1874	32,674	67,339
1875	46,866	34,666
Од 1862 до 1275 г. у средњу руку годишње.	182,049	10,043

Од количине увоза количина извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
1862	450,391	—
1863	442,374	—
1864	181,795	—
1865	76,908	—
1866	274,245	—

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К	А
1867	231,852	—
1868	207,276	—
1869	130,440	—
1870	106,182	—
1871	92,381	—
1872	136,645	—
1873	100,058	—
1874	—	34,665
1875	12,200	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	172,006 или 18 пута.	—

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ЛОЈА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ЛОЈА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862	608,584	16,416
1863	556,676	478
1864	242,500	—
1865	135,149	3,958
1866	330,901	3,288
1867	305,312	455
1868	343,777	21,720
1869	197,554	571
1870	160,005	—
1871	141,917	3,747
1872	201,771	835

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ ЛОЈА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ ЛОЈА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1873	147,632	91
1874	58,848	121,278
1875	69,441	51,345
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	250,005	16,013

Од вредности увоза вредност извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	592,168	—
1863	556,198	—
1864	242,500	—
1865	131,191	—
1866	327,613	—
1867	304,857	—
1868	322,057	—
1869	196,983	—
1870	160,005	—
1871	138,170	—
1872	200,936	—
1873	147,541	—
1874	—	62,430
1875	18,096	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	233,992 или 16 пута.	—

Према целокупном обрту животињских предмета трговине обрт лоја у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 године, износи у средњу руку, по вредности:

ИЗВОЗ ЛОЈА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ ЛОЈА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ ЛОЈА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА
6%	$0._{65}$%	4%

д.) Маст и сланина.

По количини масти и сланине се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К	А
1862	77,365	—
1863	207,048	—
1864	8,008	4,243
1865	115,026	—
1866	271,130	3,490
1867	121,369	620
1868	38,028	190
1869	245,563	1,301
1870	497,508	294
1871	142,473	605
1872	15,831	53,287
1873	717	42,378
1874	1,257	35,659
1875	85,190	14,747
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	130,465	14,256

Од количине увоза количина извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	О К А	
1862	77,365	—
1863	207,048	—
1864	3,766	—
1865	115,026	—
1866	267,640	—
1867	120,749	—
1868	37,838	—
1869	244,262	—
1870	497,214	—
1871	141,868	—
1872	—	37,456
1873	—	41,661
1874	—	34,402
1875	70,443	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	116,209 или 9 пута.	—

По вредности масти и сланине се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А	
1862	107,680	—
1863	253,246	—
1864	12,367	4,200
1865	159,078	—
1866	362,365	4,547
1867	202,419	910

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1868	56,245	283
1869	348,087	1,847
1870	686,966	406
1871	207,470	895
1872	29,213	100,489
1873	1,432	84,544
1874	2,606	73,874
1875	153,648	26,597
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	184,487	27,145

Од вредности увоза вредност извоза износи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	
1862	10[illegible],680	—
1863	253,246	—
1864	8,167	—
1865	159,078	—
1866	357,818	—
1867	201,509	—
1868	55,962	—
1869	346,240	—
1870	686,560	—
1871	206,575	—
1872	—	71,276
1873	—	83,112

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1874	—	71,268
1875	127,051	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	157,342 или $6^2/_3$ пута.	—

Према целокупном обрту животињских предмета трговине обрт масти и сланине у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 г. износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ МАСТИ И СЛАНИНЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ МАСТИ И СЛАНИНЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ МАСТИ И СЛАНИНЕ ОД ЦЕЛОКУПН. ОБРТА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА
$4^1/_2$%	1%	3%

ђ.) Масло.

На меру масла се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ ОКА	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ ОКА
1862.	—	—
1863.	24,407	—
1864.	11,629	—
1865.	39,685	—
1866.	30,417	—
1867.	13,575	846
1868.	34,213	389
1869.	13,467	683
1870.	40,300	544

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К	А
1871.	13,658	221
1872.	21,831	810
1873.	12,885	92
1874.	10,712	99
1875.	19,514	77
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	22,022	418

Од 1862 до 1875 год. више се у средњу руку годишње извезло масла, него што се увезло:

21,604 оке, или 52½ пута.

По вредности масла се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862	—	—
1863	38,661	—
1864	14,390	—
1865	67,776	—
1866	49,360	—
1867	21,467	3,337
1868	57,773	745
1869	23,296	2,558
1870	67,594	1,069
1871	25,448	435
1872	41,638	1,437
1873	24,369	170

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1874	19,601	157
1875	37,853	305
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	37,633	1,135

Од вредности увоза вредност извоза масла износи више, у средњу руку годишње, од 1862 до 1875 год.:

36,497 динара, или 33 пута.

Према целокупном обрту животињских предмета обрт масла у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 г. износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ МАСЛА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ МАСЛА ОД ЦЕЛОКУПН. УВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ МАСЛА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ЖИВОТИЊСК. ПРЕДМЕТА
1%	$0._{10}$%	$0._{60}$%

е.) Мед.

Меда се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ по количини	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ по вредности	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ по количини	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ по вредности
	ОКА	ДИНАРА	ОКА	ДИНАРА
1862	41,622	35,078	—	—
1863	48,858	38,823	—	—
1864	45,680	42,168	—	—
1865	172,881	154,235	—	—

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ по количини ОКА	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ по вредности ДИНАРА	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ по количини ОКА	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ по вредности ДИНАРА
1866	102,793	73,268	—	—
1867	135,886	105,998	—	—
1868	120,192	100,131	—	—
1869	120,606	104,104	—	—
1870	56,675	42,322	—	—
1871	22,158	17,571	—	—
1872	57,958	49,951	—	—
1873	57,779	49,499	—	—
1874	36,436	36,247	—	—
1875	28,409	27,568	—	—
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	74,852	62,640	—	—

Према целокупном извозу животињских предмета трговине извоз меда у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње, по вредности:

Извоз меда од целокупног извоза животињских предмета: $1^1/_2\%$.

ж.) Восак и восковарина.

На меру воска и восковарине:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО СЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ ОКА	УВЕЗЛО СЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ ОКА
1862	3,932	—
1863	4,121	—

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО СЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К	А
1864	2,958	2,003
1865	12,046	2,202
1866	27,997	669
1867	12,463	763
1868	18,209	1,368
1869	19.308	717
1870	23,140	490
1871	27,829	—
1872	27,548	—
1873	11,645	—
1874	16 638	—
1875	7,814	369
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	15,403	1,073

Од количине увоза количина извоза воска и восковарине износи од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње више:

14,330 или 14 пута.

По вредности воска и восковарине:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО СЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862.	15,566	—
1863.	25,621	—
1864.	19,621	12,269
1865.	57,247	4,550

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО СЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1866.	127,644	3,261
1867.	47,707	4,192
1868.	77,800	7,002
1869.	92,953	3,750
1870.	90,389	2,146
1871.	109,907	—
1872.	104,883	—
1873.	41,311	—
1874.	58,802	—
1875.	27,930	1,722
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	64,099	4,861

Од вредности увоза вредност извоза износи више, у средњу руку годишње од 1862 до 1875 год.:

59,238 динара, или 13 пута.

Према целокупном обрту животињских предмета обрт воска и восковарине у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку годишње, по вредности:

ИЗВОЗ ВОСКА И ВОСКОВАРИНЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ ВОСКА И ВОСКОВАРИНЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ ВОСКА И ВОСКОВАРИНЕ ОД ЦЕЛОКУПН. ОБРТА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА
1½%	0.20%	1%

з.) Семе од свилених буба.

На меру семена од свилених буба:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО СЕ ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СЕ СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К А	
1862	170	—
1863	203	—
1864	528	—
1865	696	—
1866	548	—
1867	1,138	31
1868	1,010	—
1869	118	51
1870	920	5
1871	239	6
1872	21	11
1873	19	—
1874	—	—
1875	—	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	468	21

Од 1862 до 1875 г. више се ивезло, него што се увезло семена од свилених буба у средњу руку годишње:

447 ока, или 22 пута.

По вредности износи:

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ СЕМЕНА ОД СВИЛ. БУБА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ СЕМЕНА ОД СВИЛ. БУБА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н А Р А	
1862	13,464	—
1863	20,314	—

ГОДИНЕ:	ИЗВОЗ СЕМЕНА ОД СВИЛ. БУБА ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВОЗ СЕМЕНА ОД СВИЛ. БАБА СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1864	627,264	—
1865	137,808	—
1866	73,537	—
1867	180,283	3,683
1868	159,984	—
1869	18,691	6,058
1870	145,776	535
1871	37,897	950
1872	2,495	1,342
1873	2,257	—
1874	—	—
1875	—	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	118,314	2,514

Од вредности увоза вредност извоза износи више у средњу руку годишње, од 1862 до 1875 год.:

115,800 или 47 пута.

Према целокупном обрту животињских предмета обрт семена од свил. буба у оваквој је размери, по вредности:

Од 1862 до 1875 г. износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ СЕМЕНА ОД СВИЛЕНИХ БУБА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ СЕМЕНА ОД СВИЛЕНИХ БУБА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ СЕМЕНА ОД СВИЛ. БУБА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА
3%	$0._{10}$%	2%

и.) Свила.

На меру свиле се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	О К	А
1862	3,028	—
1863	694	—
1864	400	—
1865	6,218	—
1866	8,715	—
1867	12,951	—
1868	7,376	—
1869	10,857	—
1870	12,402	737
1871	5,930	15
1872	4,033	25
1873	4,216	—
1874	1.556	—
1875	994	—
Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње.	5,666	259

Више се извезло него што се увезло свиле, у средњу руку годишње, од 1862 до 1875 год.:

5,407 ока, или 22 пута.

По вредности свиле се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	Д И Н	А Р А
1862	27,022	—
1863	9,985	—

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ
	ДИНАРА	
1864	14,240	—
1865	38,805	—
1866	116,192	—
1867	168,273	—
1868	99,444	—
1869	138,119	—
1870	153,703	2,502
1871	70,448	71
1872	47,902	99
1873	19,369	—
1874	8,626	—
1875	4,866	—
Од 1862 до 1875 г. у средњу руку годишње.	65,500	891

Од вредности увоза вредност извоза свиле износи више годишње у средњу руку, од 1862 до 1875 год.:

64,609 динара, или 73½ пута.

Према целокупном обрту животињских предмета обрт свиле у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 год., износи у средњу руку годишње:

ИЗВОЗ СВИЛЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УВОЗ СВИЛЕ ОД ЦЕЛОКУПН. УВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА	УКУПАН ОБРТ СВИЛЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ЖИВОТИЊСК. ПРЕДМЕТА
1½%	0.04%	1%

Упоредан преглед трговачког обрта животињских предмета, по средњој годишњој вредности, од 1862 до 1875 год.

Од 1862 до 1875 год. износи у средњу руку на годину, по вредности:

	извоз	увоз
	динара	
Овчијих кожа	1,997,169	127,300
Вуне	867,576	67,034
Козијих кожа	313,675	52,616
Лоја	250,005	16,013
Масти и сланине	184,487	27,145
Семена од свилених буба	118,314	2,514
Свиле	65,500	891
Воска и восковарине	64,099	4,861
Меда	62,640	—
Масла	37,633	1,135

Од 1862 до 1875 год. у средњу руку годишње износи више од вредности увоза вредност извоза:

	динара		
Овчијих кожа	1,869,869	или 16	пута.
Вуне	800,542	„ 13	„
Козијих кожа	261,059	„ 5½	„
Лоја	233,992	„ 16	„
Масти и сланине	157,342	„ 6½	„
Семена од свиле	115,800	„ 47	„
Свиле	64,609	„ 73½	„
Воска и восковарине	59,238	„ 13	„
Масла	36,497	„ 33	„

Према целокупном обрту животињских предмета обрт ових предмета посебице у оваквој је размери:

Од 1862 до 1875 године, износи годишње у средњу руку:

	ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА ИЗВОЗ	ОД ЦЕЛОКУПН. УВОЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕДМЕТА УВОЗ	ОД ЦЕЛОКУПНОГ ОБРТА ЖИВОТ. ПРЕДМЕТА УКУПАН ОБРТ
Овчијих кожа	50%	5%	33%
Вуне.	21%	3%	14%
Козијих кожа	8%	2%	6%
Лоја	6%	0.65%	4%
Масти и сланине. . .	4½%	1%	3%
Семена од свил. буба.	3%	0.10%	2%
Свиле	1½%	0.04%	1%
Воска и восковарине.	1½%	0.20%	1%
Меда.	1½%	—	—
Масла	1%	0.10%	0.60%

6. Рукотворине.

Барут.

Барута се:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ по количини ОКА	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ по вредности ДИНАРА	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ по количини ОКА	УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ по вредности ДИНАРА
1862	—	—	—	—
1863	—	—	—	—
1864	975	19,500	—	—
1865	2,496	62,400	—	—
1866	4,931	24,408	—	—
1867	16,298	84,508	—	—
1868	27,990	144,752	—	—
1869	32,208	155,323	—	—
1870	92,958	439,790	—	—

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛО ИЗ СРБИЈЕ НА СТРАНУ		УВЕЗЛО СА СТРАНЕ У СРБИЈУ	
	ПО КОЛИЧИНИ	ПО ВРЕДНОСТИ	ПО КОЛИЧИНИ	ПО ВРЕДНОСТИ
	ОКА	ДИНАРА	ОКА	ДИНАРА
1871	26,316	106,331	—	—
1872	23,971	94,352	—	—
1873	10,291	20,192	—	—
1874	14,649	85,165	—	—
1875	18,497	79,039	—	—
Од 1862 до 1875 у средњу руку годишње.	22,632	109,647	—	—

Од целокупног извоза рукотворина извоз барута износи у средњу руку годишње, од 1864 до 1875 год., по вредности: 22%

Упоређење трговине разних држава.

По вредности укупног трговачког обрта разне државе упоређују се овако:

Износила је укупна вредност трговачког обрта (извоза и увоза заједно):

	1830	1878
	МИЛИОНА ДИНАРА	
В. Британске	2,112	14,424
Француске	1,008	8,832
Немачке	936	7,656
С. Американског Савеза .	840	5,400
Аустро-Угарске	288	3,840
Русије	576	3,072
Италије	264	2,352

	1830	1878
	милиона динара	
Турске и Истока.	360	2,040
Скандинавске.	192	1,584
Шпаније и Португалске .	264	936
Србије (1846)	17	(1875) 66

Од вредности укупног трговачког обрта у 1830 год. износи у 1878 г. вредност укупног трговачког обрта:

Аустро-Угарске.	13	пута више.
Француске	9	„ „
Италије	9	„ „
Немачке	8	„ „
Скандинавске	8	„ „
В. Британске	7	„ „
С. Американског Савеза.	6½	„ „
Турске и Истока	6	„ „
Русије.	5½	„ „
Шпаније и Португалије	3½	„ „
Србије (од вредности у 1846 вредност у 1875 год.)	4	„ „

Извоз и увоз разних земаља упоређују се по вредности, овако:

За десет година, од 1868 до 1878 износи вредност:

	ИЗВОЗА	УВОЗА
	милиона динара	
В. Британске	57,872	83,784
Француске	40,560	41,520
Немачке	28,320	39,600
С. Американског Савеза . .	23,040	24,960
Аустро-Угарске	15,768	16,992

	ИЗВОЗА	УВОЗА
	милиона	динара
Русије	12,720	14,880
Италије	10,488	11,736
Скандинавске	5,712	7,176
Шпаније и Португалије. .	4,656	5,376
Грчке	552	840
Србије (за 10 година, од 1866 до 1875 год.) .	305	277

Од вредности увоза вредност извоза износи:

	ВИШЕ	МАЊЕ
	милиона	динара
У Грчкој	—	288
„ Шпанији и Португалији . .	—	720
„ Француској	—	960
„ Аустро-Угарској.	—	1,224
„ Италији	—	1,248
„ Скандинавској	—	1,464
„ С. Американском Савезу . .	—	1,920
„ Русији	—	2,160
„ Немачкој.	—	17,760
„ В. Британској	—	18,912
„ Србији	28	—

Тако, од свију држава које су напред споменуте, Србија једина по вредности више извози на страну, него што са стране увози. У другим државама, напротив, вредност увоза премаша вредност извоза.

Трговина с храном развија се у данашње време као најважнија грана светске трговине. А ево како се разне државе упоређују у тој трговини:

Хране су:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛИ У ВРЕДНОСТИ	УВЕЗЛИ У ВРЕДНОСТИ
	ДИНАРА	
Русија (1877)	1,061,500,000	6,625,000
Сев. Американски Савез (1877)	908,875,000	42,500,000
Немачка (1877) . . .	472,500,000	895,000,000
Аустро-Угарс. (1877)	396,250,000	132,625,000
Источна (британска) Индија (1877) . .	243,500,000	13,250,990
Француска (1877) . .	185,250,000	206,375,000
Белгија (1877). . . .	80,625,000	249,750,000
Румунска (1877). . .	80,375,000	5,750,000
Италија (1877) . . .	57,250,000	88,250,000
Шпанија (1877) . . .	56,125,000	6,375,000
Јегипат (1877). . . .	55,250,000	1,125,000
Данска (1877)	55,000,000	38,875,000
Алгир (1876)	50,375,000	750,000
Холандија (1876) . .	45,600,000	161,625,000
Аустралија (1877) . .	43,000,000	38,500,000
Шведска (1877) . . .	40,750,000	60,375,000
В. Британија (1877).	30,625,000	1,588,375,000
Португалија (1876) .	1,625,000	25,750,000
Норвешка (1877) . .	750,000	61,000,000
Швајцарска (1877) .	—	106,250,000
Грчка (1875)	—	27,875,000
Србија (1875) . . .	3,106,200	434,800

Више су извезли, него што су увезли хране:

	у вредности динара
Русија	1,054,875,000
С. Американски Савез	866,375,000
Аустро-Угарска	263,625,000
Источна Индија	230,250,000
Румунска	74,625,000
Јегипат	54,125,000
Шпанија	49,750,000
Алгир	49,625,000
Данска	16,125,000
Аустралија	4,500,000
Србија	2,671,400

А више су увезле, него што су извезле хране:

	у вредности динара
В. Британска	1,557,750,000
Немачка	422,500,000
Белгија	169,125,000
Холандија	116,025,000
Швајцарска	106,250,000
Норвешка	60,250,000
Италија	31,000,000
Грчка	27,875,000
Португалија	24,125,000
Француска	21,125,000
Шведска	19,625,000

По овоме извезли су хране више него што су увезли:

Русија	160 пута.
Алгир	67 „
Јегипат	49 „
С. Американски Савез.	21 „
Источна Индија	18 „
Румунска.	14 „
Шпанија	9 „
Србија	7 „
Аустро-Угарска	3 „
Данска	42%
Аустралија.	12%

А увезле су хране више, него што су извезле:

Норвешка	81 пут.
В. Британска	52 пута.
Португалија	15½ „
Холандија	3½ „
Белгија.	3 „
Немачка	2 „
Италија	54%
Шведска	48%
Француска	11%

Швајцарска (у 1877) и Грчка (у 1875 год.) само су увозиле храну, а нису је нимало извезле.

Извоз и увоз заједно, или целокупан трговачки обрт хране износи, по вредности:

	ДИНАРА
У В. Британској (1877 год.)	1,619,000,000
„ Немачкој (1877).	1,367,500,000
„ Русији (1877)	1,067,750,000
„ С. Американском Савезу (1877). .	951,375,000

	ДИНАРА
У Аустро-Угарској (1877)	528,875,000
„ Француској (1877)	391,625,000
„ Белгији (1877)	330,375,000
„ Источној Индији (1877 год.) . . .	256,750,000
„ Холандији (1877)	207,225,000
„ Италији (1877)	145,500,000
„ Швајцарској (1877)	106,250,000
„ Шведској (1877)	101,125,000
„ Данској (1877)	93,875,000
„ Румунској (1877)	86,125,000
„ Аустралији (1877)	81,500,000
„ Шпанији (1877)	62,500,000
„ Норвешкој (1877)	61,750,000
„ Јегипту (1877)	56,375,000
„ Алгиру (1876)	51,125,000
„ Грчкој (1875)	27,875,000
„ Португалији (1876)	27,375,000
„ Србији (1875)	3,541,000

И трговина са стоком предмет је особите пажње у ово време. Што јаче народи бројно прирашћују, и што се даље шири благостање међу њима, све знатније расти и потреба у стоци. С друге стране, што се напредније шири индустријска радиност и варошански живот, у густо насељеним замљама, све је неодољивија потреба, да се и сточарство на што ограниченије размере сведе; па тим важније постаје и питање о трговини са стоком и месом.

У трговини са стоком и месом упоређују се разне државе овако:

Извезло се:

ИЗ	СТОКЕ (говеда, оваца, коза и свиња)	МЕСА (сировог и сувог, конзерва и екстракта)
	У ВРЕДНОСТИ ДИНАРА	
Аустро-Угарске (1877).	158,104,000	1,155,000
Немачке (1877)	119,270,000	5,512,000
Италије (1877).	53,162,000	9,807,000
Русије (1877)	53,203,000	966,000
Данске (1877)	49,193,000	4,851,000
Француске (1877) . . .	30,828,000	4,473,000
Холандије (1877) . . .	26,953,000	3,864,000
Швајцарске (1877). . .	20,843,000	2,006,000
Румунске (1876). . . .	20,916,000	—
Белгије (1877)	19,908,000	17,400,000
С. Амер. Савеза (1877).	18,890,000	292,992,000
Шведске (1877)	7,234,000	115,000
В. Британске (1877) . .	494,000	20,948,000
Норвешке (1877)	221,000	15,000
Србије (1875)	22,100,000	13,000

А увезло се:

У	СТОКЕ (говеда, оваца, коза и свиња)	МЕСА (сировог и сувог, конзерва и екстракта)
	У ВРЕДНОСТИ ДИНАРА	
Немачку (1877 год.) . .	199,175,000	20,716,000
Француску (1887) . . .	150,087,000	41,811,000
В. Британску (1877) . .	126,262,000	222,537,000
Аустро-Угарску (1877).	87,287,000	1,040,000
Белгију (1877)	53,424,000	24,360,000
Швајцарску (1877). . .	46,515,000	1,984,000
Италију (1877).	5,376,000	640,000

У	СТОКЕ (говеда, оваца, коза и свиња)	МЕСА (сировог и сувог, конзерва и екстракта)
	У ВРЕДНОСТИ ДИНАРА	
Данску (1877 год.). . .	3 780,000	1,911,000
Холандију (1877) . . .	1,638,000	2,006,000
Норвешку (1877). . . .	1,365,000	7,350,000
Шведску (1877)	336,000	12,820,000
Румунску (1876). . . .	252,000	—
Русију (1877)	—	—
С. Амер. Савезу (1877).	—	—
Србију (1875)	1,690,000	31,200

Кад се вредност стоке и меса скупи уједно, добије се овај преглед:

Стоке и меса извезло се свега:

	У ВРЕДНОСТИ ДИНАРА
Из С. Америк. Савеза (1877 год.) . . .	311,882,000
„ Аустро-Угарске (1877).	159,259,000
„ Немачке (1877)	124,782,000
„ Италије (1877)	62,969,000
„ Русије (1877)	54,169,000
„ Данске (1877)	54,044,000
„ Белгије (1877)	37,338,000
„ Француске (1877).	35,301,000
„ Холандије (1877).	30,817,000
„ Швајцарске (1877)	22,849,000
„ В. Британске (1877)	21,442,000
„ Румунске (1876)	20,916,000
„ Шведске (1877).	7,349,000
„ Норвешке (1877)	236,000
„ Србије (1875).	22,113,600

А увезло се стоке и меса свега:

	У ВРЕДНОСТИ ДИНАРА
У В. Британску (1877 год.)	348,799,000
„ Немачку (1877)	219.891,000
„ Француску (1877)	191,898,000
„ Аустро-Угарску (1877)	88,327,000
„ Белгију (1877)	77,784,000
„ Швајцарску (1877).	48,499,000
„ Шведску (1877)	13,156,000
„ Норвешку (1877).	8,715,000
„ Италију (1877)	6,016,000
„ Данску (1877)	5,691,000
„ Холандију (1877)	3,644,000
„ Румунску (1876).	252,000
„ Русију (1877)	—
„ С. Амер. Савезу (1877)	—
„ Србију (1875)	1,721,200

Више су извезле него што су увезле стоке и меса:

	У ВРЕДНОСТИ ДИНАРА
Сев. Америка (1877 год.).	311,882,000
Аустро-Угарска (1877).	70,932,000
Италија (1877)	56,953,000
Русија (1877).	54,169,000
Данска (1877)	48,353,000
Холандија (1877).	27,173,000
Румунска (1876)	20,664,000
Србија (1875).	20,391,800

А више су увезле, него што су извезле, стоке и меса:

	У ВРЕДНОСТИ ДИНАРА
В. Британска (1877 год.)	327,357,000
Француска (1877).	156.597,000
Немачка (1877).	95,109,000
Белгија (1877)	40,446,000
Швајцарска (1877).	25,650,000
Норвешка (1877).	8,479,000
Шведска (1877)	5,807,000

По овоме више су извезле, него што су увезле, стоке и меса, по вредности:

Румунска	83 пута.
Србија.	13 „
Италија	10 „
Данска.	9½ „
Холандија.	8 „
Аустро-Угарска.	80%

А више су увезле, него што су извезле:

Норвешка	37 пута.
В. Британска	16 „
Француска	5 „
Белгија	2 „
Швајцарска	2 „
Шведска.	79%
Немачка	76%

Извоз и увоз заједно, или целокупан трговачки обрт стоке и меса износи, по вредности:

	ДИНАРА
У В. Британској (1877 год.).	370,241,000
„ Немачкој (1877).	344,673,000

	ДИНАРА
У С. Американском Савезу (1877) . .	311,882,000
„ Аустро-Угарској (1877).	247,586,000
„ Француској (1877).	227,199,000
„ Белгији (1877).	115,122,000
„ Швајцарској (1877)	71,348,000
„ Италији (1877)	68,985,000
„ Данској (1877).	59,735,000
„ Русији (1877)	54,169,000
„ Холандији (1877)	34,461,000
„ Румунској (1876).	21,168,000
„ Шведској (1877).	20,505,000
„ Норвешкој (1877)	8,951,000
„ Србији (1875)	23,834,000

Важно је, да се зна, у којој размери која држава храну и сировине, а у којој занатске, фабричке и уопште индустријске производе на страну извози, или са стране увози. По правилу, земље које су у индустрији и привреди развитије и напредније, извозе на страну поглавито фабрикате и друге индустријске производе; а које су у индустрији и привреди мање развите и напредне, извозе поглавито храну и сировине. Кад се, дакле, зна шта која држава поглавито извози, а шта поглавито увози, може да се по томе оцени и ступањ њеног индустријског и привредног развијтка.

Мало је држава које имају потпуне систематично израђене статистичне прегледе извозне и увозне трговине. Међутим, немачки статистичар Вагнер покушао је, да из свега што се у статистици зна о извозној и увозној међународној трговини, изведе и састави општи упоредан преглед бар за оне државе, у којима се народна привреда развија тако правилно, да се, по природи и мери њиховог трго-

вачког извоза и увоза, може судити и о правцу и ступњу њиховог индустријског и привредног развијтка.

По Вагнеру, разне државе упоређују се у извозној и увозној трговини овако:

Извоз и увоз своде се на ове главне предмете:

1.) **Храна и сртства за уживање.**

2.) **Сировине**, које служе или као грађа или као помоћна сретства за индустрију.

3.) **Фабрикати.**

4.) **Разни еспапи.**

5.) **Новци и скупоцени метали.**

1.) Храна и сретства за уживање.

Хране и сретства за уживање по вредности су:

ГОДИНЕ:	ИЗВЕЗЛЕ	УВЕЗЛЕ	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА СКУПА
	милиона	динара	
В. Британска (1873). .	220	3,987	4,207
С. Америка (1873) . .	1,425	1,142	2,567
Немачка (1873)	787	1,567	2,354
Француска (1873) . . .	1,087	1,063	2,150
Русија (1873)	845	465	1,310
Холандија (1873) . . .	347	415	762
Белгија (1873)	215	487	702
Аустро-Угарска (1874)	217	412	629
Италија (1873)	239	355	594
Србија (1874)	26	3	29

По овоме хране и сретства за уживање више су извезле него што су увезле:

	МИЛИОНА ДИНАРА	
Русија	380;	а то је 82%
С. Америка	283	„ „ „ 25%
Француска	24	„ „ „ 2%
Србија	23	„ „ „ 8½ пута.

А више су извезле, него што су увезле хране и сретства за уживање:

	МИЛИОНА ДИНАРА	
В. Британска.	3,767;	а то је 18 пута.
Немачка	780	„ „ „ 2 „
Белгија	272	„ „ „ 2 „
Аустро-Угарска	195	„ „ „ 90%
Италија	116	„ „ „ 48½%
Холандија	68	„ „ „ 19%

Долази на:

	ИЗВОЗ ХРАНЕ И СРЕТСТВА ЗА УЖИВАЊЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА	УВОЗ ХРАНЕ И СРЕТСТВА ЗА УЖИВАЊЕ ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА
У Русији	56.4%	24.5%
„ Сев. Америци	40.7%	38.2%
„ Холандији	31.8%	28.5%
„ Немачкој	25.5%	29.6%
„ Француској	25.2%	25.9%
„ Италији	21.3%	27.7%
„ Аустро-Угарској . .	19.2%	29.2%
„ Белгији	18.7%	34.2%
„ В. Британској	3.1%	39.5%
„ Србији	73.3%	10.98%

2.) Сировине.

По вредности сировина су:

	ИЗВЕЗЛЕ	УВЕЗЛЕ	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА СКУПА
	милиона динара		
В. Британска	821	3,600	4,421
Немачка.	785	1,802	2,587
Француска	612	1,817	2,429
С. Америка	1,255	355	1,610
Русија.	432	455	887
Италија	537	315	852
Белгија	327	522	849
Холандија	267	422	689
Аустро-Угарска. . .	265	347	612
Србија.	8	8	16

Више су извезле него што су увезле сировина, по вредности:

	МИЛИОНА ДИНАРА		
С. Америка	900;	а то је	$3^1/_2$ пута.
Италија	222	„ „ „	70%

А више су увезле, него што су извезле сировина, по вредности:

	МИЛИОНА ДИНАРА		
В. Британска	2,779;	а то је	4 пута.
Француска	1,205	„ „ „	3 „
Немачка	1,017	„ „ „	$2^1/_3$ „
Белгија.	195	„ „ „	60%
Холандија	155	„ „ „	58%

	МИЛИОНА ДИНАРА
Аустро-Угарска	82; а то је 31%
Русија	23 „ „ „ 5%

У Србији извоз сировина у 1874 г. равна се скоро по вредности увозу њиховом.

Долази на:

	ИЗВОЗ СИРОВИНА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА	УВОЗ СИРОВИНА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА
У Италији	47.7%	24.6%
„ С. Америци	35.8%	11.8%
„ Русији	28.8%	23.9%
„ Белгији	28.3%	36.7%
„ Немачкој	25.2%	33.8%
„ Холандији	24.3%	29.0%
„ Аустро-Угарској .	23.5%	24.5%
„ Француској	14.3%	44.2%
„ В. Британској . . .	11.5%	35.5%
„ Србији	21.96%	24.21%

3.) Фабрикати.

Фабриката су по вредности:

	ИЗВЕЗЛЕ	УВЕЗЛЕ	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА СКУПА
	милиона динара		
В. Британска	3,027	840	3,867
Француска	1,860	365	2,225
Немачка	1,070	815	1,885
С. Америка	187	952	1,139
Аустро-Угарска	600	477	1,077

	ИЗВЕЗЛЕ	УВЕЗЛЕ	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА СКУПА
	милиона динара		
Италија	187	465	652
Белгија	402	150	552
Русија	22	472	494
Холандија	182	275	457
Србија	0.53	13	13.82

Више су фабриката извезле, него што су увезле, по вредности:

	МИЛИОНА ДИНАРА	
В. Британска	2,187;	а то је 3½ пута.
Француска	1,495	„ „ „ 5 „
Немачка	255	„ „ „ 31%
Белгија	252	„ „ „ 2½ пута.
Аустро-Угарска	123	„ „ „ 26%

А више су увезле, него што су извезле:

	МИЛИОНА ДИНАРА	
С. Америка	765;	а то је 5 пута.
Русија	450	„ „ „ 21 „
Италија	278	„ „ „ 2 „
Холандија	93	„ „ „ 51%
Србија	12.76	„ „ „ 25 „

Долази на:

	ИЗВОЗ ФАБРИКАТА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА	УВОЗ ФАБРИКАТА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА
У В. Британској	70.9%	8.3%
„ Аустро-Угарској	52.9%	33.8%

	ИЗВОЗ ФАБРИКАТА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА	УВОЗ ФАБРИКАТА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА
У Француској.	43.3%	8.8%
„ Белгији	34.9%	10.5%
„ Немачкој.	34.5%	15.3%
„ Холандији	16.7%	18.9%
„ Италији	16.5%	36.1%
„ Сев. Америци	5.8%	31.9%
„ Русији.	1.5%	24.9%
„ Србији.	1.5%	42.3%

4.) Разни еспапи.

Разних еспапа су по вредности:

	ИЗВЕЗЛЕ	УВЕЗЛЕ	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА СКУПА
	милиона динара		
В. Британска.	317	855	1,172
С. Америка.	340	400	740
Немачка	232	505	737
Холандија	267	302	569
Русија	140	427	567
Француска	227	307	534
Белгија.	212	265	477
Италија.	165	122	287
Аустро-Угарска	50	177	227
Србија	1	7	8

Више је разних еспапа извезла, него што је увезла, по вредности:

	МИЛИОНА ДИНАРА	
Италија	43;	а то је 35%

А више су по вредности **увезле**, него што су извезле разних еспапа:

	МИЛИОНА ДИНАРА		
В. Британска	538;	а то је	2½ пута.
Русија	287	„ „ „	3 „
Немачка	273	„ „ „	2 „
Аустро-Угарска	127	„ „ „	3 „
Француска	80	„ „ „	35%
С. Америка	60	„ „ „	18%
Белгија	53	„ „ „	25%
Холандија	35	„ „ „	13%
Србија	6	„ „ „	7 пута.

Долази на:

	ИЗВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА	УВОЗ РАЗНИХ ЕСПАПА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА
У Холандији	24.3%	20.9%
„ Белгији	18.3%	18.6%
„ Италији	14.5%	9.5%
„ Сев. Америци	9.6%	13.3%
„ Русији	9.3%	22.4%
„ Немачкој	7.4%	9.6%
„ Француској	5.7%	7.4%
„ В. Британској	4.4%	8.4%
„ Аустро-Угарској . .	4.1%	12.5%
„ Србији	3.3%	22.6%

5.) Новци и скупоцени метали.

Новаца и скупоцених метала по вредности су:

	ИЗВЕЗЛЕ	УВЕЗЛЕ	ВРЕДНОСТ ИЗВОЗА И УВОЗА СКУПА
	милиона динара		
В. Британска	722	840	1,562
Француска.	491	565	1,056
Немачка.	232	550	782
С. Америка.	305	145	450
Русија.	60	82	142
Холандија.	32	40	72
Италија.	—	27	27
Аустро-Угарска	—	—	—
Белгија	—	—	—
Србија	—	—	—

Више је по вредности извезла, него што је увезла новаца и скупоцених метала:

	МИЛИОНА ДИНАРА	
С. Америка	160;	а то је 2 пута.

А више су по вредности увезле, него што су извезле новаца и скупоцених метала:

	МИЛИОНА ДИНАРА	
Немачка	318;	а то је 3 пута.
В. Британска	118	„ „ „ 2 „
Француска	74	„ „ „ 2 „
Италија	27	—
Русија	22;	а то је 2 пута.
Холандија	8	„ „ „ 25%

Долази на:

	ИЗВОЗ НОВАЦА И СКУПОЦЕНИХ МЕТАЛА ОД ЦЕЛОКУПНОГ ИЗВОЗА	УВОЗ НОВАЦА И СКУПОЦЕНИХ МЕТАЛА ОД ЦЕЛОКУПНОГ УВОЗА
У Француској	11.5%	13.7%
„ В. Британској . . .	10.1%	8.3%
„ Сев. Америци. . . .	8.6%	4.8%
„ Немачкој	7.4%	11.7%
„ Русији	4.0%	4.3%
„ Холандији	2.9%	2.7%
„ Италији	—	2.1%
„ Белгији.	—	—
„ Аустро-Угарској . .	—	—
„ Србији	—	—

Главни преглед.

Од целокупног извоза, износи, по вредности, извоз:

	ХРАНЕ И СРЕТСТВА ЗА УЖИВАЊЕ	СИРОВИНА	ФАБРИКАТА	РАЗНИХ ЕСПАПА	СВЕГА ЕСПАПА И ПРОИЗВОДА	НОВАЦА И СКУПОЦ. МЕТАЛА	СКУПА
У В. Британској . .	3.1%	11.5%	70.9%	4.4%	89.9%	10.1%	100
„ Француској . . .	25.2%	14.3%	43.3%	5.7%	88.5%	11.5%	100
„ Немачкој	25.5%	25.2%	34.5%	7.4%	92.6%	7.4%	100
„ Аустро-Угарској	19.2%	23.5%	52.9%	4.4%	100	—	100
„ Русији.	56.4%	28.8%	1.5%	9.3%	96.0%	4.0%	100
„ Холандији. . . .	31.8%	24.3%	16.7%	24.3%	97.1%	2.9%	100
„ Белгији	18.5%	28.8%	34.9%	18.3%	100	—	100
„ Италији	21.3%	47.7%	16.5%	14.5%	100	—	100
„ Сев. Америци . .	40.7%	35.8%	5.3%	9.6%	91.4%	8.6%	100
„ Србији.	73.2%	22.0%	1.5%	3.3%	100	—	100

Од целокупног увоза износи, по вредности, увоз:

	ХРАНЕ И СРЕТСТВА ЗА УЖИВАЊЕ	СИРОВИНА	ФАБРИКАТА	РАЗНИХ ЕСПАПА	СВЕГА ЕСПАПА И ПРОИЗВОДА	НОВАЦА И СКУПОЦ. МЕТАЛА	СКУПА
У В. Британској . .	39.5%	35.5%	8.3%	8.4%	91.7%	8.3%	100
„ Француској. . . .	25.9%	44.2%	8.8%	7.4%	86.3%	13.7%	100
„ Немачкој.	29.6%	33.8%	15.3%	9.6%	88.3%	11.7%	100
„ Аустро-Угарској.	29.2%	24.5%	33.8%	12.5%	100	—	100
„ Русији	24.5%	23.9%	24.9%	22.4%	95.7%	4.3%	100
„ Холандији	28.5%	29.0%	18.9%	20.9%	97.3%	2.7%	100
„ Белгији	34.2%	36.7%	10.5%	18.6%	100	—	100
„ Италији	27.7%	24.6%	36.1%	9.5%	97.9%	2.1%	100
„ Сев. Америци . .	38.2%	11.8%	31.9%	13.3%	95.2%	4.8%	100
„ Србији.	11.0%	24.2%	42.3%	22.5%	100	—	100

Као што се из ових прегледа види, В. Британска, Француска, Немачка, Аустро-Угарска и Белгија извозе поглавито фабрикате; Русија, Сев. Америка, Холандија, и Србија поглавито храну; Италија сировине. У 1873 г. извезла је: фабриката: В. Британска 70.9%; Француска 43.3%; Белгија 34.9%; Немачка 34.5%; Аустро-Угарска (у 1874 год.) 52.9% од

целокупног извоза; — хране: Русија 56.4%; С. Америка 40.7%; Холандија 31.8%; Србија 73.2% од целокупног извоза; — сировина: Италија 47.7%. — Узмемо ли храну и сировине заједно, онда само у В. Британској, Аустро-Угарској и Француској претеже извоз фабриката и разних еспапа; а у осталим земљама јачи је извоз хране и сировина. У 1873 г. извезла је хране и сировина: Русија 85%, Сев. Америка 76%, Италија 69%, Холандија 56%, Белгија 56%, Немачка 50.7%, Србија 95% од целокупног извоза.

Увозе поглавито храну и сировине, а само у незнатној мери фабрикате: В. Британска, Француска, Белгија и Немачка. У 1873 год. увезле су: фабриката: В. Британска 8.3%, Француска 8.8%, Белгија 10.5%, Немачка 15.3% од вредности целокупног увоза; а хране и сировина увезла је свака од ових држава више од половине, преко 60% од вредности целокупног увоза. Храну увозе ове земље у знатнијој мери, јер им она треба за издржавање небројених радника, а сировине за индустријску прераду и фабриковање. Остале земље увозе у знатнијој мери фабрикате, а у мањој сировине. Ове последње служе им више за трошачку употребу, него за индустријску прераду и фабриковање. У 1873 год. увезле су: фабриката: Италија 36%, Аустро-Угарска 33.8%, С. Америка 31.9%, Русија 24.9%, Србија 42.3%; а сировина свака од ових држава увезла је испод 25% од вредности целокупног увоза.

Имамо још да изложимо: средњу цену домаћих производа, вредност имаовине, финанцијско стање, бројна дата о народној образованости, о правној сигурности и о јавном моралу, па да завршимо овај статистични преглед.

(свршиће се у идућој свесци «Гласника»).

Вл. Јовановић.

АНАЛИЗЕ СРПСКОГ ФОСИЛНОГ УГЉА.

ОД

С. М. ЛОЗАНИЋА.

Фосилни угаљ распрострт је по Србији веома обилато. На многим местима, а вероватно и у великим масама, имамо угља из најмлађих до најстарије карбонске формације. Но поред свега тога, што имамо тако много фосилног угља, тај се угаљ не експлоатише ни за нашу домаћу потребу, и тако је за сада дрво готово једино гориво наше.

За сада имамо само два уређена угљена рудника; један је у Сењу, а други у Костолцу. У Сењу је некада вађен угаљ (мрки) за потребу војне фабрике, али је у том руднику обустављен рад од више година, јер пренос угља, због рђавог пута, беше сувише скуп. У Костолцу је одпочето вађење угља (лигнит) у новије доба; ту се и данас вади угаљ, у приличној количини, за приватну потрошњу. Осим овога, и на многим другим местима покушавана је експлоатација угља, али је тај рад напуштан понајчешће због мале тражње угља у истој околини и због скупог подвоза за даљи извоз. На многим местима пак предузимата су „истраживања" угља, у цељи, да се сазна моћност и правац распростирања његових слојева. Како ови радови не беху довољно рационални, због пекунијерне и стручњачке оскудице, то се из њих готово ништа није могло сазнати

о стању угља на тим местима. Осим ових угљених места, где је бар неко истраживање предузимато, имамо доста и таквих, где је по који изданак угљеног слоја нађен, незнајући о њему ништа даље. Из ово неколико речи види се, да је угљено рударство код нас тек у првом почетку свом. Будућа индустрија наша даће праву вредност фосилном угљу нашем, или управо овај ће послужити као основа њеном постанку, а железничка установа на сваки начин стоји на правом месту у том погледу.

Да би се знала каквоћа нашег фосилног угља, ја сам предузео потежи рад, да сво наше важније фосилно угљевље хемијски испитам. У времену од више година улагао сам доста рада на анализама нашег угља, и тај рад подносим друштву. Овом приликом подносим анализе угља са 39 места. Примерке тог угља добио сам нешто од г. Панчића из минералошког кабинета, нешто од приватних лица која се за тим интересују, а највећи део добио сам од рударског оделења министарства финансије.

На овом месту нећу се упуштати у излагање метода, по којима сам ово угљевље испитивао и њихову термијску вредност одредио; јер сам у мом делу „неорганска Хемија“, друго издање, изложио у главноме принцип по коме сам то радио. Анализе угља изложене су у првој таблици. Бројеви првих пет стубаца, што стоје у тој таблици, јесу органске елементарне анализе угља; при томе сам сагоревао угаљ у отвореној цеви у струји кисеоника, да би одредба водоника била тачнија. Шести и седми стубац те таблице, који су обележени са „испари“ и „кокс“, представљају проценат испарљивог и неиспарљивог дела угља, кад се угаљ жари у поклопљеној тегли платинској. У проценат „испари“ није урачуната вода хигроскопна, а у проценат „кокса“ није урачунат пепео тог угља. У осмом стубцу стоје калориј сваког угља; оне казују: колико се дела воде загреје з

1°С кад сагори 1 део угља. Код важнијег угља наградио сам по неколико анализа, и то са различитих комада, а тачност већег дела ових бројева потврђена је контролним анализама. Важно је још да поменем, да су многи примерци испитиваног угља лежали по збиркама више година; с тога ће скорашње комаће садржавати више хигроскопне воде. — Примерци овог испитиваног угља налазе се у збирци хемијске лабораторије велике школе.

Г. Ф. Хофман разредио је ово угљевље, према својој доби геолошкој, у шес група. Ту стоји на првом месту графит као елементаран угљеник, а за њим је остало угљевље поређано, и то изложен је прво старији а за њим млађи угаљ. У идућем показаћу места, где се налази ово угљевље.

I.

Графит.

1. На Столу, са стране манастира Жиче, до извора реке Таковца, налази се графит; он има графитску сјајност, на прелому се виђа кристаласт склоп. Предузимато је неко истраживање, али није експлоатисан.

II.

Камени угаљ.

2. У околини Мустапић-Мишљеновца, срез звиждски окр. пожаревачки, налази се камени угаљ црно-сјајне боје, лако се распада у прах. Предузимато је истраживање, није експлоатисан.

3. У околини Кладурова, срез млавски окр. Пожаревачки, налази се камени угаљ црно-сјајне боје. Предузимато је истраживање.

4. Код Осипаонице, срез звиждски окр. пожаревачки, налази се компактан камени угаљ, црне боје, слабог сјаја.

5. У околини Бољетина, срез поречки окр. краински, налази се камени угаљ тамно-црне боје, распада се у прах.

6. Код Прињите, испод Вршке Чуке округ зајечарски, у потоку на 1 сахат од ушћа у Тимок, налази се камени угаљ црно-сјајне боје, распада се у прах. На истом месту налази се и један угаљ тамно-црне боје (трећа анализа); предузимато је истраживање, приватна својина.

III.

Угаљ из формације лејаса.

7. Код Добре, до Дунава, срез голубачки округ пожаревачки налази се компактан угаљ црно-сјајне боје. Предузимато је истраживање, а покушавана је и експлоатација.

8. Код Доњег Милановца налази се компактан угаљ црно-сјајне боје. Предузимато је истраживање.

9. У околини Кривог Вира, срез зајечарски окр. црноречки (по достави пок. Штајнлехнера) налази се црносјајан компактан угаљ.

10. У истој околини Кривог Вира налази се један тамно-црн трошан угаљ.

11. У Брзо-паланачкој реци, један сат од Дунава (окр. краински), налази се црно-сјајан компактан угаљ.

IV.

Угаљ из формације креде.

12. Код Сења, срез параћински окр. ћупријски, налази се мрко-сјајан компактан угаљ у моћном слоју. Овде

је доста уређен угљени рудник; експлоатисан је пре више година за државну потребу, а обустављен је рад због тешког извоза.

13. У истој околини Сења налази се један угаљ, који изгледа као смола.

14. У истој околини Сења налази се један органски продукт жуто-пепељасте боје.

15. Код Сисевца, срез параћински, налази се угаљ мрко-сјајне боје, подобан је сењском. Предузимато је истраживање.

16. Код Сикола, срез краински, налази се компактан мрко-сјајан угаљ. Предузимато је истраживање.

17. У околини Жидиља, срез деспотовачки округ ћупријски, налази се мрко-сјајан компактан угаљ у моћном слоју. Предузимато је истраживање.

18. У великој Равној реци, код Жидиља, налази се компактан угаљ мрке боје.

19. Код Јеловца, срез деспотовачки округ ћупријски, налази се мрк компактан угаљ. Предузимато је истраживање.

20. У теснацу Грделице, на левој обали Мораве, налази се мрк компактан угаљ. Могуће је да је овај угаљ из формације лејаса.

V.

Угаљ из терцијерне формације.

21. Код Беле реке, округ црноречки, налази се мрк кампактан угаљ.

22. Код Војника, срез деспотовачки окр. ћупријски налази се угаљ мрке боје.

23. Код Јелашнице, близо Ниша, налази се компактан угаљ мрке боје. Предузимато је истраживање.

24. Код Костолца, до Дунава, округ пожаревачки, налази се угаљ мрке боје до дрвенастог склопа у великој моћности. Ово је прилично уређен рудник, и једини је који се стално експлоатише.

25. Код Лесковца, срез деспотовачки окр. ћупријски, налази се угаљ мрке боје,

26. У околини Медере, срез параћински, налази се угаљ мрке боје.

27. Код Миливе, срез деспотовачки округ ћупријски налази се угаљ дрвенастог склопа.

28. Код Мисаче, срез аранђеловачки, налази се компактан угаљ мрке боје. Експлоатисан је више година за државну потребу.

29. Код Орашца, срез аранђеловачки, налази се угаљ мрке боје.

30. У Отрочкој реци, округ чачански, између села Отроца и Гараца (до Карановца) налази се један јако смоласт угаљ.

31. На Пољаначкој планини, округ ћупријски, налази се угаљ мрке боје.

32. Код Равњаје, у Подрињу, налази се угаљ мрке боје.

33. Код Селишта, срез деспотовачки окр. ћупријски, налази се угаљ мрке боје.

34. Код Сибнице, округ пожаревачки, налази се угаљ мрке боје.

35. Код Турије, срез звиждски, налази се угаљ мрке боје.

36. Код Ћелија, срез космајски округ београдски, налази се угаљ мрке боје.

37. Код Звездана, срез зајечарски, у „Глишиној осоини“, на десној обали Тимока, налази се мрки угаљ. Својина приватна.

VI.

Парафински шкриљац.

38. Код Алексинца, налази се парафински шкриљац пепељасте до отворено мрке боје. Органска елементарна анализа овог шкриљца изложена је у општој таблици, а овде ћу навести једну техничку анализу његову:

100 грама парафинског шкриљца дају при сувој дестилацији:

Катрана	34·00
Воде	8·00
Пепела	29·25
Угљена (у пепелу)	17.28
Гаса	11·47
	100·00

Специфична тежина катрана, због оскудице материјала, није одређена. Катран има мрку боју, при стајању брзо се стини у кашасту масу, густине масла, има карактеристичан мирис катрана, који се добија из парафинског шкриљца. Сав шкриљац алексиначки нема подједнак састав. Међ комадима тог шкриљца, који сам за анализ добио, било их је који су далеко сиромашнији органских састојака од горе наведеног. Било их је који су дали катрана, при сувој дестилацији, испод 10%.

Важно је да се овај шкриљац ближе испита. Да се констатује колико га има и какав је у разним слојевима, а тако исто да се одреди каквоћа његовог катрана; јер је то врло важан материјал за добијање парафина и нижих хомолога, који се употребљују за осветлење и разне друге цељи. У овом погледу већ су предузети неки радови у рударском оделењу министарства финансије.

39. Код Ваљева, у атру села Мијонице, код „Бели стена“, налази се такође парафински шкриљац, моћан до 15 метара, бледе пепељасте боје, изгледа као ума. На том месту има двојаког шкриљца; један се цепа у врло танке листиће, дебљине обичне артије; други пак цепа се у подебље плоче. Први даје катрана (са водом) 14%, а други само 7%. На овом катрану није одређена густина због оскудице материјала. Он се разликује по консистенцији од катрана алексиначког шкриљца: остаје жидак и при дужем стајању. И ако овај шкриљац даје мање катрана но алексиначки, опет за то вредно је и њега ближе проучити; јер ако, поред обилате количине тог шкриљца, и његов катран има повољан састав, онда је и он за експлоатацију подесан.

— —

У првој таблици изложене су анализе побројаног угља; из њих се види апсолутна вредност њихова.

У другој таблици пак изложене су израчунате анализе угља, по одбитку воде хигроскопне и пепела. Тако израчунате анализе представљају јасније разлику угља, из разних формација геолошких, у хемијском саставу њиховом. На тој таблици видимо како је проценат угљеника већи а кисеоника мањи код старијег но код млађег угља; па је у след тога и проценат испарљивог дела мањи, а кокса већи код старијег но код млађег угља.

I.

Анализе српског фосилног угља.

БРОЈ	МЕСТО ГДЕ СЕ НАХОДИ	У СТО ДЕЛОВА УГЉА ИМА: УГЉЕНИК	ВОДОНИК	КИСЕОНИК И АЗОТ	ВОДА	ПЕПЕО	ИСПАРИ %	КОКС %	КАЛОРИЈЕ
	I. ГРАФИТ.								
1	Стол.	88·66	—	—	0·74	10·60			
	»	92·59	—	—	0·46	6.95			
	II. КАМЕНИ УГАЉ								
2	Мустапић Мишљеновац	82·61	3·99	6·48	0·95	5·96	17·17	75·92	7725
	» »	72·16	3·31	3·41	0·95	20·17	—	—	6726
	» »	70·19	3·84	4·54	0·78	20·65	—	—	6695
	» »	50·85	2·78	4·11	0·40	41.86	—	—	5012
3	Кладурово	74·34	3·69	4·80	1·12	16·77	—	—	7007
4	Осипаоница	76·40	3·73	4·80	1·34	13·73	18·39	66·54	7215
5	Бољетин	61·93	4·04	7·89	2·49	23.65	15·22	58·64	5995
6	Прљита	86·42	3·81	4·06	1·18	4·53	10·94	83·35	8089
	»	85·94	4·06	5·10	0·85	4·05	10·71	84·39	7087
	»	64·81	2·85	10·41	11·03	10.90	23·56	54·51	5648
	III. УГАЉ ИЗ ФОРМАЦИЈЕ ЛЕЈАСА								
7	Добра	77.58	4·41	12·28	3·05	2.68	30·90	63·37	7168
	»	75·55	4·17	13·58	5·60	1.10	32·08	61·22	6843
	»	74·96	4·74	14·98	1·48	3·84	—	—	6947
	»	74·54	4·63	11·98	1·65	7·20	—	—	7020
	» окно Басман . .	74·94	4·46	11·46	1·58	7·56	—	—	6954
8	Милановац доњи . . .	64·54	3·40	11·04	1·80	19·20	17·23	61·77	5845
9	Криви вир	77·35	4·53	12·83	1·47	3·82	—	—	7098
	» »	69·91	3·67	8·38	1·32	16·72	23.93	58·03	6493
10	Криви Вир (трошан) . .	80·60	3·71	8.94	2·24	4·51	12·89	80·36	7342
11	Брза-Паланка	80·14	4·50	9·88	2·84	2·64	27·61	66.91	7524
	» »	78·88	4·30	11·18	3·14	2·50	27·14	67·22	7319
	IV. УГАЉ ИЗ ФОРМАЦИЈЕ КРЕДЕ								
12	Сење	58·12	3·78	20·73	13·32	4·05	35·75	46·88	4910
	»	59·01	3·54	21·17	13·63	2.65	36.72	47.00	4876
	»	59·85	4·44	19·41	12·63	3·67	—	—	5285
13	Сење, смоласт угаљ . .	60·85	4·02	21·47	12·43	1·23	34·64	51·70	5081
14	Сење, бели угаљ . . .	27·25	3·55	8·40	5·01	55·83	29·52	9.64	—

БРОЈ	МЕСТО ГДЕ СЕ НАХОДИ	У СТО ДЕЛОВА УГЉА ИМА:					ИСПАРИ %	КОКС %	КАЛОРИЈЕ
		УГЉЕНИК	ВОДОНИК	КИСЕОНИК И АЗОТ	ВОДА	ПЕПЕО			
15	Сисевац.	59·48	3·90	21·30	12·30	3·02	—	—	4987
	»	47·75	3·49	18·86	10·65	19·25	34·46	35.64	4075
16	Сиколе	58·85	3·62	21·57	14·16	1·80	35·73	48·31	4865
	»	59·52	3·98	19·97	11·98	4·55	—	—	5024
17	Жидиље	55·53	3·59	22·19	14·40	4·29	39·18	42·12	4554
	»	58·02	4·22	15·14	16.64	5·98	37·30	40·08	5701
	»	57·01	4·07	16.74	16·10	6·08	37·95	39·87	5649
	»	47·78	3·32	18·15	10·77	19·98	34·72	34·75	4020
	»	55·82	4·01	19·91	14·74	5·49	—	—	4843
18	Велика равна река . .	58·78	4·37	19·85	11·80	5·20	—	—	5161
19	Јеловац	51.75	3·47	21·39	13·08	10·31	37·02	39·59	4257
	»	62.49	4.75	16·18	12·22	4·36	—	—	5862
	»	51.61	4·24	20·27	12·21	11·67	—	—	4518
20	Грделица	63.42	4·60	18·55	6·10	7·33	37·12	49·45	5771
	V. УГАЉ ИЗ ТЕРЦИЈЕРНЕ ФОРМАЦИЈЕ								
21	Бела река	49.91	3·27	23·11	16·01	7·70	40·23	36·05	3937
22	Војник	54·32	3·60	21·93	12·74	8·01	37·84	41·41	4483
23	Јелашница	45.20	3·51	20·18	21·00	10·11	35·50	33·39	4075
24	Костолац	53·59	3·37	20·11	17·08	5·85	34.98	42·76	4412
	»	43·45	3·10	19·19	24·93	8·71	39·61	27·65	3497
	»	46·46	3·44	23·12	12·13	14·85	40·90	32·12	3738
25	Лесковац	57·06	3·63	21·76	14·22	3·33	37·78	36·67	4715
26	Медера	50.73	3.64	19·16	14·81	11·66	—	—	4284
27	Милива	59·44	4·14	24·73	10·33	1·36	40·70	47·61	5158
28	Мисача	61·95	3·93	20·85	9·77	3·50	—	—	5254
29	Орашац	52·51	3·35	20.82	14·16	9·16	33·97	42·68	4254
30	Отрочка река	51·14	4·21	23·62	15·29	5·74	54·91	41·96	4339
31	Пољаначка планина . .	50·22	3·72	19·37	17·40	9.29	39·90	33·41	4300
32	Равњаја	55·69	3·50	21·58	14·38	4·85	35·37	45·20	4713
33	Селиште	57·86	4·14	21·36	13.07	3·57	—	—	4928
34	Сибница	47·50	3·54	28·21	15·07	5·68	41·12	38.08	3592
35	Турија	58·38	4·33	19.84	13·46	3·99	—	—	5106
36	Ћелије	45·33	3·42	23·83	18·30	9·12	40·30	32·23	3570
37	Звездан	40·13	3·31	14·37	30·79	11·40	33·62	24·19	3510
	VI. ПАРАФИНСКИ ШКРИЉАЦ								
38	Алексинац	47·23	6·80	12·13	3·90	29·94	49·36	16·80	5541
	»	47·40	6·81	12·70	3·84	29·25	49.63	17·28	5531
39	Ваљево	17·09	2·32	12·60	1·70	66·23	29·61	2·48	—
	»	15·17	2·16	11·19	1·83	—	—	—	—

II.

Израчунате анализе фосилног угља, по одбитку воде хигро-скопне и пепела.

БРОЈ	МЕСТО ГДЕ СЕ НАХОДИ	у 100 дел. угља има:			ИСПАРИ	КОКС
		УГЉЕНИК	ВОДОНИК	КИСЕОН. И АЗОТ.		
	I. ГРАФИТ					
1	Стол.	100·00	—	—	—	—
	II. КАМЕНИ УГАЉ.					
2	Мустапић-Мишљеновац	88·75	4·28	6·97	18·44	81·56
	» »	91·44	4·20	4·36	—	—
	» »	89·33	4·88	5·79	—	—
	» »	88·10	4·71	7·19	—	—
3	Кладурово	90·50	4·57	4·90	—	—
4	Осипаоница	89·96	4·40	5·64	21·76	78·24
5	Бољетин	83·85	5·47	10·68	20·60	79·40
6	Прљита	91·65	4·04	4·35	11·60	88·40
	»	90·37	4·26	5·37	11·26	88·74
	»	83·01	3.65	13·34	30·18	69·82
	III. УГАЉ ИЗ ФОРМАЦИЈЕ ЛЕЈАСА					
7	Добра	82·30	4·68	13·02	32·20	67·80
	»	81·06	4·47	14·47	34.38	65·62
	»	79·20	5·00	15·80	—	—
	»	81·78	5·07	13·15	—	—
	»	82·49	4·90	12·61	29·86	70·14
8	Милановац доњи	81·72	4·30	13·98	21·77	78·23
9	Криви вир	80·65	4·77	14·58	—	—
	» »	85·30	4·48	10·22	29·20	70·80
10	Криви вир (трошан)	86·43	4·00	9·77	13·82	86·18
11	Брза паланка	84·80	4·76	10·44	29·20	70·80
	» »	83·60	4·56	11·84	28·76	71·24
	IV. УГАЉ ИЗ ФОРМАЦИЈЕ КРЕДЕ.					
12	Сење	70·34	4·57	23·09	43·28	56·72
	»	71·50	5·30	23·20	—	—
	»	70·48	4·25	25·27	43·86	56·14
13	Сење, (смоласт угаљ)	70·48	4.65	24·84	40·10	59·90
14	Сење, (бели угаљ)	69·52	9.05	21·43	75·30	24·70
15	Сисевац	70.24	4·60	25·16	—	—
	»	68·13	4·98	26·29	49·14	50·86

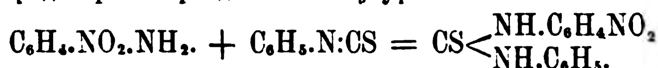
БРОЈ	МЕСТО ГДЕ СЕ НАХОДИ	У 100 ДЕЛ. УГЉА ИМА: УГЉЕНИК	ВОДОНИК	КИСЕОН. И АЗОТ.	ИСПАРИ	КОКС
16	Сиколе	70·02	4.31	25·67	42·53	57·47
	»	71.30	4·76	23·94	—	—
17	Жидиље	68·30	4·41	27·29	48·20	51·80
	»	73·68	5.45	20·87	48·20	51·80
	»	73.26	5·23	21·51	48.76	51·24
	»	69·00	4·79	26·21	49·99	50·01
	»	69·97	5·06	24·29	—	—
18	Велика равна река	70·82	5·26	23·92	—	—
19	Јеловац	67·55	4·53	27·92	48·32	51·68
	»	74·91	5·69	19·40	—	—
	»	67·80	5·56	26·64	—	—
20	Грделица	73·26	5·30	21·44	42·80	57·20
	V. УГАЉ ИЗ ТЕРЦИЈЕРНЕ ФОРМАЦИЈЕ.					
21	Бела река	65·42	4·29	30·29	52·61	47·39
22	Војник	68.03	4·51	27·46	47·75	52·25
23	Јелашница	65·46	5·09	29·45	51·53	48·47
24	Костолац	69·53	4.37	26·10	50·14	49·86
	»	66·09	4·71	29·20	58·89	41·11
	»	63·66	4·72	31·65	56·01	43·99
25	Лесковац	69·20	4·40	26·40	50.47	49·36
26	Медера	68·99	4·95	26·06	—	—
27	Милива	67·31	4·68	28·01	46.31	53·69
28	Мисача	71·43	4·53	24·04	—	—
29	Орашац	68·30	4·36	27·34	44·32	55·68
30	Отрочка река	64·76	5·33	29·91	69·52	30·48
31	Пољаначка планина	68·50	5·07	26·43	54·43	45·57
32	Равњаја	68·95	4·33	26·72	43·90	56·10
33	Селиште	69·41	4·96	25·63	—	—
34	Сибница	59·94	4·48	35·58	51.91	48·09
35	Турија	70·72	5·24	24·04	—	—
36	Ћелије	62·34	4·71	32·95	69·30	30·70
37	Звездан	69·54	5·72	24·74	58·15	41·85
	VI. ПАРАФИНСКИ ШКРИЉАЦ.					
38	Алексинац	71·37	10·28	18·35	74·60	25·40
	»	70·84	10·18	18·98	74·17	25·83
39	Ваљево	53·29	7·42	39·29	92·27	7.73
	»	53·23	7·57	39·20	—	—

КАКО ДЕЈСТВУЈЕ ФЕНИЛ-СЕНФ-УЉЕ НА НИТРАНИЛИНЕ.

од

С. М. Лозанића.

Три ниртанилина (орто, мета и пара) имају истина слаб базисан карактер, али се као изречне амин-базе понашају; с тога је било од интереса опробати да ли се и они, као амин-базе, могу јединити са фенил-сенф-уљем, те да награде три нитро-дифенил-тијоура:

$$C_6H_4.NO_2.NH_2. + C_6H_5.N{:}CS = CS<^{NH.C_6H_4NO_2}_{NH.C_6H_5.}$$

При овим опитима нашао сам, да се само мета-нитранилин једини са фенил-сенф-уљем на овај начин, а остала два нитранилина (орто и пара) не ступају у ту реакцију.

Мета-нитранилин (топи се на 112°) и фенил-сенф-уље растворио сам у алкохолу у сразмери њихових молекиларних тежина; из тог раствора, кад стоји на обичној температури 24 сахата, одваја се метанитро-дифенил-тијоуре у жутим игластим кристалима, и то око 60% од теоријски израчунате количине.

Ово се једињење раствара мало у ладном алкохолу, а у врелом прилично, и из тог раствора, кад се олади, кристалише у лепим отворено-жутим сјајним спљоштеним иглицама; при лаганом кристалисању одваја се у квадратним плочицама; у води се не раствара ни мало, а у бензолу,

хлороформу и сумпор-угљенику нешто мало. Топи се на 155° (без корекције) у мрко-жуту течност. Нађено је азота у овом једињењу 15·16, а израчунато према формули 15·38%.

Интересантно је да наведем, да се метанитранилин и фенил-сенф-уље не једине у бензоловом раствору, па ни онда кад сам их у затопљеној цеви грејао око 150° за пет сахата.

Brückner[1]) је мета-нитранилин и фенил-сенф-уље грејао дуже око 100° у затопљеној цеви, и при томе је добио ово исто метанитро-дифенил-тијоуре; али он наводи о њему ово: „кристалише рђаво, већином у жутој кори, по где што у малим иглицама; топи се на 145°". Како ово једињење кристалише лепо, а тачка топљења лежи му за 10° више но што Brückner наводи, то се из тога види да он није одвојио то једињење чисто.

На подобан начин опробао сам, да ли се и пара и орто-нитранилин једине са фенил-сенф-уљем, но при томе сам до негативних резултата дошао. Пара-нитранилин и фенил-сенф-уље не једине се у алкохолном раствору ни при дужем грејању, а не једине се ни кад сам их за себе до 150° грејао, нити пак у бензоловом раствору до 220°. Исто тако и орто-нитранилин не једини се са фенил-сенф-уљем кад сам их у алкохолном раствору дуже грејао.

Интересантно је овде то, што се само мета-нитранилин једини са фенил-сенф-уљем, и то још на обичној температури; орто и пара-нитранилини, под наведеним условима, не ступају у ту реакцију.

У Београду, јануара 1881 год. Из хемијске лабораторије вел. школе.

---

[1] Berichte der deutsch. chem. Gesellschaft 1874 г. 1235 стр.

РАДЊА И СТАЊЕ

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

у години 1879.

—

ПРОЧИТАО СЕКРЕТАР

НА ГОДИШЊЕМ СКУПУ, 19 ОКТОБРА, 1880.

Господо,

Од лањскога скупа, 24 Јуна 1879, до данас имамо да забележимо у књигу Српског Ученог Друштва ево ове послове:

I. У одбору за науке природне и математичке:

1, Од редовног члана Љ. Клерића: компанзовано клатно не опстоји.

2, Од редовног члана С. Лозанића: Нова метода добијања а-динитро-фенола.

3, Од господина М. Петровића: неколико приложака експерименталној физици.

4, Од господина Петра Живковића: прост однос тачке у низу и зракова у прамену.

II. У одбору за науке философске и филолошке:

5, Од редовног члана Ст. Новаковића: Прича о Варлааму и Јоасафу. Прилог компаративној литерарној историји Срба, Бугара и Руса.

6, Од дописног члана Ив. Јастребова: Хрисовуља краља Дечанског од 1326 године.

7, Од господина Ив. Павловића: О светом Луци и пранашању његовог тела.

8, Од редовнога члана Ст. Новаковића: Велики челник Радич или Облачић Раде, 1413 до 1435, једна слика из традиционалне народне историје.

III. У одбору за науке друштвене и историјске:

9, Од редовнога члана Чедомиља Мијатовића: Балшићи.

10, Од дописнога члана Иларијона Руварца: Прилошци к објасњењу извора српске историје.

Наштампало је ове године Српско Учено Друштво: Гласника књигу 48 и Гласника другог одељења књигу 12: Дечанске Хрисовуље. А у штампи је Гласник 49.

На предлог председника друшвеног одашиљани су чланови Љ. Клерић и Др. Л. Докић, те су испитивали старо велико гробље близу Батара у подринском округу и нашли су тамо остатке рударске насеобине.

На предлог одбора уметничког одашиљан је члан друштва Ђ. Миловановић најпре у околину Космаја, а за тим и дубље у Шумадију, да прецртава домаће ствари, стаје и лица, те је тиме почето са важним прикупљањем етнографске збирке у сликама.

На жалост,ваља нам овде и то споменути да члан друштвени Драгиша Милутиновић, при свем заузимању управе С. У. Друштва није могао лањскога лета од г.

министра грађевина да добије дозволу да се може за два месеца посветити послу историјскога истраживања живописне и архитектонске старине српске. Овога је пак лета у друштву са чланом Мих. Валтровићем продужио и даље свој посао, у част осећања свесног нараштаја нашег за свете спомене прошлости.

Српско Учено Друштво није се ни мало устезало да помогне изложбу слика коју је млади даровити сликар а потомац њихових височанстава Ђорђе Крстић приредио у овој дворани. Рад сликарски овог младог уметника, пун појезије и вештине, само је подичио његове покровитеље, а у пријатељима уметности у Србији оживео је наду да ће се после овога скромног почетка и симпатичком помоћу С. У. Друштва моћи на годину почети приређивати и шира изложба наших сликарских уметника.

На писмо императорског руског географског општества, којим се С. У. Друштву јавља да је то општество наумило започети етнографска испитивања у балканским земљама, управа овога друштва није пропустила одговорити да ће С. У. Друштво чим год може потпомоћи овај важни рад, само да му се изближе означи програм његов. У исто време напоменуло је да би добро било да се поред архолошких и језикословних испитивања обрне јача пажња и на испитивање природних особина у овим крајевима.

Приликом слављења стогодишњице знаменитог словенског научника и родољуба Јана Копитара С. У. Друштво је исказало своје усрдно учешће, а управа је зажалила што позив на прославу није раније дошао да се и лично одазове успомени овога пријатеља нашега Вука С. Караџића.

А и при гласу о смрти доп. члана Сергија Михајловића Соловјева знаменитога историчара руског, С. У. Друштво је приредило подушницу у великој цркви београдској, где је професор наше велике школе господин Платон Кулаковски лепо разложио рад и значај врснога покојника.

Осим овога знаменитога члана друштво има заједно са руским народом да оплакује ове године и смрт свога члана М. М. Срезњевског, топлога приказивача српских народних умотворина, и да оплакује заједно са народом чешким смрт свога члана, неумрлога родољуба К. Слатковског. А и код куће жалосна читуља умножена је смрћу члана Димитрија Балаитског искренога пријатеља и учитеља омладине и члана Милана А. Симића, чије је „грбове српских земаља“ Српско Учено Друштво пронело као украс у многу кућу.

Српско учено друштво има данас да забележи словима захвалности и поштовања и име поручика Живка Стошића из Селевца, који је на смрти својој родољубном свешћу сетио се просвете народне и оставио готовину своју од преко 3000 динара. пола С. У. друштву а пола сиротним ђацима.

Нека је овим светлим покојницима светао спомен међу нама.

С хвалом имамо да споменемо и да су господа Стеван Ђорђевић, Тодор Манојловић и Ђорђе С. Јовановић из Трстеника, преко г. Милоша М. Ђурића, послала С. У. Друштву врло лепа четири комада сребрна и један златан новац. А г. Милош Поповић свећеник из Бачине

9 сребрних и 4 бакарна стара новчића. Нека им је усрдна хвала на овој племенитој пажњи!

Библиотека друштвена умножена је ове године поклонима и пошиљањем:

Југословенске академије знаности и уметности, Српског лекарског друштва, берлинске академије наука, бечког географског друштва, Матице српске у Н. Саду, Царског антрополошког и етнографског друштва у Москви, Матице далматинске, мацарске академије знаности, бечке академије наука, природничкога друштва у Шербуру, М. Ђ. Милићевића, Богољуба С. Јовановића, С. Максимовића, Андре Книћанина, Јоце Стефановића Виловског, — на чему им усрдна хвала.

Благајна друштвена примила је године 1879:

Државне помоћи	58.947	гр.	10	п
Од проданих књига	533	„	—	„
Свега	59.480	гр.	10	п.

А утрошила је:

1, На подмирење остатка у лањском извештају поменутог	10.302	гр.	27	п.
2, На хонораре	48.665	„	—	„
3, На екскурзије	4.360	„	—	„
4, На повез књига	1.870	„	—	„
5, На експедицију и канц.	2.628	„	32	„
6, На послугу.	4.320	„	—	„
7. Секретару	3.084	„	—	„
8, За библиотеку	1.800	„	—	„
Свега .	77.030	гр.	19	п.

Остало је дакле на терету годйни 1880-ој 17.550 гроша и 9 пара.

С разлогом поискана повишица помоћи С. У. Друштву, е да би могло предузимати нове и веће радове у научном истраживању и у испитивању домовине и у подигнућу уметности, није ове године од стране владе ни предлагана представништву народном. А с благодарношћу ваља нам споменути да је на плату секретару С. У. Друштва, одређена државом нова помоћ од 650 талира. Али пошто нису у исто време и законом ујемчена сталном секретару права професора велике школе, као што је предлог гласио, то је част Управи С. У. Друштва да још једном изнесе ово питање пред главни скуп, е да би се положај секретара потање обележио и утврдио.

ЗАМЕНИК ПРЕДСЕДНИКА

Др. Н. Крстић.

СЕКРЕТАР

Милан Кујунџић.

ЧЛАНОВИ УПРАВЕ:

Стојан Новаковић.

Коста Алковић.

Даворин Јенко.